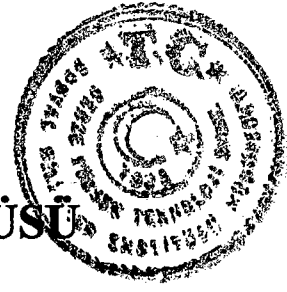

T.C.

GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE
KAFKASYA'NIN ÖNEMİ

107292

Savaş YANAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

107292

TEZ DANIŞMANI

Prof.Dr.Abdülkadir AKÇİN

GEBZE

2001

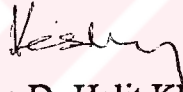
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Savaş YANAR'ın Tez çalışması, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 08./11./2001 Tarih ve 2001/.33. Sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından STRATEJİ BİLİMİ Anabilim Dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE : Prof.Dr.Abdülkadir AKÇİN (GYTE)
(Tez Danışmanı)

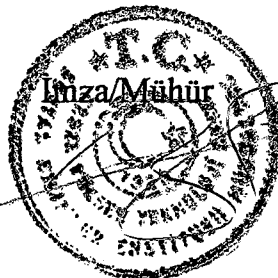
ÜYE : Yard.Doç.Dr.Halit KESKİN (GYTE)

ÜYE : Yard.Doç.Dr.Mesut Hakkı CAŞIN (Yeditepe Ü.)

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 20./12./2001 . tarih ve 2001/.38. sayılı kararı.

ÖZET

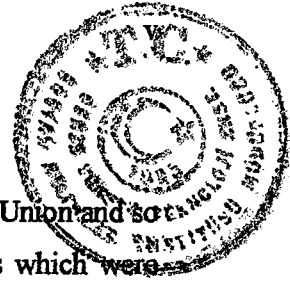
Ülkemizde Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve dolayısı ile Kafkasya'ya yönelik olan politikaların sadece NATO tarafından üretilen politikaların oynanması neticesinde, beklenilmeyen bir hızla sona eren SSCB'nin ardından yeni gelişen dünya siyasetine hazırlıksız yakalanılmış ve Kafkasya bölgesine yönelik politikalarda eksiklik hissedilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; 1991 yılında tarih sahnesine karışan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ardından bölgede meydana gelen yeni gelişmeler doğrultusunda, Türkiye'nin Kafkasya bölgesinin istikrarını sağlaması yanında, dünya sahnesine yeni çıkan Türk Cumhuriyetleri'nin dünya ile entegre olma gayretlerini de desteklerken, Kafkasya'nın engin tarih ve kültür birikimlerini de göz önüne alarak ülkemiz Türkiye'nin ne gibi politikalar üretmesi gerektiğini ve ne tür sorunlarla karşılaşabileceğini, bölgenin tarihini, coğrafyasını, etnik yapısını da inceleyerek gözler önüne sermektir.

Bu çalışmada bölgede tarihin her döneminde mücadele içinde bulunan ve özellikle XVI. yüzyıldan sonra dengenin tersine döndüğü Türk ve Rus milletleri açısından, Kafkasya bölgesi incelenmeye gayret edilmiştir. Bölgede uzun süreli ve büyük imparatorluklar kuran İran'a ise pek değinilmemekle birlikte, üretilecek politikalarda İran'ın da göz ardı edilmemesi gerektiği uygun yerlerde vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bugün geline aşamada Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'nin de birer bağımsız ülke olarak dünya konjonktüründe yerini alabilmesi, Kafkasya ülkelerinin tekrar bir esaret altına girmemesine bağlıdır. Orta Asya ile irtibatını sadece Kafkasya üzerinden yapabilen Türkiye'nin, Orta Asya'daki doğal kaynakları bulunan kardeş ülkelerin bu imkanlarını kullanabilmeleri açısından da Kafkasya politikası önem arz etmektedir.

SUMMARY

In the term of the cold war our country's politics, aimed at Soviet Union and so at Caucasian, because of the conclusion of pursuing the political lines which were only formed by NATO, were held unprepared responsible to the world politics which was newly developed after the unexpectedly rapid end of Soviet Union and was perceived deficiency in the aim at Caucasian region.

The aim of the this study is to determine the new developments in the direction occurred in the region following The Soviet Union- became of a page of the history in 1991, and beside providing the stability of Caucasian region and also supporting the Turkish Republics'- recently came out in the world stage- efforts to enter into the world countries and also to make clear what sort of politics our-Turkey- should perform and what sort of troubles may face with by considering the wide history and cultural aggregation and also by dealing with the region history, geography and ethnic origin.

In this study it was efforted to study to deal with Caucasian region where was full of struggles between the two nations, Turkish and Russian, in every period of the history. Although it is not mentioned about Iran, established long term and great empires in the region, in the proper lines it is tried to consider Iran in the following politics.

So far the position we are in for the Turkish Republics in middle Asia to be as a independent country in the world conjuncture, depends on not being a captivity of Caucasian countries. Caucasian policy is very important for Turkey which is only able to make contact with middle Asia through Caucasian and it is important for our confidant countries that desire to market their natural sources that they have much.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın seçim aşamasından tamamlanma aşamasına kadar, her türlü yönlendirme ve desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Abdülkadir Akçin başta olmak üzere, master programını takip ettiğim süre zarfında derslerdeki gayretleri ile feyzimi açan başta Dr. Mesut H. Çaşın olmak üzere tüm saygıdeğer hocalarıma, desteğini her zaman yanımda hissettiğim arkadaşım Ercan Karakoç'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET

SUMMARY

TEŞEKKÜR

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

KISALTMALAR DİZİNİ

1. GİRİŞ

2. KAFKASYA

2.1. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu ve Jeopolitiği

2.2. Kafkasya'nın Etnik Yapısı

2.3. Kafkasya'nın Tarihi Gelişimi

2.4. Kafkasya'nın Rusya Açısından Jeopolitik Önemi ve Rusya'nın Kafkasya Politikası

2.5. Kafkasya'nın Türkiye Açısından Jeopolitik Önemi ve Türkiye'nin Kafkasya Politikası

3. TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

3.1. Türk-Rus İlişkilerinin Birinci Safhası

3.2. Türk-Rus İlişkilerinin İkinci Safhası

3.3. Türk-Rus İlişkilerinin Üçüncü Safhası

3.4. Türk-Rus İlişkilerinin Dördüncü Safhası

3.5. Türkiye-Rusya İkili İlişkileri

4. JEOPOLİTİK HEDEFLER

4.1. Rusya Federasyonu'nun Jeopolitik Hedefleri

4.2. Türkiye'nin Jeopolitik Hedefleri

5. KAFKASYA VE ENERJİ

5.1. Günümüzde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Hazar Petrolleri Konusu

5.2. Petrol Boru Hattı Projeleri

5.2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi

5.2.2. Tengiz-Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi

5.2.3. Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi

5.2.4. Rusya-Türkiye Mavi Akım Projesi

6. KAFKASYA'DA GÜVENLİK ARAYIŞLARI

6.1. Kafkasya İstikrar Paketi

6.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi

7. KAFKASYA'DA İHTİLAFLI KONULAR VE ETNİK ÇATIŞMALAR

7.1. Zengezur Bölgesi Sorunu

7.2. Yukarı Karabağ Sorunu

7.3. Abazha Meselesi

7.4. Çeçenistan Sorunu

7.5. Hazar Denizi Statüsü

7.6. Güney Osetya Sorunu

8. TÜRKİYE'NİN KAFKASYA CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ

8.1. Türkiye-Azerbaycan İkili İlişkileri

8.2. Türkiye-Ermenistan İkili İlişkileri

8.3. Türkiye-Gürcistan İkili İlişkileri

9. ÇEŞİTLİ SENARYOLAR

9.1. Örnek Olay

9.1.1. İyimser Senaryo (Senaryo 1)

vi

vii

ix

1

5

5

10

17

31

47

56

57

59

61

63

66

73

73

80

87

90

98

99

102

104

107

112

112

118

122

124

127

130

132

137

144

147

148

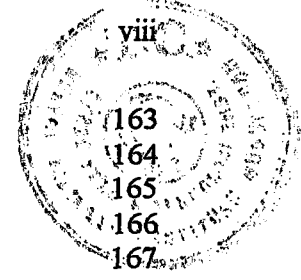
151

154

162

162

162

9.1.1.1. Kesit 2001 (Bugün-Senaryo 1)	163
9.1.1.2. Kesit 2004 (Senaryo 1)	164
9.1.1.3. Kesit 2007 (Senaryo 1)	165
9.1.1.4. Kesit 2010 (Senaryo 1)	166
9.1.2. Kötümser Senaryo (Senaryo 2)	167
9.1.2.1. Kesit 2001 (Bugün-Senaryo 2)	167
9.1.2.2. Kesit 2004 (Senaryo 2)	168
9.1.2.3. Kesit 2007 (Senaryo 2)	169
9.1.2.4. Kesit 2010 (Senaryo 2)	169
9.1.3. Senaryoların Değerlendirilmesi	170
10-DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	172
KAYNAKLAR	179
ÖZGEÇMİŞ	188
EKLER	
Ek 1.Rus Çarı Deli Petro'nun Vasiyetnamesi	
Ek 2.Kuzey Kafkasya'da Halkların Etno-Linguistik Durumu	
Ek 3.Haritalar	

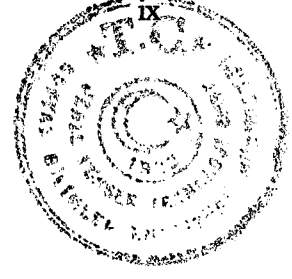

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler	Açıklama
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
D-8	Gelişmekte olan 8 Ülke (Group of 8)
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİK	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi
Km	kilometre
m	metre
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
M.Ö.	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NATO	North Atlantic Treaty Organization
PKK	Ayrıılıkçı Kürt Terör Örgütü
RF	Rusya Federasyonu
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vs.	vesaire
yy	yüzyıl

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler	Açıklama
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
D-8	Gelişmekte olan 8 Ülke (Group of 8)
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİK	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi
Km	kilometre
m	metre
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
M.Ö.	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NATO	North Atlantic Treaty Organization
PKK	Ayrıılıkçı Kürt Terör Örgütü
RF	Rusya Federasyonu
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vs.	vesaire
yy	yüzyıl

1. GİRİŞ

Kafkasya, tarihin ilk çağlarından beri insanların yaşadığı ve üzerinde devletler kurduğu bir bölgedir. Bölgeye ilk insan gruplarının hangi dönemde geldiği ve yerleştiği bilinmemekle birlikte yapılan arkeolojik kazılar, bunun tarih öncesi çok eski çağlara kadar uzandığını göstermektedir. Bazı kaynaklarda Kafkasya'daki (Gürcistan'da) ilk insan yaşamının M.Ö. 100 000 ile 40 000 yılları arasındaki dönemde var olduğu belirtiliyor olsa da bunun ne derece doğru olduğu bilinmemektedir(Lang,1997,s.27).

Kafkasya, Avrupa-Asya sınırı arasında yer alan, kavimler kapısı gibi bir konuma sahiptir. Kafkasya'nın Avrasya kıtası üzerinde kuzeyi güneye ve doğuyu batıya bağlayan bir köprü pozisyonundaki coğrafi konumu, stratejik önemini muhafaza etmesine imkan vermiş ve bu durum bölgeyi tarihin her döneminde cazip kılmıştır. Tarihin her döneminde, Avrupa'dan Asya'ya, Asya'dan Avrupa'ya göçler genellikle Kafkasya üzerinden olmuştur. Doğudan Anadolu'ya gelen kavimler de bu kapıdan geçerek yarımadaya gelmişlerdir. Sahip olduğu bu köprü konumu doğu-batı, kuzey-güney veya aksi yönlü nüfus hareketlerinde Kafkasya'yı bir geçiş bölgesi şekline sokmuş, farklı dönemlerde farklı kavimlerin istilalarına maruz bırakmıştır. Göçler sırasında, gelip geçen boyların bir kısmı bu güzel bölgeyi yurt edinmişler ve bazen de istilalar nedeni ile dağılan devlet yapılarından sonra, belirli kavimler gelerek Kafkasya'ya yerleşmişlerdir. Geçit vermeyen yüksek dağlar ve bu dağların aralarında yer alan derin vadiler, tarih boyu kuzey-güney, doğu-batı istikametinde göç eden kavimlerin bir kısmının buralarda yerleşmeleri ile Kafkasya bugün tam bir milletler mozaiki haline gelmiştir. Bu nedenle, küçük bir bölge olmasına rağmen Kafkasya'nın nüfus yapısı son derece karışık ve çok unsurlu bir yapıya sahip olmuştur.

Kafkasya tarihin en eski çağlarından itibaren doğu ve batı arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Bu konumu nedeni ile Kafkasya her zaman imparatorlukların ilgisinin ve çıkarlarının odak noktası olmuş ve mücadelelere sahne olmuştur.

Kafkasya, Rusya için sıcak denizlere ve güneye yayılma yolu üzerinde bir geçiş yolu iken, Osmanlı İmparatorluğu için doğunun zengin kaynaklarını batıya taşıyan ipek yolu üzerinde bulunması nedeniyle önemliydi. Rusya, Kafkasya'yı işgal edebilmek için hem para hem de adam harcamaktan kaçınmamıştır. Buna rağmen

2

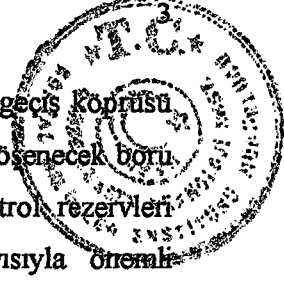
Kafkasya'yı ilk saldırılarından ancak bir asır sonra ele geçirebilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise Sokullu Mehmet Paşa zamanında Don ve Volga nehirlerini bir kanalla birleştirerek, Hazar Denizine donanma çıkararak Kafkasya'yı fethetmeyi düşünmüş; fakat bu plan gerçekleşmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1774'den sonra Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmek istediği anlaşılınca Kafkasya ile daha yakından ilgilenme ihtiyacı hissetmiştir. Çünkü ancak Kafkasya'nın elde bulundurulması Rusya'nın güneye doğru inmesini engelleyebilecek tabii bir setle önlenebilirdi.

Sömürgeciliğin başlaması ile Asya , Hindistan ve Afrika'ya giden tüm yolların Kafkasya'dan geçmesi Kafkasya'yı İngilizler için stratejik bir konuma sokmuştur. Bölgede petrolün bulunması ile Almanlar Kafkas petrollerini ele geçirmek için Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda gözlerini buralara dikmişlerdir(Muftu,1997, s.18-21). Ve hatta İngilizler Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar'ın Hindistan'a doğru genişlemesini önlemek için 1917 yılında İran'ı işgal etmişlerdir. Almanlar ise 2nci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya ölümcül darbeyi Moskova'da vuracaklarına Bakü'nün zengin petrol kaynaklarına yönelmeyi tercih etmişlerdir.

1. Dünya Savaşı sonrası Kızıldordu işgali ile SSCB sömürgesi haline gelen Kafkasya'nın 1991 yılına kadar diğer SSCB ülkeleri gibi dünya ile bağlantısı kesilmiştir. Kafkasya'nın Ruslaştırılması için Kafkas halklarının çoğu sürgüne gönderilmiş ve topraklarından mahrum bırakılmıştır. Bir çok milletin bir arada yaşadığı Kafkasya'yı daha kolay yönetebilmek için Ruslar yerli halkların cumhuriyetlerinin sınırlarını istedikleri gibi değiştirerek, ülke içinde yaşayan azınlıkları kıskırtmak sureti ile bölgede genel bir huzursuzluk ortamı doğurmuşlardır. Birlik içindeki ülkelerin ekonomilerini birbirlerine muhtaç kılarak tek başlarına herhangi bir mal üretebilmelerine imkan tanımamış ve dolayısı ile bağımsızlık için mücadele azimlerini ortadan kaldırmıştır. İki kutuplu soğuk savaş döneminin bitişi ve SSCB'nin dağılması ile bu huzursuzluklar çatışmalara ve savaflara dönmüştür. Kötüleşen hayat şartları ve tarihten gelen etnik çatışmalar bugüne kadar çözülemeden gelmiştir. Ulusal hareketler ve otonomi talepleri durumu bölgede barışın sağlanmasını daha da zorlaştırmaktadır.

Kafkasya'nın tarih boyu devam eden önemli konumu günümüzde daha da öne çıkmıştır. Özellikle, Hazar ve Orta Asya petrollerinin Batı dünyasına ulaştırılması noktasında Kafkasya gene bir geçiş kapısı olarak ortaya çıkmaktadır. Eskiden kavimlerin geçiş noktasında bulunan Kafkasya günümüzde ve gelecekte petrole,

doğalgaza kapılık yapacaktır. Doğal kaynakların ve ticaret yollarının geçiş köprüsü olarak Kafkasya yeniden gündeme gelmektedir(Çeçen,1999,s.252). Döşenecek boru hatlarının geçeceği güzergahların belirlenmesi, bölge ülkelerini, petrol rezervleri açısından olduğu kadar, sahip oldukları stratejik konum dolayısıyla önem kılmaktadır.

SSCB'nin dağılmasından sonra 3 bağımsız cumhuriyet, 7 özerk cumhuriyet ve 3 özerk bölgenin ortaya çıktığı Kafkasya; günümüzde "Avrasya Petrol Mücadelesi" ile somutlaşan güvenlik, jeopolitik ve ekonomik unsurların kullandığı çok boyutlu ve çok taraflı bir mücadele alanı haline gelmiştir.

Bu gün Kafkaslar'ın iç yapısı, çok faktörlülüğe dayanmaktadır. Bölgede üç bağımsız devlet mevcuttur. Bölgede direkt olarak menfaatleri olan ülkeler birinci derecede Türkiye, Rusya ve İran'dır. Bölgeye Amerika, İngiltere ve Fransa'nın ilgileri de mevcuttur(Armaoğlu,1993,s.9).

Bazı haritalarda ve kitaplarda Avrupa kıtasının sınırlarının Kafkasya'dan geçtiği belirtilmekte ve Kafkasya Avrupa'nın bir parçası olarak gösterilmektedir. Avrupa gibi ileri bir kıtanın giderek bu doğrultuda Kafkasya'ya daha fazla sahip çıkması gündeme gelebilir. Nitekim Yunanistan ve İsviçre tarafından finanse edilen bir programla Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın kültür bakanları, Kafkaslar'da istikrara katkı amacıyla tarihlerinde ilk defa Avrupa Konseyi'nin düzenleyeceği bir zirvede bir araya geleceklerdir.

Kendisini SSCB'nin doğal varisi olarak gören Rusya Federasyonu (RF)'nun 1993 sonrasında izlediği politika, onun "Geçmişteki Rus önceliklerine dönüş" çabası içinde olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede önümüzdeki dönemde BDT'nun, RF'nun hegemonyasında bütünleştirilmesine yönelik politikanın gittikçe ağırlık kazanacağını söylemek mümkündür.

RF' nun genel dış politikasına paralel olarak, "Kafkasya Bölgesi" ne ilgisi de, 1993'den itibaren yoğunlaşmıştır. RF bölgeye yeniden hakim olabilmek için, bölgedeki ayrılıkçı her unsuru desteklemekte ve iç istikrarsızlıkları bahane ederek müdahale etmekte, bölge ülkeleri ile askeri işbirliği anlaşmaları imzalayarak bölgedeki askeri varlığını yeniden tesis etmeye çalışmaktadır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan üzerinde belirli bir kontrol tesis ettikten sonra, kendisi için sorun olan Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan üzerinde kontrol kurma çabalarına ağırlık veren RF

bu girişmelerini uluslararası kamuoyuna “ bölgede istikrarı sağlama çabaları” olarak açıklamaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve aynı zamanda Balkanlar'daki sosyalist ülkelerin Moskova'dan koparak demokratik rejimlere doğru seyretmeye başlamaları, Türkiye üzerindeki Balkan-Kafkas faktörünün baskısını, hemen hemen tamamen kaldırmış görünmektedir.

Fakat Kafkaslarda çok faktörlülük, aynı zamanda bir karmaşıklık ve bundan doğan siyasi istikrarsızlık ve özellikle etnik mücadeleler, Türkiye için endişe yaratacak sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.

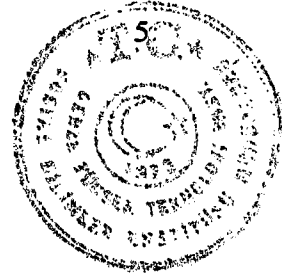
Kafkasya, tarihin en eski çağlarından itibaren doğu ve batı arasında bir köprü vazifesi görmüş ve çeşitli milletlerin mücadele alanı olmuştur. Kafkasya günümüzde de bu önemini korumakta ve Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında bir geçiş köprüsü durumundadır.

Kafkasya, Anadolu coğrafyasının bir uzantısı ve tamamlayıcısıdır. Türkiye'nin jeostratejik ufkı, stratejik ilgi alanı Kafkasya'ya uzanır. Güvenliğimiz, ekonomik geleceğimiz, Türk Dünyasına yönelik politikalarımız, Kafkasya ile birlikte Balkanlar ve Ortadoğu ile irtibatlıdır.

Türkiye; Kafkasya ve Kafkasya' daki gelişmeler ile sadece bölge ile olan siyasi ve kültürel bağları açısından değil, bunların yanı sıra güvenliği ve geleceği açısından da ilgilenmek zorundadır. Konumu itibariyle Kafkasya, Türkiye ile aynı coğrafyanın bir uzantısı olması nedeniyle bir bütün kabul edilmektedir. Türkiye'nin, bölgeye ilgisini arttırmasını gerektiren bu yakınlık, SSCB sonrası bölgede meydana gelen oluşumlar itibariyle gündeme gelen şartlar nedeniyle daha fazla önem kazanmıştır.

Bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye; kendisi açısından büyük bir önem taşıyan Kafkasya'da, bölgenin çok karışık olan nüfus ve siyasi dengelerine uygun strateji ve taktikler belirlemeli ve uygulamalıdır.

2. KAFKASYA

2.1. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu ve Jeopolitiği

Yazılı metinlerde ilk olarak M.Ö. 490 yılında eski Yunanlı bir yazar tarafından “kavkasos dağı” şeklinde geçen Kafkasya, o tarihten bu güne bazı küçük değişiklikler geçirerek bugün, batılı dillerde “Caucasus”, “Caucasia”, “Caucasie” şeklinde ifade edilir olmuştur (Demir, 1996, s.222).

Kafkasya, eski dünyanın (Asya, Avrupa, Afrika) içerisine sokulmuş 5000 Km. uzunluğunda ve birbirine bağlı içdenizlerin meydana getirdiği bir su yolunun doğu ucunda bulunmaktadır. Tarih öncesi devirlerinde, kıyıları medeniyetler tarafından iskan edilen bu su yolu Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi, Boğazlar, Karadeniz ve Azak Denizinden ibarettir. Kafkasya, aynı zamanda Hazar Denizi ile büyük Asya kıtasının merkezine bağlıdır. Kafkasya aynı zamanda kuzey ile güney ve batı ile doğu yollarının düğümlendiği bir geçittir.

Kafkasya bölgesi; doğuda Hazar Denizi, batıda Azak Denizi ve Karadeniz arasında olmak üzere büyük bir alan şeklinde görünür. Kırım'ın doğusundaki Taman yarımadasından, Bakü'nün de üzerinde bulunduğu Hazar Denizi'nin batısındaki Apşeron yarımadasına kadar uzanan dağlık bölgeye Kafkasya denir. Kuzey sınırında Kuban ve Kuma nehirleri, güneyinde Türkiye ve İran bulunur (Pamuk, 1995, s.111) (HARİTA 1).

Asya'yı Avrupa'dan ayıran ve Karadeniz ile Hazar Denizi arasında 450.000 km2 genişliğindeki bu büyük alanı iki kısma ayırmak mümkündür:

1 — Kuzey Kafkasya

2 — Güney Kafkasya

Büyük Kafkas Dağları'nın güneyini Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan memleketleri kaplar. Bu kısma Güney Kafkasya veya Maverayi Kafkasya denir.

Hazar Denizi'ne dökülen Samur nehri, Kafkas dağ silsilesi ve Karadeniz'e dökülen İngur nehrinin güneyden, Hazar Denizi'nin doğudan Karadeniz ve Azak Denizi'nin batıdan, Kuma nehriyle bir çok uzun göllerin teşkil ettiği Maniç hattının kuzeyden çevrelediği bölgeye ise Kuzey Kafkasya denir.

Bu iki kısım arasında Taman yarımadasından başlayarak Apşeron yarımadasına

kadar uzanan ve muntazam bir set manzarası arz eden Büyük Kafkas Dağları bulunmaktadır. Kafkas dağları silsilesi, bu büyük alanın güneydoğusunda yani Hazar Denizi sahilinde bulunan Bakü'den kuzeybatıya doğru Karadeniz sahilinde Anapa'ya kadar olmak üzere uzanmaktadır. Bu dağlar aşılması güç, çok büyük bir duvar andırmakta olup, her iki tarafındaki vadiler ve nehirlerle ayrılmış diğer dağ silsilelerini de kapsamaktadır.

Ancak bir kaç geçit veren ve 1200 km. uzunluğundaki bu heybetli silsile Avrupa'nın en yüksek tepesi olan Mont-Blanc'dan çok daha yüksek 25 zirve ihtiva eder. En yüksek zirveleri, Elbruz (5630 m.) ve Kazbek (5045 m.) tepeleridir. Meşhur bir kaç geçit de Kuzey Kafkasya'nın merkezi Terekale'yi Tiflis'e bağlayan Daryal boğazı ile Derbent, Mamison ve Glohor'dan ibarettir. Büyük Kafkas dağları Karadeniz ve Hazar denizi sahil yolu dışında bu üç yerden geçit vererek Kuzey Kafkasya'yı Güney Kafkasya'ya bağlar(Er,1994,s.6).

Gerçekten de Hazar ve Karadeniz arasında uzayan Kafkas Berzahu'nı kuzeybatı-güneydoğu istikametinde bölen sıradağlar, bir çok vadi ve geçit ihtiva etmesine rağmen kuzey-güney yönünde kullanılmaya elverişli pek az geçide sahiptir. XIX. yüzyıla gelene kadar geçişlere imkan tanıyan en önemli geçit Hazar Denizi kıyısındaki Derbend veya Demirkapı idi. Yaklaşık 2 km. uzunluğundaki bu geçit tarih boyunca siyasi ve iktisadi öneminden bir şey kaybetmedi. Bu önem Volga ve Aras nehirlerinin bölgeye sağladığı stratejik bütünlükten kaynaklanmaktadır.

Kuzey-güney istikametindeki ikinci yol ise Orta Kafkasya'da bulunan Daryal veya Daryol Geçididir. Vladikafkas-Tiflis arasında bulunan ve "Gürcü Askeri Yolu" diye anılan bu geçit, sarp ve dar olup Romalılar, İranlılar, Gürcüler tarafından burada garnizon ve müstahkem mevziler inşa edilmiştir. XVIII.yüzyılın sonlarında Rusların genişletme ve tesviye çalışmaları neticesinde askeri amaçların dışında da kullanılmıştır.

Bunların dışında aralarında Mamison ve Klukhor gibi geçitlerin de bulunduğu 70 kadar küçük yol ve patika mevcut ise de, bazıları sadece yük hayvanlarının geçebileceği şekildedir(Saydam,1997,s.15).

Dağların kuzey etekleri, sulak ve derin vadiler, münbit, yeşil ovalarla nihayet bulur. Bu zümrüt ovalar ve cennet vadiler, Terek, Kuban, Samur, Gum (Kuma), Sulak ve Araks gibi coşkun nehirlerle sulanır.

Rua nehri çöküntüsü Kutaisi'den itibaren batıya doğru genişleyerek Karadeniz sahilindeki Kolhida ovasını oluşturur. Kura nehri çöküntüsü güneydoğuya doğru ilerledikçe önce Mingeçevir gölüne, daha sonra Azerbaycan steplerinde bulunan su kanallarının oluşturduğu geniş düzlüklere ulaşır. Kura nehri kanallar bölgesinde Aras nehri ile birleşir. Her iki nehrin suları tarım amacı ile kanallara aktararak geniş steplerin sulanması sağlanır.

Rua ve Kura nehirlerinin güneyinde uzanan dağ silsilelerine Küçük Kafkas Dağları denir. Bu dağlar Doğu Anadolu dağlarına bağlanır. Sıradağlar, sönmüş volkanlar ve volkanik gölleri ile Küçük Kafkas dağları, Doğu Anadolu dağlarının özelliklerini taşımaktadır. Bu dağların zirveleri Ermenistan'da Alagöz dağı Gegamskiy dağı, Azerbaycan'da Karabağ dağıdır(Pamuk, 1995, s.109).

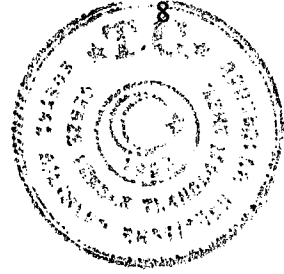
Bağımsız Devletler Topluluğu sınırları dahilinde kalan ve güney sınırını Aras Nehri'nin teşkil ettiği Kafkasya 450000 km² lik bir alanı kapsamaktadır. Bölgede bugün 3 bağımsız cumhuriyet, 7 özerk cumhuriyet ve 3 tanede özerk bölge bulunmaktadır. Güney Kafkasya bölgesi başlıca Azeri, Gürcü, Ermeniler tarafından paylaşırken, Kuzey Kafkasya bir milletler mozaiki manzarası arz eder.

Bağımsız Cumhuriyetler:

- 1-Azerbaycan Cumhuriyeti
- 2-Gürcistan Cumhuriyeti
- 3-Ermenistan Cumhuriyeti

Özerk Cumhuriyetler:

- 1-Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti
- 2-Abaza Özerk Cumhuriyeti
- 3-Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti
- 4-Dağıstan Özerk cumhuriyeti
- 5-Acara Özerk Cumhuriyeti
- 6-Kabardina-Balkar Özerk Cumhuriyeti
- 7-Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti

Özerk Bölgeler:

1-Karabağ Özerk Bölgesi

2-Güney Osetya Özerk Bölgesi

3-Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi(HARİTA 2)

Coğrafi konum itibari ile Kafkasya, her yönden gelen kavimlerin bir uğrak yeri olmuştur. Bu kavimlerden bir kısmı gelip geçerken, bir kısmı ise burada yerleşmiştir. Bölgede kalan ve Kafkasya'nın doğasına paralel, orijinal bir yerleşim tarzı gösteren kavimler birbirlerine karışmaksızın, ayrı ayrı bölgeleri yurt edinmişlerdir. Dolayısıyla bölgedeki kavimler önce doğal, daha sonra da siyasi olarak, birbirlerinden izole edilmiş bir hale gelmişlerdir. Bu durum ise, bölge halklarının sorunlarının kendi aralarında çözülmesini engellediği gibi, bölge dışı güçlerin politikaları için de istismara açık bir zemin teşkil etmiştir(Sünbül,1990,s.18).

Esas itibari ile dağlık bir ülke olan Kafkasya'da yerleşim bölgeleri genellikle yüksek yaylalar ve derin vadilere yayılmıştır. Yüksekliği fazla olan bu dağ silsilesi, bölgedeki insanların tarihlerini, kültür ve karakterlerini başkalarından farklı kılmıştır. Askeri açıdan büyük ölçüde savunma imkanı sağlayan dağlar, kültür ve etnik bakımdan bölünmüş bir coğrafyanın doğmasına sebep olmuştur(Saydam,1997,s.14).

Halkının biyolojik, fizyolojik ve psiko-sosyal bünyesi, etnolojik orijinallliği ve doğal kaynaklarının zenginliği, ilk demir ve maden kültürünün beşiği olması gibi faktörler Kafkasya'nın tarihte oynadığı rollerin izahını kolaylaştırır(Hızal,1961,s.14).

Kafkasya'yı teşkil eden dört memleketin (Kuzey Kafkasya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) geçmişlerine ait zengin tecrübelerle dayanarak denilebilir ki, bu memleketler için tarih, coğrafya ve kader birliği hayati bir mana taşır. Bu durum dört memleketin idealist münevverleri tarafından takip edilmesi gereken gerçek yolu işaret etmektedir.

Kafkasya, kuzey-güney ve batı-doğu istikametlerinin düğümlendiği bir geçittir. Kafkasya'yı teşkil eden 4 memleketin işgal ettiği coğrafi bölgelerin en önemlisi ise Kuzey Kafkasya'dır.

Kafkasya'nın giriş kapısı durumundaki Kuzey Kafkasya bölgenin kontrolünü sağlayabilecek asıl stratejik öneme haiz olan kritik arazi kesimidir(Sönmez,1996, s.209)(HARİTA3). Kuzey Kafkasya'yı elinde bulunduran güç, Güney Kafkasya

üzerinde kontrol sağlamak için büyük avantaj sağlar. Rusya'da zaten fiilen Kuzey Kafkasya'yı elinde bulundurmaya özen göstermektedir.

Kuzeyde Ukrayna, İdil-Ural, Kalmukistan; güneyde Türkiye ve İran'la çevrilen Kafkasya'daki milletlerden birinin diğerlerine üstün bir siyasi durum temin etmesi mümkün değildir. Güney Kafkasya'daki Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve gelecekteki güvenliği Kuzey Kafkasya ile politik olduğu kadar ekonomik yönden de sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu memleketlerden biri hürriyetini kaybederse, derhal ötekiler de esarete sürüklenir. Güncel bir problem olan Rusya esaretindeki milletlerin kurtuluş davaları karşısında ve milletlerarası politikada Kafkasya, bu tabii birlik ve beraberliğe istinat etmelidir. Esasen bu birliğe 11 Mayıs 1918'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti adlı milli müstakil cumhuriyetin ilanı ile ulaşılmış olsa da; bu birlik uzun ömürlü olamamıştır.

Kafkasya'nın bilhassa Türkiye ile hayati derecede ehemmiyet taşıyan bir münasebeti vardır. Kafkasya, dün olduğu gibi bu gün de yarın da daima hür ve kuvvetli bir Türkiye'ye güvenecektir. İran'ın da aynı derecede bir role sahip olduğu ifade edilebilir. Bu iki memleket için hür ve müstakil Kafkasya ise tarihi, siyasi mukadderat bakımından birinci derecede önemli bulunmaktadır.

II.Dünya Savaşı öncesinde Kafkasya meselelerine vakıf İngiliz W.S.D. Allen Kafkasya'nın jeopolitik, stratejik ve milletlerarası önemi hakkında şunları yazıyordu: "Nüfusların miktarı ele alınarak Kafkasya milletlerinin ehemmiyeti hakkında hüküm vermek doğru olmaz. Ukrayna'nın 40 milyonluk nüfusuna nispeten Gürcü, Azeri, Ermeni ve Kuzey Kafkasyalı dört millet çok daha az nüfusa sahiptirler. Fakat stratejik bakımdan Kafkasya'nın ehemmiyeti Ukrayna ile kabili kıyas değildir."

Kafkasya'nın Türkiye, İran ve Türkistan ile Ortadoğu petrol bölgesine olan yakınlığını kaydeden Allen'in vardığı sonuç şudur: "Alakadar hiç bir devlet, başka bir devletin Kafkasya berzahına yerleşmesine müsaade edemez. Böyle bir yerleşme Türkiye ile İran'ın istiklallerinin sonu demek olur" (Hızal, 1961, s. 13-17).

Kafkasya, hür ve müstakil yaşamak için her hususça dokunulmaz bir hakka sahiptir. Burada gösterilen o fevkalade şiddetli uzun mukavemet olmasaydı, Rus yayılmasının nerelere kadar uzanacağını tahmin etmek güç değildir. Tarih boyu Rus siyasi ve askeri stratejisi, güneye, Ortadoğu memleketlerine ve İslam Alemi'nin en hassas bölgesine karşı sıçrama tahtası vazifesi gören Kafkasya Köprüsü'nün

tahkimine birinci derecede önem vermektedir.

Bir bütün olarak ele alındığında Kafkasya, dünyada çok az bölgeyle karşılaştırılabilecek doğal zenginliğe sahiptir. Kafkasya eski çağlardan beri zengin maden yatakları ile tanınmaktadır. Çeçen ve Azeri petrolü eskiden Sovyetler Birliği'nin, günümüzde ise batının ihtiyacını karşılamaktadır. Kafkasya kendisi zengin bir petrol havzası olduğu gibi, Basra Körfezi'ni kontrol eden önemli stratejik bir mevkiye de sahiptir.

Avrupa-Afrika-Asya anakaraları arasına girmiş olan 5000 km kıyı uzunluğunda olan ve Akdeniz-Ege Denizi-Boğazlar ve Marmara Denizi-Karadeniz-Azak Denizi gibi birbirine bağlı iç denizlerin oluşturdukları bir su koridorunun doğu ucunda bulunan Kafkasya kuzey-güney ve doğu-batı yollarının birleştiği bir yol üzerindedir. Bu durumda Kafkaslar Akdeniz'e açılan birçok pencereye sahiptir ve Orta Asya'nın ticari zenginliğinin taşınması bakımından Avrupa ile Asya arasında Anadolu'ya ulaşan bir köprü niteliğindedir(Mütercimler,21.yy. eşiğinde...,1993,s.35).

Tarih boyunca daima jeopolitik anlamda yüksek bir konuma sahip olan Kafkasya, Sovyetler Birliği sonrası oluşan yeni dönemde de bu önemini artırarak muhafaza etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte eski Sovyetler coğrafyasında bugün için önemli bir jeopolitik boşluk oluşmuştur. Tam olarak hiçbir güç tarafından tek başına doldurulamayan bu boşluk, bölgesel ve küresel güçlerin bölgede büyük hesaplar yapmalarına ve değişik taktik hamlelerle mevzi kazanma gayretlerine sahne olmaktadır. Kafkasya'nın önemi, gittikçe artan jeopolitiğini de bu bağlamda ele almak gerekmektedir.

Ancak daha önce sadece "Kafkasya" diye ifade edilen bölge artık bu yeni dönemde Kuzey ve Güney şeklinde iki ayrı kısımda değerlendirilecektir.

2.2. Kafkasya'nın Etnik Yapısı

Kafkasya coğrafyasına hakim olan dağlık yapı, tarih boyunca bölgenin siyasi ve etnik yapısının şekillenmesinde çok önemli rol oynamıştır. Etnik yapı itibarıyla dünyanın en karmaşık bölgesi olan Kafkasya, bu durumunu coğrafyasının geçit vermez dağlardan ve onların aralarında yer alan derin vadilerden oluşmasına borçludur. Arazinin dağlık olması sebebiyle tam bir egemenlik kurulamayan bu bölge, tarih boyunca sürekli olarak doğudan batıya doğru göç eden pek çok etnik grubun sığınma yeri olmuştur. Dağların ulaşımı engellemesi, bu farklı etnik grupların

kaynaşmasına ve/veya birbirleri üzerinde tahakküm kurarak zayıf unsurların asimile edilmesine mani olmuştur.

Karşılaştırma yapmak gerekirse Kafkasya'nın etnik karışıklığı, bakıldığı zaman Afganistan veya Balkanlar'a benzemektedir. Birkaç istisna olmak üzere etnik farklılık ve dil içinden çıkılmaz surette birbirleriyle bağlantılıdır(Pamuk,1995,s.134). Yaklaşık elli kadar etnik grubun yaşadığı bu bölgede çoğunluk Azeri, Gürcü, Ermeni ve Çeçenler'den oluşmuştur. Etnik yapının bu derece çeşitlilik arz ettiği bölgede yaşayan grupları genel anlamda üçlü bir tasnifle değerlendirmek mümkündür.

1-Türk kökenliler

2-Hristiyan milletler

3-Müslüman olan Kafkas kavimleri

Kafkasya'nın Türk ve Müslüman olmayan, Hristiyan unsurları: Gürcüler, Ermeniler, Abhazlar, Osetler, Assuriler, Udinler

Kafkasya'nın Türk olmayan Müslüman unsurları: Osetler, Çeçenler, Kabardaylar, Acaralar, Abazalar, Çerkezler, Adigeler, Tatlar, Talışlar, Lezgiler, Dargınlar, Laklar, Rutullar, Agullar, Sokurlar, Tabasaranlar

Türk grupları: Azerbaycan Türkleri, Kumuk Türkleri, Karaçay Türkleri, Balkar Türkleri, Nogay Türkleri, Kundur Türkleri, Kafkasya Türkleri Ahıska Türkleri (Torumtay,1996,s.188).

Kafkas halklarını asıl Kafkas kavimleri, Türk kavimleri ve Hint-Avrupa kavimleri olarak sınıflamak gerekirse :

Kaslar yani asıl Kafkas Kavimleri: Çerkesler (Abazalar, Aphazlar, Ubıhlar, Arguveylar,Nethaçlar,Çebinler,Hatkolar,Khegaklar,Baskheğler,Şapsıglar,Bjeduglar, Kemirguveylar,Hatikoylar,Abzehler,Besleneveylar,Kabartaylar),Nohçiler(Çeçenler,İnguşlar),Andelellar (Avarlar),Laklar (Gazi-Kumuklar), Lezgiler, Agullar, Çakurlar, Gürcüler

Türkler: Azeriler, Kumuklar, Karakalpaklar, Kundurlar, Karaçaylar, Balkarlar, Kalmuklar, Nogaylar, Türkmenler

Hint-Avrupa Kavimleri: Osetler, Farslar, Tatlar, Talışler, Svanitler, Ruslar, Alanlar'dır (Saydam,1999,s.18).

Halkları ve dilleri sınıflandırmak için kullanılan kritere göre Kafkasya'da her biri bir dil veya diyalekte olan elli kadar etnik grup gösterilebilir. Yerli milletlerin büyük çoğunluğu Azeri, Çeçen, Gürcü ve Ermenilerdir. Kafkasya'nın en eski halkları Gürcüler ve Çeçenlerdir. Ayrıca Kuzey Kafkasya'da eski zamanlardan beri yaşayan bir düzine kadar etnik grup vardır. Bu etnik gruba Abhazlar ve çeşitli Çerkez alt grupları, Çeçenlerin kuzenleri olan İnguşlar ve Avarlar, Lezgiler ve Dağıstan'daki diğer gruplar dahildir. Bu grupların hepsi Kafkasya'nın etnik karışımını oluşturur(Kumkale,1995,s.91).

Kafkasya'nın yerli halkları daha ziyade dağlık kesimde, dış dünya ile irtibatın nispeten az olduğu bölgelerde yoğunlaşırken, dışarıdan gelen Türkler ve İranlılar gibi unsurlar, çoğunlukla güney ve kuzeydeki dış alanlara yerleşmişlerdir(Saydam,1997, s.18).

Kafkasya'da, dünyanın ilk bin yıllık döneminde ortaya çıkan Türkler arasında Azeriler'den başka dört Kuzey Kafkasya Türk grubu daha vardır: Bunlar Karaçay, Balkar, Nogay ve Kumuklar'dır. Dağların kuzeydoğusundaki steplerde büyük bir alana sahip olan Kalmuklar Moğol'dur ve Kuzey Kafkasya'nın merkezinde oturan Osetler ise İranî bir dil konuşurlar. Başka küçük İranî gruplar da vardır. Yunanlı gruplar da eski çağlardan beri Kafkasya'da yaşamıştır. Nihayet bölgede Kürtler, çeşitli Yahudi grupları, Asurlular son olarak da Slavlar bulunur. Diğer halklarda karşılaştırıldığında Slavlar bölgeye yeni gelmişlerdir(Örge ve Ersoy,1995,s.196).

Ruslar XIX. yüzyılda Kafkasya'ya tamamen hakim olduklarında Karadeniz sahillerinde yerleşen yaklaşık 1.000.000-1.500.000 Kafkasyalıyı Osmanlı İmparatorluğu'na sürmüş ve yerine Rusları yerleştirmiştir. Yine XIX.yüzyıl boyunca Doğu ve Kuzey Rusya'nın Kazan, Orenburg, Ufa ve Kuzey Kuban ile Kazan Tatarları ve Başkır Türklerinin yaşadığı İdil-Ural bölgesinden de Müslüman Türk toplulukları Osmanlı topraklarına göç etmeye zorlanmışlardır. Sürülenlerin yarısı yollarda ölmüş, gitmek istemeyenler ise kılıçtan geçirilmiştir. Kuzey Kafkasya'nın toplam nüfusu göçlerden sonra, Rus ve Kazakların iskan edilmelerine rağmen yarı yarıya azalmıştır(Bice,1991,s.51-52).

Rusya'nın sürgün politikası II.Dünya Savaşı sonrasında da sürmüş ve 1943-1944 yıllarında 2-3 milyon kişi sözde ihanet suçu ile Sibiry ve Urallar gibi çeşitli yerlere sürülmüşlerdir. Bunların % 40'ı daha sürgün yerlerine ulaşmadan çeşitli

nedenlerle hayatlarını kaybetmişlerdir. Gürcistan ve Ermenistan halkları ise göç ve sürgünlerin dışında tutulmuştur(Bice,1991,s.101).

II.Dünya Savaşı'nda Almanlar ile işbirliği yaptığı gerekçesi ile başta Çeçen ve İnguşlar olmak üzere Karaçaylılar, Balkarlılar, Kırım ve Ahıska Türkleri Sibiry'a sürülmüşlerdir. Stalin'in verdiği bir kararla Kafkasya'da başlayan bu geniş çaplı bir soykırım hareketi Çeçenler için 1864 ve 1920'deki sürgünlerin tekrarı sayılırdı. 3 gün içinde 400 bin Çeçen ve 90 bin İnguş vahşi bir şekilde Orta Asya ve Sibiry'ya istikametinde yol alan hayvan ve yük trenlerine konarak sürülmüşlerdir. İnsanların tüm mal varlıklarına; evlerine, topraklarına ve büyükbaş hayvanlarına el konulmuş ve bu topraklara Ruslar, Osetinler, Avarlar, Darginler ve Ukraynalılar getirilmiştir. Stalin'in bu sürgün politikası, demografik yapıya yapılan bu müdahale Kafkasya'nın yerel halkları arasında bir çatışma zemini hazırlamak, gelecekte bağımsızlığın yeniden kazanılması yolunda ortaya çıkabilecek ulusal eğilimlerin gücünü kırmak için bölgesel sorunları tahrik amacıyla yapılmıştı(Taştekin,2001). Bu sürgünler 1990'larda da sürececek olan Oset-İnguş ve Kabartay-Balkar sınır anlaşmazlıklarının temelini oluşturmaktadır. Çünkü sonradan geri dönecek olan sürülen halkların kendi topraklarına başka etnik gruplar yerleştirilmişti.

Birinci Dünya Savaşı'ndan beri Rusya'nın sürgün acısını tattırdığı Ahıska Türkleri, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman cephesinde öne sürülerek binlercesinin hayatlarına son verilmiştir. Ahıskalıların yüz yüze oldukları en büyük dram ise gittikleri ülkelerden geri dönememeleri oldu. Günümüzde bu insanların torunları Özbekistan, Kazakistan, Ukrayna, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde yaşamlarını sürdürmektedir. Özbekistan'da sürgün hayatı yaşayan Ahıskalılar, 1989'da bir takım fitneler sonucu ortaya çıkan ve Fergana olayları olarak tarihe geçen gelişmelerin ardından yeniden yurtlarından oldular. Özbekistan'dan çıkarılanlar Krasnador ve Ukrayna'da geçici meskenlerde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. En büyük sorunları ise hiçbir ülkenin vatandaşı olamamalarıdır.

Orta Asya'nın üçra köşelerine götürülmek üzere ölüm katarlarına bindirilen 220.000 Kırım Tatarı'nın yüzde 42'si, zor koşullara dayanamayarak ya da yapılan baskılar sonucu yaşamını yitirdi. Evleri, işyerleri ve toprakları hatta ibadethaneleri Ruslara ve Ukraynalılara dağıtılan Kırım Tatarları 1980'li yıllarda itibaren yurtlarına geri dönmeye çalışmaktadırlar(Taştekin,2001) .

Stalin'in iskan politikası hiçbir Kafkas halkını tamamen kendi bölgesinde tutmamıştır. Kuzey ve Güney Kafkasya halklarından Çerkez, Abaza, Çeçen, Avar, Azeri, Terekeme, Lak, Dargi v.s. den belirli bir bölümü Sovyet Rusya'nın sair bölgelerinde iskan edilmiştir. Bunların topraklarına Kafkasya'dan başka halklar getirilmiştir. Bazen bu halkların yaşadıkları bölgeleri parçalayıp, oluşturduğu idari sınırlarla etnik bütünlüğü bozmuştur(HARİTA 4). Böylece onlarca coğrafi alanın eski ve yeni sahipleri arasında ihtilaf çıkmıştır. Bu yapılanma ortak menfaat ilkelerini büyük ölçüde geçersiz kılmıştır(Kalafat,1999,s.97).

Son Çeçen Savaşı'nda Dağıstan'daki Çeçenlerin bile Rusya'ya karşı mücadeleye katılmamış olması, bölgede toplumsal ve siyasi dinamikleri değiştiren asıl unsurun komünist rejimin ateist icraatları yerine, Stalin'in başarılı milliyetler politikasının sonuçları olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz(Oğuz,2000,s.48).

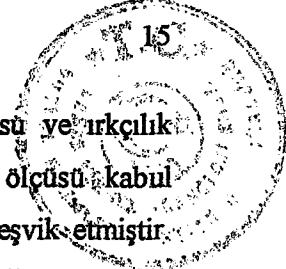
"Kafkasya" olarak ilk defa M.Ö.479 tarihinde isimlendirilmeye başlanan ve tarihi ve mitolojik zenginlikleri ile tanınmış olan Kafkasya, gerçek bir "Diller Ülkesi"dır.

Bölgede konuşulan dillerin bir kısmı Semitik, Indo-Germen, Fino-Urgiç, Altaik veya Türk dil gruplarına girmektedir. Bununla birlikte, Gürcüce ve buna bağlı lehçelerle değişik şiveleri bulunan Türkçe en yaygın dillerdir. Bunlardan sonra Indo-Germen dil grubuna giren Ermenice ve Osetçe gelmekte ise de pratikte konuşma ve yazı dili olarak Rusça yaygındır.

SSCB'de Türk kökenli halklar ve Müslüman halklar için 1935 yılında resmi alfabe olarak Kiril alfabesi kabul edilmiştir. Ancak günümüzde bir çok Türk ve Müslüman grup hem Türkçe yazılmış Latin alfabesi isterken, hem de Türkiye Türkçesi öğrenme gayreti içine girmişlerdir(Kalafat,1999,s.150).

1970'lerin başından bu yana Rusların ve diğer Slavlar'ın bölgeden dışarıya doğru göç etmeye başladığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden beri dışa yönelik göç öylesine hızlanmıştı ki halen toplam nüfusları 22 milyon olan üç Transkafkasya Cumhuriyeti'nde yarım milyondan az Rus kalmıştır. Kuzey Kafkasya'daki 6 milyonluk toplam nüfusunun muhtemelen % 20'si Slav'dır(Pamuk, 1995,s.135).

Etnik bilinç bütün Kafkasya'da çok güçlüdür ve Rusça ikinci bir dil olarak geniş şekilde konuşuluyorsa da yerel dillere bağlılık oranının yüksekliği ortak bir

özelliktir. Kuzey Kafkasya halklarında aşırı bir mensubiyet duygusu ve ırkçılık vardır. Hiçbir dağlı etnik kimliğinin yanı sıra ikinci bir değer ölçüsü kabul etmez(Kalafat,1999,s.97). Sovyet sistemi istemeyerek etnik bilinci teşvik etmiştir. Sistemin çöküşü ise bu bilinci daha da arttırmıştır. Ne olacaklarını bilmeyen etnik grupları ve onların liderleri gelecekleri ve komşularıyla ilişkileri konularındaki hassasiyetleri dolayısıyla etnik dayanışma yoluna dönerek, güvensizliklerini gidermeye çalışmışlardır.

Bugün, Kafkasya'da hakim olan dinler Hristiyanlık ve İslamiyet'tir. Bölge içi ve dışı ilişkilerde son derece etkili bir unsur olan din, bazı zamanlar dışarıdan gelen ve bölgeyi hakimiyeti altına almaya çalışan güçlere karşı verilen mücadelede motivasyon aracı, bazı zamanlar da dış güçlerin bölgeye yerleşmesini kolaylaştıran bir unsur hüviyeti kazanmıştır.

Rusya'nın Kafkasya'yı istila gayretlerine karşı mücadele veren Şeyh Şamil, Kafkas kabileleri arasındaki husumetleri ortadan kaldıran ve ortak düşmana karşı birlik sağlayan, dağlı halkı birleştiren ve bölgesel geleneklerle desteklenen Muridizm hareketini İslamiyet çevresinde kurmuştur(Oğuz,2000,s.47).

Din Kafkasya'da esas itibari ile milli yapının tali bir unsuru olarak gelişmiştir. Örneğin; Hristiyanlar ve Müslümanlar her ne kadar kendileriyle aynı inanca sahip başka etnik gruplara karşı büyük yakınlık hissederlerse de, ortak bir dine bağlılık eğer çatışmaya, toprak sorunlarına neden olmuşsa ve bu durum ekonomik rekabetle şiddetlendirilmişse, gerginliği ve düşmanlık duygularını engellemeye yetmez(Örge ve Ersoy,1995,s.196).

Kuzey Kafkasya'da dini inanç itibari ile bir birlik sağlama şansı yoktur. Yaygın olan dinin İslamiyet olmasına rağmen Şii olan Azeri nüfus üzerindeki İran etkisi ve özellikle Çeçenistan'da yaygın olan Vahabi hareketi İslam inançlı halklar arasında ihtilaf sokmuştur. Ancak İslami inanç itibari ile ittifakta fazla zorluk çekilmeyebilir. Müslüman halkın büyük çoğunluğu Sünni'dir. Tarikat olarak Nakşilik ve Kadirilik güçlüdür(Kalafat,1999,s.97). Ruslara karşı verilen mücadelede Kafkas halkları birleştirip ihtilaf ve tutarsızlıkları gideren, Çar istilasına karşı bir olunmasını sağlayan Nizamı Şamila veya Muridizm olarak adlandırılan tasavvuf hareketi de bu iki tarikat içinde hayat bulmuştur(Kalafat,1999,s.92).

Kuzey Kafkas halklarının geçmişteki dinleri ile Türklerin kadim dinleri arasında izlerini halk inançlarından hareketle takip edebileceğimiz büyük bir ortaklık, aynılık vardır(Kalafat,1999,s.140). Kuzey Kafkasya'daki halkın İslami anlayış biçimi Anadolu halkına, Türk inanç biçimine benzemektedir. Ancak sürekli ve metotlu çalışmaları için Araplar, hiç tanınmayan Vahabiliği Kuzey Kafkasya'da yaymaya çalışmaktadır. Çok sık ve devamlı olarak mimarisi ile de farklı olduğu görülen cami inşaatları ile bölgeye yerleşmeye çalışmaktadır(Kalafat,1999,s.159). Dinini değiştirip Müslümanlıktan uzaklaştıramayacağını bildiği Kafkasyalı Müslümanları Ruslar, Vahabi hareketi ile Türk ve Türkiye karşıtı yapabileceği umudu ile Arapların bu çalışmalarına engel olmamaktadır(Kalafat,1999,s.160).

Kuzey Kafkasya'daki tarikatların Kafkasya'nın bağımsızlık mücadelesinde büyük yeri vardır. 1918 ve 1920 yıllarında bile başlatılan ayaklanmalar Bolşevik idaresine karşı çok başarılı olmuştur. Komünist düzen içinde camiler yıkılmış, dini örgütler kapatılmış, dini liderler ya öldürülmüş ya da sürgüne gönderilmiştir. Bu politika Stalin döneminde doruk noktasına çıkmıştır. Ancak İslamiyet SSCB'nin dağılması ile rahat bir nefes almış, 1988 yılında sadece 27 olan cami sayısı 1998 yılında 2000'i geçmiştir(Oğuz,2000,s.47).

Tarihi olarak Rusya kendisini bütün Hristiyanların koruyucusu olarak görerek, Gürcülerin ve Ermenilerin Hristiyanlığa bağlılığını sömürmüştür. Ancak Gürcüler arasında Moskova'nın Gürcü Ortodoks kilisesini idare etmesine duyulan kızgınlık çok fazladır.

Azerilerin üçte ikisi Şii iken Azerbaycan'da dini gerilim ciddi bir sorun haline gelmemiştir. Kuzey Kafkasya'daki Müslümanların hemen hepsi Sünni'dir. Genelde Kuzey Kafkasya'da İslami duygular ve adetler doğuda güçlüdür ve batıya doğru bu bağlılık azalmaktadır. Kuzey Kafkasya'da İslami hayat her kesimde aynı yoğunlukta değildir. Adıge gibi bazı yerlerde oldukça zayıftır. Dağıstan'da ise oldukça kuvvetlidir. Dağıstan'ın güneyinde Lezgi ve Laklar'da zayıftır. Nogaylar'ı, Tabasaranlar'ı, Lezgiler'i ve Azerbaycan kökenli Türkleri ortak İslami paydada buluşturmak çok zordur(Kalafat,1999,s.90).

2.3. Kafkasya'nın Tarihi Gelişimi

Kafkasya, tarihin en eski çağlarından itibaren Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi görmüş ve çeşitli milletlerin mücadelelerine sahne olmuştur. MÖ.VIII yüzyıldan itibaren Azerbaycan'ın ilk sakinleri Orta Asya'dan gelen Saka Türkleri olmuştur. Daha sonra buraya çeşitli Türk boyları gelip yerleşmiştir. Kimi Türk boyları ise, buradan Derbent Geçidini aşarak Anadolu'ya gitmiştir. Bu geçişler esnasında Karabağ, Türklerin en eski kışlağı olmuştur.

XI nci yüzyıla kadar, muhtelif Oğuz boylarının yerleşmiş olduğu Azerbaycan; 1019-1021 yılları arasında Selçuklu Türk Devleti'nin kurucularından Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya yaptığı seferden sonra çoğunlukla Türkler'in barındığı bir bölge haline gelmiştir. Malazgirt zaferinden sonra Kafkasya'ya doğru yoğunlaşan Selçuklu Türk akınları sırasında Ermeniler, Bizans'a tabi olarak bölgede küçük gruplar halinde oturmakta idiler.

XIII. yüzyıldaki Moğol istilasına kadar Kafkaslar, Selçuklu Türkleri'nin yönetiminde kaldı. Bu yüzyıldan itibaren bölge, önce Hülagü İmparatorluğu'nun ve daha sonra onların devamı olan İlhanlı Devleti'nin bir parçası oldu(Pamuk, 1995,s.5).

Kafkas-Rus ilişkileri X. yy.da başlamıştır. Kafkasya'ya saldıran Kiev Prensleri, Batı Kafkasya'da Adıgeler'le karşılaştılar ve çeşitli savaşlar yaptılar. Fakat Ruslar, XIII ncu yy.da, Doğu Avrupa'yı işgal eden Moğolların yüzünden geçici bir süre için kuzeye çekilmek zorunda kaldılar. Kafkasya'ya ilk Moğol saldırıları 1222'de oldu ve bu saldırılar püskürtüldü. 1226 yılında Cengiz Han'ın orduları Güney Rusya'ya saldırdı ve Avrupa'da Karpatlar'a kadar ilerleyip merkezi Volga nehri üzerindeki Saray şehri olan Altınordu devletini kurdu. Altınordu devleti Kazan, Astrahan, Kırım ve Rus hanlıklarından oluşuyordu. Moğollar 1227 yılında Kafkasya'ya saldırıya geçtiler, Terek vadisinde, Hazar kenarında ve Kafkas steplerinde koloniler kurdular. Timur'un saldırıları sonucu Altınordu devleti 1481 yılında yıkıldı.

Kafkasya ve özellikle Azerbaycan bölgesi XVI ncı yüzyıldan sonra Osmanlı ve İran Devleti'nin mücadele alanı oldu ve bu iki devlet arasında sürekli el değiştirdi. Osmanlı Devleti'nin bölgeye açtığı seferler, Safevi Devleti'nin yıkılışına (1737) kadar sürüp gitmiştir. Bu seferlerin açılmasına, Safeviler'in bölgede sürekli mezhep ayrımını kışkırtmaları ve Osmanlı aleyhtarlığını yaymaya çalışmaları, ayrıca yöre

halkının Osmanlı Devleti'ne yaptıkları şikayetler etkili olmuştur(Pamuk,1995,s.6).

Altınordu devleti yıkılınca yerine küçük hanlıklar kuruldu. Fakat bunların en önemlileri olan Kazan 1552'de, Astrahan 1556'da Rusların işgaline uğradı. XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Moskova Knezliği, bölge siyasi dengesini değiştirebilecek bir konuma ulaşmıştı(Saydam, 1997,s.27).

1530'lu yıllara kadar tehlike arz etmeyen Rusya'nın Kafkasya'ya doğru ilerleyişinin en önemli iki adımı 1552'de Kazan ve 1556'da Astrahan Türk hanlıklarını ele geçirmesidir. Kazan ve Astrahan'ın düşmesine, Kırım Hanlığı'nın fazla güçlenmesini istemeyen Osmanlı Devleti'nin, Altınordu Devleti'nden geriye kalan bu iki hanlığı himayesine almak isteyen Kırım Hanı Sahip Giray'ı yeterince desteklememesi de etkili olmuştur(Pamuk,1995,s.6).

Kazan Hanlığı'nın düşmesi hem Rus hem de Türk ülkeleri açısından önemli bir dönüm noktası teşkil etmekteydi. Bu tarihten itibaren Rusya "çok milletli bir devlet" olmaya başlamıştır. Astrahan'ın da düşmesi ile Rusya Hazar kıyılarına ulaşmış ve İpek Yolu'nun bir kısmını eline geçirmiş oldu. Şimdi artık Osmanlı Devleti'ni tehdit eden "Rus Meselesi" de başlamış oluyordu(Saydam,1997,s.28).

Rusya, Kafkasya ile arasında engel teşkil eden bu iki Türk hanlığını ortadan kaldırdıktan sonra, bu bölgede bir anda Osmanlı Devleti ile karşı karşıya geldi. Böylece bölgedeki Osmanlı-İran çekişmesine Rusya da katılmış oldu. XVIII. yy.dan itibaren Rusya tarihi Türkiyesiz, Türkiye tarihi Rusyasız düşünülemez hale gelmiştir. Bu devirden sonra Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır(Ortaylı,1999,s.125-132).

Böylece Kafkasya önlerine gelen Rusların saldırıları sonucu bazı Çerkes, Nogay, Çeçen beyleri Çar'ın yüksek hakimiyetini tanımak zorunda kaldılar. Ruslar Kabartay Prensi ile yapılan anlaşma gereğince, Terek boyunda Rus tüccarlarını korumak bahanesiyle bir kale yaptı. Ruslar Tarku'da kurulan ticaret merkezinin emniyetini almak için Kabartay Prensleri arasında ayrılık çıkartma gayretlerine girişmişlerdir (Saydam,1997,s.29).

Bu gelişmelerden rahatsız olan Osmanlı Devleti bölgeye düzenleyeceği bir seferle buraları fethetmeyi ve Don ile Volga arasında bir kanal açarak Hazar Denizi'ne ulaşmak sureti ile hem Rusya'yı bölgeden atmayı, hem İran'ı geriden

kuşatmayı, hem de Türkistan Türk hanlıklarıyla doğrudan münasebet kurmayı tasarlamıştır. Bununla aynı zamanda Osmanlı himayesini talep eden Azerbaycan ve Dağıstan beylerine Hazar Denizi vasıtasıyla karadan ve denizden yardımda bulunmak mümkün olacaktır. Ancak 1569 yılında yapılması planlanan bu sefer, çeşitli iç ve dış siyasi sebeplerle yapılamamış ve anılan hedeflere ulaşmak mümkün olamamıştır.

İran saldırıları sonucu Gürcistan'a yardıma giden Rus kuvvetleri 1595'de Tarku'da ve 1604'de Şetkale'de ve Terek'de Kafkasyalılar tarafından imha edildi. Bunun üzerine I.Petro'ya kadar 77 yıl önemli bir gelişme olmadı. Bu safhada Kazaklar, Terek nehrinin kuzey, Kuban nehrinin doğu sahillerine ve Kuma kıyılarına müstahkem köyler (stanitsa) meydana getirecek şekilde yerleştirildi. Uzun yıllar Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında savaşan Osmanlı ve İran ordularının zayıf düşmesi ile, Ruslar tarafından I.Petro'dan sonra saldırılar sistemli bir şekilde başlatıldı.

Çar I. Petro İran ve Orta Asya üzerinden Hindistan'a ulaşmak, ticari gelişmeyi sağlamak ve ipek, bakır, pamuk gibi hammadde kaynakları ile seyrek nüfusu toprakları ele geçirmek arzusu ile stratejik öneme haiz Transkafkasya geçitlerine hakim olmaya girişti(Saydam,1997,s.31).

Rusya'nın Kafkasya'ya doğrudan ilk inişi 1720'li yıllara denk gelir. Bu tarihlerde, İran ile anlaşarak Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarını ve Bakü'yü ele geçirmişlerdir(Pamuk,1995,s.6).

Güneye inmek isteyen Rus orduları, 1707 ve 1711'de Dağıstan'da yenilgiye uğratıldı. Bu yıllarda İran'da karışıklıklar çıktı. Bunu fırsat bilen Petro, 1722'de Hazar kıyılarından Güney Kafkasya'ya ilerledi, Derbent, Bakü ve çevresini işgal etti.

İran ile anlaşarak Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarını ve Bakü'yü ele geçiren Ruslar'ın bu ilerleyişlerine karşı, Osmanlı Devleti de Gürcistan hareketini genişleterek Gence, Kirmanşah, Hamedan, Revan ve Tebriz'i aldı. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1724 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile, önceden İran'a ait olan bu yerler iki devlet arasında paylaşıldı. Fakat bu durum aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki varlığını da meşrulaştırmıştır.

Kuzey Kafkasyalılar'ın saldırıları ve Nadir Şah'ın tehditleri üzerine Ruslar 1735' te işgal ettikleri yerlerden çıkmak zorunda kaldılar. Kırımlılar, dostları olan

Sirvan Hanıyla aralarındaki yolu (Derbent yolu) açmak için önce Ruslara sonra Çeçenlere saldırdılar ama başarılı olamadılar. Çariçe olan II. Katerina Orta Kafkasya'ya saldırmaya başladı ve buradaki halkı dağlara çekilmeye mecbur etti. Bu arada Ruslar Kabartay Prensleriyle Kuzey Kafkasya'yı ikiye bölmek için ittifak kurdular. Ayrıca XVIII. yy.ın ilk yarısında Kazaklar kendi istekleriyle Rus himayesine girmişlerdi. Rus fethini, verimli topraklara Rus göçmenlerinin yerleştirilmesi izledi. Bu yüzden Kazak otlakları daraldı ve ayaklanmalar oldu. Ayaklanan Kazaklar Kuban ve Terek'e yerleştirildi. 1763'te Mozdok (Mezdegu-Sagır Orman) kalesi yapıldı ve 1777-1780 yıllarında Mozdok'tan Azak kalesine kadar müstahkem kalelerle çevrili bir hat oluşturuldu. Mozdok'ta bir kilise yapıldı ve Asetin (Kusha, Osetin) kabileleri arasında Hristiyanlığı yaymak için misyonerler gönderildi.

Rusya Kırım'ı ele geçirmek için uğraşırken İran'da Safaviler'in yıkılmasından sonra hükümdar olan Nadir Şah, Azerbaycan'a doğru saldırıya geçerek 1724 yılında Osmanlı Devleti'ne geçmiş olan Azerbaycan topraklarını geri almış, fakat Dağıstan bölgesine 1742, 1744 ve 1745 yıllarında yaptığı seferlerden sonuç alamamıştır. Dağıstan'daki hanlıklar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmayı tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti de bu hanlara hediyeler göndererek gönüllerini hoş tutmuş ve İran ile Rusya'ya karşı dikkatli olmalarını istemiştir.

Osmanlı Devleti, 1744'de Kırım'ın kaybindan sonra Kafkasya'ya daha fazla önem vermeye başlamıştır. Özellikle Kuban bölgesi, o tarihe kadar Kırım hanları vasıtasıyla yönetildiği için, devlet bu bölge hakkında fazla malumata sahip değildi. Yeni gelişmeler, bölge ile özel olarak ilgilenilmesini gerektiriyordu. Çünkü Kırım hanlığının elinden çıkmasından sonra, Osmanlı Devleti'nin doğu ve kuzey sınırlarının güvenliği ancak Kafkasya'nın kontrolü ile mümkün olacaktı(Er,1994, s.5).

1769-1774 Osmanlı-Rus savaşını Osmanlılar kaybetti. Küçük Kaynarca antlaşmasıyla Kabartay'ın Osmanlılar tarafından Rusya'ya verilmesi üzerine buradaki savaşlar yeniden başladı ve Kızılyar Ruslar tarafından işgal edildi. Bunun üzerine Osmanlılardan yardım istendi. 1782'de Gürcü asıllı Ferah Ali Paşa komutasındaki Osmanlılar Anapa'ya çıktılar ve bu kaleyi takviyeye, Soğucak ve Tsemaz (Novrosiski) kalelerini de inşaya başladılar(Habiçoğlu,1993). Ferah Ali Pasa, Anapa kalesine hocalar getirtti ve henüz Müslüman olmayan Çerkezler arasında (Rusların

Mozdok kalesiyle Asetinler arasında Hristiyanlığı yaymasına karşılık) Müslümanlığı yaymaya başladı. Sevilen bir kimse olduğu için başarılı oldu(Saydam,1997,s.37). Ferah Ali Paşa'nın bu gayretlerinin semeresi Osmanlı-Rus savaşları sırasında bölge kabilelerinden sağlanan desteklerle alınmıştır. Çok başarılı bir idareci olan Ferah Ali Paşa, bölgede Türk nüfusunu arttırmak için, daha önce Kırım'ın kuzey tarafında yaşadıkları halde şimdi Rus yönetimine girmek istemeyen Nogaylar'ı Kuzey Kafkasya'ya yerleştirerek hem kontrol altına almış, hem de Ruslar'a karşı koz olarak elinde tutmuştur(Pamuk,1995,s.7). Ferah Ali Paşa'nın yerine Soğucak muhafızı olarak tayin edilen Bicaoglu Ali Paşa ise esir ticareti yapmış, Battal Paşa ise canla başla Ruslar'a karşı savaşan yöre halkına kötü muamelede bulunmuştur(Arşiv,1982).

1783'te Ruslar Viladikafkas (Kafkasların Hükümdarı) kalesini ele geçirdiler ve "Daryal Yolu"nu yaz kış kapanmayacak şekilde açtılar. Aynı yıl Kırım ve Derbent Ruslar tarafından işgal edildi ve Karthı, Kahketi gibi doğu Gürcü kralları Rusların himayesi altına girdi(Nichols,1997,s.16). 1782 ve daha sonraki yıllarda Dağıstanlılar, Gürcistan'a girdiler, Rus ve Gürcü ordularını her yerde yendiler ve Tiflis önlerine geldiler. Ama dağlıların kendi başlarına hareket etmesini istemeyen ve ağır davranan Osmanlılar dağlı reislerin aralarını bozdu. Bunun üzerine dağlılar geri dönmek zorunda kaldılar.

Batı Kafkasya'da ise Rus saldırıları sonucu Adıgeler Kuban'ın güneyine çekildi ve Ukrayna'da her an ihtilal yapabilecek durumda olan Zaparoj Kazakları bu bölgelere yerleştirildi. 1787-1791 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlılar Soğucak ve Anapa kalelerine kuvvet gönderdiler. Battal Paşa Kafkasya'da Ruslar'a yenildi ve Ocak 1792 Yaş Antlaşmasıyla bu iki kale Ruslar'a verildi. 1795'te İranlılar'ın Tiflis'e girmesi üzerine, Gürcistan'a yardıma giden Rus ordusu dağlara girmek istediği için Dağıstanlılar tarafından bozguna uğratıldı. Fakat Ruslar Astrahan'da İranlıları yendikten sonra Ermeni platosuna ve Transkafkasya'nın en önemli ticaret merkezi olan Ganja'yı işgal ettiler. 1799'da Gürcülerle Ruslar arasında bir anlaşma yapıldı ve 1801'de Gürcistan Rusya'ya ilhak edildi.

Ruslar'ın Kafkasya'da en kolay ele geçirdikleri bölge, Gürcistan olmuştur. Çoğunlukla Hristiyan olmalarından dolayı eskiden beri Ruslarla sıcak ilişkileri olan Gürcüler, bu dönemde Tiflis ve Açıkbaz dolaylarında iki ayrı hanlık halinde yaşıyorlardı. Tiflis ve Açıkbaz Hanı Süleyman (Salamon) arasında herhangi bir mesele bulunmuyor ve aynı zamanda her ikisi de Rusya'ya sempati besliyorlardı.

Nitekim Gürcüler Kafkasya'yı ele geçirmeye çalışan Ruslar'ın himayesine kolaylıkla girecekler ve ülkeleri 1801 yılında Rusya tarafından ilhak edilecektir (Pamuk, 1995,s.8).

1774 yılında da Kırım'ı işgal eden Rusya Kırım'ı elde ederek kuzeyden sardığı Kafkasya'yı, Gürcistan'ı da ele geçirerek güneyden de kuşatmış oldu. Böylece Osmanlı Devleti'nin doğu ve güney sınırlarının güvenliği ancak Kafkasya'nın kontrolü ile mümkün olacaktı.

Kafkas kavimleri 1783'den itibaren İmam Mansur'un önderliğinde Rusya ile ölüm kalım savaşına başlamıştır. Kafkas kavimlerinin Rusya ile mücadelesini içeren ve Gazavat dönemi (imamlar dönemi) de denilen bu mücadele 1783 yılında Şeyh Mansur'un önderliğinde Rusya'ya karşı başlatılan ilk cihaddan Kuzey Kafkasya halklarının teslimiyeti kabul ettiği 1859 yılına kadar olan zaman aralığını kapsamaktadır(Nichols,1997,s.17).

1783'den sonraki yıllarda, İmam Mansur önderliğinde Rus işgaline direnen Kafkasyalılar, 1830'lardan sonra Osmanlı Devleti'nin direnci kırılmasına rağmen, İmam Gazi Muhammed Hamza, 1834-59 yılları arasında Şeyh Şamil ve Hacı Murat liderliğinde Kafkas tarihinin en şanlı direniş hareketlerini gerçekleştirmişlerdir (Arşiv,1982).

Kafkasya halklarının Rusya'ya karşı yürüttükleri mücadelenin ilk önderi, siyasal ve ulusal birliklerinin ilk kurucusu, asıl adı Uşurma olan Nakşibendi tarikatından Çeçen asıllı Şeyh Mansur'dur. Kuzey Kafkasya'da faaliyetlerde bulunan ilk Nakşibendi tarikatı üyesi de kendisidir. Şeyh Mansur'dan sonra gazavatın ikinci önderi olan İmam Gazi Muhammed 1790'lı yılların başlarında Gimri köyünde doğmuştur. 1829-1832 yılları arasında Ruslara karşı yapılan savaşlarda Kafkas halklarının bağımsızlığını savunmuştur. İmam Gazi Molla olarak da bilinen Gazi Muhammed 1829 yılında Gimri'de bütün halkı Gazavat'a çağırmıştır. Gazi Muhammed'in ölümünden sonra Hamzat Bey imamlığını ilan etmiştir. İmam Hamzat daha ılımlı ve dini açıdan daha az radikaldi. Ruslara karşı yapılan gazavat yerinde sayarken, o geleneksel Avar soyluluğuyla uğraşıyordu. 1834 yılında Khunzhak camiinde öldürülmüştür. İmam Hamzat'ın öldürülmesinden sonra 1834 yılında İmam seçilen Şamil 1797 yılında doğmuştur. Kafkasya halklarının liderliğini yaptığı yıllarda Ruslarla olan mücadele doruk noktasındaydı. Şamil'in imamet dönemi 1834-

1859 arasındaki toplam 25 yılı kapsamaktadır. 37 yaşında lider olduğunda Kafkasya halklarını yüksek ahlak, hürriyet, bağımsızlık gibi duygular çerçevesinde birleştirerek harekete geçirmede oldukça başarılı olmuştur(Er,1994,s.5).

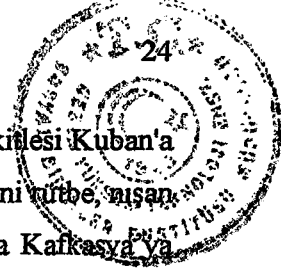
Kırım meselesinden dolayı Rusya'yı her bakımdan sıkıştırmak amacıyla olan Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı elinde her zaman koz olan Dağıstan ahalisine, 1787'de Kutayışlı Mehmet Beyi elçi olarak göndermiş ve Rusya'ya karşı yapılacak savaşa katılmalarını istemiştir.

Rusya ise Kafkasya'yı ele geçirme yolunun kabileler ile Osmanlı Devleti arasındaki ittifakı bozmaktan geçtiğini anlamış olduğundan, kabileler üzerine hücumla geçmiş ama ilk safhada beklediği başarıyı elde edememiştir.

1787-92 ve 1806-12 tarihleri arasında meydana gelen Osmanlı - Rus savaşları neticesinde de, bölgede önemli bir değişiklik olmamıştır. Rusya'nın Kafkasya'da yayılma çabaları, Kafkas kabilelerinin bitmek tükenmek bilmeyen bir hırs ve azimle Ruslarla mücadele etmeleri, Osmanlı Devletinin giderek azalan maddi desteği ve buna rağmen Kafkasyalılar'ın kendilerini Osmanlı tabiiyeti altında görmeye devam etmeleri bu yılların genel manzarasını teşkil eder. Aslında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'dan yüz çevirdiğini söylemek mümkün değildir(Pamuk,1995,s.8).

Rusya'nın batıdaki durumu ise biraz karışıktır. Çünkü XIX ncü yy.ın ilk yarısında batı, Fransız ihtilalinden doğan fikirlere ve Napolyon ile uğraşıyordu. Bundan etkilenen Rusya, kendisine bulaşabilecek isyanları bastırma konusunda Avrupa'ya yardım ediyordu. Rusya'nın batıdaki durumunun bu sebeplerden dolayı karışık olmasını fırsat bilen bütün Kuzey Kafkasyalılar (Gürcistan savaşında yıprandığı için Dağıstan hariç) Ruslara karşı genel taarruza geçtiler. 1807'de bir veba salgını üzerine Kafkas ordusu büyük kayıplar verdi. Bunun üzerine Ruslar karşı saldırıya geçti ve Çeçenleri Terek'in güneyine attılar. Ruslar batıda kendilerine yardım ederlerse Kafkasya'nın bağımsızlığını tanıyacıklarını belirttiler ve bir mühlet verdiler. Ruslar cevabı beklerken Kubanlılar karşı saldırıya geçtiler.

Bu sırada Kuban'da bir ihtilal oldu. Birçok asilzade Ruslara iltica etti ve kabileler arasında mücadeleler başladı. Fakat her şeye rağmen Rus müstahkem mevkiilerine yapılan saldırılar kesilmedi. Ruslar batıyla uğraştıklarından bu karışıklıktan yararlanamadılar. Abhazya hükümdarı olan ve sonradan Hristiyanlığı kabul eden Sefer Bey Kuban'daki gibi bir ihtilalden korkarak 1810'da Ruslardan

yardım istedi ve Abhazya işgal edildi. Bunun üzerine büyük bir halk kütlesi Kuban'a göç etti. 1816'da Ruslar dağlara daha çok sokuldular, bazı dağlı reislerini mısır ve para ile elde ettiler. XIX ncu yüzyılın başlarından itibaren, Rusya Kafkasya'ya tam olarak yerleşmeye başladı.

Batı'da Napolyon'u yenen, İran saldırılarını kıran, Osmanlılarla anlaşma yapan Ruslar 1822'de genel bir saldırıya geçtiler. Sünje Kale (Grozny), İndrey civarı işgal edildi. Buna rağmen Abhaz ve Ubih kuvvetleri Sohum hariç Abhazya'yı Ruslardan temizledi. Savaş, Kabartay'ın Ruslar tarafından işgaliyle sona erdi. 1826'da I.Aleksandr'ın ölümü üzerine Rusya'nın karıştığını sanan İranlılar, Güney Kafkasya'ya saldırdılar. Fakat bir çok savaşta yenildiler ve 1828'de Azerbaycan Ruslar tarafından işgal edildi. Aynı yıl yapılan Türkmençay antlaşmasıyla İranlılar Transkafkasya siyasetinde rol oynayan bir devlet olma özelliklerini kaybettiler. Ayrıca bu antlaşmayla Dağıstanlıların dış dünya ile ilişkileri kesildi ve ele geçirdikleri boğazlar sayesinde Ruslar, Anadolu üzerinden Akdeniz'e, İran üzerinden Hint Okyanusu'na ve Hazar Deniz'i üzerinden Asya'ya gidebilecekleri bir üs kazandılar. Rusya'nın kendisini Kafkasya'dan atmak isteyen İran ile yaptığı bu savaş kazanmasından ve bunu takiben iki devlet arasında 1828 yılında Türkmençay Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, bölgeye kesin olarak yerleştiği görülmüştür (Şahin,1999).

Azerbaycan ve Dağıstan Hanlıkları, Rus istilasına karşı büyük bir dirençle karşı koymuşlar, ancak sonuçta, üstün Rus kuvvetlerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır.

Ruslar, kendilerine en fazla direniş gösteren Gence ve Bakü hanlıklarında, 1804 ve 1808 yıllarında askeri idare kurmuşlar; diğer hanlıklar ise, hanlar Çar'a karşı sorumlu tutularak, belli bir süre için mevkilerinde kalmışlardır. Gence Hanı Cevad Han, Ruslar'a karşı son ana kadar direnmiş ve en sonunda şehit düşmüştür.

Ruslar'ın önceleri, hanlıkların iç yönetimlerine fazla müdahale etmedikleri görülmektedir. Fakat Kafkasya'nın tümü işgal edildikten sonra, eski yönetime ait ne varsa kaldırılmış ve bütün Kafkasya, doğrudan Rus yönetimine bağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki varlığı, bölgelere göre değişik özellikler göstermiştir. Çerkez-Kabartay bölgesini doğrudan idare eden Osmanlı Devleti, Dağıstan-Azerbaycan bölgesinde, yerel hanlıkların hükümranlığını tanıyıp bölgenin

kontrolünü onlar vasıtasıyla elinde tutmaya çalışmıştır. Bu durum bölgeyi işgal niyetinde olan Rusya ve İran'ın işgal politikaları karşısında, bölge halkının, hilafet merkezi olma özelliği Sünni Müslümanlığından dolayı zaten sempati duyduğu Osmanlı Devleti'ne iyice yaklaşmasına yol açmıştır. Gürcüler ise çoğunlukla Hristiyan olduklarından ve daha XV nci yüzyıldan beri Ruslarla ilişki içinde bulunduklarından dolayı, Osmanlı Devleti'nin kendi ülkelerine nüfuzuna izin vermemişler ve ülkeleri Rusya'nın Kafkasya'daki üssü durumuna gelmiştir(Pamuk, 1995,s.10).

Kafkasya'da güçlü bir devlet kurulmamış olması ve kavimlerin ancak küçük hanlıklar ya da kabileler şeklinde teşkilatlanmış olmaları, kendileri için iyi olmamıştır. Ruslar'a karşı ancak gerilla savaşı yapabilen Kafkasyalılar, bütün cesaretlerine rağmen, düzenli bir orduya sahip olmadıklarından dolayı, karşılarındaki düzenli, disiplinli Rus ordusu önünde kesin sonuca gidememişler ve sonuçta vatanlarının Ruslar'ın eline geçmesine razı olmak zorunda kalmışlardır(Arşiv,1982).

Ruslar 1828'de Osmanlıları yenip 1829'da Edirne anlaşmasıyla Kafkasya'yı ve Anapa, Poti, Ahıska gibi kaleleri Osmanlılardan aldı. Bu durumu Kafkasyalılar protesto ettiler. 1829'da Rusların İstanbul önlerine gelmeleri, İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda büyük başarılar kazanmaları ve 1833'de Rus donanmasının isyan eden Mısırlı Mehmet Ali Paşa'ya karşı II.Sultan Mahmut'u desteklemesi İngiltere'de huzursuzluklar yarattı.

XIXncu yy.ın başlarına kadar yalnız Osmanlıları ve İranlıları ilgilendiren Kafkas-Rus mücadeleleri, XIXncu yy.ın başlarında iyice genişlemiş ve diğer sömürgeci ülkelerle rekabeti artmış olan Rusya'nın, sıcak denizlere inmek için Kafkasya ile olan ilişkileri diğer emperyalist ülkeleri de ilgilendirmeye başlamıştır. Osmanlıların 1828-29 savaşında yenilmeleri, 1829 Edirne ve 1833 Hünkâr İskelesi anlaşmaları, İngilizlerin Hindistan'daki menfaatlerini tehlikeye düşürüyordu. Bu yüzden İngiltere 1834'den itibaren Kafkasya'daki menfaatlerini takip etmeye başlamıştır(Taştekin,2001).

Bundan sonra 1905'e kadar "medenileştirme" hareketlerine karşı çıkan küçük ayaklanmalar dışında önemli birşey olmadı. Bu sıralarda dünya siyasetinde önemli değişiklikler oluyordu. XIXncu yy.ın sonlarına doğru Osmanlıların üzerindeki İngiliz etkisi azalmıştı. Bunun üzerine Osmanlıların yeni hamisi gelişmekte olan Almanya

oldu. 1888'de Deutsche Bank Osmanlı İmparatorluğu'na girdi ve Anadolu Demiryollarının yapımını eline geçirdi. Osmanlı ordusunun teşkilatlandırılması Alman subaylarına verilmeye başlandı. Bunun üzerine 1907'de Rus-İngiliz antlaşması yapıldı. 1909'da iktidara geçen Enver, Talat ve Cemal Paşalar Panslavizm'e karşı Panaturanizm ideolojisini savundular ve IVncü ordu kuruldu.

Bu sıralarda Kafkasya'da, 1905 Rus-Japon savaşında Rusya'nın yenilmesi fırsat bilinen bir isyan daha çıkarıldı ama bu da bastırıldı. 1913'de egemenler halka ait geniş arazilere el koydular. Bunun üzerine onbini aşkın Adige "Dzeliko" ırmağı mevkiinde feodallerle ve onları destekleyen çar ordusuyla çarpıştı. Ayaklanmanın öndegelenleri Sibiryaya sürüldü. Bu yıllarda, devlet tarafından "asi, hırsız, haydut" diye adlandırılan, halkın Abrek dediği kimseler Çarlık otoritesine karşı koyuyorlardı.

Şubat 1917'de başlayan devrim üzerine Rus ordusu çözülmeye başladı. Devrim üzerine 3 Mayıs 1917'de Terekale (Vladikafkas) de halk kurultayı toplandı ve bir icra organı (Birleşik Şimali Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi) kuruldu. 18 Eylül 1917'deki ikinci toplantıda kurultay "Kuzey Kafkasya Milli Müessesen Meclisi" adını aldı ve Kuzey Kafkasyalıların siyasi bir birlik teşkil ettiğine karar verildi.

Rusya'da yönetimi ellerine geçiren Bolşevikler, bir taraftan Birinci Dünya Savaşı içinde yapılan gizli antlaşmaların geçersizliğini ilan etmişler; diğer taraftan da, 15 Kasım 1917'de "Milletin Hakları Bildirisi" ile, her milletin kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi ilkesini kabul ettiklerini açıklamışlardı.

Kuzey Kafkasya merkez komitesi, 20 Kasım 1917'de Rusya'dan ayrıldığını ve bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti. Resmi müesseselere, bankalara, okullara, vs. milli bir şekil verildi. Bundan memnun olmayan Kazaklar ve Ruslarla çeşitli çatışmalar oldu. Güney Kafkasya'da ise Gürcü Menşeviklerin liderliğinde Gürcü, Ermeni ve Azerilerden oluşan "Maveray-ı Kafkas Komiserliği" Transkafkas Federasyonu, 28 Kasım 1917'de kuruldu. Bu federasyonun savunmasını sağlayacak milli kuvvetleri ise yok gibiydi.

1917 Bolşevik ihtilalini müteakip Türk Ordusu'nun ileri hareketi üzerine barışa razı olan Bolşevik Rusya ile, 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Bolşevik Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u halk oylaması yapma şartı ile boşalttığı gibi, Rusya'nın savaşta işgal ettiği Erzurum, Van, Bitlis ve

Trabzon vilayetlerini de iade ediyordu.

Bunun üzerine 22 Nisan'da Transkafkas Federatif Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. Almanlar ve İngilizler Bakü'nün Osmanlılar tarafından işgal edilmesini istemiyorlardı. Çünkü kendileri Bakü'yü işgal planları yapıyorlardı. Bu yüzden Almanlar, kendi isteğiyle, Gürcüstan'ı "himaye" ettiler ve asker gönderdiler. Osmanlıların Ermenistan'ı işgali İngiliz hareketini engelleyeceği için bu hareket Almanlar tarafından teşvik edildi. Kuzey Kafkasyalılar ise İstanbul'a yardım istemek için bir heyet gönderdiler ve 11 Mayıs 1918'de bir nota ile, bütün devletlere Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını ilan ettiler. Bunu 26 Mayıs'ta Gürcüstan, 28 Mayıs'ta da Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını belirtmeleri takip etti. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, bu üç devlete çeşitli kereler konfederasyon teklif ettiyse de kabul edilmedi(Çelik,2000). 8 Haziran 1918'de Kafkas devletleri ve Osmanlılar arasında iyi dostluk ve iyi komşuluk anlaşması yapıldı. Fakat bu sırada Osmanlı ordusu Erivan-Culfa demiryolunu tutarak, doğuda Kara Kilise, Tiflis-Bakü istikametinde ilerliyerek Kafkasya'ya girdi. İsmail Berkok, Mithat Paşa ve Muzaffer Beyler Kuzey Kafkas yerli kuvvetlerini organizeye başladılar. Gürcüstan üzerinden ilerleyemeyen Osmanlılar, Azerbaycan üzerinden ilerlediler ve 15 Eylül'de Bakü'yü işgal ettiler. Sovyetler, Almanların savaşı kaybetmeleri üzerine Osmanlılarla aralarındaki Brest-Litovsk antlaşmasını feshettiklerini ve Osmanlıların Kafkasya'dan çıkmaları gerektiğini bildirdiler. Fakat 6 Ekim'de Derbent alındı ve 13 Ekim'de şehre Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti bayrağı çekildi.

Kafkaslar'da kurulan bu yeni düzenin sürdürülmesi Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmasına bağlıydı. Fakat Birinci Dünya Savaşı müttefikler lehine sonuçlanınca Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. Mütareke'nin 11 ve 15 nci maddeleri gereği, Türkiye Azerbaycan'daki kuvvetlerini geri çekmeyi kabullenmişti. Nitekim, Mondros Mütarekesi'nin ardından İngilizler, Kafkaslar'a çıkarma yapmışlar ve 17 Kasım'da Bakü'yü işgal etmişlerdir(Pamuk,1995,s.14). İngilizlerin desteğindeki Denikin'in işgal ettiği yerlerde 1919'da İnguşlar, 1920'de Dağıstanlılar isyan ettiler. Fakat bu isyanlar bastırıldı.

Sovyet ekonomisinin Bakü petroleri olmaksızın ayakta duramayacağını anlayan Bolşevikler, 14 Mart 1918'de Bakü katliamını gerçekleştirmişler ve Kızıl Cumhuriyeti kurarak katliamlara girişmişlerdir. 30-31 Mart 1919 tarihinde Bakü'de

Türkler'e karşı tekrar büyük bir saldırı daha düzenlendi. Bu katliam "bizzat" "komünizmi yaşatmak ve onu sağlam temellere yükseltmek için siyah alim, diyane olan Azerbaycan'ı ele geçirmeliyiz" diyen Lenin'in direktifinin arkasına sığınan Bolşevik Ermeniler tarafından gerçekleştirildi.

Başta İngiltere olmak üzere, müttefik devletlerin desteğini sağlayan Ermeniler, Kafkaslar'dan Çukurova'ya kadar uzanan bir "Ermeni İmparatorluğu" kurma hayali ile yoğun faaliyete girdiler.

Mart 1920'de Beyaz orduların mukavemetleri kırıldı ve Kızılordu bütün Kafkasya'yı işgale başladı. Rusya 1920 yılında Azerbaycan'ı işgal etti ve aynı yılın sonunda komünistler vasıtası ile Ermenistan'ın egemenliğine son verdi. 1921 yılında Zengezur bölgesini Ermenistan'a vererek, 1921 yılında Gürcistan'ı işgal eden Rusya bölgede kesin egemen güç haline geldi. 1920 Gümrü, 1921 Moskova ve Ankara Antlaşmaları ile de bugünkü Türkiye-Ermenistan sınırları çizilmiştir.

Rusya 1922 yılında bölgedeki üç ülkeyi SSCB çatısı altında "Güney Kafkasya SSC" adı ile birleştirdi. 1936 yılında ise bu üç cumhuriyet ayrı ayrı Sovyet cumhuriyetlerine dönüştürülerek doğrudan SSCB'ne bağlanmıştır. Bu durum SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar devam etmiştir.

11 Mayıs 1918 yılında Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan ve Dağıstan'daki Türk ve Müslüman unsurlar tarafından kurulan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti de bir müddet sonra dağılmıştır.

1920 yılının baharında, Avrupa Rusyası'nın Beyaz Ordusu'nu bozguna uğratan ve Azerbaycan'ı hemen hemen bir kurşun bile sıkmadan fetheden Sovyetler, kuzey Kafkaslar'da ciddi bir ayaklanma ile karşılaştılar. Ayaklanma başladığında Dağıstan ve Çeçenistan'ın büyük bir bölümü Kızılordu'nun tam kontrolü altındaydı. Bu nedenle isyancılar örgütlenmeye ve hareket alanlarını genişletmeye vakit bulamadılar(Pamuk,1995,s.15).

Kuzey Kafkasya halklarının görece bağımsız siyasal birlikler kurmalarına temel oluşturacak şekilde dağılı kimliği 1918'den 1921'e kadar fiilen varlığını sürdüren Dağ Cumhuriyeti bünyesinde var oldu. 1918 başlarında Dağ Cumhuriyeti (Gorskaia Republika) kurulmuş, Bolşevik Devriminden sonra 1921'de bu cumhuriyet özerk cumhuriyet haline getirilmiş, 1922'de de, Adige, Çeçen, Karaçay-Çerkez ve Kabarday-Balkar Özerk Bölgeleri (Oblast) kurularak Dağ Özerk Cumhuriyeti

küçültülmüş, 1924'te ise bu özerk cumhuriyetin varlığına son verilerek Kuzey Osetya ve İnguş Özerk Bölgesi şeklinde iki ayrı bölge haline dönüştürülmüştür. Dağ Özerk Cumhuriyeti'nin varlığına son verilmesi bir anlamda Kuzey Kafkasya liderlerinin hedeflerine de son vermek anlamına geliyordu. Böylece bir yandan tarihsel olarak isyancı Kuzey Kafkasya topluluklarının "ehlileştirilmesine" çalışılmış, diğer yandan da Kuzey Kafkasya'da Sovyet iktidarına karşı ittifak tehdidi ortadan kaldırılmıştır. Kuzey Kafkasya topluluklarının bölünmesine dayanan bu politikaya gerekçe olarak bazı Sovyet araştırmacılar, bu halkların tek bir cumhuriyet çatısı altında barış içinde yaşayamamalarını göstermekte; bu yüzden bölgenin özerk cumhuriyetler ve bölgelere bölündüğünü ileri sürmektedirler.

Kafkas ayaklanmasında uzun vadede gerilla savaşı Rus düşmanlığını miras olarak bırakmıştır. 1922'den 1943'e kadar Dağıstan ve Çeçenistan'ın tarihi sürekli isyanlar, ayaklanmalar ve Kuzey Kafkaslar'ın 1943 Şubat'ında topluca katledilme teşebbüsüne yol açıncaya kadar bireysel terörizm olaylarıyla doludur.

1930'lu yıllarda genel olarak Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde yaşayan toplulukların yeni "ulus-devlet" yapıları oluşturularak biçimlendirildikleri görülmektedir. "Yerelleştirme" programı bağlamında ulusal topluluklar tanımlanmış ve belirlenen "ulusal topraklarda" yönetme yetkisi de bu topluluklara tanınmıştır. Ancak bu toplulukların denetiminin sağlanması için, dinsel ve etnik farklılıklardan faydalanılmış, sınırlar bu toplulukların birbirlerini denetleyebilecekleri şekilde belirlenmiş ve o bölgede yaşamayan topluluklar bu cumhuriyetlerin topraklarına yerleştirilmişlerdir.

Aslında XX nci yüzyılın ilk yarısında Kuzey Kafkasya halklarının etnik bilinçlerini, tam anlamıyla ne soy bağlılığı, ne de "dağlı" kimliği açıklamaz. Toplulukların kendilerini kültürel anlamda tanımlama çabası çerçevesinde genel bir Kuzey Kafkasya bilinçliği vardır. Ancak bu bilinçlenme sürecinde rol oynayan önemli olaylardan biri de, 1944'te Karaçay, Balkar, İnguş ve Çeçen ulusal gruplarının sürgünüdür. Bu politikanın resmi açıklaması, İkinci Dünya Savaşı'nda bu toplulukların işgalci Alman kuvvetleri ile işbirliği yaptığı şeklindeydi. Ancak asıl neden, Sovyet hükümetinin bu dönemde Kafkasya'daki isyanların önüne geçme ve bölgede Türk sempatisizliğini yok etme isteğiydi. Bu gruplar Orta Asya'ya, Kazakistan'a ve Sibiry'a sürüldüler ve yaşadıkları Kuzey Kafkasya toprakları ortadaki bölgelere ve cumhuriyetlere dağıtıldı. Bu trajik olay bu toplulukların ulusal

kimliklerin güçlenmesine yol açtı.

1917'de Çarlık Rusya'sının, 1923'de de Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla, Kafkasya'nın bu devletlerle ilişkileri sona erdi. Komünist sistem süresince de Kafkas Cumhuriyetleri ve Türkiye arasında SSCB dağılmaya kadar herhangi bir bağ kurulamadı.

Komünist rejimin iflasından sonra Doğu Avrupa ülkeleri ve eski Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetler, Rus-Sovyet imparatorluğu tesirinden uzaklaşmaya başladılar. 1991 yılı Ağustos ayındaki başarısız darbe girişimi sonrasında SSCB'nin dağılmasıyla bölgede Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız devletleri kurulmuştur. Rusya, "yakın çevre" diye adlandırdığı eski Sovyet Cumhuriyetleri'ni kendi nüfuz bölgelerinde olduğunu ileri sürerek, bu ülkelere dolaylı ve dolaysız müdahalede bulunarak varlığını devam ettirmek istemektedir(Örge ve Ersoy, 1995, s.160).

Bölgedeki etkinliğini kaybetmek istemeyen Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu adında bir siyasi birlik ile bölgeyi tekrar kontrolüne almıştır. Bu birliğe katılmak istemeyen Gürcistan'da Abazha ayaklanmasını destekleyerek bölge devletlerine gözdağı vermiş; eski menfaatlerinden vazgeçmeyeceğini göstermiştir. Gürcistan'ın BDT'ye üye olması ve Ruble bölgesine katılımı kabul ettiğini ifade etmesiyle bu ayaklanma son bulmuştur. Rusya böylece tekrar Gürcistan'da bir Rus üssü açmıştır.

Ermenilerin Karabağ'da hak ilan etmeleri üzerine 1993 yılında Azeri-Ermeni savaşı çıkmış ve Rusya bu savaşı bölgeye nüfuz etmek için bir kez daha kullanmıştır. Ermeniler Azerbaycan'ın %25'ini ele geçirmişlerdir ve yüz binlerce Azeri sığınmacı ülkenin diğer bölgelerine kaçarken bir kısmı da İran'a geçmiştir.

Azerbaycan üzerine ince hesaplar yapılmasının kendine özgü sebepleri vardır. Azeri-Ermeni savaşları jeopolitik maksatlara hizmet etmektedir. Azerbaycan Tümen'den İran Körfezine kadar zengin petrol yataklarına sahip bir bölgeyi birleştirir. Bunun için Azerbaycan kalesinin ele geçirilmesi, bütün bölgeye egemen olmak için köprübaşlarını tutmaya imkan sağlayacaktır.

Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu içinde özerk bir cumhuriyet olan Çeçenistan 1993 ve 1998 yılında iki defa Rusya'ya karşı ayaklanmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Dünyanın gözü bir defa daha bu bölgeye yönelmiştir.

Bu bağımsızlık mücadelesi de tarihte örneği görüldüğü gibi Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmaya çalışılmış, fakat bir kez daha başarılı olunamamıştır.

Ruslar, Kuzey Kafkasya'dan ayrılmaya Transkafkasya'da olduğu gibi niyetli değildir. Bunun nedeni Çeçenistan'da bulunan zengin petrol rezervleridir. Buna ilaveten Kafkasya'yı batıdan doğuya bağlayan kara ve deniz yolları bu ülkeden geçer. Çeçenistan bir nevi Kafkasya'nın boğazıdır.

Ancak, Çeçen direnişinin kırılmasının Rusya açısından önemi büyüktür. Böylece diğer Kafkas ülkeleri üzerinde yeni anayasanın uygulanması konusunda kararlılıklarını göstermişlerdir. Ülkede durumun normalleşmesi ile yılda 12-13 milyon ton ham petrol üretimi mümkün olacaktır. Bakü-Mohaçkale-Stavropol-Kravnodar ile Kuzey Osetya-Tiflis ve Kuzey Osetya-Mohaçkale gibi Türkmenistan bağlantılı boru hatları Çeçenistan'dan geçmektedir. Türkiye ile Türk cumhuriyetleri ile arasındaki Çeçenistan'dan geçen fiziki irtibat koparılmıştır(Örge ve Ersoy, 1995, s.208).

2.4. Kafkasya'nın Rusya Açısından Jeopolitik Önemi ve Rusya'nın Kafkasya Politikası

Kafkasya'nın tarih boyunca global sistem ve bu sistemin aktörleri ile ilişkisi yakın olmuştur. Kafkasya ile ilgilenen Bizanslar, Persler, Osmanlılar ve Ruslar, global sistemin büyük ve önemli güçleridir. Ruslar kuşkusuz bunlar içinde en önemlisidir. XVI. yüzyılda Hazar Denizi'ne ulaşmış ve Astrahan Hanlığı'nı fethederek İran ve Osmanlı ile komşu olmuşlardır. Bu tarihten itibaren çok hızlı bir gelişme içine giren Rusya'nın Kafkasya'ya önem vermesinin çeşitli sebepleri vardır. Tabii ki jeostratejik önem ilk sırayı almaktadır.

Bin yıldan beri, Rusya'nın doğu, kuzey ve batı sınırları daima rahatsız edilmiştir. Rusya'nın doğu, kuzey ve batı sınırları zor iklim şartları ile korunmaktadır. Napolyon ve Hitler orduları bunun acı tecrübesini yaşamıştır. Buna mukabil Rusya'nın güney sınırlarında benzeri bir durum yoktur. Bundan dolayıdır ki, Rusya güney sınırlarını daha ileri götürmek, bir güvenlik çemberi oluşturmak ihtiyacını duymuştur. Bu ihtiyaç neticesi sıcak denizlere inmek istemiş, güneyindeki Afganistan'ı işgal etmiştir. Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordularının Türkiye'nin mutabakatı veya zorla üzerinden geçerek, Kafkasya'da bir cephe açmasından ciddi şekilde endişe etmiştir.

Bilindiği gibi, Rusya'nın büyük bir dünya gücü olmaya başladığı yıllardan beri takip edegeldiği sıcak denizlere inme siyasetinin daima üç ayağı var olagelmıştır. Bunlardan birincisi, Balkanlar yoluyla İstanbul ve Boğazlar bölgesine inerek Ege Denizi ve Akdeniz'e açılan kıyılara hakim olmak, ikincisi Kafkaslar'ı bir hareket üssü olarak kullanmak suretiyle Doğu Anadolu'yu ele geçirerek İskenderun Körfezine ve dolayısıyla Akdeniz'e inmek ve üçüncüsü yine Kafkaslar'ı hareket üssü olarak kullanarak İran üzerinden Hint Okyanusuna ulaşmak... (HARİTA 5).

Kafkasya Rusya için Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanında, Karadeniz ve Hazar denizine kıyısının olması sebebiyle Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yolu ile Süveyş kanalına inebilmesine imkan sağlaması yönünden de, Rusya'nın stratejik menfaatleri açısından son derece önemli bir jeopolitik bölgedir.

Kafkasya'nın Rusya için, ayrıca iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri Asya'daki rakipleri Türkiye ve İran ile buluşma noktası olması; ikinci ise Kafkasya'nın Orta Asya'nın kapısı durumunda olmasıdır. Kafkasya'nın ayrıca Orta Doğu yolu üzerinde bulunması önemli bir faktör olarak görülmelidir.

Rusya Federasyonu, eski Sovyetlerin mirasına konan bir süper güç olarak varlığını devam ettirmek ve kendisine yönelebilecek tehditlere karşı koymak için Kafkasya'yı kontrolü altında tutarak bir tampon bölge oluşturabilmektedir.

Kafkasların dağlık coğrafi yapısı bölgede çok az alternatif yolun ve ulaşım ağının bulunmasına imkan vermektedir. Bu durum Rusya açısından Kafkasya'da deniz taşımacılığının stratejik önemi artırmakta ve Karadeniz sahilindeki Abhazya ile Hazar denizi kıyısındaki Dağıstan önem kazanmaktadır(Tavkul,1999,s.24). Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nin ihtiyaç duyduğu bütçenin %80'i, Nalcık bölgesinin bütçesinin % 60'ı Moskova'nın maddi desteği ile sağlanmaktadır. Bu bölgelerin Rus ekonomisine büyük bir mali külfet getirmesine rağmen, bu bölgelerin Moskova için stratejik önemi ve Rusların prestij meselesi edinmeleri nedeni ile Rusya yönetimi altında tutulmaktadır(Kalafat,1999,s.154).

Rusya'nın hali hazırda Karadeniz kıyısında küçük bir çıkış noktasının bulunması sebebiyle, Kafkasya'da etnik Rus nüfusunun çoğunlukta olduğu Krasnodar, Rostov ve Stavropol bölgelerinde istikrarlı yapının korunması Rusya'nın menfaatleri açısından önem taşımaktadır. Kafkaslar'da meydana gelebilecek büyük

bir etnik çatışma ve savaş halinde Rusya'nın Karadeniz'e çıkış noktasını kaybetmesi durumunda, Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz-Süveyş kanalı yolu ile sıcak denizlere çıkma imkanı ortadan kalkacak ve Rusya dünya pazarlarına ürün ihracında büyük zararlara ve kayıplara uğrayacaktır. Karadeniz ve Kafkasların özel jeostratejik konumu sebebiyle Rusya'nın Kafkasya'yı ve dolayısı ile Karadeniz'e çıkış noktasını elinde bulundurulması ona büyük kolaylık ve imkan yaratmaktadır. Karadeniz'den Hint Okyanusu'na ulaşmak, Rusya'nın kuzeybatısındaki St.Petersburg limanından ulaşmaktan 6000 kilometre, Uzakdoğu'daki Nahodka limanından 8000 kilometre daha yakındır(Tavkul,1999,s.24).

Kafkasya, Rus ekonomisi için tam anlamıyla bir hammadde kaynağıdır. Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu içinde bulunan Çeçenistan, Dağıstan, Tataristan gibi özerk cumhuriyetler Rus petrolünün yarıya yakın kısmını üretmektedir. Güney Kafkasya'daki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sahip olduğu petrol yatakları da Rusya'nın ilgi alanındadır. Ayrıca Kafkasya'da mevcut zengin doğalgaz, altın, gümüş, demir, alüminyum, bakır, çinko, kurşun, uranyum, kobalt, kömür gibi yeraltı kaynakları Rus hükümetleri tarafından Rus milletinin kalkınması için sömürülmüştür.

Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından Kafkasya'nın Rusya için önem arz etmesi yanında, Hazar petrollerinin batıya ulaştırılmasında düşünülen muhtemel boru hatlarının üzerinde yer alması sebebiyle Kafkasya Rusya için paha biçilmez değerdedir. Bölgede aynı zamanda petrol rafinelerinin ve petrokimya tesislerinin yer alması Rusya için stratejik ve ekonomik önem taşımaktadır.

Bu bağlamda eski Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki petrol ve doğalgaz rezervleri ile bunların taşınması ve pazarlanması üzerindeki kontrol, Rusya için yaşamsal bir öneme sahiptir. Esas olarak Kafkasya-Orta Asya ekseninde yer alan bu rezervler, jeopolitik anlamda Avrasya'nın tam merkezinde bulunmaları nedeniyle ayrıca stratejik bir öneme sahiptirler. Kaldı ki yine bölgede ortaya çıkan etnik çatışmalar ve politik islâmın Rusya Federasyonu üzerinde yaratacağı olası tehlikeler, özellikle Kafkasya'nın Avrupa jeopolitiğinde daha önemli bir yer kazanmasına neden olmaktadır.

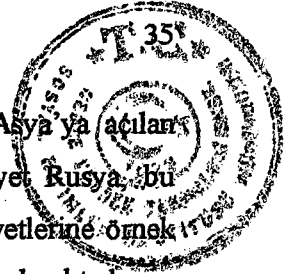
RF'nun, genel dış politikasına paralel olarak, Kafkasya bölgesine ilgisi ve politika uygulamaları da 1993 yılının ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmıştır. 1993

uzanmaktadır. Rusya 18 ve 19 ncu yüzyıllar boyunca öncelikle Kafkaslar'da tam bir hakimiyet kurabilmenin mücadelesini vermiştir. Bu emeline ulaşmak için gerek askeri gücünü kullanmış, gerekse milletler arası hizipleri kullanmıştır. Bolşevikler'in Kafkaslar'a hakim olduktan sonra bölgede kendilerine bağladıkları devletler arasında yaptıkları sınır düzeltmelerinin altında yatan sebep burada aranmalıdır. Nitekim, günümüzde de Rus siyasetçileri, bürokratları ve askerleri gerek 1917 öncesi politikalara temel olan, gerekse Sovyet yayılcılığını oluşturan söz konusu bu emperyalist ideolojiyi terk etmemişlerdir.

1990'dan itibaren Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye ile güç rekabetine giren Rusya, bu konuda son derece hassas davranmaktadır. Türkiye'nin bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkelere hamilik etmek istemesi, bölgede Pan-Türk ve Pan-İslamist akımlarının kuvvetlenmesi, Batı'nın bu ülkeler için Türkiye'yi model göstermesi ve bu ilişkiyi desteklemesi, Rusya'da endişe yaratmaktadır. Olayların gelişim sürecine bakıldığında Rusya'nın Kafkaslar'dan Orta Asya'ya uzanan bir Türk kuşağı ile çevrilmesinden korktuğu ortaya çıkmıştır.

Rusya'nın özellikle Stalin döneminde bütün Türk toplumlarına karşı uyguladıkları politikaların aksine Türkiye'yi yakından ilgilendiren ve Türkiye için sorun yaratacak Gürcistan ve Ermenistan'a karşı daha müsamahakar davranması, Gürcü ve Ermeni kültürünü desteklemesi, buralarda şovenliği tahrik etmesi, bu cemaatlerin dini hislerini geliştirmelerine göz yumması ve hatta Türkiye'den toprak taleplerini Ermeni ve Gürcü halkların korunması gerekçesine dayandığı unutulmamalıdır.

Bu bağlamda Türkiye-Azerbaycan ilişkileri Rusya için çok önemlidir. Çünkü

bu ülke Türkiye ve İran ile buluşma noktası, Kafkasya'nın Orta Asya ya açılan kapısıdır. Petrol zenginliği ise belki hepsinden de önemlidir. Nihayet Rusya bu ülkeyi Türkiye'nin etki alanına bırakarak, diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine örnek teşkil etmesini istememektedir. Rus dış politikası bu doğrultuda oluşturulmaktadır.

Bu nedenle Kafkaslar bölgesinde kendi yarattığı siyasi turmanmaları bahane ederek mevcut uluslararası antlaşmaların hilafına Kuzey Kafkasya bölgesine yeniden konvansiyonel Rus güçlerini yığmaya çalışmakta olduğu bilinmektedir. Bu husus Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Rusya'nın bu tutumu ve Çeçenistan'a müdahalesini Orta Asya Türk Devletlerini sindirmeye yönelik bir manevra olarak da değerlendirmek mümkündür.

Rusya'nın Kafkasya politikasını bu genel stratejinin bir parçası olarak görmek, değerlendirmek gerekir. Kafkasya'nın Rusya için, Asya'daki rakipleri Türkiye ve İran ile buluşma noktası olması ve Orta Asya'nın kapısı durumunda olması düşüncesi ile ve uzun vadeli bir stratejiyi göz önünde bulundurarak Sovyetler Birliği Stalin döneminde, son gelişmelerle kendisinden ayrılan 15 Cumhuriyete, 25 milyona yakın Rus yerleştirmiştir. Bugün bunlar Rusya'nın yeni politika ve hedeflerinin aracı olarak kullanılmaktadır. Unutulmaması gereken bir nokta, Rusya içinde Kırım Tatarları, Başkurtlar, Yakutlar ve Çeçenler gibi Türklere yakın halkların yaşadığıdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rusya'daki ekonomik sistemin çökmesi sonucunda Rusya ve Rusya'dan ayrılan devletler yeniden yapılanma için bir geçiş dönemi yaşamaktadırlar. Ayrılan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve Birleşmiş Milletlere üye olmaları ile Rusya Kafkasya'nın dışına itilmiş oldu. Türkiye ve İran ile ortak sınırı kalmadı. Karadeniz sahilindeki önemli limanlarını kaybetti. Azerbaycan petroleri tasarrufu dışına çıktı. Kafkasya'daki Azerbaycan ve Gürcistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu'na girmeyi reddetmeleri, Türkiye'ye yakınlık göstermeleri Rusya'yı aşırı derecede rahatsız etti. Kafkasya'daki bu iki yeni devlete ilaveten Orta Asya ve Balkanlar'daki yeni cumhuriyetlerin Türkiye'ye yakınlık göstermeleri, İran'ın Orta Asya ve bilhassa Tacikistan'daki faaliyetleri Rusya'da rahatsızlık yarattı. Aynı zamanda Rusya, iç ekonomik ve sosyal zorlukları karşılamak, milliyetçi çevreleri tatmin etmek durumunda bulunuyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin, her büyük ihtilaftan sonra olduğu gibi, kalesine çekilmiş, diplomatik boşluk bırakmış bulunması, -kendi parlamentosunu bombalamak dahil- her şart altında Başkan Yeltsin'e destek vermesi, Ruslar'a kaybettiklerini bir ölçüde

kazanmak yolunda harekete geçmek ortamını sağladı. Rus milletinin yapısında mevcut emperyalist düşünceler harekete geçirildi.

Rusya'nın II. Dünya Savaşı sonrası süper güç olması ve yıllarca dünya barışını tehdit eden nükleer ve konvansiyonel askeri gücü ile batı demokrasilerini tehdit altında bulundurulmasının çok yönlü etkileri henüz hafızalardan silinmemiştir. Eğer Sovyetler Birliği'nin dağılma aşamasında bu çözölmeyi süratlendirip büyük ekonomik krizler yaratacak, toplumda sosyal patlamalara neden olabilecek olaylar kışkırtılıp huzursuzluklar yaratılsaydı, Batı Avrupa ölkelerine doğru bir göç dalgasının başlaması kaçınılmaz olurdu. Batı Avrupa'nın bu korkulu rüyasının gerçekleşmesi Rusya'ya maddi yardım gibi uygulanan akıllı politikalarla önlenmiş oldu.

Ancak, ABD'nin ve Batı Avrupa'nın bu davranışı Rusya'yı rahatlatı. Müteakiben güçlü olduğu dönemlerde tesis ettiğı nüfuz bölgelerini yeniden ele geçirme, Rus şovenizmini canlandırıp güneye doğru genişletme stratejilerini uygulamaya müsait zemini hazırlama gayreti içine girdi. Rusya'nın değişmeyen "Kafkasya Politikası" yine sahneye kondu. Bir kara devleti olan Rusya'nın sıcak denizlere çıkmak istemesi ve bunun için önündeki engelleri ortadan kaldırmaya çalışması, tarih boyunca Rus politika ve stratejisinin temelini teşkil etmiştir.

Çarlık Rusya'sının jeopolitik açıdan Basra Körfezi istikametlerini kontrolde, önemli bir bölge olan Kafkaslar'daki mukavemeti kırmak ve Osmanlı Devleti ile savaşarak bölgeye hakim olma gayretleri hatırlardadır.

Rusya, ekonomik ve askeri bakımdan genişleyici emellerini destekleyecek durumda bulunmamakla beraber, dışarıdaki etnik varlığını kullanarak, iç darbeler düzenleyerek ve blöf yaparak, kendisinden ayrılan bölgelere yeniden yerleşmeye başladı. Tek taraflı nükleer güç kullanmaya dayalı, tehditlerle dolu yeni bir askeri doktrin geliştirdi. Kendisinden ayrılan bölgeleri, evinin "arka bahçesi " olarak gördü, göstermeye çalıştı. "Yakın sınır ötesi " iddiasını ortaya attı.

Bugün Rusya'nın izlediğı dış politika Soğuk Savaş şartlarının sert ve uzlaşmaz karakteristiğini taşımasa bile, temel hedefleri itibariyle Sovyetler Birliği'nin eski politikasından izler taşımaktadır. Bu durum bizzat Rus yetkililer tarafından ifade edilmekte ve resmi dış politika doktrinlerinde yer almaktadır. Yüzyıllar boyunca süren fetihler ile kazanılmış jeopolitik konumun terk edilemeyeceğı ve "Rusya'nın

Sovyetler Birliği'nin meşru mirasçısı olarak büyük devlet statüsünü sürdürceği vurgulanmaktadır.

Bu çevrede Sovyet dış politikası iki önemli ilkeyi temel almaktadır:

1. Eski Varşova Paktı üyelerinin NATO'ya üyeliğini engellemek veya en azından tarafsızlığını sağlamak.

2. "Yakın Çevre" kavramsallaştırması altında, Rusya'nın Barış Gücü kuvvetleri oluşturarak, eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde yer alan uzlaşmazlıklara bizzat müdahale etmek(Er,1994,s.18).

Görüldüğü gibi Rusya içinde bulunduğu çöküş psikolojisinden çıktığı ve ekonomik yapısını düzelttiği ölçüde, yakın çevredeki çıkarlarını koruma eğilimi artacak, ekonomik ve siyasi yolları kullanarak şu yada bu biçimde, diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerini kendine bağlamak üzerinde yoğunlaşacaktır.

Bu çerçevede, Rusya'nın "yakın çevre"(near abroad) politikası oluşturma gerekçeleri şunlar olmaktadır:

a. Avrasya jeopolitiğini askeri ve siyasi anlamda kontrolü altında bulundurmak ve gerektiğinde kendi yayılma alanları ile savunma saha derinliğini saklı tutmak.

b. Çevresinde gelişerek, kendi siyasi ve ülkesel bütünlüğünü bozacak etkin ve dini (köktenci) akımların etkisini kırmak.

c. Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde kalan Rus azınlığının hak ve çıkarlarını korumak; bu gerekçeyle mümkün olduğu ölçüde onları ilgili yönetimlerin önemli mevkilerinde söz sahibi kılmak.

d. Tarım kaynaklı hammadde ihtiyacının karşılanmasında devamlılığı sağlamak.

e. Sanayi ve ekonominin temel girdisi olan petrol ve doğalgaz rezervleri ile bunların çıkartılma, taşıma ve pazarlamasında mutlak anlamda kontrol sağlamak(Er,1994,s.19).

Bununla birlikte Moskova'nın nüfus alanlarını oluştururken izlediği şu anki dış politika, siyasi ve ekonomik olarak oldukça masraflı olan askeri çözümler yerine, jeopolitik manevraları temel alan bir yapı göstermektedir. Ancak söz konusu politika, Rusya'nın askeri hedefleriyle de tam anlamıyla örtüşmektedir(Er,1994,s.19).

1993 sonrası daha açık bir şekilde ortaya konan yeni Rus dış politikası ve bunun en önemli boyutu olan Yakın Çevre politikasının ilk örnekleri Tacikistan, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Çeçenistan ve Bosna Hersek bölgelerinde görülmüştür.

Ruslar, Azerbaycan'da darbe yaparak, seçilmiş Cumhurbaşkanı Elçibey'i uzaklaştırdı; iktidara kendi ekibini getirdi. Ermenistan'ı, Azerbaycan'a karşı giriştiği savaşta destekledi, asker ve malzeme tedarik etti.

Rusya, aynı şekilde, Gürcistan'da bir iç savaş başlatmış, sonunda Gürcistan Cumhurbaşkanı Schwardnanze ülkesini Bağımsız Devletler Topluluğuna üye yapmak zorunda kalmıştır. Rus savunma bakanı General Grachev Rusya'nın biri Ermenistan, biri Azerbaycan, üçü de Gürcistan'da olmak üzere Kafkasya'da beş askeri üs istediğini, bu üç ülkede Rus askeri bulunduracaklarını ve Gürcistan'daki ön birliklerinin Türkiye sınırında olacağını beyan etmiştir(HARİTA 6). Rusya bu suretle, hukuk dışı bir şekilde, İran ve Türkiye ile, yeniden hem hudut hale gelmiş olacaktır. Gütülen birinci amaç Orta Asya kapılarını kontrol etmek, Türkiye'ye kapatmak ve Türkiye ile İran'ı baskı altında tutmaktır. Rusya, Orta Asya Cumhuriyetlerini de, artan bir şekilde, baskı altına almakta kendine bağlamaya, dışarıya karşı kapatmaya çalışmaktadır.

RF tarafından, uluslararası alana "istikrarı sağlama" çabaları olarak açıklanan bu bölgelerdeki Rus müdahalelerinin boyutlarını, Batılı ülkelerinin RF karşısındaki tavırları belirlemiştir. Nitekim, Kozirev Aralık 1993'de yaptığı bir konuşmasında "...tarihi ve jeopolitik faktörler Rusya'yı, eski SSCB bölgesinde barışı sağlama konusunda en etkili güç haline getirmektedir. Zira yakın ve uzak çevremizde bizden başka hiçbir ülke ya da uluslararası kuruluş, eski Sovyet topraklarında barış ve huzuru sağlayamaz..." şeklindeki sözlerine, Clinton Ocak 1994'de "...Rusya'nın kendi bölgesinde bir tür Monroe Doktrini'ni uygulamasına anlayışla bakmak gereklidir..." açıklamasıyla cevap vermiştir(Er,1994,s.20).

Rusya ise bu genişleme teşebbüslerini Balkanlar'a da götürmüş, Batı'nın gafleti karşısında, Sırlarla ittifak kurmuş, Bosna-Hersek'e Rus askeri yerleştirmiştir. Bu hareketi de, büyük ölçüde Türkiye'ye yönelik olarak görmek ve değerlendirmek gerekir. Rusya, Türkiye'ye Balkanlar'ın yolunu kapatmak, Türkiye'yi Kafkasya-Balkan kısıpı içine almak istemektedir.

Bugün RF, eski Sovyet coğrafyasının istikrarsız bölgelerindeki (Örneğin; Moldovya'da Transdnyester Ruslarını ve Gagavuz Türklerini, Gürcistan'da ayrılıkçı Abazaları ve eski komünistleri, Azerbaycan'da silahlı mafya liderlerini ve yine eski komünist liderleri ve Tacikistan'daki komünist grupları) ayrılıkçı her unsuru desteklemektedir. Bunun yanı sıra, eski Sovyet coğrafyasının bu bölgelerinde, sık sık yerel seçkin tabakaları iktidardaki fraksiyona karşı mücadele etmeye ve bu mücadelede Rusya'nın desteğini almaya yönelmektedir. Rus bürokratları, askerleri ve siyasetçileri de bu unsurların Rusya ile bağlarının sürmesine ve güçlü kalmasına önem vermektedir. Dolayısıyla, bu Rusya'nın genişleme politikasının değişmez bir uygulaması olarak sürekli tekrarlanmaktadır.

Kafkasya bölgesinde 300 yıllık bir tarihi tecrübesi bulunan RF, 1993 yılından itibaren bölgede nüfuzunu güçlendirmek amacıyla, tamamen askeri bir müdahale biçiminde olmaksızın askeri güç, gizli eylemler, diplomatik ve ekonomik yöntemler dahil geniş bir kuvvet yelpazesi kullanmaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra, eski Sovyet coğrafyasında kontrolü artırmaya çalışan RF'nun, bu yöndeki faaliyetlerinin merkezi olan Kafkasya bölgesinde, Gürcistan ve Azerbaycan öncelikli bir yer tutmuştur. RF, BDT'na katılmayı reddeden bu iki ülkeyi "Abaza, Ermeni ve Lezgi" gibi etnik, ekonomik ve siyasi baskı uygulamaları ile BDT'na katılmaya zorlamıştır. Bu arada bölgedeki tarihi ve tek müttefiki olan Ermenistan ile de ilişkilerini geliştirerek, bu ülkelere karşı varlığını güçlendirmiştir. Özellikle, Ermenistan ile imzaladığı Savunma Anlaşması, RF'na bölgede Rus askeri gücünü konuşlandırma iznini vermiş ve RF tekrar eski üslerine kavuşmuştur.

RF'nun, Kafkasya'ya yönelik müdahaleleri açısından, ilk sırayı Gürcistan almaktadır.

Nitekim ekonomik, sosyal ve siyasi olan örtülü müdahalelerle desteklediği, Gürcistan'da ayrılıkçı etnik hareketler sonucu Şevardnadze yönetimi, 1993 yılı sonunda BDT'na girmeyi kabul etmek zorunda kalmış ve Rusya ile bir askeri işbirliği anlaşması imzalamıştır. Böylece RF, Gürcistan ile imzaladığı anlaşma ile SSCB dönemine ait Türkiye sınırındaki askeri varlığını tekrar elde etmiştir.

RF'nun, Ermenistan ve Gürcistan'daki kazançları, Azerbaycan'a baskılarını arttırmasını kolaylaştırmıştır. Karabağ Ermenileri'nin ayrılıkçı eğilimlerini ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmaları öteden beri istismar eden RF, 1992

sonundan itibaren Ermeni ayrılıkçılarına verdiği desteği artırmıştır. Her iki tarafa da silah satan Rusya, 1993 başından itibaren Azerbaycan üzerinde “Karabağ sorunu, ülkedeki eski Komünist Parti üyesi siyasetçilerin öncülük ettiği siyasi kaos, ekonomik ve sosyal sıkıntılar” aracılığıyla baskısını yoğunlaştırmıştır.

Kafkasya’yı ve dolayısıyla Azerbaycan’ı da kontrol altına alacak bir Rusya, Ermenistan’ı da Türkiye aleyhine kışkırtarak Türkiye’nin yeni ortaya çıkan Türk dünyası ile irtibatını kesebilir. Bu durum Türkiye’nin ekonomik ilerlemesine set çekebileceği gibi Rus etkisi altına girmesine de yol açabilecektir.

Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan üzerinde belirli bir kontrol tesis ettikten sonra, öteden beri kendisi için sorun olan Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan üzerinde kontrol kurma çabalarına ağırlık veren RF, bu girişimlerini uluslararası kamuoyuna “bölgedeki milliyetçi ve dini radikalizmi kontrol etme ve bölgede istikrarı sağlama çabaları” olarak açıklamıştır. Gerçekte kendisinin desteklediği Kafkasya’daki dondurulmuş istikrarsızlıktan yararlanan RF’nun “Yakın Çevre’de barış ve istikrar oluşturma” çabaları yönünde bölgedeki müdahaleleri, Rusya ile bazı alanlarda çıkar ilişkileri bulunan Batılı ülkeler tarafından da anlayış ve destekle karşılanmıştır. Başta ABD olmak üzere, Batılı ülkelerin bu tavırlarından güç ve cesaret alan RF, bölgede elde ettiği avantajlarını uluslararası alanda yasallaştırma yoluna gitmiştir.

Rusya’nın Kafkasya’daki nüfuz bölgeleri tesis etme ve bölgeye hakim olma gayretleri Ermenistan’a zarar vermediği sürece ABD ve Batı Avrupa, olayları izlemekle yetinecek ve bir süre daha tepki göstermeyecektir. Rusya’nın Kafkasya’ya hakim olma gayretleri ve uygulanan stratejiler tarihin tekerrürü değil ise, Rus politikalarının dününden bugüne değişmediğinin ve yarında değişmeyeceğinin emareleridir. Bu politikaların uygulanmasının arkasındaki güç unsurlarından en önemlisi olan Rus Silahlı Kuvvetleri, sayısal olarak süper güç görünümünü muhafaza etmekle beraber, savaşma azim ve iradesi ile ekonomik ve lojistik destek ve moral yönünden büyük bir zafiyet içerisindedir. Rusya’nın bölgesel başarıları kendi gücünden değil muhataplarının güçsüzlüğünden kaynaklanmaktadır (Can, 1996, s.208).

Rusya Federasyonu geçirdiği tüm sarsıntıya rağmen kendisini Sovyetler Birliği’nin devamı olarak görmekte ve gücünden bir şey kaybetmediğini ispata

41
çalışmaktadır. Bunun gereği davranışlar ve hamleler yapmak için politikalar geliştirmektedir.

Geçiş süreci politikaları ile Kafkasya'daki pozisyonunu uluslararası alanda kabul ettirmiş görünen RF'nun, Kafkasya'ya müdahaleleri açısından, Çeçenistan sorunu çok önemli bir örnek oluşturmaktadır. Zira RF'nun, tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan'a karşı 11 Aralık 1994'de giriştiği askeri müdahale, birbiriyle çok yakın ve birbirine doğrudan yansıyan birçok faktörün görülmesini kolaylaştırmaktadır. Bunlar arasında yer alan 3 husus diğerlerine oranla ön plana çıkmış olup, kısaca "Rusya'nın, Kafkasya'daki tarihsel, siyasi, askeri ve ekonomik çıkarları karşısındaki tehditleri ortadan kaldırmak ve bu çıkarları korumak; Kafkasya'nın, Rusya'nın nüfuz alanı içinde olduğunu vurgulamak; bölgeye yönelik planlarında kendisini de dikkate almaları gerektiğini ortaya koymak ve Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya'daki etkinliğini ortadan kaldırmak" şeklinde özetlenebilir (Er,1994,s.25).

Rusya'nın, Kafkasya ve Çeçenistan'a müdahalesinde etkili olan bu faktörler, doğal olarak Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir. Zira Türkiye, Kafkasya ve Kafkasya'daki gelişmelerle sadece bölge ile olan coğrafi, siyasi ve kültürel yakınlığı ve bağları açısından değil, bunların yanı sıra güvenliği ve geleceği açısından da ilgilenmek zorundadır. Dolayısıyla RF'nun Kafkasya'daki girişimlerini takip etmesi gereken Türkiye açısından, RF'nun Çeçenistan sorununu bir iç tehdit olarak algılamasının nedenlerini anlamak kolaylaşmaktadır.

Zaman olarak Rusya'yı, Çeçenistan sorununun çözümünü hızlandırmaya zorlayan temel neden, Azerbaycan petrolünün taşınması konusundaki hızlı gelişmeler olmuştur. Zira, Azerbaycan petrolünün taşınması için tespit edilecek olan boru hattı güzergahı üzerinde yoğunlaşan uluslararası görüşmelerin karar aşamasına gelmesi, Rusya'yı kendi önerisi olan "Bakü-Novorossisk Boru Hattı" alternatifini güçlendirmesini, dolayısıyla bu alternatiflerin önündeki Çeçenistan engelinin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmıştır. Aksi takdirde, Türkiye'nin önerdiği "Bakü-Ceyhan Boru Hattı" güzergahının kabul edileceğinden korkan Rusya, askeri müdahaleye girişmiştir. Bu açıdan, Kafkasya'daki çatışmaların önemli bir kısmında RF ile Türkiye arasındaki bu mücadele etkili olmuştur ve olmaktadır. Bu aynı zamanda, bölgenin, RF'nun ve Türkiye'nin hatta uluslararası güvenlik, jeopolitik ve ekonomik geleceğini doğrudan etkileyecek bir süreç olarak görülmektedir.

SSCB'nin dağılmasından itibaren Türkiye'yi kendisi için en önemli engellerden biri olarak gören RF; boru hattı güzergahının Türkiye'den geçme olasılığından büyük bir tedirginlik duymaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin önerdiği Bakü-Ceyhan güzergahının gerçekleşmemesi için, bir yandan kendi alternatifi olan Bakü-Novorossisk hattı üzerindeki sorunları (Çeçenleri) ortadan kaldırmaya çalışan Rusya, diğer yandan da Türkiye'nin önerisinin Batılı ülkeler tarafından kabul edilmemesine çalışmaktadır.

Bakü petrolleri üzerinde etkili olabilme yönünde öncelikle Hazar Denizi'nin statüsünü tartışmaya açan RF, aynı zamanda Bakü-Ceyhan güzergahının güvenliği konusunu gündeme getirmiştir. Bu tezi doğrultusunda, kontrolü altındaki eski Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki Kürtler ve Kürt teşkilatları aracılığıyla, PKK terör örgütü ile mevcut ilişkilerini yoğunlaştırmış ve özellikle Kafkasya bölgesinde bu terör örgütüne lojistik destek merkezleri sağlamıştır. RF'nun, PKK terör örgütüne sağladığı destek sonucunda, bu tarihlerde Türkiye'nin kuzeydoğu sınırlarında artış gösteren terörist saldırıların, özellikle Bakü-Ceyhan güzergahının geçmesi planlanan bölgelerde yoğunlaşması dikkat çekmiştir.

Rusya'da tehlikeli olarak kabul edilmesi ve dikkatle izlenmesi gereken iki husus vardır. Birisi köktü çok eskilere dayanan Rus milliyetçiliği, diğeri Rus Ortodoks kilisesinin ön plana çıkması ve Rusya'da yeni bir din uyanışının ve Ortodoks fundamentalizminin yaklaşmasıdır. Bu iki husus yeni Rus dış politikasının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Rusya, Batının hassas olduğu İran ve Arap-İsrail ilişkileri nedeniyle oldukça menfi algıladığı İslam Fundamentalizmi konusunu ısrarla işlemektedir. Politik olarak Rusya'nın çıkarına olmayan her şey bir din kisvesi altında batıya sunulmakta ve böylece destek sağlamaya çalışılmaktadır. Rusya Avrupa'ya "biz sizin uyanan İslam Fundamentalizmi'ne karşı güvenceniz ve tehlikeyi göğüsleyecek tampon bölgeniz, o halde yanımızda ve arkamızda olmalısınız" tezini bütün gücü ile ileri sürmektedir (Can,1996,s.210).

Rusya'nın Boğazlar, Azerbaycan, Bosna ve PKK sorunu karşısındaki tutumları Türkiye'nin çıkarları ile 180 derece farklı konumlar sergilenmektedir. Rusya'nın bu tutumlarının sonuçları; Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya Türk Devletleri ve Ortadoğu devletleri açısından hep olumsuz gelişmeler şeklinde

olmaktadır. Bütün bu bölgelerin ortasında yer alan Türkiye'nin de bundan etkilenmemesi mümkün değildir(Can,1996,s,211).

Balkanlar'da Bosna sorunundaki tutumu, Kafkaslar'da Ermeni-Azeri çatışması, Gürcü-Abhaz savaşı, AKKA Anlaşmalarını hiçe sayarak Gürcistan'a birlik yığması ve Çeçenistan savaşı bu politikaların sonuçlarıdır. Türkiye'nin jeopolitik durumu nedeniyle, daima bir Rus sorunu olagelmıştır. Ancak bu durum, Rusya'nın tehdit oluşturmadığı Osmanlı'nın güçlü dönemlerinde geri planda kalmıştır. Çünkü Türklerin Rusya üzerinde hiçbir zaman gizli emelleri olmamıştır. Rusya'nın güçlenip Türkiye'nin zayıfladığı dönemlerde Türkiye'nin en hayati meselesi kuzey komşusu olmuştur. Rusya'nın dünya siyasetlerinde aktif rol oynamaya başladığı ve Türkiye topraklarına saldırması, jeopolitik gerçeklere dayalı bir emperyalist politikanın tezahürüdür. Çünkü, dünya siyasetinin ağırlık noktalarından biri olan Akdeniz'e Rusya'yı ulaştıracak yollar, Osmanlı toprakları velveya Türkiye'nin mücavir güvenlik alanlarıdır. Bir kara devleti olan Rusya'nın sıcak denizlere çıkmak istemesi ve bunun önündeki engelleri ortadan kaldırmaya çalışması tarih boyunca Rus politika ve stratejisinin temelini teşkil etmiştir. Bu nedenle Rusya kurulduğu günden itibaren jeopolitik kuşaklara doğru bir genişleme politikası uygulamaya çalışmıştır. Devlet yapısı ve hükümetler bazında bir çok değişiklikler görülmesine rağmen Rus dış politikalarının tespitinde jeopolitik ilminin değişmez etkisi ve sonuçları görülmektedir(Can,1996,s.210).

İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye üzerinde talepleri, sıcak denizlere çıkma yolunda saldırgan, emperyalist ve geleneksel Rus politikasının devamı idi ve kendisinin güçlü, Türkiye'nin zayıf olduğunu değerlendirdiği bir döneme rastlamıştı.

Jeopolitik ve tarihi gelişim yönünden genel olarak incelediğimiz Rus politikasının, Kafkasya'da gösterilen fevkalade şiddetli ve uzun yıllar süren mukavemetin olmaması halinde hangi boyutlara ulaşacağını tahmin etmek güç olmasa gerektir.

Rusya'nın geçmişte olduğu gibi, değişmeyen Kafkasya politikası ve askeri stratejisi; güneye Ortadoğu ülkelerine ve İslam aleminin en hassas bölgesine, Akdeniz ve Basra Körfezine karşı sıçrama tahtası vazifesi gören Kafkasya'nın en kritik bölgesini elde bulundurmaya özen göstermektedir.

Rusya'nın gerekli güce ulaştığı zaman sıcak denizlere çıkmak için hangi istikametleri kullanmak isteyeceğini tarih göstermektedir.

Lozan Konferansı sırasında Bolşevik Dışişleri Bakan Vekili Çiçerin, Tan gazetesi muhabiri ile yaptığı mülakatta; Kafkasya'nın bu müstesna durumuna temasta " Bizde bunun için işgalimiz altında bulunduruyoruz." demiştir.

Sonuç olarak Kafkasya; bir kara devleti olan Rusya açısından;

a- Sıcak denizlere ulaşmasına imkan sağlayacak stratejik istikametlerden en kısa olanlarının çıkış noktasını teşkil eder ve bu istikametleri kontrol eden bir bölgedir.

b- Elde bulundurduğu sürece Doğu Akdeniz ve Basra Körfezini uzaktan kontrol eder.

c- Rusya'nın güney cephesinin savunmasında kuvvet tasarrufu sağlayacak savunulması kolay bir bölgedir.

d- Güneye taarruz için uygun bir çıkış bölgesidir.

e- Balkanlar'dan yapılacak bir harekatta tali taarruz istikameti olarak kullanıp küçük düşman kuvvetlerinin angaje edilmesine yardım eder(Can, 1996,s.208).

Bu maksatları yerine getirebilmek için Rusya Federasyonu'nun güney bölgesini oluşturan Kafkaslar'da silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılanma faaliyetleri devam etmektedir. Bu faaliyetler içinde Rus Savunma Bakanlığı tarafından bölgeye yeni Rus birlikleri sevk edilmiş ve Kuzey Kafkasya'nın birinci stratejik kademe olarak değiştirilmesine başlanmıştır. 1992'den itibaren Güney Kafkasya'daki yeni devletlerden, Almanya'dan, Baltıklar'dan ve Orta Asya'dan geri çekilen birliklerin silah, teçhizat ve personeli Kuzey Kafkasya'ya yerleştirilmiştir. Bölgede konuşlu birliklerin eski nesil silah ve teçhizatı Rusya'nın kuvvet indirimleri safhasında Avrupa'dan çekilen daha modern silah ve teçhizat ile değiştirilmektedir. Kuzey Kafkasya'da yeniden yapılanma faaliyetlerine paralel olarak Güney Kafkasya'da konuşlu kuvvet grubu bölgede kalmaya devam etmektedir. Rusya Federasyonu, "güney sınırlarımız boyunca Ermeni-Azeri, Gürcü-Oset, Gürcü-Abhaz gibi bölgesel çatışmalar Rusya Federasyonu'nun güvenliğini tehdit etmektedir; RF topraklarında Çeçen, İnguş, Osetler ayrılıkçı eylemleriyle mevcut tehdidi tırmandırmaktadırlar;

Kafkaslar bölgesindeki çatışmalar, bölücülük, kökten dincilik ve iç karışıklıklar RF topraklarına sıçrayabilir; Kuzey Kafkasya'da devam eden iç ve dış karışıklıkları önlemek ve ayrıca kökten dinciliğin yarattığı tehdide karşı koymak için, RF bölgesinde önemli miktarda askeri varlığa ihtiyaç duymaktadır." bahaneleriyle AKKA'nın değiştirilmesini veya tavanlarının kaldırılmasını talep etmekte, tavanların şimdiki durumda kalması halinde ise AKKA'ya uymayacağını açıkça ifade etmektedir.

Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya'yı Rusya'nın stratejik çıkarları açısından birinci derecede öncelikli stratejik bölge olarak nitelendirmektedir. Kafkasya'yı Rusya Federasyonu'nun arka bahçesi olarak mütalaa ederek bölgedeki nüfuz ve etkinliğini artırmaya çalıştığını her fırsatta ifade etmektedir.

Hazar Denizi'nden Karadeniz'e doğru uzanan bu bölgede Dağıstan, Çeçen, İnguş, Osetya, Kabartay-Çerkes, Abhazya ve Adige Cumhuriyetleri bulunmaktadır. 130 yıldan beri Rus müstemlekesi durumunda olan Kuzey Kafkasya halklarının durumu Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra daha karmaşık bir durum almıştır. Bunda Rusya'nın bu bölgede uyguladığı politikalarla toplumları birbirine düşürmek için etnik yapı ve şive farklılıklarına dayanan özerk ve sözüm ona federe devletçikler kurmak ve aralarında suni sınır ve toprak ihtilafları çıkartarak, husumet ortamı yaratmasının büyük rolü vardır. Oysa Kuzey Kafkasya tarihi, coğrafyası, kültürü, ananeleri ve paylaştığı ortak kaderi ile bir bütündür. Oset-İnguş, Abhaz-Gürcü, Çeçen-İnguş ihtilafları söz konusu Rus politikalarının sonucudur. Çeçen bağımsızlık savaşı bölge halklarının 430 yıldır fasilalarla devam eden emperyalist Rus saldırılarına karşı verilen amansız mücadelelerin soykırım, sürgün ve baskılara direnmenin son örneğidir(Can,1996,s.209).

Rusya açısından olay, yalnız Çeçenistan değildir. Sorun tüm Kuzey Kafkasya'nın elde bulundurulmasıdır. Gerek Çarlık Rusya'sı gerekse Sovyet Rusya ve bugünkü Rusya yüzyıllarca her ne pahasına olursa olsun, Karadeniz'i, Hazar Denizi'ni kontrol eden ve Büyük Petro ve haleflerinin telkinlerine göre, Rusya'yı Akdeniz sahillerine ulaştıracak ve elde bulundurduğu zaman kendisini Türkiye ve İran'a karşı avantajlı duruma getirecek olan Kafkasya'nın ele geçirilip muhafazası için çalışmışlardır.

Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan Kuzey Kafkasya bu mücadelenin jeostratejik hedefi olagelmıştır.

Kafkasya'da milliyetçiliğin yükselmesi ve RF ile Ruslara karşı nefretin güç kazanmasına paralel ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler, bölgenin gelecekte RF açısından bir tehdit kaynağı olabileceği inancını güçlendirmektedir.

Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşayan ve çoğunluğu Müslüman olan nüfus arasında, henüz lokalize olarak gözlenen ayrılıkçı eğilimlerin, önümüzdeki dönemde genelleşerek bir "bloklaşma" ile sonuçlanma ihtimali bulunmaktadır.

Kafkasya'da, RF'na karşı ortaya çıkacak bir bloklaşma, Rusya'nın bölge ile doğrudan bağlantılı ekonomik ve siyasi çıkarlarını ve toprak bütünlüğünü tehdit edecektir. Buna karşı Rusya, bölgedeki devletlerin ekonomik kalkınmaları ve bağımsızlıklarının etkili şekilde gelişmesini ve bölgedeki petrolün geçerli ve karlı ihraç yollarını engelleyen Kafkasya'daki "dondurulmuş istikrarsızlık" durumundan faydalanarak ve teşvik ederek sorunun kendi arzuladığı şekilde bir çözüme ulaştırma çabası içinde olmuştur(Cohen,1996,s.2). RF'nun bölgede kendisine karşı oluşabilecek herhangi bir bloklaşmayı engelleyebilmek için "milli ve dini özellikleri ve husumetleri istismar ederek" çeşitli provakatif uygulamalara başvurma ihtimali dikkate alınmalıdır.

Petrol ve doğalgaz kaynaklarının yanı sıra hayat alanı olan Kafkasya'dan Rusya, elini çekmemek için büyük çaba sarf edecektir. Rusya'nın bölgedeki tavır, tutum ve müdahaleleri karşısında belirleyici olacak temel faktör, Batı dünyasının bölgeye yaklaşımları olacaktır. Bu bağlamda Türkiye, Kafkasya bölgesindeki istikrar ve güven ortamının temel unsuru olarak önemli bir yer tutacaktır.

Devletlerin milli politikalar üretmesi ve bunları uygulayabilmeleri etrafındaki devletlerin yönetim sisteminin mahiyetini, hedeflerini, stratejilerini, kamuoyu birikimlerini doğru değerlendirmelerine bağlıdır. Milli politikaya esas olabilecek değerlendirmeler yapabilmek için, bu devletlerin potansiyel güçlerinin, dünya çapındaki menfaatlerinin, uyguladıkları genel stratejilerinin doğru ve tam olarak bilinmesi şarttır. Bu nedenle bugünkü Rusya'nın kendi hakkındaki imajı, uygulamaya çalıştığı politikalarla, varmak istediği hedefleri iyi bilinmelidir.

Son olarak, bu genel çerçeve içerisinde bölgedeki gelişmeler her geçen gün Türkiye'yi, eski Sovyet döneminin riskli ortamından daha karmaşık şartlarla karşı karşıya bırakabilecektir. Dolayısıyla Türkiye, bölgeye yönelik olarak geniş kapsamlı ve çok alternatifli politikalar belirlemek ve uygulamak zorundadır.

2.5. Türkiye'nin Kafkasya Politikası

Kafkasya coğrafi konumu itibariyle Türkiye ile aynı coğrafyanın bir uzantısı olması nedeniyle bir bütün kabul edilmektedir. Nitekim, Anadolu ve Kafkasya için kullanılan "Küçük Asya" ve "Ön Asya" tanımlamaları da bunun bir göstergesidir.

Bu coğrafi yakınlık, aynı zamanda bu bölgenin tarihi, demografik, kültürel ve siyasi gelişimlerini de belirlemiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin, Kafkasya ve Kafkasya'daki ülke ve topluluklar ile ilişkilerini geliştirmesini ya da ilgilenmesini gerektiren bu yakınlık, aynı zamanda SSCB sonrası bölgede meydana gelen oluşumlar itibariyle gündeme gelen şartlar nedeniyle daha fazla önem kazanmıştır. Bu nedenlerle, Türkiye'nin çok yönlü olarak ilgilenmek zorunda olduğu Kafkasya Doğu Anadolu bölgesinin savunması ve güvenliğinin sağlanması, Orta Asya ve İdil-Ural bölgesindeki Türk ve Müslüman ülke ve topluluklar ile ilişkilerini güçlendirmesi, çoğu Türk ve Müslüman olan ve genel olarak Türkiye'ye yakınlık duyan bölge halkı ile sosyo-ekonomik ve politik ilişkiler kurulmasının temin edilmesi, stratejik yeraltı zenginlikleri ve petrol yatakları nedeniyle uygun ham madde ve pazar olanağı oluşturması, RF'nun Güneye/Sıcak Denizlere ulaşmasının engellenmesi ve Türkiye için tehdit olmaktan çıkartılması gibi temel konularda avantajlar sağlayabilecek bir bölgedir.

Kafkasya, tarihin en eski çağlarından itibaren Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi görmüş ve çeşitli milletlerin mücadele alanı olmuştur. Kafkasya, günümüzde de bu önemini korumakta ve Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında bir köprü görevi yapmaktadır. Bu köprünün atılması durumunda Türkiye'nin Türk dünyası ile irtibatı kopacaktır.

Kafkasya'da yaşayan halkların %60'ı Türk'tür. Tarihin en eski zamanlarından beri Kafkasya'da ve Anadolu'da yaşayan Türkler birbirleri ile sürekli etkileşim halinde olmuşlardır. Bu nedenle Türkiye'nin Kafkasya ile tarihi, sosyal, kültürel, etnik, dil, din bağlarının devam etmesi büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde dağılan Sovyetler Birliği'nin mirasına konan Rusya Federasyonu, bütün gücü ve emperyalist idealleri ile Anadolu'ya en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Kafkasya bölgesi Türkiye ile Rusya arasında bir tampon bölge olarak önemini giderek artırmaktadır. Kafkasya'nın bağımsız ve huzurlu devletlerden oluşan bir yapıya kavuşması Türkiye'nin de güvenlik içinde olmasını sağlayacaktır.

Rusya Federasyonu'nun mevcut problemleri ve ekonomik sıkıntılarının yanında askeri gücü, kültürel, ekonomik, demokratik yapısı çerçevesinde teşkil ettiği potansiyel tehlike karşısında Kafkaslar'ın bir barış kuşağı ve Rusya ile bir tampon bölge teşkil etmesi Türkiye için son derece önemli görülmektedir.

Kafkasya bölgesi, dünyada çok az bölgeyle karşılaştırılabilecek bir doğalgaz zenginliğine sahiptir. Bölgenin zengin yeraltı kaynaklarının Türkiye üzerinden dünya pazarlarına açılması, bölgedeki Türk varlığının bağımsızlık ve egemenliğinin devamı için önemlidir.

Kafkasya Anadolu coğrafyasının da bir uzantısı ve tamamlayıcısıdır. Türkiye'nin jeostratejik ufkı, stratejik ilgi alanı Kafkasya'ya uzanır. Güvenliğimiz, ekonomik geleceğimiz, Türk Dünyası'na yönelik politikalarımız, Kafkasya ile birlikte Balkanlar ve Ortadoğu ile irtibatlıdır.

Türk kimliğinin, daha hakçası Türk kültürünün geleceğe yönelik evrensel değer ve ağırlığı Kafkasya'daki gelişmelerle doğrudan ilgilidir.

Uzakdoğu'nun 21.yy.da önemli bir jeopolitik konuma sahip siyasi ve ekonomik bir güç merkezi olacağı düşünülürse, Kafkasya-Orta Asya eksenini Türkiye açısından çok stratejik bir koridor vazifesi görecek, bağlı olduğu batı ittifakında (bu koridorun uzantısı olarak) kendi jeopolitik konumu da değerlendirilecektir. Diğer bir deyişle Türkiye, soğuk savaş yıllarında sahip olduğu jeopolitik "vazgeçilmezlik" niteliğinden çok daha fazla bir öneme sahip olacaktır.

Soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan uluslar arası ortam, yarattığı yeni sorunlar ve imkanlarla, Türk dış politikasının kökten değişmesine yol açmıştır. Bu yeni dönemde Türkiye açısından en önemli gelişme, Kafkaslar ve Orta Asya'da Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları olmuştur. Böylece Türkiye siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler aracılığıyla etkisini artırabileceği yeni bir alanla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye dış politikasının şeklini, içeriğini ve kapsamını değiştiren, Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkışını büyük bir coşku ile karşılamıştır. Türkiye'nin önüne çıkan bu yeni jeopolitik ortam, gerçekte uluslararası alanda Türk kimliğinin ağırlığını hissettirebilecek bir olgu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki ülke ve topluluklarla kültür, dil, tarih, soy birliği ve coğrafi yakınlığı ön plana çıkmıştır. Bu yeni alan, Türkiye'nin yanı sıra ABD, Batı Avrupa

lkeleri ve bazı Ortadoğu ve Asya lkelerinin de dış politika önceliklerinde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Ancak Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya'da aktif bir politika yürütme arzusu, erken dönemlerde bile Rusya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir.

1991 yılının ilk periyodunda Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkileri konusunda yaratılan aşırı beklentiler ve coşku, yakın dönemde yerini daha temkinli ve ll bir politikaya bırakmıştır. Bu ilk coşku döneminde g kazanan beklenti ve duygusallığın temelinde, büyük bir olasılıkla radikal dinci İran'a karşı bir denge unsuru olarak, laik Türkiye'ye yönelik Batılı ülkelerden yapılan telkinler etkili olmuştur. Nitekim, 1991-1992 yıllarında gerek Türkiye'nin dış politika çevrelerinde, gerekse ABD'de, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri ile ilişkiler açısından sahip olduğu imkan ve kabiliyetler gereğinden fazla abartılmıştır.

Anadolu dışındaki Türk ve Türkiye'ye yakınlık duyan Müslümanlar ile ilgisi sadece Bulgaristan, Yunanistan, Kıbrıs ve Avrupa lkelerindeki vatandaşlarla sınırlı olan ve bu nedenle Kafkasya ve Orta Asya'daki ülkeler hakkında belirli bir hazırlığı olmayan Türkiye için gelişmeler bir baskın niteliğinde ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla alt yapıya sahip olmaksızın başlayan bu coşku dönemi, aynı zamanda Türkiye'nin iç ekonomik ve siyasi sorunlarının Kafkasya ve Orta Asya'da beklendiği ölçüde aktif bir politika yürütmesinin zor olduğunun anlaşılmasıyla sonulanmışır.

Türkiye'nin Kafkasya politikasının bu kapasitesini aşan beklentileri ve Rusya faktörünün göz ardı edilmesi başlangıçta bazı yanlış stratejik adımlar atılmasına neden oldu. Zamanla Rusya'nın bölgedeki etkisinin bir anda yok edilemeyeceğinin fark edilmesi ve kendi ekonomik sıkıntılarının varlığını devam ettirmesi, Türkiye'nin hatasını anlamasına ve böylece oluşturulacak stratejilerde Rusya'nın da hesaba katılmasına ihtiyaç olduğunu anlamasına yardımcı oldu.

SSCB'nin dağılmasından sonra, bölgede ortaya çıkan boşluğun kökten dinci ülkeler tarafından doldurulma ihtimaline karşı, bölge ile birçok yönden yakınlığı bulunması ve Batı Bloku'nda güvenilir bir ülke olması nedeniyle başta ABD olmak üzere, Batılı ülkelerce teşvik edilen Türkiye ekonomik gücünün sınırlarının farkında olarak, bu bölgelere yönelik politikalarını Batı ile işbirliği üzerine kurmuştur. Bu yaklaşım bölge ülkeleri ile sahip olduğu kültürel ve milli bağların verdiği avantajları,

Batı sermayesi ile bütünleştirmek olarak tanımlanabilmektedir.

Buna karşın; Türkiye'yi Kafkaslardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Türkiye konu edilen bölgenin coğrafi merkezinde ve bölgenin batı dünyası ile irtibat noktalarına hakim bir konumdadır.

Türkiye bölgedeki halkların % 90'nı ile din müşterekliği içinde olup, aynı zamanda laik bir demokrasi ve piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik sistem oluşturabilmiş tek ülkedir.

Türkiye Kafkaslar'da büyük ölçüde ve Orta Asya'daki toplumlarla, hemen tamamen ırk birliği ve dil benzerliği olma avantajına sahip bir ülkedir.

Türkiye bölgenin en disiplinli, en modern ve en deneyimli, kısaca en etkili muharebe gücüne erişmiş ordusuna sahip bir ülkedir.

Türkiye, Avrasya'nın enerji koridoru ve terminalidir. Türkiye yetişmiş ve girişimci genç bir insan gücü potansiyeline sahiptir.

Kafkaslar; Türkiye'nin uluslararası dış politikalarına etkisi yanında bölgedeki Türk unsurlarının varlığı ile iç politikasında da önemli rol oynamaktadır.

Kafkaslar coğrafi yakınlık, ekonomik işbirliği imkanları ve doğal kaynakları nedeni ile Türkiye için önemli bir ilgi alanı oluşturmaktadır ve oluşturmaya devam edecektir.

Daha önce ayrıntılarıyla bahsedilen RF'nun, Kafkasya'ya yönelik politikaları ve bölgenin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik öneminin yanı sıra Türkiye, Kafkasya bölgesiyle şu nedenler yüzünden ilgilenmek zorundadır:

a. Bölge ve bölge halkı ile olan bölgesel, tarihi, kültürel ve ekonomik bağları: Kafkasya'da bağımsız bir Türk varlığının bulunması her şeyden önce Türkiye için büyük bir moral kaynağıdır. Tarihi bağlardan kan bağına kadar uzanan ortak unsurlar Azerbaycan Cumhuriyeti'ni Türkiye için vazgeçilmez özel bir siyasi varlık konumuna getirmiştir.

b. Rusya'nın bölgede tekrar güçlenmesi ve bu nedenle doğu sınırlarının güvenliğini sağlama mecburiyeti: Bölgedeki istikrar ortamına Ermenistan'ında katılmasının sağlanması ile Türkiye'nin güvenliğine yönelik Rus yayılmacılığına karşı tam bir tampon bölge oluşturulabilecektir. Bu istikrar ortamı İran'ın Türkiye'ye yönelttiği irticai tehdide karşı da bir set oluşturacaktır.

c.Orta Asya ve diğer bölgelerdeki Türk ve Müslüman ülke ve topluluklar ile ilişkilerin güçlendirilmesi: Kafkasya bölgesi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında bir geçiş kapısıdır. Bu kapının en önemli kilidi ise Azerbaycan olmakta ve Türkiye ile birlikte coğrafi konumu ve şive yakınlığı nedeniyle daha çabuk uygulama ve sonuç alma avantajını vermektedir.

d.Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası alanda ekonomik ve siyasi ağırlığının artırılmasında önemli yer tutan büyük projelerin hayata geçirilmesi: Kafkasya'nın özellikle Azerbaycan'ın tabii kaynaklarından, en çok olarak da petrolünden karşılıklı ve dengeli ekonomik ilişkilerle yararlanacak olan Türkiye'nin enerji ihtiyacı garantili olarak karşılanabilecektir.

e.Bölgede Rusya dışında, İran veya diğer ülkelerin güç kazanmasının engellenmesi: Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakınlaşma sonucunda ortaya çıkan imkanlardan faydalanmak isteyen Gürcistan'ında iyi ilişkiler içine girmesiyle bölgenin istikrarı sağlanabilecek ve bölgedeki olumsuz Ermeni politikalarının tesiri azaltılabilecektir.

f-Bölgesel bir güç olarak Türkiye'nin yerine getirmek zorunda olduğu insani sorumluluklar ve görevler: Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Karabağ sorununun çözüme kavuşturularak Ermenistan'ın yayılmacı siyasetinden vazgeçilmesiyle tam bir istikrar ortamına kavuşacak olan bölgede Türkiye ile Azerbaycan arasında Ermenistan'dan geçen en kısa yol Türk ekonomisinin Kafkasya'ya tam olarak açılmasını sağlayacaktır(Er,1994,s.32).

Türkiye'nin Kafkas Devletleri ve Kafkas Toplulukları ile ilgili imkan ve kabiliyeti ve bu bölgede uygulayabileceği politikanın alternatiflerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sovyetler Birliğinin dağılması ile en az iki yüzyıldan beri Kafkaslar'dan Türkiye'ye yönelen bir tehdit ortadan kalkmıştır. Kafkaslar, Türkiye için çok önemli bir stratejik bir değere sahiptir. Türkiye eline geçen bu imkanı güvenliği açısından en iyi şekilde korumak ve kullanmak zorundadır.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin ortaya çıkmasından sonra, Türkiye'nin bu bölge ile bağlantısı da önem kazanmıştır. Bu bağlantı üç yol üzerinden sağlanabilir. İran, Kafkaslar ve Rusya Federasyonu. Bu yollardan şu anda en güvenlisi,

Kafkaslar'daki Azerbaycan'dır. Dolayısıyla Türkiye, Azerbaycan'a kanat germek zorundadır.

Kafkasların heterojen, yani çok faktörlü yapısı, Türkiye'nin bu bölgedeki güvenliği için bir olumsuzluk sebebidir. Bu olumsuzluk sebebinin unsurları da İran, Ermenistan ve Rusya'dır. Tek olumlu faktör Azerbaycan'dır. Türkiye'nin Kafkas politikası, bundan sonra birinci planda Azerbaycan üzerine inşa edilmek zorundadır. Kaldı ki Türkiye için söz konusu olan olumsuzluk faktörleri, aynen Azerbaycan için de gündeme geldiğinden, bu kardeş cumhuriyet de güvenliğini birinci planda Türkiye'ye dayandırma ihtiyacı hissetmiştir.

Bu sebeple Türkiye, Azerbaycan'ı her zaman için güçlü tutmak zorundadır. Bu gün Türkiye'nin stratejisinde Kıbrıs ne kadar önemli ise, Azerbaycan ondan daha az önemli değildir.

Kafkaslar'da Türkiye'nin başını ağrıtabilecek ülke Ermenistan'dır. Çünkü bu devlet, kendi siyasi ve emperyalist emelleri için Kafkaslar'ın zaten karmaşık olan çok faktörlü yapısına, dış faktörleri çekmeyi dış politikasının ilkesi haline getirmiştir. Bu durum, Türkiye-Ermenistan münasebetleri düzgün bir yapıya girmediği sürece, Türkiye'yi bölge dışı özellikle Batılı devletlerle karşı karşıya bırakabilecektir. Türkiye buna daima hazır olmak zorundadır.

Ermenistan ile ilişkilerde hareket noktasını toprak talebi ve soykırım iddiaları oluşturmaktadır. Türkiye özellikle 1921 Kars ve Moskova Antlaşmalarının geçerli olduğunu ve toprak talebi ile soykırım iddialarının olmadığını Ermenistan Cumhuriyeti tarafından resmi olarak bir belge ile deklarasyonunu istemektedir. Ermenistan ise böyle bir iddialarının olmadığını sözlü olarak belirtmekle beraber yazılı olarak beyan etmemekte ve öncelikle ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesini istemektedir.

Ermenistan'ın Türkiye karşısında en zayıf tarafı, sınırlarının tamamen kara ile çevrilmiş bulunması ve Karadeniz ile deniz bağlantısının ancak Türkiye üzerinden yapılabilecek olmasıdır. Bu nokta Ermenistan'ın en hassas handikabı iken, Türkiye'nin de her zaman elinde tutacağı bir güçtür. Ermenistan, Türkiye'ye karşı emperyalist nitelikli politikasını değiştirmedikçe ve bir takım hayallerin peşinden koşmaktan vazgeçmedikçe, Türkiye Karadeniz konusunda Ermenistan'ın daima karşısında olacaktır (Armaoğlu, 1993, s.9).

Bir takım dostluk heveslerine ve gereksiz iyi niyet gösterilerine kapılmamalıdır. Bu konuda taviz vermek zorunda kaldığımızda da, bunun bedelini çok yüksek tutmalıdır.

Türkiye'nin Kafkaslar'da bir diğer sorunu da İran'dır. İran Türkiye'nin elinden Azerbaycan faktörünü almak veya hiç değilse zayıflatmak için her çareye başvuracaktır. Ankara-Bakü eksenine karşı bir Tahran-Erivan ekseninden söz etmemiz bir fanteziden ibaret değildir. Hatta İran, Türkiye'nin Kafkaslardaki pozisyonunu zayıflatmak ve geriletmek için Moskova faktörünü dahi kullanabilir.

Değerlendirmemize göre, bütün bu karmaşıklığın içinde, Türkiye için sıkıntı yaratacak en mühim unsur Rusya'dır. Bu sıkıntının sebebi Rusya'nın sadece Kafkas faktörü olması değil, global bir politikanın peşinde koşması ve bu politikanın da Türkiye'ye karşı dostane nitelikte bulunmamasıdır.

Hangi düşünce iktidarda olursa olsun Rusya Kafkasya, Orta Asya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı kendi etki alanı içinde tutmak için bütün gücünü kullanacaktır. Avrupa ise (özellikle Almanya) Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ne yavaş yavaş alınması, Rusya'nın katı bir rejime kaymaması için bu ülke ile ilişkileri sıcak tutmaya çalışmakta ve Rusya'nın etkisi altında olan bölgelerde Rusya'nın aracılığıyla etki kurmaya çalışmaktadır.

Türkiye bugün Rusya faktörünün bu niteliğini değiştirebilmek veya yumuşatabilmek için, bu devleti çeşitli işbirliği kombinezonları içine çekmeye çalışmaktadır. Bunların başında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi gelmektedir.

Bunun yanında Türkiye, Karabağ meselesine de Rusya'yı ortak ederek Ermenistan üzerindeki etkinliği dolayısıyla, çözüm için bir iş birliği yaratmak istemiştir.

Bunların hiçbiri ciddi ve somut bir sonuç vermemiştir. KEİ tasarısını Rusya'nın adeta lütfen katılmayı kabul ettiği, elmalarla armutların bir araya geldiği ve bir hayalin ötesine gidemeyecek bir teşebbüs olarak değerlendirildiği bilinmektedir.

Karabağ konusunda Rusya'nın harekete geçmesi ise, ancak Amerika için içine girdikten sonra mümkün olabilmiştir. Kısacası Rusya Türkiye'nin çabalarına rağmen, Türkiye ile iş birliği içinde olmak istememektedir. Çünkü Türkiye'yi güneyinde ve hatta Balkanlar'da, kendi politikasına engel olarak görmektedir.

Kafkaslar bakımından Türkiye'nin önem vermesi gereken bir diğer ülke de Gürcistan'dır. Bu ülkenin azınlık meselelerinde Türkiye ihtiyatlı hareket etmek zorundadır. Öyle görünüyor ki, Türkiye Gürcistan'la münasebetlerinde Rusya faktörüne ağırlık vermektedir.

Türkiye'nin soğuk savaş yılları boyunca dikkate aldığı tüm tehdit algılamaları, birlikte hareket ettiği Batı Bloğu paralelinde Sovyetler Birliği'ne karşı biçimlenmekteydi. Oysa bugün Türkiye Cumhuriyeti ile Rus Federasyonu arasında ortak bir sınır kalmamıştır. Bölgede bir tampon alanın oluşması, özellikle mesafenin jeopolitik değerlendirmelerdeki önemi ve Sovyet komünizminin tesir kabiliyetini kaybetmiş "ideolojik" etkisi düşünüldüğünde, Türkiye açısından belirli bir rahatlama sağlamıştır.

Ancak Türkiye'nin ve diğer Türk devletlerinin ekonomik çıkarları Rusya ile dostluğu gerektirmektedir. Ülkemizin Rusya ile çok geniş ekonomik işbirliği olanakları vardır. Orta Asya Türk devletleri de bu işbirliğinden yararlanacaklardır.

Her ne kadar Sovyetler Birliği artık dağılmış ve yerini alan BDT'da geleceği belli olmayan, henüz oluşumunu yeteri kadar tamamlamamış ise de, Rusya Federasyonu'nun bir askeri süper güç olmaya devam edeceği gerçeği Türkiye'nin Kafkaslar'a yönelik politikasında göz ardı edilemeyecek bir noktayı oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi Kafkasya, Türkiye'nin olduğu kadar Rusya için de son derece önemlidir. Bu bakımdan Türkiye'nin bu bölge ile ilişkilerini sürdürürken daima göz önünde bulundurması gereken genel prensipleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Genel Prensipler:

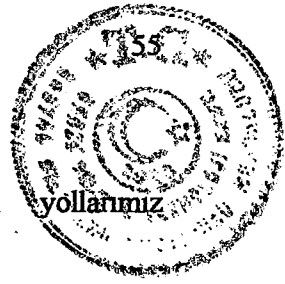
*Kafkas ülkelerine yaklaşımın Pan-Türkist olmamasına dikkat edilmelidir.

*İlişkilerin geliştirilmesinde Rusya'nın karşımıza alınmamasına özen gösterilmelidir.

*Uluslararası kuruluşlar ve batı ülkeleri nezdinde Türkiye'nin yayılcı bir ülke imajı yaratmamasına dikkat edilmelidir.

*Bölge ülkelerinin Rusya ile ilişkileri ve bağımsızlıklarının derecesi takip edilerek, Türkiye'nin politikaları buna göre şekillendirilmelidir(Er,1994,s.41).

Yukarıda sayılan ana esaslar çerçevesinde Türkiye'nin Kafkaslar ile ilgili politikalarının ana ve ara hedeflerini şu şekilde tespit etmek mümkündür.

Ana Hedefler:

1-Kafkasya'yı Orta Asya ve Rusya Federasyonu ile ulaşım bakımından rahat geçit veren bir köprü durumuna getirmek,

2-Rus yayılmacılığının yeniden canlanması ihtimaline karşı bu bölgeyi bir tampon bölge haline getirmek,

3-Türk ekonomisinin güçlendirilmesi için karşılıklı çıkar ilkesi korunmak kaydı ile bölgenin ekonomik potansiyelinden yararlanmak,

Yukarıda belirtilen ana hedeflere ulaşmak için seçilebilecek ara hedefler olarak şunlar tespit edilebilir:

1-Ermenistan ve Gürcistan'ın her bakımdan nötralize edilerek, Türkiye'ye güven duymalarını sağlamak,

2-Azerbaycan'ın Kafkas komşuları ile sorunlarının çözülmesine yardımcı olmak ve onu her alanda desteklemek,

3-Kafkaslarda barış sağlandıktan sonra bu ülkelerle savunma ağırlıklı güvenlik bağları oluşturmak,

4-Ekonomik sistem alışverişi ve işbirliğinin gerçekleşmesine her bakımdan yardımcı olmak ve her türlü özel girişimleri teşvik etmek,

5-Azerbaycan'ın kültür, ekonomi ve sosyal bakımdan Türkiye'ye yaklaşmasını sağlayarak, İran'ın dinci ve Rusya'nın ekonomik nüfuzu altına girmesine mani olmaktadır(Armaoğlu,1993,s.9).

Kafkaslar'da barış ve istikrarın sağlanması Türkiye'nin elindeki dış politika olanaklarını daha etkin bir biçimde kullanmasını sağlayacaktır. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'la ilişkilerin gelişmesi, bir bölgesel güç olarak Türkiye'nin dünya politikasındaki ağırlığını artıracaktır.

Rusya'nın Gürcistan'daki azınlıkları da kışkırtarak Gürcistan'ı kendisine bağlamaya zorladığı, Ermenistan'dan sonra Gürcistan'ın Rusya'nın hakimiyetine girmesi, Rusya için Kafkaslar'da bir Türk-Rus mücadelesini şiddetlendireceği hatta işin içine İran'ında karışması ile, Kafkaslar'da daha kompleks bir durumun ortaya çıkacağı değerlendirilmektedir.

3.TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Türk toplumları ve devletleri, Rusya'nın kurucu ve merkezi demografik unsurunu temsil eden Çarlık Rusya'sının, Sovyetler Birliği'nin, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın ulusal varlığını teşkil eden Slav unsurlarıyla temas ve ilişkilerinin M.S.500'lere dayanan çok eski bir geçmişi vardır.

Tarihte ilk Türk-Rus ilişkilerinin başladığı günler Moskova Knezliği'nin diğer dağınık prenslikleri bir araya getirerek, hakimiyet altına aldığı ve Rus merkezi gücünü örgütlediği dönemleri kapsamaktadır. Rusya steplerinin uçsuz bucaksız alanlarında Çarlık Rusya'nın temelleri o tarihlerde atılıyor, daha sonra Sovyetler Birliği'nin ve bugünkü Rusya'nın varoluş nedenlerinin tohumları bu süre içinde yeşeriyordu(Kocabaş,1989,s.21).

Türkiye tarihinin son üç yüzyılına siyasi, askeri ve iktisadi olarak damgasını vuran en önemli devlet Rusya'dır. Türkiye'nin jeopolitik konumu ve Rusya'nın, Büyük Petro'dan itibaren izlediği genişleme siyaseti gereği iki devlet arasında, başta askeri olmak üzere çok sayıda ve çeşitli ilişkiler kurulmuştur.

Osmanlıların zayıflamaya ve gerilemeye başlamasıyla, Rusya'da büyük kalkınma ve reformların başlaması hemen aynı tarihe rastlamıştır. 1682 yılında Rus tahtına, bu tahtın en ünlü ve reformcu hükümdarı Büyük Petro çıktıktan bir sene sonra Türk orduları Viyana kuşatmasından mağlup olarak dönüyorlardı. Böylece, Rus milletin kaderini radikal bir surette değiştirecek olan devrimlerin başlangıcı ile, Osmanlı devleti sürekli olarak gerileyecek, Avrupa'nın teknik ve medeniyetini almış olan Rusya ise her gün biraz genişleyip güçlenecekti.

Türk Rus ilişkilerinin ana ekseni, sınırları Büyük Petro tarafından belirlenen hat üzerinde oluşmuştur. Ana hedefi sıcak denizlere ulaşmak olarak özetlenecek bu eksene göre Rusya Karadeniz, Balkanlar ve Türk Boğazları üzerinde egemenlik kurarak Akdeniz'e ulaşmalıdır. Akdeniz'e giden yol üzerinde Türkiye'nin bulunması, Türkiye'yi Rusya için hedef ülke konumuna getirmiştir (Mütercimler, 21.yy ve...,2000,s.266).

Rusya üç asır boyunca güneye yayılmasına engel olan Osmanlı Devleti'ni devirmek için çaba sarf etti. 1682'den 1918 yılına kadar süren iki buçuk asırdan daha az bir zaman içerisinde Rusya, Osmanlı'ya karşı 10 savaş verdi ve bu iki devlet bu

236 yıllık zamanın beşte birini mücadele ile geçirdiler. Rusya bu savaşlar sonunda Osmanlı'dan aldığı topraklarla ya kendi sınırlarını genişletti veya Osmanlı'nın bünyesinden yeni yeni devletler ortaya çıkardı. Balkanlar'da kurulan devletlerin hemen hepsi de bir Türk-Rus savaşı sonunda kurulmuşlardır.

Rusya Tarihi; Rusya'nın merkezden çevreye yayılma, genişleme ve büyüme tarihidir. Kuruluşundan günümüze kadar birbirini izleyen ve birbiriyle bütünleşen dört temel düşünceyi siyasi sisteme dönüştürerek uygulamaya çalışan liderler Rus tarihini yönlendirdiler. Doğal olarak Türk-Rus ilişkileri de bu temel düşünceler doğrultusunda gelişti. Güç ve rekabet mücadelelerini, entrika ve propagandaları, savaşları ve barışı, düşmanlık ve dostlukları kapsamına aldı. Başlangıcından günümüze kadar bu temel düşünceleri dört grupta toplamak mümkündür.

3.1. İlişkilerin Birinci Safhası

Temel Görüş: Rusya Bizans'ın halefidir ve Üçüncü Roma İmparatorluğu'nun kurucusu olacaktır(1550-1800). Rusya'nın, Roma ve Bizans Devletleri'nin topraklarına hakim olması temel düşüncedir(Kocabaş,1989,s.21).

Bu temel düşünce X. yüzyılda Ortodoks Hristiyanlığın etkisi altında başladı. Dini amaç, Ortodoksluğun merkezi olan İstanbul'un ele geçirilerek, Slavların öncülüğü ve yönetiminde eski Roma'nın hakimiyet alanlarını da içine alacak şekilde bir Ortodoks Slav İmparatorluğu kurulmasını sağlamaktır. Bu dini kaynaklı "Moskova-Üçüncü Roma" görüşü, daha sonra Rusya'nın siyasi ve ekonomik hedefleriyle birleştirilerek sistemleştirildi. Türk-Rus ilişkilerinin ağırlık merkezi oldu, Rusya politikasının bel kemiğini teşkil etti.

Bu temel görüşün geliştirdiği hedefler şunlardır(Kocabaş,1989,s.23):

- 1)Karadeniz'e çıkmak ve bu denizi hakimiyet altına almak,
- 2)İstanbul ve çevresini ele geçirmek,
- 3)Her iki hedefin sağlanması ve güvenliği için Kafkaslar ve Hazar sisteminde doğuda etkinlik sağlamak ve yayılmaktır.

"Moskova-Üçüncü Roma" temel düşüncesinin sistemleştirilerek, Rusya'nın yayılma, genişleme ve büyüme amaçları doğrultusunda uygulanması 1550'lerde başladı. 1800'lerin başlarına kadar ortalama 250 yıl devam etti. 1770'lerde sistemin özü korunmakla birlikte yeni bir yaklaşım getirildi. "Doğu Sisteminin Büyük Alanı"

veya “Grek Projesi” adıyla bilinen bu yeni siyasi düşünce, merkezi İstanbul olan, eski Bizans toprak ve hakimiyet alanları üzerinde, Rusya’ya bağlı bir devletin kuruluşunu amaçlıyordu. Bu yeni düşüncenin en önemli özelliği veya hedefi, Türklerin Avrupa’dan atılması görüşünün kabul edilmesiydi(Kocabaş,1989,s.149).

Türk-Rus ilişkilerinin birinci safhasında ortalama her 36-40 yıl içinde bu iki devlet yedi kez harp meydanlarında karşı karşıya gelmiştir. Çoğunlukla Karadeniz’in kuzeyinde Tuna kıyılarında, Balkan ve Kafkas bölgelerinde meydana gelen kanlı bu kanlı çatışmalar Osmanlı yönetiminin gafleti, çağdaş esaslara ve oluşan yeni denge ve düzenler hakkındaki cehaleti, diplomasi beceriksizliği ve bütün bunlardan önemlisi Rusya’nın uyguladığı propaganda ve adam satın alma gibi bir devletin en önemli zafiyetini teşkil eden iç idaresindeki bozuklukları sonucu Ruslar için daima bir başarıyla sonuçlanmıştır. Ruslar her fırsatta Osmanlı Devleti’nin zayıflamasını, içinden yıkılmasını politikalarının temeli saymışlardır.

Türk-Rus ilişkilerinde 1550’lerde başlayan güç ve rekabet mücadelesinin birinci safhası, 1820’li yıllara kadar devam etti. Bu süre içinde yer alan eylem ve olaylar çoğunlukla Rus Çarları III. İvan, I. Petro, II.Katerina ve I. Aleksandre tarafından üretilen politikalarla yönlendirildi. Ortalama iki yüz elli yıl süren bu safha sonunda Rusya ;

- a- İstanbul ve Boğazlar bölgesi dışında, tespit ettiği bütün hedeflere ulaştı.
- b- Toprak ve hakimiyet alanlarını batıya-kuzeye-güneye-doğuya doğru genişletti.
- c- Rus Çarlığı bir imparatorluk olarak nitelendirildi ve kabul edildi. Rusya kendisine karşı en önemli tehdidi oluşturan İsveç ve Lehistan’ı Osmanlı İmparatorluğu’nun himayesi altından çıkarmak zorunda bıraktı.
- d- Balkanlarda-Doğu ve Orta Avrupa’da-Kafkaslar’da dengeleri kendi lehine çevirmeyi başardı.
- e- Avrupa Devleti olarak tanındı.
- f- Avrupa’nın geleceğini düzenleyen sistem içinde yer aldı ve genel olarak Avrupa dengesinin önemli unsurlarından biri oldu.
- g- Dünya devleti olma yolunda çabalarını geliştirdi.
- h- Karadeniz’e indi.

i- Boğazlarda, Akdeniz’de, Ortadoğu’da başta İngiltere olmak üzere Fransa ile rakip olması muhtemel devlet konumuna geldi.

j- Kırım’ı topraklarına ilhak etti.

k- Azak sorununu, Kerç Boğazı hakimiyetini kökten çözümlendi.

l- Ortodoks Hristiyan dünyasının hamisi rolünü üstlendi. Bu rolü en etkin bir şekilde açık siyasi faaliyetlerle ve örtülü eylemlerle oynadı.

m- Osmanlı İmparatorluğu ile doğu sınır komşusu oldu(Kumkale,1995,s.30).

Rusya’nın coğrafi yapısı, jeopolitik ve jeostratejik durumu; bu devletin doğuya ve güneye doğru genişleme ve yayılma faaliyetlerinde, daima batılı bir gücün ittifak ve desteğine veya onları tarafsız kılmaya zorunlu kıldığını göstermektedir.

3.2. İlişkilerin İkinci Safhası

Temel Görüş: Slavizm yeni slavizm adı altında oluşturulan ırk ve kök esasına bağlı olarak; Orta Avrupa’da, Balkanlar’da, Avrupa’nın güneyinde ve kuzeyinde yaşayan Slavlar bir bütündür. Bunların varlıklarını devam ettirmeleri ve gelişmeleri ancak Rusya’ya bağlanarak bir Slav İmparatorluğu kurulması ile mümkün olabilecektir(1800-1917)(Kohn,1991,s.5).

Türk-Rus ilişkilerinin bu safhası tarihi süreç olarak 19. yüzyılın tamamı ile 20. yüzyılın ilk 17 yılını kapsadı. Çarlık düzeninin tümüyle yıkılarak yerine Marksist-Leninist bir rejim ve komünist bir devlet kurulana kadar devam etti.

Rusya bu dönemde önemli bir güç durumundaydı. Avrupa devletiydi. Meşrutiyetçi düzenin koruyuculuğu görevini üstlenmişti, o kadar ki Avrupalı devletler Rusya’yı “Avrupa’nın jandarması” olarak nitelendiriyordu. Küçük Kaynarca Barış Antlaşması’ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile girdiği dört savaşı kazanmış, topraklarını genişletmiş, Karadeniz’e inmiş, Kafkas bölgesinde etkin bir güce ve hudutlara sahip olmuştur.

Türk-Rus ilişkilerinin bu ikinci safhası Slavizm ağırlıklı ve öncelikli olarak yer aldığı bu genel çerçeve içerisinde baskılar, mücadeleler ve savaşlarla geçti. Bu safhada, Rusya’nın en önemli ve tarihi hedefi “Karadeniz’de tam bir hakimiyet kurmak ve Boğazlar’da Rusya’nın etkinliğini sağlamak veya Boğazlar’ın bir başka gücün eline geçmesine razı olmaktansa zayıf ve her zaman üzerinde baskı

kurabilecek Osmanlı Devletinin elinde bulunmasına bir süre daha razı olmaktadır(Kohn,1991,s.5).

Türk-Rus ilişkilerinin sıklet merkezini ve düğüm noktasını bu hedef teşkil ediyordu.

Rusya'yı güney denizlerine indirecek; onu bir Akdeniz ve Ortadoğu Devleti konumuna getirecek ve dünya hakimiyeti amacının gerçekleşmesini sağlayacak su yolları üzerindeki niyetleri ile açık hedefi; İngiltere'nin, Fransa'nın, İtalya'nın, Almanya'nın ve ABD'nin, kısaca Avrupa ve Atlantik ötesi güçlerin, çıkarlarıyla ve milli güvenlik amaçlarıyla çatışyordu. Bu nedenle, açıklanan safhada Türk-Rus ilişkilerinin hemen hemen her konusu bir Avrupa sorunu haline geliyor ve başlı başına Boğazlar tarihinin en önemli diplomasi ve savaş tarihini oluşturuyordu.

Moskova'da gerçekleşen 1867 yılı Panislav Kongresini müteakip Çarlık Rusya'sının ünlü Başbakanlarından Garçokof, Rus Çarı II. Aleksandre'ye verdiği muhtıradaki; "Rus hükümetinin görüşüne göre, Boğazlar meselesinin milli çıkarlarımıza uygun bir çözüme ulaşması için Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatmak gerekmektedir. Bu hedefe varmanın en uygun yolu, tabi milliyetleri Türk Hükümetine karşı kayırmak ve onları isyana teşvik etmektir. Slav amaçlarının gereği olan bu politikalarımız değişmez..." diyordu(Kumkale,1995,s.34). Gerçekte bu görüş Türk-Rus ilişkilerinin tamamında Rusya'nın değişmeyen siyasi tutum ve davranışının en yetkili ağızdan açıklanmasıdır.

Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sonucu Osmanlı Devleti Rusya ile Hünkar İskeleyi Antlaşması'nı yapmış; Rusya yardımı askeri birliklerin ve tüm Rus donanmasının İstanbul Boğazı'ndan geçip Hünkar İskeleyine çıkması şeklinde olmuştur.

Hünkar İskeleyi Antlaşması, Rus diplomasisinin önemli bir zaferi sayıldı. Bu antlaşma ile Rus harp gemilerine Boğazlardan serbestçe geçiş hakkı tanındı. Boğazların Rus harp gemilerine açılması; Türk Boğazlarını bir Avrupa meselesi haline getirdi. Osmanlı Devleti'nin varlığı, toprak bütünlüğü ve gelişmesi; bir yandan Rusya'nın diğer yandan Avrupa Devletleri'nin başta İngiltere'nin çıkar ve rekabet mücadelelerinin başlıca konusu ve sorunu haline geldi.

Türk-Rus ilişkileri bu gelişmelerden sonra, İngiltere ve Rusya'nın güç ve rekabet mücadelelerinin aldığı şekil doğrultusunda devam etti.

1917 Rus İhtilali ile slavizmi esas alan ikinci temel görüş çerçevesinde yoğunlaştırılan Türk-Rus ilişkileri artık slavizm yerine komünist ideoloji tarafından yönlendirilecektir.

3.3. İlişkilerin Üçüncü Safhası

Temel görüş: Rusya'nın varlığı, gelişmesi ve devamlılığı; kapitalizm ve emperyalizm yok edilmesi ile mümkündür. Bu esas bütün insanlık için de geçerlidir. İnsanlık ancak kapitalizmin sömürü düzeninin ortadan kaldırılması ile gelişebilir. Bunun için sömürülen emeğin devlet ve toplum hayatında hakimiyeti esastır. Rusya dünya ihtilalinin öncüsüdür. Komünizm; Moskova merkezi etrafında ve ona bağımlı olarak Avrupa'da, Afrika'da, Asya'da ve ABD'lerinde yaygınlaştırıldığı takdirde; Rusya'nın büyük dünya hakimiyeti de gerçekleştirilmiş olacaktır(1917-1991) (Atak, 1964,s.121).

1917 yılının ilk aylarında Rusya'da yaygınlık kazanan ayaklanmalar sonunda, Lenin'in yönetimindeki Bolşevik-Komünist Parti; 7 Kasım'da Petrograd'da yaptığı hükümet darbesiyle geçici hükümeti devirerek iktidarı ele geçirdi. Çarlık yönetimi sona erdi. Rusya, bundan sonra komünist ideolojinin Marksist-Leninist düşünce sistemine bağlı olarak yeni bir devletin kuruluş mücadelesine ve yeni bir toplumun yaratılması çabalarına girdi. Dünya Komünist İhtilali Ülküsü adı altında, Rusya'nın dünya hakimiyeti amaç ve konseptinin tohumları atıldı. Marksist-Leninist düşünce sistemi geliştirilerek açıklanan amaçlar doğrultusunda yeni politikaların üretimine başlandı.

Türk-Rus ilişkilerinin üçüncü safhasında her iki tarafın Birinci Dünya Savaşı'nı ve özellikle aralarındaki mücadeleleri ve savaşı bitirme zorunlulukları içinde bulunmaları tek ortak noktaları idi. Bolşevikler içerde "barış, özgürlük, emek" sloganlarıyla dışarıda "ilhaksız, tazminatsız barış" propagandalarıyla ele geçirdikleri iktidarı güçlendirmek ve komünist rejimi Rusya'da yerleştirmek, bunun için de her yönden gelen iç mücadeleleri bir an önce sonuçlandırmak zorundaydılar.

Rusya'daki ihtilal ve karmaşadan yararlanan Osmanlı Devleti bu fırsatı en iyi şekilde kullandı. Ermeni yayılmacılığına set çekti, Kafkasya'da etkinlik kazandı, Rus işgali altındaki toprakları kurtardı ve hudutları 1877-1878 savaşı öncesi durumuna getirdi.

Türk-Rus ilişkilerinin üçüncü safhası, Türkiye’de başlayan kuruluş savaşı mücadelesi döneminde başladı. Çeşitli aşamalardan geçti. Rusya’da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılıp, çözülmesine kadar devam etti. Ve nihayet 1991 yılında son buldu.

Üçüncü aşamayı üç önemli aşamada incelenebiliriz.

1920-1945 yılları arasındaki ilişkiler

1946-1973 yılları arasındaki ilişkiler

1973-1991 yılları arasındaki ilişkiler

Üç aşama da birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Her aşama, önemli bir dünya sorunuyla ve uluslar arası ilişkiler düzeniyle ilgili olarak gelişmiştir. Değişmeyen tek temel unsur veya politika, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin Türkiye üzerindeki çıkar ve beklentilerinde veya çıkar ve rekabet mücadelelerinde çarlığın tarihi emellerinin korunması ve Büyük Petro’nun vasiyetindeki isteklerin gerçekleştirilmesi çabalarıydı. Yeni dönemin Marksist-Leninist düşünce sisteminden kaynaklanan bütün politikaları bu hedefe yönelmişti(Kumkale,1995,s.34).

1917 yılının mart ayında Rus İmparatorluğu yıkılmış ve Bolşevik hükümet Rusya genelinde iktidarı sağlamlaştırmış, Türkiye’de Mustafa Kemal’in liderliğinde Milli Mücadele’ye başlamıştı. Sovyetler ile Türkiye arasında mücadele hedefleri bakımından, tam bir menfaat birliği mevcuttu. Sovyet Rusya, Batı’nın emperyalizmine ve kapitalizmine karşı, Türkiye’de emperyalizm ile savaşmak için silaha sarılmıştı.

Bu menfaat iştiraki Sovyetler ile Türkiye’yi birbirine yaklaştırdı. 1921 yılında dostluk ve kardeşlik antlaşması imzalandı. Lozan’dan sonra da ilişkiler Milli Mücadele yıllarındaki atmosfer içinde geçti. Türk-Rus münasebetleri, Montrö Konferansı’ndan sonra bir ölçüde gölgelenmiş olmakla beraber, aşağı yukarı II. Dünya Savaşı’na kadar dostluk havası içinde kalmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasına takaddüm eden yıllarda SSCB ile tesis edilen ve iki dünya savaşı arası dönemde devam eden dostluk ilişkileri, 1945’de II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle ciddi bir gerginlik dönemine girmiştir. Moskova savaşın bitiminden az önce 1925 tarihli Türk-Rus Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması’nı

feshetmiştir. Yeni bir antlaşma akdi için, Kars ve Ardahan'ın Ermeni toprağı olduğu ve vaktiyle Türkiye'ye haksız olarak verildiğı gerekçesiyle SSCB'ye iadesini ve Boğazlar'da üs verilmesini koşul olarak öne sürmüştür.

Sovyetler Birliğı'nin Doğı Anadolu'da ardı ardına gerçekleştirdiğı emrivakiler Batılı ülkeler arasındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. ABD 1947 yılında Marshal yardımına başlamış ve 1949 yılında da bir ortak güvenlik paktı olan NATO kurulmuştur.

Bu yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerde, özellikle Ortadoğı'ya yönelik politikalarının taban tabana ters düşmesi nedeniyle zaman zaman ciddi boyutlara varan krizler yaşanmıştır. Rusya'nın Ortadoğı'da nüfuzunu yayma siyaseti Türkiye'yi esasen kuzeyden tehdit eden Sovyet Rusya'sının bu defa da güneyden çevirmeyi amaçladığı şeklinde algılanmıştır. Türkiye'nin Balkan ve Bağdat Paktları içinde yer almasına da Moskova tepki göstermiştir.

1960'ların ortasından itibaren Türk-Rus ilişkilerinde normalizasyon olarak nitelendirilebilecek yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyen iki önemli belge imzalanmıştır. Bunlar 1972'deki İlkeler Deklarasyonu ve 1978'de imzalanan İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliğı İlkeleri Siyasal Deklarasyonu'dur.

Rusya bütün üçüncü safha ilişkilerinde, Türkiye'nin güçlenmesini, dostluklarının artırılarak kuvvetlenmesini, uluslararası düzende etkinliğini genişleterek gerek kendisiyle gerek diğer rakipleriyle güç ve rekabet mücadelesinde üstün bir yer ve konuma sahip olmasını engellemeye çalıştı. Daima güçsüz bir Türkiye Rusya'nın çıkarları ve amaçları bakımından uygun görüldü. Bu nedenle de Türkiye'nin Batı bloğunda yer alması, NATO güney kanadında önemli bir savunma gücünü temsil etmesi Rusya bakımından tehdit olarak değerlendirildi(Kumkale ,1995,s.59).

3.4. İlişkilerin Dördüncü Safhası

Temel Görüş:Yeniden yapılanma deyimiyle ortaya atılan bu düşüncede; Rusya'nın çıkarları, bütün insanlığın çıkarları ile bütünleşmiştir. Rusya'nın ideali; insanlığın dünya çapında örgütlenmesi ve hukuka dayalı bir dünya devletler topluluğunun kurulmasıdır. Buna göre devletler ve toplumlararası ilişkilerde

ideolojilere yer yoktur. İnsanlığın önemli sorunlarına, silahlanmaya, çevre sorunlarına, yoksullukla mücadeleye ancak birleşerek çözüm bulunabilir(1991-92).

Bu tarihten itibaren Doğu Anadolu da Rusya'nın yerini Gürcistan, Ermenistan ve Nahçıvan almıştır. Ortak sınırlar kalkmıştır. Komünist ideolojiyi terk eden Bulgaristan ve Romanya'nın Türkiye'yi tehdit eden durum ve konumu kalmamıştır.

Türkiye açısından en önemli husus yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile olan ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve askeri ilişkilerin bütün yönleriyle faaliyete geçirilmesi, yeni politikalar geliştirilmesi olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin boyutlarında askeri tehdidin nispeten azalarak yön ve şekil değiştirmesi üzerine önemli gelişmeler kaydedilmiştir(Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi,1992,s.6).

Rusya Federasyonu kendi iç işlerinde, BDT ile olan ilişkilerinde, ilgi sahasındaki çevre kuşak ülkeleri ile olan işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasında ve diğer dünya ülkeleri ile olan ilişkilerinde yeniden yapılanma sistemini bütün unsurları ile uygulamaya çalışmaktadır.

Bu yeni dönem, şimdiye kadar yaşananın ötesinde çok dostane ve sıcak bir atmosferde başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfanın açıldığı bu ortamda Türkiye Cumhuriyeti ile yeni Rusya Federasyonu'nun ilişkilerini tekrardan düzenlemek amacıyla 1992 yılında iki ülke arasındaki "ilişkilerin esasları" hakkında yeni bir belge imzalanmıştır.

Rusya Federasyonu'nun kurulması ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde fevkalade bir döneme girilmişken, 1994 yılından itibaren bu ilişkilerde bazı ciddi sorunlar su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Sovyet İmparatorluğu'nun aniden yıkılmasının yarattığı şok ve şaşkınlık dönemi uzun sürmemiş, Moskova'daki liderler geleneksel politikalarına yavaş yavaş dönmeye başlamışlardır.

Rusya her fırsatta kendisini Sovyetler Birliği'nin yeni düzen içindeki rolünü üstlendiğini göstermekte, yeniden eski günlere dönmenin özlemini bütün faaliyetlerinde açıkça ortaya koymaktadır. Bunun sonucu olarak, Rus yönetimi genelde dış ilişkilerinde daha dayatıcı bir eğilime girmiştir.

1993 yılında açıkladığı “Yeni Dış Politika Doktrini” çerçevesinde eski Sovyet Cumhuriyetleri’nin oluşturduğu kuşağı ve bu meyanda Orta Asya ve Kafkasya’yı “Yakın Çevre” olarak niteleyerek bu bölgeyi dış politikasının en öncelikli sahası olarak tanımlamış ve bu bölgedeki gelişmelerde Rusya’nın birinci derecede söz sahibi olduğu iddiasıyla ortaya çıkmıştır.

Türkiye’nin gittikçe sıklaşan kazalar nedeniyle, Boğazlar’da trafiği düzenlemek üzere 1994 yılında bir tüzük çıkartıp uygulamaya koyduğu malumdur. Ancak bunu, Montrö Sözleşmesi’nin lafzına ve ruhuna sadık kalarak yapmıştır. Tüzük esas itibari ile, deniz seyrüseferini düzenlemek amacıyla son yıllarda kabul edilen uluslararası sözleşmelerdeki hükümleri içermektedir.

Moskova tüzüğün Montrö Sözleşmesi’ne aykırı olduğu görüşünde ısrar ederken, Türkiye’nin bunu Boğazlardan petrol sevkiyatını engellemek ve bu suretle Bakü- Ceyhan hattını özendirmek amacıyla çıkardığını iddia etmiştir.

Son senelerde Türk-Rus ilişkilerini ciddi şekilde etkileyen diğer bir konu da Çeçenistan sorunudur. Türk hükümeti, Moskova’nın Çeçenistan’da gerçekleştirdiği kanlı eylemleri onaylamadığını açıklamış olmakla beraber, Çeçenistan’ı Rusya’nın bir parçası sayıp işlerine müdahale anlamına gelebilecek hareketlerden kaçınmaya özen göstermiştir.

Moskova’nın bu konudaki hassasiyeti, Çeçenistan’ın bağımsız bir devlet olarak Rusya’dan kopma endişesinden olduğu kadar, böyle bir gelişmenin Rusya içindeki diğer özerk cumhuriyetler için de emsal teşkil etmesi ve böylece Moskova’nın ikinci bir dağılma süreciyle karşı karşıya kalma endişesi taşımasındandır.

Bu nedenledir ki, Moskova da Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı PKK kartını oynamaya başlamıştır. PKK’nın Rusya’da ve özellikle Moskova’daki gösterilerine ve Kürt Parlamento toplantısı dahil çeşitli Kürt konferanslarına izin verilmesi, Türkiye’ye bir uyarı niteliğindedir.

Rusya ile ikili ilişkilerimizde doğrudan ilgilendiren bir konu olmamakla beraber, geçmişte Kıbrıs Rumları’na geniş çapta silah satan Ruslar’ın bu defa da S-300 füzeleri satması Ankara’da büyük rahatsızlık yaratmıştır. Bu satışın Kıbrıslı Rumlar’a siyasi destek anlamına gelmesinin yanı sıra, füzelerin Türkiye’yi vuracak bir menzile sahip olmaları da bu rahatsızlığın diğer bir nedenidir.

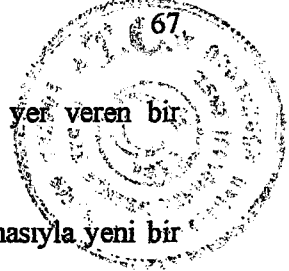
1980'lerin ortasından itibaren iki ülke arasında süratle gelişen işbirliği halen de aynı hızında devam etmektedir. İki lke arasındaki resmi ticaret 3 milyar doların üstünde olup bavul ticareti olarak isimlendirilen kayıt dışı ticaret ile birlikte 1,0 milyar dolara ulaşmaktadır(Kamel,1997,s.409-418).

Be yüzyıllık tarihi süreç içerisinde çeşitli aşamalardan geçerek günümüze ve günümüzden geleceğe yönelen bu temel düşünceler; her ŗeyden önce Rusya'nın coğrafi yapısının, sahip bulunduğu jeopolitik ve jeostratejik özelliklerin etkisi altındadır(Akgönenç,Rusya...,1994,s.17). Bu temel düşünceler; Rusya'nın devlet ve toplum hayatının örgütlenmesinde, devletlerarası g ve rekabet mücadelesinde yayılma, genişleme, büyüme stratejilerinin tespit ve uygulamasında, ulaşılması amaçlanan hedeflerin belirlenmesinde ve bütün bunlara ilişkin olarak liderlerin ve kadroların politika üretiminde esas kaynak olmuşlardır(Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi,1992).

3.5. Türkiye-Rusya İkilili İlişkileri

Türk-Rus ilişkilerinin tarihine baktığımızda bugün bu ilişkide ilk göze çarpan özellik, tarih içinde Rus arlığı ve daha sonra Sovyetler Birliği lehine olan g dengesinin nispeten düzelmiş olmasıdır. Rusya Federasyonu, yaşamakta olduğu siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlardaki bunalım ve yaklaşık 300 yıl önceki sınırlarına geri çekilmiş olması nedeniyle, Türkiye karşısında, tarihte aliılagelen askeri ve siyasi ağırlığa artık sahip değildir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda oluşan bu ortam içinde, iki kutuplu uluslararası ilişkiler sistemi ve bu sistemin Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin dış politikalarını ŗekillendiren kalıplarının da ortadan kalkmasıyla, iki ülke kendi ulusal çıkarlarına dayanan politikalar izlemeye balamıtır.

Tarih içinde çeşitli siyasi mücadelelere ve pek çok savaşa tanıklık eden bu ilişkilerde her iki ülkenin de kuruluş yılları olan 1920'lerde belirli bir yakınlaşma yaanmıtı. II.Dünya Savaşı'nın sonunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebinde bulunması sonucunda güvenlik endişelerini gidermek amacıyla, Türkiye NATO'ya katılarak Batı ittifakının bir yesi olmuştur. 1945 sonrası Soğuk Savaş döneminde, Türkiye-SSCB ilişkileri, iki kutuplu dünyanın izin verdiği çerçevede ŗekillenmitir. 1960'larda Kıbrıs krizi sonrasında özellikle ekonomik konularda bir yakınlaşma balamı, Sovyet lideri Mikhail Gorbaçov'un 1980 ortalarında izlediği

Perestroika siyasetine kadar iki ülke mesafeli, ancak işbirliğine de yer veren bir yaklaşım içinde olmuştur.

Türk-Rus ilişkilerinde Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla yeni bir dönem başladı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte düşman bir ideoloji olan komünizm ölmüş, Türkiye'nin Rusya'dan çekinmesi için neden kalmamıştır. Türkiye'nin de NATO operasyonel üssü olarak Rusya'ya karşı tehdidi azalmıştır. Ancak Rus-Türk ilişkileri daha rahat bir nitelik kazanmasına rağmen, Rusya Türkiye'nin eskiden Rus hakimiyetinde bulunan bölgelerde yeni stratejik rol üstlenmesini kabul edememektedir. Global stratejik mücadele artık söz konusu olmasa da klasik nüfuz sahaları halen mevcuttur ve Rusya eski imparatorluğa dahil olan tüm müslüman bölgeleri Türkiye'ye bırakmaya hazır değildir. Rusya-Türkiye ilişkileri halen yeni bir dengenin oluşturulması sürecinde bulunmaktadır(Graham, 2000,s.227).

Türkiye ve Rusya arasında Balkanlar'da ve özellikle Kafkasya ve Orta Asya'da nüfuz alanları mücadeleleri devam etmektedir. Fakat her iki ülkede eskiden olduğu gibi her iki tarafın da zarar göreceği, husumet doğuran politik rekabetin aksine, eşitlik ilkesi içinde bölgede birbirlerinin varlığını kabul eden paralel politikalar yürütmektedirler. Her iki ülkenin de bölgeye olan ilgilerini kaybetmelerinin mümkün olmadığı bu ortamda, dengeli bir politika yapmak tüm bölge barışı ve refahı için gereklidir.

Cumhurbaşkanı Sezer de Rus yetkililerle yaptığı görüşmelerde, bölgenin iki önemli ülkesi olan Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında birçok alanda güçlenmekte olan ilişkilerde üst düzey siyasi temasların önemine değinmiş ve son yıllarda bu temasların artmasının memnunluk verici olduğunu kaydetmiştir.

Türkiye ve Rusya ilişkilerini ikili, bölgesel ve küresel düzeyde daha da geliştirebilecek bir işbirliği potansiyeline sahiptirler. Türkiye Rusya ile ilişkilerini eşitlik, karşılıklı saygı, ortak yarar ve içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde geliştirmek istediğini sürekli vurgulamaktadır. Ekonomik ilişkiler, en önemli ve gelişen işbirliği alanını oluşturmaktadır. Türkiye'nin Rusya ile işbirliğinin ileri bir ortaklık düzeyine yükseltilmesinde, ticaretten enerjiye kadar birçok alanda gerçekleştirilebilecek büyük ölçekli tasarımlar mevcuttur. 1984 doğalgaz anlaşmasının etkileri ile SSCB'de izlenen ekonomik liberalleşme politikaları birleşince, iki ülke

arasında resmi ve gayri resmi ticarete patlama yaşanmıştır. Söz konusu artışın SSCB'nin dağılmasından sonra da devam etmesiyle, Rusya Federasyonu, Türkiye'nin başlıca ticari ortakları arasına girmiştir. 1997 yılı itibarıyla Türkiye'nin Almanya'dan sonra ikinci en büyük ihracat pazarı olmuştur. 1997 yılında Rusya'ya ihracatımız, yaklaşık 2 milyar dolar, ithalatımız da yaklaşık 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlara bavul ticareti ve taahhüt işlerini de eklediğimizde, 8-10 milyar dolarlık bir ticaret hacmi ortaya çıkmaktadır(Bekar,1998). Bu bağlamda, Mavi Akım tasarısının taşıdığı önem, Rus üniversitelerinde okuyan Türk gençler, eski önemini yitirse de bavul ticareti, Türk mütahitlerinin Rusya'da yaptıkları inşaatlar ve Rus silah üreticilerinin Türkiye'nin açtığı ihalelere katılması dikkat çekicidir. Yıllık toplam döviz gelirinin yüzde 13 ile 15'ini Rusya ile olan dış ticaretinden karşılayan Türkiye, Rusya Federasyonu'nda yabancı inşaat hizmetlerinde yüzde ellilik bir paya sahiptir.

Fakat iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler kadar gelişmemiş ve siyasi ilişkilerdeki sorunlar, ekonomik ilişkilerin istenilen düzeye ulaşmasını engelleyici bir rol oynamıştır. Her iki ülkenin de Orta Asya gibi muazzam zenginlikleri olan bir bölgede önemli siyasi ve ekonomik çıkarlarının olması, bu iki ülkeyi sık sık nüfuz çatışması içerisine çekmektedir. İki ülke arasındaki siyasi ve güvenlik ilişkilerinde de bir dizi sorunla karşılaşmaktadır(Kamel,1999,s.410).

Rusya'nın dost ve müttefik Kafkas ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik emperyalist düşünceleri, Türkiye'yi büyük oranda rahatsız etmiştir. Rusya Federasyonu 1993 yılı başlarında ilan ettiği "Yeni Dış Politika Doktrini"nde, Rusya Federasyonu'nu güneyden çeviren eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin oluşturduğu kuşağı ve bu meyanda özellikle Orta Asya ve Kafkasya'yı yakın çevre olarak nitelemiş, yeni dış politikasının en öncelikli sahası olarak tanımlamış ve bu bölgedeki gelişmelerde Rusya'nın birinci derecede söz sahibi olduğu iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bu doktrin ile SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan BDT'na dahil ülkeleri, sıkı bağlarla yeniden Moskova'ya bağlı kılmak amacı gütmektedir.

Türkiye, Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde bulunan bağımsız ülkelerde asker ve üs bulundurma girişimlerini yakından takip etmektedir. Rusya'nın Moldova, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan içindeki malum etnik sorunları tahrik ederek, anılan ülkeleri Rusya'nın askeri yardımına muhtaç hale getirmesi, bilhassa Kafkaslar'daki askeri varlığını güçlendirme çabaları içinde olması Türkiye tarafından

yakından izlenmektedir. Sovyetler Birliği zamanından kalan Gürcistan ve Ermenistan'daki askeri üslere dağılmayı müteakip hukuki bir dayanak temini amacıyla bu iki ülke ile üç anlaşmaları imzalamış, yine Gürcistan ve Ermenistan'ın üçüncü ülkeler ile olan uluslararası sınırlarına da Rus hudut muhafızları konuşlandırılmasını Erivan ve Tiflis'e kabul ettirmiştir. Ayrıca Kuzey Kafkasya'daki topraklarında konuşlu askeri varlığını güçlendirmek amacıyla da AKKA'nın tesbit ettiği kuvvet tavanlarını yükseltmek istemiştir.

Rusya'nın kendi topraklarında PKK'nın veya PKK yanlısı Kürt örgütlerinin faaliyetlerine ve bu örgütlerle resmi kimliğe sahip kişilerin ilişki kurmasına izin vermesi de Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmektedir. Türkiye PKK'nın Rusya'daki faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı Rus yetkililere sürekli iletmektedir. Moskova, Türkiye'nin Çeçenistan savaşında Çeçenlere silah ve malzeme vererek Rusya'nın bütünlüğünü tehdit ettiği iddiası ile Türkiye'ye karşı PKK kartını oynamaya başlamıştır. Moskova'nın bu konudaki hassasiyetinin, Çeçenistan'ın bağımsız bir devlet olarak Rusya'dan kopma endişesinden olduğu kadar, böyle bir gelişmenin Rusya içindeki diğer özerk cumhuriyetler için de emsal teşkil etmesi ve böylece Moskova'nın ikinci bir dağılma süreciyle karşılaşması endişesinden de kaynaklandığı bir gerçektir.

Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum yönetimine S-300 füzelerini satması da, Kıbrıs'taki askeri dengeyi sarsacağından ve Türkiye'nin Güney sahillerinin güvenliğini tehlikeye sokacağından, söz konusu füzelerin adada konuşlandırılması uzun çalışmalardan sonra engellenmiştir. Rusya ile ikili ilişkilerimizi doğrudan ilgilendiren bir konu olmamakla beraber, geçmişte Kıbrıs Rumlarına geniş çapta silah satan Rusların bu defa da S-300 füzeleri satması Ankara'da büyük rahatsızlık yaratmıştır. Bu satışın Kıbrıslı Rumlara siyasi destek anlamına gelmesinin yanısıra, füzelerin Türkiye'yi vuracak bir menzile sahip olmaları da bu rahatsızlığın diğer bir nedenidir.

Hazar bölgesindeki petrol ve doğalgazın, Batılı piyasalara ulaştıracak boru hatlarının güzergahının tespitinde de iki ülke arasında halen bir rekabet yaşanmaktadır. Moskova kendi maddi ve teknolojik imkansızlıkları ölçüsünde, Orta Asya ve Kafkasya'daki petrol ve doğal gaz yataklarının işletilmesine Batılı şirketlerin iştirakine ses çıkaramamakla beraber, bunların dünya pazarlarına sevkiyatını imkan ölçüsünde kendi tekeli altında tutma çabası içine girmiştir. Türkiye

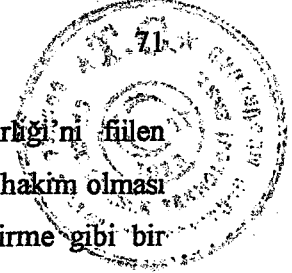
de Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ile aramızda hem tarihi ve hissi bağlar bulunan bu ülkelerin bizden beklentilerini karşılamak ve onların ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını güçlendirmek, hem de bu suretle onlarla tesis edeceği yakın işbirliği sayesinde aynı zamanda kendi ekonomik çıkarlarını geliştirmek amacıyla bu ülkelere açılmıştır. Türkiye bu çerçevede, mezkur ülkelerin petrol ve doğalgaz yataklarının işletilmesi ve bunların uluslararası pazarlara sevki, yani boru hatları konularına da pek tabii olarak ilgi duymaktadır.

Türk Boğazları'ndan yılda 40 milyon tonun üzerinde petrol ve petrol ürününün taşınması da petrol güzergahı konusunda Türkiye ve Rusya arasında bir anlaşmazlığa sebep olmaktadır. Türkiye'nin, gittikçe sıklaşan gemi ve tanker kazaları nedeniyle, Boğazlarda trafiği düzenlemek üzere 1994 yılında bir tüzük çıkarıp uygulamaya koyduğu malumdur. Moskova tüzüğün Montrö Sözleşmesi'ne aykırı olduğu görüşünde ısrar ederken, Türkiye'nin bunu Boğazlardan petrol sevkiyatını engellemek ve bu suretle Bakü-Ceyhan hattını özendirmek amacıyla çıkardığını da iddia etmiştir. Rusya'nın Orta Asya ve Kafkas petrollerini Novorossisk üzerinden Boğazlar yoluyla dünya pazarlarına sevk etmeyi planlamakta olması nedeni ile, yeni tüzüğün getirdiği kısıtlamalar Moskova'nın tüzükten duyduğu rahatsızlığın birinci nedenidir.

Türkiye bağımsızlığını yeni kazanmış Türk Cumhuriyetleri'nin tekrar bağımlı ülkeler haline gelmesine göz yumamaz. Bu maksatla bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkiler yanında askeri ve siyasi ilişkilerini sıklaştırmıştır. Bu meyanda MHP Genel Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli, Rusya'nın Avrasya politikalarını Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri üzerinde yeniden hakimiyet kurma çabalarına Türkiye'nin rıza göstermesinin mümkün olmadığını söylemiştir.

Bu yaklaşım, Rusya'nın Avrasya politikalarını Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri üzerinde yeniden hakimiyet kurma esasında temellendirmeye çalıştığı göz önüne alındığında daha da önem kazanmış bulunmaktadır.

Rusya'nın nüfuzunu kaybettiği alanlarda tekrar söz sahibi olmak amacı ile güç kullanmaya kalkışması, komşu ülkelerin bağımsızlıklarını engelleyecek şekilde bu ülkelerin içişlerine karışması ve darbe girişimleri, devlet başkanlarına yapılan suikast girişimleri Türkiye tarafında Rusya'nın yayılmacı politikalarına tekrar geri dönüşü olarak değerlendirilmektedir.

Avrasya coğrafyasına yayılcı politikalar ve Sovyetler Birliği'nin fiilen canlandırma anlamına gelecek yaklaşımlarla barış ve işbirliği ikliminin hakim olması mümkün değildir. Türkiye'nin hiçbir ülke ile bir rekabetin içine girme gibi bir düşüncesi ve projesi yoktur. Ama Türkiye'nin, Kafkasya'nın ve Orta Asya'nın çeşitli hesaplarla istikrarsızlaştırılması çabalarına rıza göstermesi de mümkün değildir. Aynı hassas coğrafyada birlikte yaşamak zorunda olan ülkelerin ilişkilerini karşılıklı anlayış, yardımlaşma ve işbirliği üzerine bina etmesi sadece bölgenin değil dünyanın yararına olacaktır.

Rus Başbakanı Kasyanov da, aralarında herhangi bir siyasi sorun bulunmayan Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ikili ilişkileri her alanda güçlendirmek yönünde siyasi kararlılığa sahip olduklarını vurgulamış, Cumhurbaşkanımızın değindiği gibi iki ülke arasındaki bu ilişkileri ortaklık anlayışını ön plana çıkaracak biçimde derinleştirmeyi amaçladıklarını dile getirmiştir(NTV,Sezer...,2000).

Fakat Vladimir Putin'in Rusya Başkanı olması sonrasında, Rusya'nın agrasifleşen dış politikası ve yapılan yasal değişiklik ile ülkenin yedi bölgeye ayrılarak Moskova'ya bağlanması; Rusya'nın ikili ilişkilerde samimi olmadığını, uygun şartlar oluşuncaya kadar zaman kazanma kaygısı içinde olduğunu bir göstergesidir.

Son zamanlarda Rus halkı da Rus milliyetçiliğine yönelmektedirler. Düzelmeyen ekonomik yapı, eşit olmayan gelir dağılımı ve Çeçenlere karşı kaybedilen savaşlar milliyetçiliği ve eskiye özlemi kamçulamaktadır. Rusya Federasyonu'nun iç yapısındaki etnik sorunlar ve Batı ekonomisine olan bağımlılığı Rusya'yı eskisi gibi kontrolsüz bir dış politika gütmekten alıkoymaktadır.

Türk-Rus ilişkilerinin geleceğini etkileyecek temel unsurlar, ortak ekonomik çıkarlar ve her iki ülkenin de aynı bölgelerde etkilerini arttırmalarını sağlayacak bir dış politika izleme işaretleri olacaktır. Rusya'nın bölgesel bir güç olduğu gözönüne alınırsa, Rusya'nın önceliği bölgesel dış politikaya kaydırması Rusya ile aynı bölgelerde nüfuz kurmaya çalışan Türkiye'yi doğrudan etkileyecektir(Bekar,1998).

Öte yandan, bilhassa Kafkaslarda Rusya'ya yönelik herhangi yeni ya da ilave bir tehdit söz konusu olmadığı halde, Moskova'nın Gürcistan ve Ermenistan'da askeri varlığını güçlendirme ve de bu iki ülkenin Türkiye ile ortak sınırlarına Rus hudut muhafızları konuşlandırma girişimleri, keza kendi güney bölgesi için

AKKA'nın saptadığı kuvvet tavanlarını yükseltme ve bu arada bölge ülkeleri için öngörülen AKKA tavanlarından bir kısmını da devralma teşebbüsleri, Ankara'da müsait karşılanma şöyle dursun, haklı olarak Türkiye'ye karşı bir tavır olarak algılanmıştır.

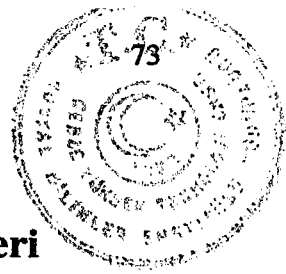
Türkiye Cumhuriyeti anılan ülkelerle işbirliğinde Rusya'yı bölgeden dışlamayı hiçbir zaman aklından geçirmiş değildir. Türkiye, bu bölgede Rusya'yı bir partner olarak görmektedir ve her vesile ile Moskova'daki liderlere en üst düzeylerde bu mesajı mükerreren vermiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin bu bölgelere yakın ilgisi, Moskova'da kendi stratejik çıkarlarına ters düşen bir olgu olarak algılanmış ve rahatsızlık yaratmıştır. Bu durum, özellikle petrol ve doğalgaz boru hatları açısından geçerlidir.

İki ülkenin kuruluşundan beri devam eden siyasi mücadelenin yerine, ekonomik çıkarlar ve kültürel işbirliği doğrultusunda gelişen ilişkilerin her iki ülke yararına olacağı değerlendirilmektedir.

Rusya'nın Türkiye açısından taşıdığı siyasi ve ekonomik önemin Türk siyasetçilerince yeterince kavranması ve bunun Türk kamuoyuna açıklıkla anlatılabilmesi, Türk-Rus ilişkilerinin geleceğini olumlu açıdan etkileyecektir. Türk işadamlarının Rusya'daki iş hacimleri, Rusya'nın özellikle Türkiye için taşıdığı ekonomik önemi oldukça iyi göstermektedir.

Türkiye'nin, Rusya'yı da içine alacak veya Rusya'yı hedef almayacak çok taraflı ekonomik ve siyasi işbirliği modellerine girmesi, Rusya politikası açısından belirleyici olacaktır.

Moskova-Ankara arasında halen mevcut güç dengesini de dikkate alarak, yukarıda zikredilen sorunlarda Rusya ile tek başımıza karşı karşıya kalmamaya ve bütün şimşekleri üzerimize çekmemeye özen göstermeliyiz. Bunun için, bilhassa yakın müttefikimiz ABD'yi mümkün olduğu ölçüde yanımıza almak amacıyla, Washington'un Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine sadece ekonomik değil siyasi açıdan da ilgisini celbetmek ve bölgedeki sorunların çözümünde daha büyük rol üstlenmesini sağlamak önem arz etmektedir. Özellikle son bir yıl içinde Washington'un tutumunda bu yönde gözlenen gelişme kayda değerdir.

4. JEOPOLİTİK HEDEFLER

4.1. Rusya Federasyonu'nun Jeopolitik Hedefleri

Doğu Avrupa'da 1989'da ve Rusya'da 1991'de çöken komünizm ve onu takip eden olaylar silsilesine bakıldığında zaman bu olayın basit bir rejim çöküşünden ziyade çok daha kapsamlı ve olağanüstü bir gelişim olduğu ortaya çıkmaktadır. 1989'dan itibaren adeta bir çağlayan misali birbiri ardından gelişen ve etraflarını etkileyen bu olaylar dizisi içine ekonomik, sosyal, kültürel, iç ve dış politikalardan değişikliği meydana getiren faktörlerin tümü girmektedir. Olayların biraz derinine inildiğinde ise köklü değişime uğrayan ve çöken şeyin aslında Leninizm olduğu ortaya çıkmaktadır.

Rusya 1991 yılından bu yana çeşitli politik çekişmeler, beklenilmeyen gelişmeler, ekonomik dar boğazlar içinden geçerek kendi tarih ve kişiliğine uygun bir oluşum yaratmaya uğraşmaktadır. Şartlar ne olursa olsun, Rusya'nın hala önemsenmesi gereken bir Avrasya siyasi gücü olduğu, daima hatırlanması gereken bir husustur. Bu husus hem Rusya'ya komşu olan ülkelerce hem de dünya devletlerince hassasiyetle değerlendirilmesi lazımdır (Akgönenç, Yeni Rusya'nın ..., 1994, s.340).

Son beş yılın Rus dış politikası incelendiğinde Batı ile Doğu, yada Avrupa ile Asya arasında bir salınım varlığı dikkati çekmektedir. Bu salınımı bir bakıma Rusya'nın tarihten bugüne taşıdığı daha genel bir siyasal kültürün, bir siyasal kimlik sorunun tezahürü olarak değerlendirmek de mümkündür. Gerek Çarlık Rusya'sında gerekse Bolşevik Rusya'da Rus kültürünün Asyalı veya Avrupalı kökenlerinin vurgulanması entelektüel yaşamda iki ayrı gelenek olarak hep varlığını sürdürmüştür. Batıcılık ve Slavcılık akımlarında ifadesini bulan bu kültürel gerilim, Avrasyacılık ideolojisine de temel teşkil etmiştir. Bu düşünsel arka plan Rus kültürünün ayrılmaz bir unsuru olarak Rus politik elitinin dünya görüşünü derinlemesine etkilemiştir. Bu kimlik sorunu dış politikaya tercüme edildiğinde, Avrupa'dan Asya'ya uzanan geniş bir coğrafya üzerinde Rusların hakim olduğu devletlerin doğudan ve batıdan sürekli bir tehdit unsuru hissetmelerine neden olmuş ve coğrafyanın dayattığı bu sorunların ancak doğuya ve batıya doğru sürekli genişleyen bir nüfuz alanı yaratarak aşılabileceği düşüncesinin hakim olduğu bir politik refleks yaratmıştır. Bu politik refleks izlerini bu gün de sürdürmektedir (Özbek, 1996, s.9).

Rus Dış Politika Konseyi 1992 yılının sonuna doğru, Dışışleri Bakanı Andrei Kozyrev idaresinde iki önemli toplantı yapmıştır. Bunu takip eden kısa bir süre sonra da yeni dış politika sorunları ile ilgilenen makamlarca geniş kapsamlı “dış politika ana hedefleri” isimli bir forum hazırlanmıştır. Bu kapsamlı çalışmaların sonucu olarak ortaya çıkan hedef ve metotlar şunlardır:

*Rus dış politikasının esası, Rus temel milli çıkarları olmalıdır ve Rusya’nın hükümlanlığını, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumayı hedef bilmelidir.

*Rusya’nın her konuda ve alanda emniyet ve güvenliğini sağlamalıdır. Rusya’yı en kısa zamanda hür, demokratik bir ülke haline getirmeyi amaçlamalıdır.

*Pazar ekonomisini başarıya ulaştırmalı ve ekonomiyi bir süpergüce yakışır bir seviyeye çıkartmayı başarmalıdır. Bunu yaparken de Rusya Federasyonu’nun dünya toplumuna politik ve ekonomik entegrasyonu sağlamalıdır.

*İç ve dış politika arasında organik ve sürekli bir bağ geliştirmelidir.

*Fertlerin çıkarlarına ve insan haklarına öncelik veren politikalar üretilmelidir.

*Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan dünya düzeni içinde Rusya’nın üstüne düşen görevleri tam anlamıyla gerçekleştirmesi amacı ile sürekli ve radikal değişimlerin sağlanacağı politikalar belirlenmelidir.

*Diplomatik ve politik metotlar dikkatle uygulanmalı, gerekli yerlerde uluslararası kurallar çerçevesinde kuvvet kullanılması yoluna gidilmeli ve böylece milli ve uluslararası güven ve istikrar sağlanmalıdır.

*Karşılıklı çıkarlar çerçevesinde ve tamamen eşit haklar muvacehesinde bütün ülkelerle açıklık ve karşılıklı çıkar politikaları içinde işbirliği teşvik edilmelidir.

*Rusya’dan ayrılmış olan ve hemen Rusya’nın etrafında bulunan eski Sovyet cumhuriyetleri ile olan ilişki ve bağlara önem verilmelidir. Bu ülkelerle olan bağ ve ilişkilerin Rusya’nın iç gelişimleri olduğu kadar uluslararası politikadaki yerini belirlemesi açısından da büyük önem taşıdığı daima akılda tutulmalıdır(Foreign Policy Council,1993,p.14-16).

Ruslar daha 15. yüzyıldan itibaren kendilerinin özel bir misyonu olduğuna ve millet olarak, Rus ırkı olarak bu misyon için seçilmiş olduklarına ve bu misyonu gerçekleştirmek için ellerinden gelen tüm gayreti göstermelerinin lüzumuna inanmış ve beraber yaşadıkları toplumları da buna inandırmışlardır. 1700’lerden itibaren Rus

modernleşme çabaları çerçevesinde Rus ilmini, edebiyatını, sanatını ve felsefesini geliştirmek için her türlü çalışmayı başlatmış, geniş çapta eğitim ve öğretime önem vermişler ve Milli Misyön fikrini de pekiştirmeye devam etmişlerdir. Rus milliyetçiliği işte bu misyon yani üstün görev duygusu ve buna layık üstün millet anlayışı içinde gelişmiştir(Akdes,1993,s.435-467).

1991'den sonra ilk şok dalgaları geçer geçmez, Rus milliyetçiliği kendini toparlama çabasına girmiştir. Fakat asıl büyük hamle 1993 yılında yapılmıştır. Çoğunluk milli problemleri ekonomik yollarla çözmeye çalışırken, pek çok kişi asıl gücün temel kaynağa, yani kuvvetli milliyetçilik özüne dönülerek problemleri çözecek gücün bulunacağına inanmaya başlamaktadır(Khasbulov,1993,p.121-128).

Rus dış politikasındaki yeni milliyetçi yönelimin ve "büyük güç politikası" arayışının ilk muhatapları hiç kuşkusuz Rusya'yı batıdan ve güneyden kuşatan eski Sovyet cumhuriyetleri veya yeni bağımsız devletler olacaktır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte eski "Birlik Cumhuriyetleri" bağımsızlıklarını ilan etmiş olmakla birlikte çoğunlukla yeni oluşan BDT yapısı içinde yer almışlardır. Ancak BDT uluslararası hukuk normları açısından ne bir devlettir ne de bir başka statüye sahiptir. Buna rağmen Rus politik eliti "yakın çevre" olarak isimlendirilen bu bölgenin sınırlarını Rusya'nın sınırları olarak görme alışkanlığını sürdürmektedir. Yeltsin'in bir konuşmasında BDT'yi oluşturan cumhuriyetlerin Rusya için komşuluk ilişkilerinden öte anlamlar taşıdığını ve bu cumhuriyetlerle Rusya arasında "kan bağı" bulunduğunu ifade etmesi, Rusya'nın daha fazla bütünleşmeye vurgu yapan yeni politikasının ilk işareti olarak değerlendirilmiştir(Daily Report, September 1994).

4 Temmuz tarihli Moskova'daki askeri işbirliği koordinasyon toplantısında, ortak güvenlik sistemi sorunu görüşülmüş, BDT içinde bir birlik kuvveti oluşturulması gündeme gelmiştir. BDT devletlerinin tek tek her birine ve bir bütün olarak BDT'ne karşı askeri tehditlerin varlığı kabul görmüş ve "Ortak Güvenlik Konseyi" altında askeri-politik bir birliğin geliştirilmesi ve ortak komutanlık oluşturulması fikri benimsenmiştir(Daily Report, July 1994).

Rusya'nın önümüzdeki dönemde BDT'nun Rusya'nın hegemonyasında bütünleştirilmesine yönelik politikanın, Rus dış politikasındaki yeni yönelimin en önemli halkasını oluşturacağı ve gittikçe ağırlık kazanacağı değerlendirilmektedir.

Rus dış politikasını tek boyutlu bir şekilde Batı'ya göre yönlendirmekle eleştirilen ve dünya politikasında hak ettiği yeri alamamasına neden olmakla suçlanan Yeltsin döneminin yeni dış politika programında diğer bir halka Ortadoğu olmuştur. Moskova'nın Ortadoğu'da Soğuk Savaş dönemini çağrıştırır şekilde ilişkiler geliştirme çabası, "büyük güç politikası" arayışının açık bir göstergesidir.

Moskova İran'ın Orta Asya'da islami bir tehlike yaratmayacağı güvencesine sahip olduğu ölçüde İran ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermektedir. Moskova Batı Bloğu ile derin çelişkileri olan Irak üzerindeki ambargonun kalkması için açık diplomasi yapmaktadır. Moskova ayrıca Suudi Arabistan ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye özen göstermekte ve Filistin barış sürecinde etkili olmaya çalışmaktadır.

Rau Korporatsia'nın Rusya'nın önde gelen strateji uzmanlarına yaptırdığı ve 1994'te yayınlanan "Bugünkü Rusya" adlı çalışmanın dış politika bölümünde Rus dış politikasının hedefleri şu şekilde tanıtılmaktadır:

"Eski SSCB devletlerindeki gelişmeler üzerindeki denetim ve etki yeteneğini korumak ve herhangi bir devlet veya devletler koalisyonun bu alanda Rusya'nın ulusal çıkarlarına aykırı etkinlik elde etmesini önlemek..."(Savodna, 1994).

Bu süreci Rusya'nın devlet olarak "bölgesel politikaya yönelmesi" olarak tanımlayan çalışma, Rusya için önceliği eski SSCB birimleri ile şimdiki BDT çerçevesinde bütünleşme olarak göstermektedir. Rusya'nın jeostratejik çıkarlarına en çok hizmet eden model olarak da Belarus, Ukrayna, Kazakistan'la kurulacak siyasi, askeri ve ekonomik birlik gösterilmektedir. Ancak bunun yanında izlenecek dış politika doktrini önerisi başta Türkiye olmak üzere bir çok ülke için önem teşkil etmektedir. Eğer Rusya etkisini, "toprak elde etme" yöntemiyle ve bu topraklarda tam siyasi kontrol etme yoluyla arttırılacaksa, etki alanı yazarlara göre çok sınırlı kalacaktır(Aydın,1995,s.46).

"Toprak elde etme ve tam kontrol" doktrinin en gerçekçi alternatifi "içeri sızma ve esnek etki" elde etme doktrindir. Rusya diğer jeopolitik bölgelere sızmaya, orada etkisini yaymaya çalışacak, ancak bu bölgeleri kendi topraklarına dahil etmeyecektir. Böyle bir doktrinin kabulü bir taraftan Rusya'nın jeopolitik etki alanı SSCB'nin alanından daha geniş tutacak, diğer taraftan da komşu bölgelerle etkileşim ve karşılıklı bağımlılık yaratacaktır.

Rusya için öncelikli jeopolitik bölgeler ve içerdikleri ülkeler çalışmada şu şekilde sıralanmıştır: Batı Avrupa (Gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri), Orta ve Doğu Avrupa (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan), Ortadoğu (Türkiye, İran, Irak, Afganistan, Pakistan, Hindistan), Uzakdoğu (Çin, Japonya ve yeni Asya ekonomik devleri).

Bu bölgelerle aktif ilişkilerin Rusya'ya büyük jeopolitik avantajlar sağlayacağını açıklayan Rus yetkililer, BDT ülkelerini de bu dört jeopolitik bölgeye giriş konusunda köprü olarak algılamaktadırlar. Daha ileri giden diğer bazı Rus dış politika uzmanları Rusya'yı Güney dünyasının Kuzey dünyasına karşı önderi ve Rusya'nın Batılı Devletlerle yapacağı savaşta da Asya devletlerini başlıca müttefik olarak algılamaktadır. Bu batı karşıtı koalisyonu geleneksel müttefiklerin yanında daha sonraki aşamalarda İslam dünyası ve Çin'in de dahil edilmesi planlanmaktadır.

Rusya komünistleri lideri Zyuganov 1995 yılında yayınladığı "Rusya ve Çağdaş Dünya" adlı kitabında "Rus uygarlığının Kiev Rusyası, Moskova Knezliği, Rus İmparatorluğu ve SSCB'nin mirasını taşıyan bir uygarlık olduğunu, aynı zamanda da jeopolitik açıdan Rusya'nın Avrasya bölgesinin temel taşı olduğunu ve bu özelliği ile de deniz aşırı devleti olan ABD ve Atlantik alanının yayılcı eğilimiyle çatıştığını" vurgulamaktadır.

Dünyanın geleceğinin üç senaryoya göre gelişeceğini söyleyen Zyuganov bunları şu şekilde sıralamaktadır:

-Yeni Dünya Düzeni (Batı'nın siyasi, ekonomik ve askeri liderliğine dayalı model)

-Dünya Krizi Modeli(Yeni Dünya Düzeni karşıtı olan bu model, Batı tüketim toplumlarında yaşanacak kitlesel kriz sonucunda tüm alternatif uygarlıklarla bunların sınırlarında sıcak çatışma noktalarının çıkmasını içermektedir.)

-Çıkarlar Dengesi Modeli(Batı dünyası bir anda gerilemeyecek, yavaş yavaş bir krizle geri adımlar atacaktır.)

Çıkarlar Dengesi Modelini tercih ettiğini belli eden Zyuganov bu durumda ortaya çıkacak geçiş döneminin dünyadaki global dengeyi değiştireceğini ve bu sistemin dayanağını bölgesel güç merkezlerinden oluşacağını vurgulamaktadır. Böyle bir dünyada Rusya'nın bir güvence merkezi olacağını, aynı zamanda da dünyadaki çatışmaların azalacağını savunmaktadır.

Rusya'nın askeri doktrininin küresel dengeler yerine, bölgesel tehlikelere karşı caydırıcılık temeline dayanması gerektiğini savunan Zyuganov askeri stratejinin özünü "savunma yeterliliği" kavramı ile açıklamaktadır. Aynı zamanda Rusya'nın askeri müttefiklerinden yoksun kaldığını vurgulayarak bölgesel çatışmaların global çatışmalara dönüşmesi durumunda Rusya için çıkacak tehlikelerin önlenmesi açısından bu sorunun çözülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Aydın, 1995, s.39).

Rusya'nın kuzeye mahkum edildiğini, oysa Rus uygarlığının güneyde sıcak iklimlerde gelişeceğini vurgulayan ve bu nedenle Rusya'nın güneye son hamlesini yapmak zorunda olduğunu savunan, bundan dolayı da Türkiye'yi en büyük engel olarak gören Jirinovsky, Hint Okyanusu'na kadar Rus nüfuzunun yayılmasını savunmakta ve Pantürkizmi de Rusya için en ciddi tehlike olarak algılamaktadır.

Rusya'nın ana hedeflerinin başında Rusya'da ki çözölmeyi durdurmak ve bu gidişatı geriye çevirmek gayesi vardır. Sosyal ve ekonomik krizleri atlatabilmek için geçici olarak her türlü sabır ve taviz uygulanmaktadır. Fakat bu durumun Rusya için geçici bir durum olduğu akılda tutulmalıdır.

Rusya uluslararası platformda eski önemini kazanmak ve eski yerini alabilmek için tüm çaba ve uygulamaları göstermektedir. Bu çabaların sonuçları Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Orta Doğu devletleri açısından olumsuz gelişimler şeklinde olması büyük bir olasılıkla mümkündür.

Rusya Federasyonu geçirdiği bütün sarsıntı ve parçalanmaya rağmen kendisini SSCB'nin bir devamı olarak kabul etmekte ve bu mirası devam ettirmek azminden vazgeçmemekte, böylece bir beraberlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Yaptığı çıkışlar, Bosna-Hersek olaylarında Sırbistan yanında tavır alarak yürüttüğü girişimler, Çeçenistan'ın işgali bu tutumun ispatlarının bir bölümünü teşkil etmektedir.

Rusya Federasyonu hala kendisini "Büyük Bir Güç" olarak görmekte ve bunun gereği olacak davranışlar ve hamleler yapmak için politika geliştirmektedir. Bugün Rusya Federasyonu'nda uyanmakta olan yeni Rus milliyetçiliği ve geleneksel Rus Ortodoks fundamentalizmi ve iç politika alanında şekillenen güç odaklarının baskısı altında ve onların yarattıkları psikolojik atmosferde Rusya süper güç iddialarından vazgeçmemektedir.

Kökü çok eskilere dayanan Rus milliyetçiliğinin gittikçe daha şoven bir hal alması ve bunu kökten dincilikle birleştirerek yeni boy hedefleri arama yoluna girmiş

olması dikkatle izlenmesi gereken bir husustur. Bu iki faktörün birleşik etkileri Rus dış politikasında Baltık devletlerinden Kafkaslar'a, Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar etkisini göstermeye başlamıştır.

Yeni Rus dış politikası, Batının bir çok sebeple hassas olduğu ve çok tehlikeli olarak algıladığı İslam Fundamentalizmi konusunu ısrarla işlemektir. Politik olarak Rusya'nın çıkarına olmayan her şey bir İslam Fundamentalizmi tehlikesi kisvesi altında Batı'ya sunulmakta ve böylece bir beraberlik sağlanmaya çalışılmaktadır (Akgönenç, Rusya..., 1994, s.23).

Batı devletlerinin bazıları daha çok kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda Rusya ile ekonomik bağlarını geliştirmektedirler. Yine bazı devletler Avrasya, Kafkasya ve Orta Asya'nın bazı bölgelerinde büyük bir politik otorite boşluğu yaşanarak, bölge istikrarının bozulacağı endişesi ile Rusya'ya arka çıkmaktadırlar.

Baltık, Balkan, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin olduğu sahalarda olmayı Rusya kendi tarihi hakkı ve misyonu olarak kabul etmektedir. Rusya bu yerlerin bazılarında tam 45 yıl, bazılarında 70 ve bir çok yerlerinde de 100 yılı aşkın bir zaman hegemonyasını sürdürmeyi başarmıştır. Bu alışkanlıkların ve burada zorla da olsa Ruslar'ın hazırlayıp, bıraktığı alt yapı ve yetiştirdiği insan gücünü olayların gelişimindeki etkileri daima göz önünde tutulmalı fakat bu etkilere karşı etkiler de oluşturulmalıdır.

Her ne kadar, Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkiler şimdilerde dostane bir düzeyde ilerlemekteyse de, Rusya'nın Boğazlar konusunda, Azerbaycan konusunda, Bosna konusundaki tutumları Türkiye'nin çıkarları ve tutumları ile adeta 180 derece farklı konumlar sergilemektedir. Rus milli çıkarlarının tarih boyunca Türk milli çıkarları ile aynı paralelde olmadığı hatırlanması gereken bir husustur (Bilge, 1992, s.101).

Rusya 18 nci yüzyıldan bu yana tarihinde ilk kez 1990 yılından itibaren Rusya Federasyonu adı altında göreceli olarak homojen bir yapıya sahip oldu. Uluslar arası ilişkilerde pek çok belirsizliğin yaşandığı günümüzde, bu olgu başlı başına bir istikrar unsuru sayılabilir. Ama uluslararası ilişkilerde katı tutumlar almaya alışkın bir sistemin mirasçıları olan yeni Rusya'da eski alışkanlıklardan kolay kolay vazgeçilemiyor ve ulusal kimliğini tanımlamaya çalışan Rusya'nın büyük güç olma

iddiasını yeniden ileri sürmeye başladığından beri uzak ve yakın yabancı ülkelere olan tutumunda giderek bir katılma gözlenmektedir.

Tüm bu anlatılardan sonra Rusya'nın dış politika hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a-Rusya'nın öncelikli ana hedefi çözölmeyi durdurarak gidişatı geriye çevirmektir.

b-Rusya'nın ikinci ve üçüncü ana hedefi; sosyal ve ekonomik krizleri atlatabilmektir. Bunun sağlanması için de gereken her türlü sabır ve taviz uygulanacaktır.

e-Rusya'nın dördüncü ana hedefi; uluslararası platformda eski önemini kazanmak ve eski yerini alabilmektir. Bunu sağlamak için gerekli tüm çaba ve uygulamalar gösterilmelidir.

d-Rusya'nın beşinci ana hedefi; bölgesel çatışmalarda tekrar büyük devletlerle, özellikle Batılı devletlerle birlikte "toplu müdahale" sağlayarak Rus çıkarlarını korumak ve geliştirmektir(Akgönenç, Yeni Rusya'nın...,1994,s.340).

Rusya'nın bu politikalarını gerçekleştirirken yararlandığı kaynaklar, Batı'nın Rusya'ya yardımı, yeni Rus milliyetçiliği ve Rus Ortodoks Kilisesinin üstlendiği yeni rol olmuştur. Tüm bunlar Rusya'nın hala önemsenmesi gereken bir Avrasya siyasi gücü olduğunu ispatlamaktadır.

4.2. Türkiye'nin Jeopolitik Hedefleri

Soğuk Savaş sonrası olarak adlandırdığımız yeni uluslararası ortamda Türkiye'nin jeopolitik verilerinde önemli ve bazı alanlarda köklü değişiklikler oluştu. Bunların başlıcaları küresel ve bölgesel boyutlarda yeni kuvvet dengeleri, Avrupa'da yeni siyasal oluşumlar, Rusya'nın siyasal, ekonomik ve askeri gücünün küçölmesi, Orta Asya ve Kafkaslarda Türkiye ile etnik, tarihi ve kültürel bağları bulunan ölkelerin bağımsızlıklarına kavuşmaları (HARİTA 5), Balkanlar'daki ve Kafkaslar'daki etnik gerginlikler ve savaşlar ve Körfez Savaşı'ndan beri Ortadoğu'da görölen gelişmelerdir.

Küresel alanda iki olgu ile karşı karşıyayız. Birincisi iki süper devletten birinin bu niteliğini yitirmesi ve bunun sonucu olarak global düzeydeki denklemin yok olmasıdır. Türkiye'nin stratejik önemi geniş ölçüde bu denklem içindeki

mevkiinden kaynaklanıyordu. Bu unsur bu gün için yoktur. Küresel alanda ikinci olgu küreselleşme denilen süreçtir. Küreselleşmenin temel ögesi uluslararası mal ve sermaye dolaşımının serbestleşmesi ve teknolojik ilerlemenin de etkisi ile dünyanın gittikçe daha entegre bir hale gelmesidir. Bunun Türkiye gibi gelişme yolunda olan ülkeler için avantajları olduğu kadar rizikoları da vardır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü NATO'nun niteliğini değiştirmiştir. Varşova Pakti'nin dağılması ve Almanya'nın birleşmesi ile Rus kuvvetleri Orta ve Doğu Avrupa'dan çekilmişlerdir. Buna ek olarak bu ülkelerden bazıları yakında NATO'ya katılacaklar ve bu suretle Avrupa'da gayet yaygın ve etkin bir güvenlik sistemi kurulmuş olacaktır.

NATO'nun genişlemesinden Türkiye'nin de genellikle yararlanacağı kuşkusuzdur. Yeni kuvvet dengesi, daha doğrusu dengesizliği nedeni ile Rusya'nın oluşturduğu askeri tehdit uzun bir süre için bertaraf edilmiştir. Rusya'nın içinde bulunduğu bugünkü koşullarda eski Sovyetler Birliği hudutları dışında kuvvete başvurması düşünülemez. Birlikten kopan devletlere karşı da özellikle Avrupa'da eylem imkanları NATO'nun genişlemesi perspektifleri ile bütünü kısıtlanmaktadır. Buna karşın, Kafkasya'da durum aynı değildir. Burada Rus askeri mevcudiyeti küçük çapta da olsa devam etmekte ve Ruslar daha fazla hareket serbestisine sahip bulunmaktadır. Orta Asya'da Rusya'yı engelleyecek bir güvenlik sistemi mevcut değildir. Dolayısıyla Türkiye açısından NATO'nun genişlemesinin faydaları sınırlı kalacaktır.

Kafkasya ve Balkanlar'daki etnik sorunlar, gerginlikler ve silahlı çatışmalar bu bölge halkları ile tarihi ilişkilerimiz ve bazıları ile kültürel bağlarımız nedeni ile politikalarımızda her zaman tutarlı olmamızı ve uzun süreli çıkarlarımızı göz önünde bulundurmamızı çok kere güçleştirmektedir. Balkanlar'daki ve Kafkasya'daki durumlara, Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginlikleri ve Ortadoğu'daki kronik bunalımları da eklersek Türkiye'nin batıda, güneyde ve doğuda potansiyel tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu sonucu kaçınılmaz olur.

Görülüyor ki, yeni jeopolitik ortam Türkiye'nin bölgesel boyutta güvenliği bakımından daha elverişsiz koşullara yol açmıştır. Bu sonuç güvenliğin siyasi boyutu için olduğu kadar askeri boyutu için de geçerlidir, nitekim bugün Türkiye'nin

komşularından bir çoğu sadece savunma silahları sağlamakla yetinmemekte, saldırı silahları ile de askeri kuvvetlerini donatmaktadırlar.

Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin güvenlik ve dış politikası açısından çok daha karmaşık bir ortama itilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin stratejik önemine ilişkin algılamalar da değişmiştir. ABD Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerindeki mevcut ve olası bunahımları ve İran hakkındaki kuşkularını göz önünde bulundurarak, Türkiye'ye hala stratejik açıdan büyük değer vermektedir. Buna karşın, İran hakkında saplantıları bulunmayan Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini de kapsamına alması ile kendilerini güvenlik açısından her zamankinden daha rahat hissetmektedirler. Bu bağlamda, Türkiye'nin stratejik önemi konusunda Amerika ve Avrupa'nın artık aynı paralelde bulunmadığı değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan Sovyetler Birliği'nin çöküşü Avrupa'daki ekonomik ve politik entegrasyon sürecinin bir çok başka ülkeyi de kapsamına almasına olanak vermiştir. Bu süreç içinde Türkiye'nin yeri ve rolü ise henüz belirsizliğini korumaktadır.

Bölgemizdeki yeni koşulların sadece rizikolar doğurduğu söylenemez. Özellikle Kafkasya'da ve Orta Asya'da, bir dereceye kadar Ortadoğu'da ve Balkanlar'da Türkiye'nin bölgedeki rolünü arttırmasına ve milli çıkarlarını geliştirmesine olanak sağlayan yepyeni imkanlar ortaya çıkmıştır. Fakat Türkiye'nin yeni duruma adapte olmak için harcadığı çabaların geniş ölçüde kösteklendiği söylenebilir. Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan anlaşmazlıkları, güneydoğudaki bölücü terör, diğer komşular ile zaman zaman abartılan sorunlar, içerde son yıllarda hükümetlerin enerjisini tüketen siyasi açmazlar tutarlı ve etkin bir dış politika ve kapsamlı bir strateji geliştirilmesini engellemiştir.

Yeni jeopolitik ortam Türkiye'nin dış politikası için özellikle bölgesel alanda yeni sorunlar yaratmak ve yeni perspektifler açmakla kalmamış, uzun bir süreden beri devam eden sorunların bazılarına değişik bir boyut kazandırmıştır. Bu nedenle bu sorunlara ilişkin eski değerlendirmeler şimdiki koşullar ışığında tekrar gözden geçirilmelidir.

1960'lardan beri Türkiye'nin başlıca amacı Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılmak olmuştur. Geçmiş ne olursa olsun Avrupa Birliği ile entegrasyon amacı bugün bütün geçerliliğini korumaktadır. Türkiye'nin ilişkilerinin yoğunluğu, coğrafi

83

konumu ve tarihi gelişmesi bakımından doğal olarak katılabileceği başka bir bölgesel topluluk mevcut değildir. Ne Karadeniz Ekonomik İşbirliği, ne D-8, ne şimdi Orta Asya devletlerini de kapsayan Ekonomik İşbirliği Örgütü ve ne de Ortadoğu'da barış süreci günün birinde tamamlanırsa oluşabilecek gruplaşmalar Türkiye için bir alternatif sayılmazlar. Kaldı ki Avrupa Birliği üyeliği, bu diğer grup ve örgütlerde aktif olmamıza engel değildir.

Avrupa Birliği'ne tam üyelik üzerinde geniş bir konsensus varsa da, bu amacın kısa sürede gerçekleştirilmesinin imkansızlığı artık herkes tarafından takdir edilmektedir. Tam üyeliğe başlıca engel Türkiye'nin birliğe katılmasının diğer üyeler ve özellikle Almanya için doğuracağı ilave yüküdür.

Soğuk Savaş yılları denilen yıllarda Sovyetler Birliği ile ilişkilerimize 1960'lı yıllardan beri istikrar ve kısıtlı da olsa ekonomik alanda işbirliği zihniyeti hakim olmuştu. Sovyetler Birliği ile uluslararası ve bölgesel konularda ayrı politikalar izlese bile bu durumun ikili ilişkileri etkilememesine iki taraf da dikkat ediyordu. Sovyetler Birliği'nin çöküşü bir yandan genel olarak Türkiye'ye yönelik askeri potansiyel tehdidini önemli ölçüde azaltırken, diğer yandan Türk-Rus ilişkilerini daha karmaşık bir hale getirmiştir. Türkiye'nin yeni jeopolitiğinde, Rusya ile kara sınırımızın artık mevcut olmamasına rağmen, Orta Asya, Kafkasya ve hatta Balkanlar'daki gelişmeler yüzünden iki ülke ilişkilerinin idaresi daha zor ve daha duyarlı olmuştur. İlişkiler ekonomik alanda büyük aşama kaydederken, siyasal alanda zaman zaman ciddi gerginlikler doğduğu gözlemlenmektedir. Bunun çeşitli nedenleri arasında Rusya'nın bu gün eski tarihi içgüdülerine dönerek kendisini Balkanlar'daki Ortodokslara daha yakın hissetmesi ve Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'yi bir rakip olarak algılaması vardır. Bunun yanında Türkiye'nin de Rusya ile iyi bir diyalog kurmayı başaramadığı, Orta Asya ve Kafkaslar'da "Türk Dünyası" retoriğinde ölçüyü kaçırdığı, bu bölgede kendi rol ve ekonomik-kültürel gücünü abarttığı ve Çeçenistan gibi sorunlarda Rusya'nın iç işlerine müdahale ediyor izlenimini verdiği kabul edilmelidir. Cumhuriyetin kurulmasından bu yana, 1950'li yıllardaki istisna davranış hariç, bütün Türk hükümetleri Rusya ile gerginlikleri önlemeye özen göstermiştir. Bugün ise Rusya ile ilişkiler sadece güvenlik ve ekonomik çıkarlar açısından değil, fakat Kafkasya ve Orta Asya politikalarımızın gerçekten verimli olması açısından önem taşımaktadır.

Rusya ile ilişkilerimizde Boğazlardan geçiş hassas bir konu haline gelmiştir. Bu alanda dikkatli olmak ve Montrö Sözleşmesi hükümleri ile bağdaşmayan davranışlarda bulunmamak, Montrö Sözleşmesi'nin yeniden müzakeresini zorunlu kılacak tutumlardan kaçınmak gerekir. Gerçekten bu sözleşme yeniden müzakereye açıldığı takdirde Türkiye'nin görüşlerinin destek göreceği hususunda herhangi bir emare yoktur. Müzakereler başarısız olduğu takdirde "statu quo ante" ye dönülmesi de mümkün olmayabilir. O zaman ilgili devletlerin çoğunluğunun Boğazlara Deniz Hukuku Sözleşmesi hükümlerinin uygulanmasını talep etmeleri ihtimal dışı değildir. Bu hükümler ise Boğazlar bölgesinin güvenliği bakımından bugün haiz olduğumuz hakların kaybolmasına yol açabilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkiye açısından fırsatlar yanında riskler de yaratmıştır. Bunun çarpıcı örneğini Kafkaslar'da görmekteyiz. Ermenistan ve Azerbaycan'a karşı politikalarımızda bocalamalar olmuştur. Bundan birkaç yıl önce Türkiye'nin Azerbaycan'daki iktidar mücadelesine müdahalede bulunduğu haberleri ve intibas ilişkileri zedelemiştir. Ermenistan'a yönelik siyasetimizde de zikzaklar çizilmiş ve bu konuda Azerbaycan'ın endişeleri tam olarak giderilememiştir. Ermenistan ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin çıkarlarına uygun olabilir, fakat bu çıkarlar ile Azerbaycan'daki uzun vadeli çıkarlarımız teraziye konduğunda Azerbaycan'la ilişkilerin ağır basacağı kuşkusuzdur. Dış politika öncelikler arasında devamlı tercih gerektirir.

Orta-Asya'da Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarına kavuşmaları Türkiye'nin yeni jeopolitiğinin en önemli unsurlarından biridir. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını korumaları, kendi aralarında ahenkli ilişkiler ve işbirliği geliştirmeleri, Türkiye ile öncelikle kültürel alanda özel bir ilişki içinde bulunmaları, kendilerini çevreleyen Rusya, Çin veya İran'ın münhasır nüfuzu altına düşmemeleri Türkiye için hayatidir. Türkiye Orta Asya politikasında başlangıçta atak davranmış, önemli atılımlara girişmiş, fakat Kafkasya'da olduğu gibi ters tepkiler yaratan davranışları da olmuştur. Bazı hükümetleri küstürmüştür. Bu ülkelerde asıl başarıyı hükümetten daha çok özel sektör ve bazı vakıflar sağlamıştır. Belki başta hedeflerimiz aşırı idi, bu yeni ülkelerin Türkiye'nin güdümüne girmekten başka çareleri olmadığını düşündük. Oysa bu ülkelerin sorunları Türkiye'yi çok aşan boyutlardadır. Rusya ile Çin arasında sıkışmışlardır, açık denizlere çıkışları yoktur, Türkiye ile sınırları mevcut değildir ve zengin kaynaklarını geliştirmek için

Türkiye'nin gücünün çok üstünde yabancı sermaye akımına ihtiyaçları vardır. İran bu bölgede coğrafi bakımdan Türkiye'den çok daha avantajlı durumdadır. Dolayısı ile Orta Asya politikamızı, bu bölgeyi çevreleyen ülkelere karşı siyasetimizden soyutlamak imkanı yoktur.

İran ile ilişkilerimiz, sadece Orta-Asya nedeni ile değil, fakat Ortadoğu'daki denge ve olası gelişmeler ve Kürt sorunu nedeni ile de gittikçe önem kazanacaktır. Türkiye ile İran asırlardan beri barışçı bir rekabet içinde yan yana yaşamışlardır. Bu rekabetin aşırı gerginliklere sürüklenmesine meydan vermemek gerekir ve bu konuda hükümetlerimiz yakın zamanlara kadar çok dikkatli ve temkinli davranmışlardır. İran'ın bugün kökten dinci bir sistemle idare edilmesi ilişkileri şüphesiz zorlaştıran bir unsurdur, fakat her iki ülkenin birbirlerinin rejimlerini etkilemek olanakları abartılmamalıdır. Her iki ülkede de rejim sorunu kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır ve bu aynen devam edecektir. İran ile ilişkilerimizde, bu ülkenin doktriner rejiminden ve Türkiye'ye karşı rekabet hislerinden kaynaklanan güçlükler daima olacaktır.

Ortadoğu'da İsrail ile ortak siyasal çıkarlarımız ve güvenlik kaygılarımız kuşkusuz vardır. Fakat Ortadoğu'da İsrail'e karşı beslenen kuşklar, Mısır ve Ürdün ile barış antlaşmaları imzalanmış ve Filistinlilerle bir barış sürecine girilmiş olmasına rağmen sona ermemiş, tarihi yaralar kapanmamıştır. Bu nedenle İsrail ile ilişkilerimizde ihtiyatlı ve dikkatli davranmakta, yanlış anlaşılabilir veya yorumlanabilecek hareketlerden kaçınmakta yarar vardır. Uzun sürede aralarında iki önemli komşumuz da bulunan Yakındoğu'daki Arap ülkeleri ile ilişkilerimizin daha ağır basacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Nihayet Arap ülkeleri ile aramızın bozulmasında İsrail'in çıkarı olduğu da unutulmamalıdır.

Türkiye'nin yeni jeopolitiğinin boyutları içinde Çin'in Türkiye için önemi artmıştır. Çin görünebilir bir istikbalde, sadece nüfusu ile değil, fakat ekonomik, askeri ve siyasal gücü ile dünya sahnesinde bir dev olacaktır. Bu gelişmenin bizi en yakından ilgilendiren yönü Çin'in Orta Asya'daki rolü ve politikası olacaktır. Bu açıdan Çin ile ilişkilerimizi geliştirmek ve perçinlemek menfaatlerimizin gereğidir. Dikkat edeceğimiz nokta esasen gücümüzün yetmeyeceği Çin'deki Türkler gibi konularda Çinlileri rencide etmekten kaçınmaktır.

Dış politika iç politikadan soyutlanamaz. Türkiye uzun yıllardan beri siyasal hayatında ciddi sarsıntılar içindedir. Bütün politik enerjisi iç siyaset çekişmelerine yönelmiştir. Bu koşullar altında dış politika konularına iç politikanın dar açısından ve sorunları ertelemek kaygısı ile yaklaşılması tehlikesi daima mevcuttur. Nitekim bunun örnekleri son yıllarda birkaç kere görülmüş ve çok tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalınmıştır. Dış politika sorunlarının çoğaldığı, bölgesel nüfuz mücadelesinin arttığı, gelişmelerin kaypak bir zeminde süratle birbirini izlediği bir devirde Türkiye'nin dış politika alanında tutarlı, ileriye gören, milli çıkarları bir bütün halinde değerlendiren ve ters tepki yapmayacak yaklaşımlara büyük ihtiyacı vardır. Bu koşullar altında yeni jeopolitiğin yarattığı fırsatlar da iyi değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin komşuları ile, tarihin ve coğrafyanın daha da çapraşık ve tehlikeli hale dönüştürdüğü bir sürü problem vardır, fakat 1950'lere kadar bu aynı komşular ile iyi ilişkiler idamesini Türkiye başarmıştır. Bugün mevcut sorunların hepsini bir çırpıda çözümlmek mümkün olmadığına göre bu sorunlarla yaşamak mecburiyetindeyiz.

Soğuk Savaş sonrası dönem önümüzdeki yıllarda belirsizliğini koruyacaktır. Çok muhtemelen Rusya'da, bu ülkenin eski Sovyet Cumhuriyetleri'ni ve uluslararası ilişkilerini de etkileyecek iç gelişmelere şahit olacağız. Bölgemizde gerginlikler, konfrontasyonlar ve hatta silahlı çatışmaların ortaya çıkması ihtimal dışı değildir. Diğer taraftan, yeni bağımsızlıklarını kazanmış devletlerin hemen hiçbiri şimdiye kadar sürekli ve kurumsal bir siyasal istikrara ve etkin güvenlik koşullarına kavuşamamışlardır (Türkmen, 1997, s.641).

5. KAFKASYA VE ENERJİ

Petrol modern çağların en yaygın ve önemli enerji kaynaklarından biridir. Bu nedenle petrol çıkarılan bölgeler özellikle son yüzyılda dikkatle izlenen ve uluslararası öneme sahip yerler olmuştur.

Son yıllarda Orta Doğu'ya petrol alanında alternatif olabilecek bir bölge ortaya çıkmıştır. Hazar Havzası petroleri, sahip olduğu büyük rezervlerle dünyanın dikkatini çekmektedir. Bölgede bütün dünya ülkelerini ilgilendiren bir enerji kaynağının olması bölgeyi uluslararası bir konu haline getirmektedir.

Amerikalı uzmanların uydular yoluyla elde ettikleri verilere göre, Azerbaycan ve Kazakistan kıyılarının ötesinde Hazar Denizi altında, ayrıca Kazakistan'ın bu denize yakın Tengiz bölgesinde ve az da olsa Azerbaycan kıyılarında toplam 200 milyar varil petrol rezervi vardır. Dünyadaki petrol rezervlerinin %50'sini oluşturan Körfez petrolerinden sonra, Hazar petroleri %17 oranıyla ikinci gelmektedir. Türkistan'da çok geniş doğal gaz rezervleri vardır. Hazar Denizinin Rusya ve İran kesimlerinde ise önemli sayılabilecek petrol rezervlerine rastlanmamıştır (Soysal, 1998, s.20).

200 milyar varil petrol rezervinin, bugünkü düşük fiyatla hesaplanırsa bunun değeri 3 trilyon dolar demektir. Tüm bu petrol yataklarının Hazar'da olması, kavga'nın merkezinin burası olacağı görüşünü kuvvetlendirmiştir.

Hazar bölgesinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Batı'nın büyük petrol ve gaz şirketleri ya da uluslararası konsorsiyumlarıyla ön anlaşmalara varmışlar ise de bunların uygulamaya geçirilmesinde bazı zorlukların çıkacağı söylenmektedir. Yapılan tahminlere göre tüm tesislerin inşası yaklaşık 100 milyar dolara malolacaktır. Petrol rezervlerinin toplam değeri en azından 3 trilyon dolar ettiğine göre, yapılacak harcamalar bu rezerv değerinin 1/30'unu oluşturacaktır (Soysal, 1998, s.19).

ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin Güney Kafkasya'ya gösterdikleri hassasiyet Hazar petrollerinin işlenmesi ve nakledilmesine bağlı olan stratejik ilgilerinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere, petrol kaynaklarını ve petrolün akışını sağlayan yol ve boğazların denetimini elinde bulundurmak, büyük ve sanayileşmiş ülke olmanın doğal bir sonucudur. Washington'un ayrıca

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasındaki arzusu, petrolün güvenlik içinde Batıya sevk edilmesindeki kaygılarında yatmaktadır.

Hazar petrollerinin Batı istikametini takip ederek taşınması Rusya haricindeki pek çok devletin tercihidir. Petrolün taşınması meseleleri müzakere edilirken hemen akabinde Hazar'ın statüsün gündeme gelmesi, Gürcistan'daki çatışmaların artması, Erdward Sherdnandze'ye yapılan suikast, Çeçenistan'daki savaş, Türkiye'deki Bakü-Ceyhan yolunda hızlanan PKK terörü hep aynı olayın değişik boyutlarıdır.

Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" adlı kitabında da belirttiği gibi; bu kaynağa erişme ve onun potansiyel zenginliğini paylaşma, ulusal özemleri alt üst eden, ortak çıkarları yönlendiren, tarihsel iddiaları yenileyen, yayılımcı özemleri yeniden canlandıran ve uluslararası rekabeti kızıştıran hedefleri temsil etmektedir.

Son aylarda Abazya'da Gürcüler ve Abazlar arasında meydana gelen çatışmalar, yeni bir savaşın başlamasına fırsat verilmeden iki taraf arasında imzalanan bir ateşkes protokolü ile sona erdi. Bu sırada Rusya Barış Gücü'nün Gürcistan'daki faaliyetlerinin devam etmesi ayrıca bir tartışma konusudur. Olaylar, Tiflis'in petrolün nakli meselesinde ortaya koyduğu tavır ve açıkça Batı güzergahını desteklemesiyle bağlantılıdır.

Şüphesiz Gürcistan'ın Batı ile Azerbaycan ve Orta Asya arasında bir halka görevi üstlenmesinin Batılı ülkelerin bölgedeki rolünün artmasından memnun olmayan Rusya'nın Gürcistan'daki dengeleri bozup yatırımcıları ürkütmeye çalışmaları olarak da değerlendirilebilir(Sarahmetoğlu,1998,s.32).

Rusya petrol taşımacılığı için alternatif yollar teklif etmekte, petrolün Kuzey güzergahı ile Novorossisk'e oradan da Bulgaristan'ın Burgaz limanına ve boru hatlarıyla Yunanistan'ın Aleksandropolis şehrine nakledilmesinin daha hesaplı olduğunu, böylece petrolün boğazlardan geçmeyeceğini iddia ederek bu güzergahın daha ucuza mal olacağını ileri sürmektedir.

Rusya Hazar'ın gittikçe kötüleşen ekolojik durumuyla yakından ilgilendiğini söylemekte ve bunun için Kazakistan ve Türkmenistan'dan nakledilecek petrolün Hazar'ın dibinden döşenecek boru hattıyla yapılmasına karşı çıkmaktadır (Sarahmetoğlu,1998,s.33). ABD ise Türkmen gazının Anadolu'ya getirilmesi için, İran'ın kuzeyinden değil, Hazar Denizi altından geçirilip Azerbaycan petrol boru hattının yanından Ceyhan'a sevk edilmesinden yanadır.

Hazar bölgesi ikinci İran Körfezi rolünü oynarken, Kafkasya'nın ve Orta Asya'nın enerji kaynaklarının ele geçirilmesinde Avrupa ve Amerika, Türkiye'nin Hazar ile Batı arasında bir köprü görevini üstlenmesinden istifade etmektedirler.

Bölgedeki petrolün yeryüzüne çıkarılması kadar, bu petrolün batıya güvenlik içinde sevki de bir o kadar önemlidir. Kafkaslardaki sorunların kaynağı da petrolün sevk edileceği güzergahtan çıkmaktadır. Mühim olan petrolü üretmek değil, petrolün musluğuna sahip olmaktır. Petrolün dağıtımında son noktayı kontrol eden büyük bir stratejik avantaja sahip olacaktır.

Petrolün güzergahını belirlemek için uluslararası şirketlerin lobi çalışmaları kadar, bölgedeki güvenlik ve güvenilirlik sorunları da etkili olmaktadır. ABD petrolün ucuza mal edilecek olmasına rağmen, İran'ın rejimi nedeniyle bu ülkeden geçirilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Rusya petrolün batıya sevkini engellemek için Gürcistan'daki iç karışıklıkları körüklemekte, Azeri-Ermeni çatışmalarına neden olmakta, bölgede güvenlik sorunları çıkartmaktadır. Petrolü Novorossisk limanına aktatabilmek için, bölgede bağımsızlık talebi olan Çeçenleri bu kararlarından vazgeçirmek için yıllardır acımasızca katletmektedir.

Avrasya bölgesinde büyük bir güç oyunu oynanmaktadır. Rusya dünyanın en büyük gaz ve petrol rezervlerine sahip ülkeler arasındadır. Bu anlamda mevcut petrol ve gaz potansiyeli bile Rusya için büyük bir ekonomik güçtür. Bunun Ruslara verdiği büyük bir ekonomik, siyasi bir güç vardır. Her ne kadar bugün Rusya büyük bir ekonomik krizle karşı karşıyaysa da potansiyel olarak gaz ve petrol gelirleri yaklaşık bütçe gelirleri içinde yüzde 47'ler civarındadır. Bunun yanında Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi ülkelerin gaz ve petrol ihraç hatları tamamen Rusya sınırları üzerinden geçmekte, bu da Rusya'ya bölgede çok önemli bir siyasi avantaj sağlamaktadır. Herhangi bir şekilde bölgede bu ülkeler açısından dış politikalarında ya da iç politikalarında Rusya Federasyonu'nun istemediği birtakım şeyler olduğunda bu hatların "teknik nedenlerle" kesilmesi her zaman mevzu bahistir. Dolayısıyla Kazakistan'ın da, Azerbaycan'ın da, bölgenin bütün ülkelerinin de her adımlarında bu faktörü gözönüne almak zorunda kaldıkları görülmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın elindeki bu mevcut hegemonik yapısını siyasetin de ötesinde petrol ve gaz ihraç hatları açısından efektif bir şekilde kullanacağını varsaymak hiç de ince bir analiz sayılmaz. Dolayısıyla Rusya kendi elinden bu bölgedeki gücün çıkmasını istemeyecektir. Çünkü Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi

Ülkelerin gerçek anlamda bağımsız olabilmeleri ekonomik anlamda bağımsız olmak koşuluna bağılıdır. Bu da ancak sadece Rusya üzerinden olmayan ihrac yollarına sahip olmalarını gerekli kılmaktadır.

Kafkasya ve Orta Asya'yı da içine alan Akdeniz'den Çin'e kadar uzanan bölgede gelişme, istikrar ve güvenliğin sağlanması, ABD sermayesinin de katılımı ile Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gazının uluslararası pazarlara çıkmasını amaçlayan çalışmaları kolaylaştıracaktır. Bu nedenlerden dolayı, ABD Güney Kafkasya ve Türkiye zerinden Batı'ya uzanacak petrol ve doğalgaz boru hatlarını desteklemektedir.

Bununla birlikte, ABD'nin başarıyla ortaya koyduğu "Doğu-Batı Enerji Koridoru" hipotezine bağlı olarak "ok Seçenekli Boru Hatları" stratejisi, muhtemel bölgesel çatışmaların nlenerak, Avrasya'da barış ve istikrarın ekonomik kalkınma ile birlikte ve dengeli olarak tesisini öngören bir ara çözüm olarak şekillenmiştir. ABD'nin bütün bu gelişmeleri masa üzerinde değerlendirirken, bölge ülkelerinin kısır ve günlük politik bakışlarından daha ziyade, stratejik olarak uzun perspektifte meseleyi değerlendireceği ve 21. yüzyılda ABD ve Batı'nın en önemli alternatif enerji kaynağını teşkil edecek olan Doğu-Batı Koridorunu ustalıkla Türkiye coğrafyası üzerinden Akdeniz'e taşımalarının kuvvetle muhtemel olduğu değerlendirilmektedir(Caşın,1999,s.305).

Boru hatları konusunda Rusya'nın iki temel amacı kısaca şöyledir: Petrolün ihrac edileceği noktayı kontrol etmek yoluyla petrolü, Orta Asya lkeleri ve Azerbaycan'a karşı silah olarak kullanabilmek ve petrolün fiyatını denetleyebilmektir. İran'ın özellikle ABD'yle yakın bir gelecekte ortak bir noktada buluşması, İran'ın da boru hatları oyununa coğrafyasının verdiği gle katılmasını sağlayacaktır. Türkiye'nin hem bölge lkeleri Rusya ve İran, hem de uluslararası petrol şirketleri ve bu şirketlerin arkasındaki devletler karşısında, boru hatları konusunda uyumlu ve aktif politikalar üretmesi gerekmektedir.

5.1. Günümüzde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Hazar Petrolleri Konusu

Bilindiği gibi, Endüstriyel Devrimle birlikte her şey makineleşmiş, ulusal g, gittikçe savaşta ve barışta ham madde kaynaklarının kontrol altında tutulmasına bağlı

hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra endüstri ve savaş için en önemli enerji kaynağı olarak petrol ağırlık kazanmıştır.

Günümüzde ekonominin bel kemiğini enerji, enerjinin bel kemiğini de petrol, petrolün bel kemiğini de petrol alanları ile onun sanayi bölge ve pazarlarına ulaşmasını sağlayan petrol boru hatları oluşturmaktadır. Uğruna nice savaşların patlak verdiği, çıkmış bir çok savaşın görünür ve görünmez sebebini oluşturan petrol, bir çok devletin stratejik hedeflerini, ekonomik yapılarını, politik tercihlerini, konumlarını yakından biçimlendirmektedir.

Başta ABD olmak üzere tüm büyük güçler, petrol kaynaklarının sadece kendi nüfuzlarında bulunduracak biçimde petrol politikası izlemektedirler. Çünkü tüm endüstriyel kapasitede olduğu gibi petrole dayalı endüstriyel kapasitesi en büyük olan ülke, dünyanın da en büyük devleti haline gelmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla petrole, petrol endüstrisine ve petrol pazarlarına egemen olan ülkelerin politik ve ekonomik güçleri iyi yönde etkilenmektedir.

Bu gün makineleşen silah ve taşıtların çoğu petrol enerjisiyle çalışmaktadır. Bu nedenle petrol yataklarına sahip ülkeler, uluslararası ilişkilerde sırf petrole sahip olmaları nedeniyle büyük etkinlik kazanmışlardır. Arap ülkelerinin bir çoğu, hatta Sovyetler'in dağılmasından sonra Azerbaycan ve Kazakistan petrol kaynakları sayesinde büyük stratejik önem kazanmışlardır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile başlayan ve olağanüstü bir şekilde gelişen global değişimler sonucu Türk dış politikası bu yeniliklere uygun politikalar geliştirmek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin stratejik geleceği ile yakından ilgili olan bu yeniliklerin en önemlisi Hazar petrollerini dünya pazarlarına taşıyacak olan boru hatlarını kimin kontrol edeceği sorunudur. Bu sorunun çözümü bir taraftan Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin geleceğini, diğer taraftan da uzun vadede Türkiye'nin ekonomik ve politik parametreleri belirleyecektir. Çünkü boru hatlarının ve enerji kaynaklarının kontrolü aynı zamanda Türkiye'nin dünya devleti olma sorunudur.

1990'larda Sovyetler'in dağılması ve merkezi ekonominin çöküşü ile petrol üretim, tüketim ve ticaretinde büyük bir sarsıntı geçiren Rusya petrol ve doğalgaz üretimini Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile, petrol işleme tesislerinin önemli bir bölümünü ise Beyaz Rusya, Ukrayna, Azerbaycan ile

paylaşmak zorunda kalmıştır. Bugün petrol işleme kapasitesinin % 35'i Rusya dışında bulunmaktadır. Petrol ve doğal gaz üretiminde kullanılan makine teçhizatının üretimi Azerbaycan'da yapılırken, petrolün ihraç edildiği limanlar, terminaller Ukrayna, Gürcistan, Litvanya ve Letonya'da kalmıştır. Batı Avrupa'ya giden petrol ve doğal gaz boru hatlarının önemli bir kısmı da Ukrayna'dan geçmektedir. 1993'ten sonra toparlanarak, Hazar bölgesindeki Azerbaycan, Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerinin petrol kaynaklarını ele geçirmek, petrol boru hatlarını kontrolüne almak için üretici ülkeler, ABD dahil Batılı devletler ve Türkiye ile büyük bir mücadeleye girmiştir.

Petrol üreticisi ve ihracatçı ülkeler bakımından Ortadoğu petrol rezervlerinin en büyük deposu olduğu halde, 1990'lardan sonra Hazar Denizi çevresi yani Kafkasya ve Orta Asya da oldukça büyük önem kazandı. Rezerv ve petrol boruları yönünden büyük önem taşıyan Ortadoğu ve Avrasya, 1990'lardan sonra siyasi istikrarsızlık nedeniyle uluslararası bunalımlara yol açarken, uluslararası ilişkilerin de odak noktası haline geldi.

Hazar Denizi'nin 200 milyar varili aşan, Basra Körfezi'nden sonra ikinci büyüklükteki petrol rezervlerini, halen Rusya'nın tekelinde bulunan eski, kapasite olarak yetersiz, teknolojik olarak geri boru hatları ile taşınmasının mümkün olmaması yeni boru hatlarının inşa edilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Ancak bu ihtiyaç Rusya, Türkiye, İran, Çin ve Batılı ülkelerin Kafkasya ve Orta Asya ile ilgili siyasi hesaplarını gündeme getirmektedir. Nitekim uluslararası ilişkiler uzmanları, konuyu bu boyutu ile 19. yüzyılda İngiltere ile Rusya arasındaki Kafkaslar'dan Basra'ya kadar hakimiyet kurmayı ve İran'daki petrol kaynaklarını ele geçirmeyi amaçlayan ve "Büyük Oyun" olarak bilinen stratejik rekabete benzeterek "İkinci Büyük Oyun" diye adlandırmaktadırlar.

Rusya'nın Avrasya'da dış politikasını belirleyen iki önemli unsur petrol ve güvenlidir. Gerçekten de ihracatının %80'i petrol ve doğal gazdan oluşan Rusya için Hazar bölgesi ve Kafkasya hem ekonomik, hem de – bu bölgeler Rusya'nın güneyden güvenliğini sağlayan doğal savunma duvarı konumunda oldukları için-güvenlik açısından hayati önemdedirler. Rusya'nın Azeri petrolüne ihtiyacı olmadığı halde Azeri petrolünün kendi ülkesinden geçmesini istemesindeki, Kafkasya'nın ekonomik ve politik yaşamına müdahale etmek istemesindeki maksat budur. Bu nedenle, Rusya Orta Asya ve Kafkaslarda Büyük Oyun sırasında kazandığı kontrolü

kaybetmemek ve bu bölgelerdeki ekonomik ve askeri varlığını sağlamlaştırmak için 1993'te "yakın çevre" adıyla yeni bir güvenlik politikası oluşturmuştur.

Bu çerçevede Rusya yeni "yakın çevre" politikasını uygulamada en etkin araç olarak gördüğü petrolün üretiminin denetiminden başka, pazarlamasını da engellemek istemekte ve bunu Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin Rus petrol ve boru hatları sistemine bağımlılıklarını kullanarak gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla iki hedef belirlemiştir. Bunlardan biri petrolün çıkış vanasını kontrol etmek yoluyla petrolü Orta Asya ülkeleri ve Kafkasya ülkelerine karşı silah olarak kullanmak, diğeri kendisinin çok sattığı spot piyasalarda petrol miktarının artmasını geciktirerek petrolün fiyatını denetleyebilmektir.

Rusya bu hedeflere ulaşmak için şu somut politikaları yürürlüğe koymuştur:

1993'ten sonra Rusya dış politikasında Avrasya eksenine öncelik vererek, Kafkasya ve Orta Asya'ya doğru yayılma politikasını açık bir şekilde yürütmeye başladı. Bu nedenle bölgede kanlı çatışmalar oldu. Gürcü-Oset ve Gürcü-Abhazya savaşları, Azeri-Ermeni savaşı, Rus-Çeçenya savaşı bunların tipik örnekleridir.

Bölgede yaşanan bu savaşların nedeni olarak Rusya'nın Avrasya eksenli dış politikasını göstermek hiç de yanlış olmaz. Özellikle Rus tahrikli olan bu çatışmalar, Rus ordusu ve istihbarat örgütlerinin bölgeye ektiği ayrılıkçı akımların tahrikleriyle başlatıldı. Çünkü bu çatışmaları durdurmak için Rusya'ya bölgeye girme imkanı sağlıyordu.

Rusya, Kafkasya'daki tarihi çıkarlarını korumak ve geliştirmek açısından önemli bir tehdit olarak gördüğü Çeçenistan'ı sorun olmaktan çıkarmak için müdahaleye girişmiştir. Çeçenistan'ın sahip olduğu petrol rezervleri dışında, Azerbaycan ve Kazakistan boru hatlarının geçiş yolu üzerinde olması, Çeçenistan'ın kontrol altına alınmasını vazgeçilmez hale getirecektir. Buradan geçen boru hatları aracılığı ile Azerbaycan ve Kazakistan'ı Rusya kontrolü altında tutmak istemektedir.

Bu durum, Rusya'nın Bakü petrollerini Novorossisk'e taşıma planlarıyla birleşince, daha da önem kazanmaktadır. Ayrıca Rusya, Çeçenistan'dan geçecek boru hatları vasıtasıyla Kazakistan ve Azerbaycan'ı kontrolü altında tutmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu koşullar altında Çeçenistan sorunu sadece bu 1.5 milyona yakın nüfuslu küçük ülke ile sınırlı kalmamaktadır.

Rusya 1995 yılı biterken AKKA antlaşmasını hiçe sayarak, Kafkaslar'da (Gürcistan ve Ermenistan) askeri üsler kurmuştur. Resmen ve açıkça AKKA'nın kurallarını çiğneyen Rusya, ilk adım olarak Kafkaslar'da 58nci orduyu kurdu. Böylece Rusya petrol ve doğal gaz sahibi ülkelere asker yığarak, çevre ülkelere gözdağı vermeyi amaçlıyordu.

Petrol üretici ülkeler üzerindeki kontrol ve nüfuz, uluslararası ilişkilerdeki güç dağılımında çok önemli hale gelmiştir. Petrol kaynaklarına sahip ülkeler ulusal güçlerine, ekonomilerine ve dış politikalarına güç katarken, rakiplerini de zayıflatmış konuma girmektedirler. Nitekim Rusya, Azeri petrollerini Batı pazarlarına ulaştıracak petrol boru hattının Bakü-Ceyhan yolu ile değil, Novorossisk'ten geçmesi için 1993'ten beri verdiği mücadelenin temelinde, petrolün vanasını kendi kontrolünde tutma arzusu vardır.

Rusya petrol boru hattının ekonomik çıkarları yanında, Türkiye'den geçmesinin Türkiye'ye sağlayacağı politik avantajlarla daha çok ilgilenmektedir. Türkiye'nin önerdiği ve ABD'nin şimdilik destekler görüldüğü Bakü-Ceyhan boru hattı güzergahının gerçekleşmesi durumunda, Türkiye bölgesel ve uluslararası alanda sadece ekonomik değil, aynı zamanda politik nüfuzunu da artıracaktır. Dolayısıyla bugünkü halinden bile rahatsızlık duyduğu Türkiye'nin, bu şekilde güçlenmesi ve etkinlik kazanması ihtimali bile Rusya'yı son derece rahatsız etmekte ve endişelendirmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin teklif ettiği güzergahın Batı ülkeleri tarafından kabul edilmemesi için her yolu denemektedir. Diğer yandan PKK ve Kürtlerle ilişkilerini artırarak, Ermenistan, Gürcistan ve hatta Azerbaycan üzerinden terör örgütü PKK'ya lojistik destek sağlamakta ve böylece, Bakü-Ceyhan güzergahının güvenilir olmadığını vurgulamaya çalışmaktadır(Kocaoğlu,1996,s.112).

Türk dış politikasının komünizm sonrasında hedefi Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkasya ülkelerinin Rusya'dan ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını kazanmaları olmuştur. Bu ise büyük ölçüde Hazar petrol ve doğalgazının dünya pazarlarına ulaşmasını sağlayacak güvenli boru hattı varlığına bağlıdır. Bu bakımdan Hazar Denizi'nin kuzeyinden başlayıp Körfez'e sarkan büyük bir S'nin tam merkezindeki Türkiye(Gül,1995,s.37), boru hattı kararını stratejik geleceği için son derece önemli görmekte ve bu konudaki etkisizleştirilmenin sadece ekonomik kayıp değil, aynı zamanda jeostratejik dışlanma olacağını düşünmektedir. Bu nedenle Türkiye petrolün mümkün olduğunca Karadeniz'den uzak bir yol izlemesini istemekte; daha

95

açık bir ifadeyle Rusya denetimli Bakü-Novorossisk hattı yerine Bakü-Ceyhan hattını tercih etmektedir. Eğer boru hattı mutlaka Karadeniz'e çıkacaksa, bu Ermenistan'ın da Karadeniz'e çıkış kapısı olan Gürcistan üzerinden olmalıdır. Bu aynı zamanda Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerinin yumuşamasını sağlayacak ve Bakü-Ceyhan alternatifini güçlendirecektir.

Bilindiği üzere petrolün siyasi önemi 3 aşamalı olarak değerlendirilmektedir. Birincisi ona fiziken sahip olmak yani malik olmak, ikincisi üretmek ve işletmek, sonuncusu da dağıtmak şeklinde belirtilmektedir. Fakat petrolün stratejik önemi hattın denize ilk ulaştığı yerde oluşmakta ve petrol vanasının başında olan devlet, ilgili devletler üzerinde baskı mekanizması oluşturabilmektedir.

Hazar petrollerinin dünya üzerinde açılacakları coğrafyalardan Hint Okyanusu, Çin Denizi (ABD ve Avrupa bu iki projeye Japonya daha ucuz petrol alacağı ve Avrupa karşısında avantajlı duruma geçeceği için sıcak bakmamaktadır.), İran Körfezi (ABD, Avrupa, Japonya ve İsrail Körfez petrolüne bağımlılıkları devam edeceği ve İran'ın etkinliğini artıracığı için buna karşıdır.), Karadeniz'e çıkışın (Almanya daha ucuz petrole ulaşacağından daha da güçleneceği, Rusya'nın Avrupa'daki nüfuzunu artıracığı için jeopolitik dengeler için uygunsuzdur) kendilerine özgü sakıncaları olmasından dolayı Akdeniz çıkışı konusunda mutabakata varılmıştır(Kök,1997,s.608).

Sorun Hazar petrollerinin 1/6'ini taşıyan boru hattının Akdeniz'e hangi yoldan çıkacağıdır. Novorossisk terminalinden Boğazlar ya da Trakya üzerinden Ege Denizi ile Akdeniz'e mi, yoksa Ceyhan terminali üzerinden Akdeniz'e mi?

Avrasya petrol ve doğal gazının uluslararası piyasalara taşınması için yapılacak olan boru hatları güzergahları için verilmekte olan mücadelenin özünde, bölgedeki kaynakların geliştirilmesi, 21 nci yüzyılda Batı'nın Körfez petrolüne bağımlılığının azaltılması ve enerji ikmal güvenliğini sağlayarak, Avrasya'daki enerji kaynakları üzerinde Rusya tekeli kırılmaktadır. Batı için önemli olan, 21 nci yüzyılda Arap, İran ve Rus bağlantısı olmayan veya oldukça az olan bir Avrasya enerji alternatifi yaratmaktır.

Batı'nın özellikle ABD'nin tercihi Bakü-Ceyhan petrol boru hattıdır. Ancak Batılıların bir yandan hem petrol arzını hemen artırmayıp fiyatların düşmesini engellemek, hem Rusya ile ilişkileri bozmamak, hem de Türkiye'ye karşı ileride bir

koz olarak kullanmak amacıyla kesin kararın verilmesini geciktirmek istedikleri anlaşıyor(Kök,1997,s.616).

Bir diğer yandan da, başta Rusya olmak üzere, yeni dünya düzeninde Türkiye'nin jeopolitik öneminin artmasından rahatsız olan ülkeler, Ceyhan alternatifini zayıflatmak için;

-Petrolün geçebileceği yerlerde PKK terörünü desteklemek,

-Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali ile Azerbaycan'ın dörtte birini kontrol etmesini sağlayarak Bakü-Ceyhan hattının Gürcistan üzerinden geçirilmesini engellemek,

-Türkiye'nin sorunları olduğu komşularına silah satarak Türkiye'yi güneyden kuşatmak,

-Hatay sorununu gündeme getirmeye çalışmak,

-Petrolün akacağı yere yakın bulunan Kıbrıs'ta etkinliklerini artırmaya çalışmak gibi politikalar geliştirilmektedir(Kök,1997,s.616).

Ankara'nın hedefi Bakü-Ceyhan hattını uygulamaya geçirmek olduğundan, tüm enerjisini bu yönde kullanmak zorundadır. Çünkü, bu hat Azerbaycan kadar Türkiye'yi de petrol bakımından stratejik hale getirecektir.

Bakü-Ceyhan hattının seçilmesi durumunda Türkiye'nin, Asya ile Avrupa'yı birleştiren stratejik konumuna, Orta Asya ve Hazar petrollerinin Anadolu üzerinden taşınması eklendiğinde, Orta Doğu-Balkanlar-Kafkasya üçgenindeki önemi bir kat daha artacaktır. Türkiye bu yeni konumu ile doğu ve batı arasında petrol ve doğal gaz sevkıyatında bir enerji köprüsü olacaktır(Aydın Nehir,1999,s.146).

Bakü-Ceyhan hattının ana petrol boru hattı olarak seçilmesi durumunda Ceyhan Akdeniz'in en büyük dağıtım terminali olacak ve böylece Akdeniz'de ikinci bir Körfez bölgesi oluşturulacaktır. Bu Batı'nın Kahire'de kurmayı düşündüğü Akdeniz petrol borsasının Adana ve Mersin'de kurulmasını sağlayacaktır(Gül,1995, s.69).

Bunun sonucunda Türkmenistan doğal gazı gibi diğer enerji kaynaklarının da Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını gündeme getirecektir. Böylece doğu ile batı arasında enerji köprüsü durumuna gelecek olan Türkiye'nin, açılacak yeni işbirliği imkanları sonucunda uluslararası stratejik dengelerde gücü artacaktır.

En önemlisi Türkiye'nin siyasi istikrara kavuşması hızlanacaktır. Çünkü stratejik konumu güçlenen Türkiye'nin güneydoğu sorunu bir ölçüde Batı'nın da sorunu olacak, dolayısıyla Türkiye'nin çevresinde daha kolay bir güvenlik kuşağı kurulabilecektir. Bu Türkiye'nin Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile daha somut biçimde ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirilmesini sağlayacaktır(Gül,1995,s.65).

Yer aldığı coğrafyada rekabet halinde olduğu bazı ülkelerin bölgedeki etkinliği azalacak ve bu etkinin azalması Ermenistan'ı bölgede yeni ittifaklar aramaya itecektir. Ermenistan içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulmak için Türkiye ve Azerbaycan ile iyi ilişkiler kurmaya yönelecektir. Bölgesel güç olarak etkinliği artmış bir Türkiye karşısında Rusya daha ılımlı politika izlemeye gayret edecektir(Aydın Nehir,1999,s.150).

Tesis edilecek boru hattı ve karşılıklı ilişkilerle Gürcistan'ın ekonomik gücünü artırarak bağımsızlığının gerçekleşmesi sağlanacak, Gürcistan'daki Rus askeri üslerinin kaldırılması ile Türkiye'nin doğu sınırının güvenliği artırılabilir.

Bakü-Ceyhan boru hattı ile Türkiye, Avrupa Birliği'ne girme yolunda bir avantajı daha elde edecektir. Enerji ihtiyaçları her yıl katlanarak artan Avrupa ülkeleri, bölgesinde siyasi ağırlığını hissettiren ve enerji musluğunu elinde bulunduran Türkiye'yi yanlarında görmek isteyeceklerdir(Aydın Nehir,1999,s.150).

Son olarak, Türkiye iki ekonomik avantaj daha sağlayacaktır. Bunlardan biri, Ortadoğu petrolüne olan bağımlılığından bir ölçüde kurtulması ve taşıma ücreti ödemeyecek olmasından dolayı ucuz petrol elde edebilecek olması, diğeri de inşaat ve bankacılık sektörlerinin canlanması sayesinde yeni iş imkanlarının açılacak olmasıdır(Gül,1996,s.70).

Türkiye Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Karadeniz'e ve oradan da dünyaya açılmalarını sağlayacak, başta Türkmenistan doğalgaz hattı olmak üzere diğer ulaşım hatları projelerini de geliştirebilecektir.

Bunun için de bir taraftan Azeri-Ermeni çatışması, Kıbrıs sorunu gibi sorunlar çözülürken, diğer taraftan da Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne Balkan ve Kafkasya ülkeleri de dahil edilmeli ve Rusya, İsrail ve Japonya gibi stratejik önemi büyük olan ülkelerle çok yönlü ve çok taraflı ilişkiler geliştirilmelidir.

Ankara'nın ana hedefi Bakü-Ceyhan hattını uygulamaya geçirmek olduğundan, tüm enerjisini bu yönde kullanmak zorundadır. Çünkü bu hat, Azerbaycan kadar

Türkiye'yi de petrol bakımından stratejik hale getirecektir. Boru hatlarının Türkiye'den geçmesi ile Türkiye ekonomik ve politik bakımdan bölgede tartışılmaz lider ülke konumuna girecektir(HARİTA 7).

Bakü-Ceyhan boru hattının gerçekleşmesi ile diğer Hazar kıyısı ülkelerin petrol ve doğalgaz kaynaklarının batıya taşınmasında ana güzergah belirlenmiş olacaktır.

5.2. Petrol Boru Hattı Projeleri

Hazar petrollerinin batıya sevki meselesi, özellikle Türkiye ve Rusya'nın çıkarlarının çatışması itibariyle, NATO'nun izleyeceği politikayı belirlemekte güçlük çektiği konulardan biridir. Zira ABD'nin soğuk savaş dönemi sonrası dış politikasına hakim olan "önce Rusya"(Pamir,Bakü...,1999,s.30) politikası çerçevesinde konuya bakılırsa farklı ve şayet bir NATO üyesi olan Türkiye'nin çıkarları ön planda tutulursa daha farklı bir politika izlemek icap edecektir.

Ankara hükümetinin petrolün batıya sevkine ilişkin öne sürdüğü Bakü-Ceyhan boru hattının daha ekonomik ve güvenli olması, Türkiye'nin güney güzergahını savunmasındaki en önemli gerekçelerden birisidir. Buna karşılık batılı ülkelerin ve özellikle ABD'nin NATO'nun genişlemesi amacıyla Rusya'ya vermekte olduğu tavizlerin, boru hattı meselesinde de kendisini göstermesi halinde, ibrenin Rusya'nın lehine hareket edeceği de bir gerçektir.

Rusya'nın önermekte olduğu petrol boru hattı güzergahının, Çeçenistan gibi istikrarsız ve güvenli olmayan bir bölgeden geçiyor olmasına ve 1993 sonrası ABD-Rusya ilişkilerindeki stratejik ortaklığın bazı konularda zorlanır olmasına bağlı olarak, Bakü-Ceyhan boru hattı Amerika'nın da desteklediği güzergah haline gelmiştir.

Tüm bu çıkar çatışmaları sürerken ortaya atılan "çifte nakil hattı" formülü de menfaatlerin dengelenmesine en uygun formül olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim 1995 kışında, erken üretime ilişkin olarak bu formül kabul edilmiştir. Bu formül Rusya'nın Hazar petrollerindeki tekelinin sona erdiği görüntüsünü vermekteyse de, henüz böyle bir şey söyleyebilmeye imkan yoktur.

Ankara'nın Hazar petrollerinin batıya sevki meselesinden en akılcı biçimde faydalanabilmesi için izlemesi gereken politika, Moskova ile doğrudan rekabet içine girmemek olmalıdır. Aksine Rusya Federasyonu ile işbirliği içinde hareket ederek,

ekonomik çıkarların dengelenmesi suretiyle daha akılcı bir siyaset izlemek durumundadır. Böylece Türkiye'nin yapması gereken, Ankara ile Moskova'nın petrol boru hattı meselesinde rekabet yerine işbirliğine gitmelerinin her iki ülkenin de ekonomik ve siyasi çıkarlarına daha uygun olduğunu vurgulamak olacaktır. Ancak bu suretledir ki, Türkiye-Rusya ilişkilerinin geliştirilmesi ve 21.yüzyılda bölge barışı ile güvenliğinin sağlanması mümkün olacaktır.

5.2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi

Hazar Havzası'nda bulunan Azerbaycan, Kazakistan gibi ülkelerde üretilen ham petrolün, boru hattı ile Ceyhan'daki bir terminale taşınması, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması için etüdler yapılmaktadır.

"Hazar-Akdeniz Boru Hattı" olarak adlandırdığımız ve Hazar bölgesi petrollerinin Türkiye üzerinden Akdeniz'deki Ceyhan terminaline ulaştırılmasını öngören projenin nihai fizibilite raporu Alman şirketince hazırlanmış olup proje tutarı takriben 2.4 milyar dolardır.

BOTAŞ tarafından Dünya Bankası'ndan sağlanan kredi ile yaptırılan projenin fizibilite etüdü, çevresel etki değerlendirme etüdü ve detaylı güzergah etüdü tamamlanmıştır. Boru hattının kapasitesi 50 milyon ton/yıl'dır.

Yılda 50 milyon ton ham petrol taşıma kapasitesine sahip olması öngörülen anılan boru hattı bölgede daha önceden inşa edilmiş veya Azeri erken petrolünün taşınması için öngörülen boru hattı sistemine bir alternatif olarak değil, 2000'li yıllarda Hazar havzasındaki üretim yapısı için ek bir ihraç olanağı olarak tasarlanmıştır.

29 Ekim 1998 tarihinde de, Ankara'da bir araya gelen Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Gürcistan Devlet Başkanları ortak bir deklarasyon imzalayarak Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'ne siyasal destek verdiklerini ilan etmişlerdir.

ABD Hükümetinin, "birden fazla boru hattı" yaklaşımı çerçevesinde, Hazar petrollerinin ülkemiz üzerinden Akdeniz'e indirilmesini desteklediğini resmen açıklaması projenin hayata geçirilmesi istikametinde önemli bir aşamayı oluşturmuştur.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

1998 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının hayata geçirilmesini kolaylaştıracak önemli gelişmeler olmuştur. Sayın Cumhurbaşkanımız Cumhuriyetimizin 75. yıl kutlamaları vesilesiyle 29 Ekim 1998'de Türkiye'de davetli olarak bulunan Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Özbekistan Cumhurbaşkanları, ABD Enerji Bakanı Bill Richardson'un müşahit sıfatıyla katıldığı bir törenle Ankara Deklarasyonu'nu imzalamışlardır (Dışişleri, Bakü..., 2000).

Cumhurbaşkanları bu deklarasyonla Hazar bölgesi ülkelerinin bağımsızlık, güvenlik ekonomik kalkınma ve refah düzeylerinin yükseltilebilmesi açısından petrol ve doğalgaz kaynaklarının ekonomik ve ticari bakımdan optimal olan birden fazla boru hattı ile dünya pazarlarına naklinin gerekli olduğunu onaylamışlardır. Cumhurbaşkanları ayrıca, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana Petrol Boru Hattının gerçekleştirilmesine ilişkin olarak siyasi kararlılıklarını teyid etmişlerdir.

Ankara Deklarasyonu ile aynı gün imzalanan "Türkmenistan'dan Doğalgaz Alımı ve Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattına İlişkin Anlaşma" ile 9 Aralık 1998 tarihinde Mobil, Shell ve Chevron ile Kazakistan Hükümetinin imzalamış olduğu Kazakistan petrol ve doğalgazının Türkiye'ye naklini sağlayacak boru hattının fizibilite anlaşması, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının gerçekleşme şansını artırmaktadır. Türkmenistan ve Kazakistan'dan Türkiye yönünde Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına paralel boru hatlarının inşası Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına ilave petrol sağlayacak ve söz konusu hattın inşaat maliyetini düşürecektir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana Petrol Boru Hattı projesinin hayata geçirilmesine yönelik paket anlaşmalar, İstanbul'da düzenlenen AGİT zirve toplantısı sırasında 18 Kasım 1999 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Bu anlaşmalar paketi, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye arasında imzalanan "Hükümetlerarası Anlaşma", parafe edilen "Geçiş Ülkesi", Türkiye'nin garantisini ve boru hattının Türkiye bölümünün yapımına ilişkin "Anahtar Teslimi Anlaşmalarını" kapsamaktadır. Zirve sırasında Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi'ne ilişkin olarak ayrıca, İstanbul Deklarasyonu imzalanmıştır. Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye tarafından imzalanan sözkonusu deklarasyona ABD Başkanı Clinton da gözlemci sıfatıyla imza koymuştur.

Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerimizin gelişmesine ve süreklilik kazanmasına yardımcı olacak bu proje, aynı zamanda Hazar havzası devletlerinin

hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına iletilmesinde tek bir ülkeye bağımlılıktan kurtaracak, kendi ayakları üzerinde durmalarına ve bölgede demokrasinin ve pazar ekonomisinin gelişmesine ve bölgenin dünya ekonomisi ile bütünleşmesine katkıda bulunacaktır.

Ülkemiz açısından Bakü-Ceyhan en emniyetli, güvenli, istikrarlı, çevresel açıdan en sağlıklı ve maliyet-etkin proje olmaya devam etmektedir. Ayrıca bölgenin istikrarı, güvenliği ve ekonomik kalkınması için önemli bir atılımdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından geliştirilen Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi, yıllardır ülkemizin gündemindeki en önemli konu başlıkları arasında yer almaktadır. Kimi değerlendirmelerin aksine bu boru hattı, "Türkiye'ye yalnızca yılda 100 milyon dolar gelir getirecek" önemsiz ve yararsız bir yatırım değil, stratejik ve uzun dönemli ekonomik yararları yaşamsal boyutta olan bir projedir(Pamir,Türkiye'nin...,2000,s.52).

Bu hat, getireceği mütevazı transit geçiş ücretinden çok daha büyük bir stratejik öneme sahiptir. Mevcut durumda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin tümünün, petrol ve gaz ihraç yolları (demiryolları, boru hatları) yalnız ve ancak Rusya Federasyonu sınırları içinden geçerek diğer uluslara ulaşabilmektedir. Bu da, söz konusu ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek için sahip oldukları petrol ve gaz varlıklarını , güvenilir ve kesintisiz olarak pazara gerçek değerleri ile ulaştırmalarını engelleyen son derece önemli bir husus ve dezavantajdır. Rusya bu faktörü, söz konusu ülkelere karşı çok etkin olarak kullanmaktadır. Bu ülkelerin Rusya üzerinden geçmeyen güzergahlardan doğal zenginliklerini ihraç edebilmeleri, kalkınmalarını ve gerçek anlamda bağımsız olabilmelerini sağlayacaktır. Bakü-Ceyhan herşeyden önce bunu gerçekleştirecek olan entegre ihraç sisteminin çok önemli bir adım, bir köşe taşıdır. Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerin ekonomik açıdan güçlenmeleri, Türkiye'nin bu ülkelere olan ve petrol ve gazla sınırlı olmayan ticari ilişkilerini geliştirecek, yapılacak yatırımların çok daha sağlıklı bir zemine oturmasını sağlayacaktır. Bunun ötesinde, hattın Türkiye içinde kalan bölümünün yaklaşık bedeli olan 1,7 milyar dolarlık yatırım ve Ceyhan limanında yılda 50 milyon tonluk yeni bir petrol pazarının oluşumu ve Boğazlar'dan yapılmakta olan petrol tanker taşımacılığının yoğunluğunun artmaması gibi hususlar da Bakü-Ceyhan'ın yaşamsal önemini artıran etkenlerdir(Pamir,Türkiye'nin...,2000,s.49).

Taraflarca nihayi antlaşma imza edilmiş ve petrolün 2004 yılında Akdeniz'e akacağı garanti edilmiştir. Bu antlaşma ile Türkiye büyük stratejik bir galibiyet almış, bazı büyük sorunlar olsa bile, Hazar havzasındaki diğer petrol ve doğalgaz boru hatları için en iyi güzergahı bir kez daha göstermiştir.

5.2.2. Tengiz-Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi

1991 yılı sonuna doğru Sovyetler Birliği dağıldığında Kazakistan, bağımsızlığını en son ilan eden ülke oldu. Kazak komünist parti sekreteri Nursultan Nazarbayev, Kazakistan'ın Moskova'dan ayrılmasına pek de sıcak bakmıyordu.

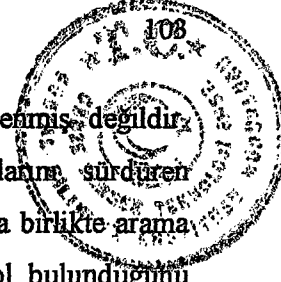
Kazakistan, 9 yıla yakın bir süredir bağımsız bir ülkedir. Orta Asya'nın en zengin ülkesi ve hem maden kaynakları hem de Batı Kazakistan'da Hazar Denizi kıyısında büyük petrol rezervleri vardır. Hazar Havzası'nda en hızlı ilerleyen enerji projesi Kazakistan'da gerçekleşmek üzeredir. Tengiz sahasındaki petrol, en geç 2002 yılında Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk limanına akmaya başlayacaktır.

Tengiz'de 6 ila 9 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edilmektedir. Tengiz'de petrol üretimi 1993 yılında günde 60 bin varille başladı ve bugün üretim günde 215 bin varile çıkmış durumdadır. Üretim bu yılın sonunda günde 260 bin varile kadar ulaşabilecektir.

2002 yılında Tengiz sahasından 340 bin varil petrol çıkarılması hedeflenmektedir. Bu rakam 2010 yılında petrol üretimi zirveye ulaştığında günde 750 bin varile ulaşacaktır. Tengiz-Novorossisk hattının azami taşıma kapasitesi günde 1 milyon 340 bin varildir. Boru hattı konsorsiyumu bu kapasiteye 2015 yılına kadar ulaşmayı hedeflemektedir(NTV,Kazak...,2000).

Tengiz sahası dışında yapılan petrol araştırmaları, Bakü-Ceyhan projesinin ekonomik açıdan elverişli hale gelmesi için hayati önem taşımaktadır. Bakü-Ceyhan projesinin önündeki hukuki engellerin kalkmasına rağmen, boru hattından akacak petrolün bulunması gerekmektedir. Şu anda Azerbaycan'da üretilen petrol Bakü-Ceyhan hattı için yeterli değildir.

Kazakistan'da şu anda Karaçaganak ve Kaşıgan'da petrol araştırmaları sürmektedir. Kazak hükümeti, sık sık açıklamalar yapmakta ve bu iki sahada dünyanın en büyük rezervlerinin bulunduğunu ifade etmektedirler. Nitekim Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev Kazakistan'ın 7 milyar ton petrol rezervi

bulunduğunu açıklamıştır. Ancak rezervlerin miktarı halen belirlenmiş değildir. Hazar Denizi'nin Kazakistan kesiminde petrol arama çalışmalarını sürdüren uluslararası konsorsiyum, petrol miktarı konusunda temkinli olmakla birlikte arama çalışmalarının sonuç verdiğini ve Doğu Kaşagan bölgesinde petrol bulunduğunu açıklamıştır.

Kazakistan'da yatırım yapan yabancı şirketlere danışmanlık hizmeti veren Amerikalı hukukçu Alexander Lesser, Kazakistan'ın Tengiz-Novorossisk hattı tam kapasiteye ulaştığında diğer alternatif hatlara da petrol verebileceğini belirtmiştir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, Tengiz-Novorossisk hattının azami kapasiteye ulaşması 2015 yılına kadar sürebilir. Bu tarihten önce az miktarda da olsa erken üretimin Bakü-Ceyhan ve İran gibi alternatif hedeflere ulaşması mümkündür. Kazaklar zaten İran'a tankerlerle bir miktar petrol satmaktadır. Ancak İran ve Rusya'nın enerji projelerinde ortak çalışma içinde olduğu düşünülürse esas alternatif doğrultusu Bakü-Ceyhan olacaktır. Ancak Kazakistan üzerinde büyük etkisi olan Moskova'nın Bakü-Ceyhan'a petrol verilmesine ne kadar izin vereceği meçhuldür.

Moskova, bir süredir Kazak petrollerini Dağıstan'ın Mohaçkale limanına ulaştırmayı planlamaktadır. 1,5 senedir süren Mohaçkale limanı inşaatı geçtiğimiz ay içinde bitirildi. Moskova, Mohaçkale limanını kısa bir boru hattıyla Bakü-Novorossisk hattına bağlamayı da planlamakta ve inşaatın birkaç ay içinde bitirilmesini hedeflemektedir.

Petrol uzmanları, araştırma yapılan Karaçaganak ve Kaşagan sahalarında petrol üretiminin en erken 2005, gerçekçi bakılırsa 2006'da başlayabileceğini belirtiyorlar.

~~Dolayısıyla bu sahalardan çıkacak ek petrolün Bakü-Ceyhan'a verilmesi~~ gecikecektir. Çünkü hem Clinton'un Hazar danışmanı büyükelçi John Wolf hem de Türk enerji bakanlığı yetkilileri Bakü-Ceyhan'ın 2004'te biteceğini iddia etmektedirler. Bakü-Ceyhan'ın Azeri petrolü dışında ek rezerve ihtiyacı olduğu düşünülürse 2004'te bitirilmesi de gerçekçi görünmemektedir.

Petrol rezervi yeni aramalarla birlikte her geçen gün biraz daha büyüyen Kazakistan, Bakü-Ceyhan projesine "hemen dahil olmak istediğini" Türk tarafına bildirmiştir. Yetkililerden edinilen bilgiye göre, daha önce Bakü-Ceyhan projesine sıcak bakmayan Kazakistan yetkilileri, geçen aylarda yapılan görüşmelerde Türk yetkililerine projeye dahil olmak istediklerini resmen iletmışlerdir.

Söz konusu istek Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı heyetinin, bu ülke yetkililerine verdikleri brifing sonrasında, resmen Bakanlık yetkililerine bildirmiştir. Kazakistan projeye 30 milyon ton petrol ile hemen dahil olmak istediği belirtilirken, karşılıklı bilgi alıp verme sürecinin hızlandırılması ve en kısa zamanda dörtlü bir kurul oluşturulmasına karar verilmiştir. Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze de, Kazakistan petrollerinin gelecekte dünya pazarlarına Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile taşınacağını umduklarını söylemiştir.

5.2.3. Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Türkmenistan Suudi Arabistan, Katar, Rusya ve İran'ın ardından dünyanın beşinci büyük doğal gaz rezervine sahiptir. 1991 yılında 85 milyar metreküp doğalgaz üreten Türkmenistan'ın 1998 yılı üretimi 13 milyar metreküpe düşmüştür. Türkmenistan 1998 yılında 6 milyon ton da petrol üretmiştir.

20 Ekim 1998 tarihinde Türkiye ve Türkmenistan enerji bakanları tarafından parafe edilen "Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı projesinin gerçekleştirilmesi ve Türkmenistan doğal gazının Türkiye'ye satışına ilişkin anlaşma" eski Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Türkmenbaşı tarafından 29 Ekim 1998 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.

Bu proje ile Türkmenistan'ın güneyindeki sahalarda üretilen doğal gazın boru hattı ile Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınarak 2000'li yıllarda Türkiye ve Avrupa'da meydana gelmesi beklenen doğalgaz arz açığının bir bölümünün karşılanması amaçlanmaktadır.

Anlaşma 30 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Kararlaştırılacak bir süre içerisinde 16 milyar metreküpü Türkiye tarafından satın alınmak, kalanı da Avrupa'ya sevk edilmek üzere yılda toplam 30 milyar m³ Türkmen doğalgazının Hazar denizinin altından, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye'ye, oradan da Avrupa'ya boru hattı ile taşınması öngörülmektedir(Dışişleri,Hazar...,2000).

Türkmenistan ve Türkiye arasında doğalgaz alım-satım sözleşmesi 21 Mayıs 1999 tarihinde Aşkabat'ta imzalanmıştır. Söz konusu sözleşme, yıllık kontrat miktarları, doğalgazın fiyatı, asgari yıllık teslim miktarı, ödeme usulü gibi unsurları

çermektedir. Bu anlaşmanın en önemli özelliği ise, Türkiye'ye ilk defa re-export hakkı verilmesidir(Botaş,2001).

Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğalgaz boru hattının inşasına ilişkin "Heads of Agreement" Türkmenistan hükümeti ile 6 Ağustos 1999 tarihinde imzalanmıştır. Aynı gün, Shell projenin uygulanmasına ve finansmanına katılımı hususunda bir niyet mektubu, Türkmen hükümeti ile de Türkmenistan'da petrol ve gaz sahalarının geliştirilmesine yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.

Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğalgaz boru hattı projesine ilişkin "hükümetlerarası deklarasyon" 18 kasım 1999 tarihinde İstanbul'da düzenlenen AGİT Zirve Toplantısı sırasında Türkiye, Türkmenistan, Gürcistan ve Azerbaycan tarafından imzalanmıştır. Ayrıca, ABD Başkanı Clinton da gözlemci sıfatıyla deklarasyona imza koymuştur.

Söz konusu deklarasyonda taraflar, proje sponsorlarına müsait şartların oluşturulması yönündeki arzularını belirtmekte, projeye ilişkin hükümetlerarası ve geçiş ülkesi anlaşmalarını 2000 Mart ayına kadar sonuçlandırmayı hedeflemekte ve projenin 2002 yılı son çeyreğinde tamamlanması için sponsorlara gerekli desteği sunacaklarını bildirmektedirler.

Hükümetlerarası deklarasyon uyarınca oluşturulması öngörülen ve hükümetlerarası anlaşma ve geçiş ülkesi anlaşmalarını müzakere edecek ortak komite çalışmalarına başlamıştır.

Türkmen gazını Azerbaycan-Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ulaştırmayı hedefleyen boru hattı projesi; ABD'nin de " çoklu boru hatları" ya da "Doğu-Batı Koridoru" stratejisi çerçevesinde desteklediği bir proje olmasına karşın, gerek yapımını üstlenen konsorsiyumun yapısı, gerek Türkiye'nin öncelikleri ve Türkmenbaşı'nın tepkisi, gerek dünya finans olanaklarının ve Türkiye'deki gerçek gaz pazarının aynı anda 3-4 milyar dolara varacak birden fazla projeyi kaldırılmasına olanak vermemesi ve nihayet Hazar'ın statüsü ve benzeri etkenlerle, öngörülen olumlu seyri izleyememektedir. Bu hattın Azerbaycan'dan geçecek olması, Azerbaycan'ın da Türkiye'ye gaz satmak üzere girişimlerine hız vermesi bir diğer sorunu oluşturmaktadır. Azeri ve Türkmen gazının Bakü-Ceyhan'a paralel bir hatla Türkiye'ye getirilmesi,kamulaştırma bedelleri, işletme masrafları, telekomünikasyon, güvenlik vb. gibi birçok masraf ortak olacağından önemli tasarruf sağlayacaktır.

Azerbaycan'da Şahdeniz sahasında ve diğer sahalarda üretilen doğal gazın Türkiye'ye boru hattıyla iletilmesi amacıyla Azerbaycan tarafı görüşmelere hemen başlamak istemektedir. Türk tarafı ise Bakü-Ceyhan Boru Hattı'nın kesinleşmesine kadar görüşmelere başlamama eğilimindedir. Azerbaycan'dan yıllık artan miktarlarda doğalgaz alımı 5 milyar metreküpe kadar planlanmaktadır. Azeri gazının da Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğalgaz boru hattı ile nakledilmesi planlanmaktadır.

Ancak Türkiye'nin acil gaz ihtiyacı nedeniyle önceliği Mavi Akım Projesi'ne vermesi Türkmenistan üzerinde bir güven sorunu yaratmış ve bu ülkeyi yılda 20 milyar m³ gazını, uluslararası fiyatın üçte biri fiyat olan bin m³'ü 36 dolar civarında bir fiyatla Rusya'ya satmak zorunda bırakmıştır. Bu miktarın 30 yıllık süre için ve yılda 50 milyar m³'lük bir hacme yükseltilecek anlaşmaya bağlanması da gündemdedir. Böylece Rusya var olan ihraç yolları tekelini tamamen güçlendirmiş ve bölgedeki en önemli rakiplerinden olan Türkmenistan'ın gazını ucuz bir fiyatla kendi kontrolüne almış bulunmaktadır(Pamir,Türkiye'nin...,2000,s.49).Ucuz Türkmen gazını kendi gazı gibi Mavi Akım Projesi çerçevesinde de Türkiye'ye satmaktadır.

Mavi Akım'ın geçtiğimiz aylarda TBMM'de ek protokollerinin onaylanması, Türkiye ve Rusya Parlamentolarında çeşitli teşvik ve vergi muafiyetlerinin uygulanması, Türkiye tarafında yapılacak işler için ilgili şirkete 52 milyon dolar avans ödenmesi ve Mavi Akım'a Alman, Japon ve İtalyan bankalarından finans bulunduğunun açıklanması sonrasında, Türkmen gazı ya da Transhazar projesinde önemli sorunlar da iyice yüzeye çıkmıştır(Guliyeva ve Baitzhaunova, 2000,s.56).

Türkiye yönetiminin Mavi Akım'a öncelik veren politikası sonrasında Mavi Akım Projesi hız kazanmış görünmekte, Transhazar Projesi'nde ise askıya alınma ve haziran başında gelen bazı haberlere göre de dağılma süreci yaşanmaktadır.

Amerika'nın yıllardır Rusya ve İran'ı dışarıda bırakarak desteklediği Doğu-Batı enerji koridoru stratejisi, yavaş yavaş gerçekliğini yitirmektedir. Moskova'nın Hazar'daki yegane müttefiki olan İran, Türkmen gazı için bir başka alternatif olabilir.

Transhazar projesinin "ölmesi" Türkmenistan'ın Rusya ile görüşmekte olduğu geniş kapsamlı gaz anlaşmasının sonuçlanmasını çabuklaştırabilir. Aynı zamanda ek miktarda Türkmen gazının İran'a sevk edilmesi beklenmelidir. Türkmenbaşı,

Transhazar projesi kartını kendisi ve ülkesi için hayati önemi olan Rusya ve İran'la ilişkilerinde ve özellikle fiyat pazarlıklarında başarılı bir şekilde kullanmıştır. Amerika ve Türkiye'den beklediği desteği bulamadığını da dile getirmekten çekinmemiş, özellikle Amerika'dan gelmesini umduğu somut ve ivedi finansal yardım konusunda hayal kırıklığını açık bir şekilde vurgulamıştır(Bülent,2000).

Buna karşın; Türkmenistan Cumhurbaşkanı Türkmenbaşı projeyi hayata geçirecek konsorsiyumun üyesi Shell'in Başkanı Megat'ı kabulünde, "TransHazar Doğalgaz Boru Hattı projesi, Türkmenistan'ın ihracatı açısından önemli ve vazgeçilmeyecek bir projedir." demiştir. Türkmenbaşı Türkmen doğalgazının biran evvel dünya pazarlarına ulaştırmak için her türlü manevrayı yapmaktadır.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın üst düzey bir yetkilisi yaptığı açıklamada, "Transhazar Gaz Projesinin öldüğü" yorumlarına karşılık projenin umulandan daha yavaş ilerlediğini ancak, ABD'nin Türkiye'nin gaz ihtiyacını, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın ihraç ihtiyacını karşılayacak Transhazar Gaz Projesi'nin gerçekleşmesine tam desteğini sürdürdüğünü, Türkmenistan'ın doğalgazını başka pazarlara satmayı seçebileceğini, ancak Transhazar Gaz Projesi'ndeki ertelemenin, sadece Türk pazarı için rekabet eden rakiplere yarayacağı uyarısında bulundu ve ABD'nin, Eximbank finansı ya da siyasi risk sigortası sağlamaya hazır olduğunu da hatırlattı.

Türkiye, 1990 yılında ilk protokollerini imzaladığı Türkmen gazı anlaşması ile sonlandırıldı. Anlaşmaya göre, doğalgaz alımı en erken 2002, en geç 2004 yılında başlayacak, 30 yıl sürecek, 5 milyar m3 ile başlayacak, 9-10 yıl içinde 16 milyar m3'e çıkacak ve gaz Türkiye-Gürcistan sınırında Türk tarafına teslim edilecektir(Guliyeva ve Baitzhaunova,2000,s.58).

5.2.4. Rusya-Türkiye Mavi Akım Projesi

Halen yılda 10 milyar metreküp doğalgaz ithal eden Türkiye, 2010 yılında 58, 2020 yılında ise 78 milyar metreküp doğalgaz ithal etmeyi planlamaktadır. Türkiye bunun 16 milyar metreküpünü Mavi Akım Yolu'yla, 14 milyar metreküpünü ise Bulgaristan üzerinden olmak üzere, 30 milyar metreküpünü 2007 yılından itibaren Rusya'dan karşılayacaktır.

Türkmenistan ile 16 milyar metreküp gaz alım anlaşması imzalayan Türkiye'nin ayrıca İran'la da 10 milyar metreküplük gaz alımı anlaşması

bulunmaktadır. Türkiye ayrıca Mısır, Cezayir, Nijerya, Libya, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'la da gaz alım anlaşmaları imzalamıştı. Türkinen gazının Türkiye'ye 2004 yılında gelmesi planlanırken, dünya doğalgaz rezervinin yüzde 15'ine sahip olan, ancak henüz doğalgaz çıkarmayan İran'dan ise en erken 2003 yılında gaz gelebileceği belirtilmektedir. Türkiye ilk doğalgaz ithalatını 6 milyar metreküple 1985 yılında Rusya'dan gerçekleştirmişti.

10 Şubat'ta 3,2 milyar dolarlık bir Rus-İtalyan-Türk ortak girişimi olan "Mavi Akım" projesiyle ilgili tören gerçekleştirildi. Bu proje, Rusya ile Türkiye arasında, Karadeniz'in dibinden geçecek 750 millik bir gaz boru hattını ön görmektedir. Bu fizibilite konusunda ciddi endişeler dile getirilmiştir. Ayrıca rekor denebilecek 2000 metre derinlikteki boru hattında meydana gelebilecek bir kesintiye karşı herhangi bir güvence de söz konusu değildir. Bununla birlikte Mavi Akım Projesi için, toplam finansman ihtiyacının yarısından fazlası demek olan 1,7 milyar dolar sağlanmış durumdadır.

Rus şirketi Gazprom'un ana inşaat firması olan Stroytransgas liderliğinde kurulan, Turan Hazinesaroglu ve Öztas İnşaat'ın da içinde yer aldığı konsorsiyum, boru hattına ek olarak Samsun'da 16 milyar metreküplük ölçüm istasyonu ve 33 megawatt'lık kompresör istasyonu kuracaklardır.

Toplam 3 milyar 339 milyon dolarlık yatırım gerektiren Mavi Akım Projesi'nin 339 milyon dolarlık Samsun-Ankara bölümünü Türkiye, geri kalan kısmını ise Gazprom finanse etmektedir. Boru hattı, deniz geçişi dahil bin 270 kilometre uzunluğunda olacaktır. Türkiye Mavi Akım yoluyla Rusya'dan 2000 yılı sonunda 500 bin metreküp, 2001'de 4, 2002'de 8, 2003'te 10, 2004 ve 2005 yıllarında 12, 2006'da 14 ve 2007 yılından itibaren de 16 milyar metreküp doğalgaz alacaktır. 31 Aralık 2025 tarihine kadar geçerli olan anlaşmaya göre, bu tarihten en az 4 yıl önce taraflardan biri anlaşmayı sona erdirmek istediğini yazılı olarak belirtmedikçe, anlaşma kendiliğinden 5'er yıllık süreler için yenilenmiş olacaktır(Dünya,1999).

Mavi Akım Projesi'nin Türkiye kısmındaki çalışmalar başlamıştır. Rus doğalgazını Türkiye'ye taşıyacak Karadeniz geçişli boru hattının 501 kilometrelik Samsun-Ankara bölümünü inşa edecek konsorsiyum, yaklaşık 339 milyon dolara mal olacak hattı 2000 yılı sonunda tamamlamayı planlamaktadır.

Rus ve Türk hükümetleri tarafından hazırlanan programa göre, boru hattının Samsun-Ankara kısmının 2001 yılı Mart ayında bitirilmiştir. Hattın Rusya kara topraklarında yer alacak 373 kilometrelik İzobilnoye-Cubga bölümünün inşasına da bir süre önce başlamıştır. Böylece projenin süresinden önce tamamlanabileceği tahmin edilmektedir.

Projenin deniz geçişini kapsayan 396 kilometrelik Cubga-Samsun bölümünün inşasına ise nisan ayında başlanacaktır. Deniz altına boru döşeyecek gemiler 15 Ocak 2000 tarihinde Hollanda'dan hareket edecek ve nisan ayında Karadeniz'e ulaşacaktır. Böylece nisan ayından itibaren hattın deniz geçişi inşası da başlamış olacak ve 6 ayda tamamlanacaktır.

Samsun-Ceyhan önerisi ile Türkiye'yi sıkıştırmak isteyen petrol şirketleri, Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz almasına yönelik Mavi Akım projesini koz olarak kullanmaya çalışmaktadırlar.

Petrol şirketlerinin Bakü-Ceyhan hattının ticari olarak uygun olmadığı yönündeki itirazlarından sonra birden bire Samsun-Ceyhan boru hattı önerisi gündeme gelmiştir. Özellikle 12 Kasım toplantısında Bakü-Ceyhan hattının reddedilmesi ya da ertelenmesi halinde şirketler Samsun-Ceyhan için yeni önerilerle Türkiye'ye gelebilirler. Petrol şirketleri Samsun-Ceyhan hattını bir by-pass hattı olarak görmekte ve bu hat sayesinde hem Bakü-Ceyhan'ı yapmaktan kurtulmayı, hem de boğazlar sorununu aşmayı ummaktadırlar. Türkiye içinden bazı inşaat şirketleri de Samsun-Ceyhan'ın yapılması için hükümet nezdinde lobi yapmaktadırlar. Petrol şirketleri Samsun-Ceyhan'ın hem düşük maliyetli, hem de petrolün boğazlardan geçirilmesini önleyecek nitelikte bir hat olduğu mesajları ile Türkiye'yi Bakü-Ceyhan'dan vazgeçirmeye çalışıyorlar. Dayandıkları ana tez de Rusya'dan Mavi Akım projesi ile gelecek doğalgazın Türkiye içinde takip edeceği güzergahın Samsun-Ceyhan hattına paralel olmasıdır. Bu sayede boru hattının yeni kamulaştırma ve altyapı harcamaları yapılmadan gerçekleştirilecek, dolayısıyla ucuza malolacaktır.

Şirketlerin bu tezlerine karşılık Türkiye'nin Bakü-Ceyhan dışında resmi boru hattı tezi yoktur. Mavi akım projesi adını taşıyan Karadeniz'in altından döşenecek bir hatla Rusya'dan Türkiye'ye doğalgaz satılmasını öngören bir projenin oluşturulması Bakü-Ceyhan hattı konusunda Rusların itirazlarını hafifletmeye ve bir şekilde bu

petrol oyununda onları tatmin etmeye yönelik bir adım olmaktadır(Gareth, 1996,p.4). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Ersümer de Mavi Akım Projesinin Transhazar Doğalgaz hattına alternatif olmadığını söylemiştir. Samsun-Ceyhan ilk bakışta Türkiye'nin istediği gibi petrolün Boğazlar dışında bir yolla Akdeniz'e indirilmesine uygun görünmektedir. Bakü-Ceyhan'da olduğu gibi Türkiye içindeki son durak, ama bu hatta Bakü-Ceyhan'ın stratejik yönü yoktur. Hem petrol vanası Rusya ve Gürcistan'ın eline geçmekte ve Türkiye sadece transit ülke konumuna gelmekte, hem de Karadeniz'de Samsun'a kadar da olsa petrol trafiği artmaktadır.

Türkiye Karadeniz üzerinden Rusya'dan yılda 16 milyar metreküp gaz satın almakta ve bu miktar Türkiye'nin halen doğalgaz ihtiyaçlarının yüzde 80'ini karşılamaktadır. ABD bu projeye karşı herhangi olumsuz bir şey söylememekle birlikte, Hazar doğalgaz boru hattına verdiği önceliği sıklıkla ortaya koymaktadır. ABD Başkanı Clinton'un Hazar Danışmanı John Wolf, Türkiye'nin gaz konusunda Rusya ile yaptığı işbirliğinin diğer üretici ülkeler ile işbirliğini dışlamaması gereğini vurgulamıştır. ABD Hazar doğalgaz boru hattının gerçekleşebilmesi için Türkmenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ekonomik çıkarlarını göz önünde tutmaktadır. Washington'un İran ile enerji işbirliğine ilişkin tutumu ise değişmemiştir. ABD, İran'a enerji sektöründe yatırım yapılmasına ve İran üzerinden boru hatlarının yapımına ve kullanımına karşı olmaya devam etmektedir.

Akdeniz hattının en önemli avantajı, Kafkaslar'daki mevcut gerginlik ortamı yerine ekonomik entegrasyonun, taraflar arasında hakim unsur olarak ön plana çıkmasına vesile etme olanağına sahip olmasıdır.

Akdeniz Hattı, ekonomik yönünün yanında aynı zamanda, Ortadoğu Barış sürecinin de güçlenmesine önemli katalizör görevi görebilecek stratejik bir karaktere sahiptir. Nitekim Mısır, İsrail, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Türkiye arasında entegre enerji hattı, karşılıklı olarak ekonomik linkin siyasal süreci hızlandırabileceği gibi tarafların ileriye yönelik taleplerinin karşılanmasına da imkan tanıyabilecektir(Çaşın ,1999,s.306).

Son gelişmeler, Türkiye ve Amerika'nın müşterek olarak sürdürmeye çalıştığı paralel petrol ve gaz boru hatlarının oluşturacağı Avrasya Enerji Koridoru stratejisine ciddi bir darbe vuracaktır.

Boru hatları projelerine somut parasal ve siyasi destek vermekten kaçınan Clinton Yönetimi, Kasım 2000'de yapılacak olan başkanlık seçimlerinin getireceği kaçınılmaz kadro ve politika değişikliklerinin arifesinde diğer konular olduğu gibi bu konuda da yaptırım gücünü zaten yitirmişti.

Projelerin geçerliliğini korumak için bir süreden beri sadece retorik gücüne dayalı bir strateji uygulamaya çalışan ABD'nin oynamak istediği kilit katalizatör bölgedeki geniş çerçeve stratejisindeki kendi ciddi çelişkilerinin olumsuz etkisinde kalmıştır. Rusya'yı dışlayan Avrasya Koridoru'nı destekleyen Washington, aynı zamanda Putin yönetimindeki Rusya ile başta nükleer silahsızlanma konusu olmak üzere pek çok alanda yakın işbirliği yapmak istediğini devamlı olarak vurgulamıştır. ABD bu yüzden Mavi Akım projesine ve Putin'in son Aşkabat gezisinde sergilediği Hazar bölgesindeki nüfuz kazanma girişimine tepki göstermemiştir. Bu nedenle Transhazar projesinin çökmesini engelleyecek ciddi bir girişimde bulunması da beklenemez. Görevini sürdürdüğü son bir yıl içinde Avrasya koridoru projesinde Transhazar projesi dahil herşeyin olumlu gittiğini özellikle Türk kamuoyuna devamlı vurgulamaya özen gösteren ABD Hazar Koordinatörü John Wolf de zaten ağustos sonunda emekliye ayrılmayı planlamaktadır.

Bu durumda kendi stratejisini büyük ölçüde "ABD desteği varsayımı" üzerine inşa eden Türkiye'nin Hazar bölgesine yönelik politikasını gözden geçirmesi gerekmektedir. Türkiye, yeni ABD başkanının bu konudaki yaklaşımını belirlemesini beklemeden gerçekçi, tutarlı ve entegre enerji politikasını da içeren ve uygulanmasında Dışişleri Bakanlığı'nın kilit rol oynayacağı yeni bir strateji oluşturması milli çıkarlarına daha uygun olacaktır.

6. KAFKASYA'DA GÜVENLİK ARAYIŞLARI

6.1. Kafkasya İstikrar Paketi

Ekonomik kriz, savaş ve iç çatışmalar Kafkasya'nın son on yıllık tarihidir. Fakat bu bölge insanı artık barış istemektedir. Bu istek son dönem içerisinde bir çok lider tarafından da dile getirilmiştir.

1992 yılındaki Davos toplantısında, T.C. Başbakanı Süleyman Demirel yaptığı konuşmada Kafkasya ve Orta Asya'yı kastederek; "Burada yeni bir coğrafya doğuyor." demişti.

17 Kasım 1999'da İstanbul'da'ki toplantıda konuşan Gürcistan Cumhurbaşkanı Shevardnadze, Kafkaslarda toplu bir barışın sağlanması amaçlı ciddi girişimlerin artık zamanının geldiğini söyleyerek, Karadeniz Ekonomik İşbirliği programının genişletilmesi ve Avrupa Birliği ile işbirliği platformunun kurulması gerekliliğini vurguladı. Shervardnadze ancak bu yolla ekonomi, siyaset ve güvenlik konularına, dengeli bir biçimde yaklaşılacağını savundu.

Bu konuşmadan kısa bir süre önce Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, "Güney Kafkas ülkelerinin 21. yüzyıla bütün sorunlar, çelişkiler ve çatışmalardan kurtulmuş olarak girmelerinin ve kendi barış ve güvenlik paklerini oluşturmalarının gerekli olduğunu" söylemişti. 16 Ocak 2000 tarihinde Sayın Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel Gürcistan ziyareti sırasında "Kafkasya'nın barış, refah, istikrar ve güvenliği Türkiye için hayati bir konudur. İçinde bulunduğumuz coğrafyada çatışmaların yerini işbirliğine bırakmasını, kalıcı barışın biran önce kurulmasını yürekten diliyoruz. Bu nokta da, Türkiye ve Gürcistan'ın Kafkasya da oluşturmaya çalıştığı işbirliği, istikrar ve barış ikliminin doğru anlaşılmasını altını çizmek isterim. Türkiye ve Gürcistan halklarının kucaklaşması, bölgedeki bütün devletlerin ortak refahına hizmet edecek bir dayanışma çağrısıdır. Bu dayanışma ortak değerlerimizi paylaşan herkese açıktır."(Demirel,2000) demiş ve bölgesel bir Kafkasya İstikrar Pakti'nden bahsetmiştir.

Kafkasya'da istikrarın ve barışın sağlanması için halihazırda üç anlaşma girişimi olmuştur.

Bunlardan birincisi; Ermenistan tarafından teklif edilen, Rusya, Türkiye, İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsayan "Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Paketi"dır.

İkincisi ise; Azerbaycan tarafından önerilen "Güney Kafkasya Güvenlik Paketi"dır. Bunun birincisinden farkı, İran'ın dışarıda bırakılıp, ABD'nin pakta dahil olmasıdır. Bu durumda pakt ABD, Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsamaktadır.

Üçüncüsü ise; T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Gürcistan ziyaretinde teklif ettiği "Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Paketi" ise, kapsam itibari ile Azerbaycan'ın teklifine benzemekle beraber bunun AGİT şemsiyesi altında yapılması, ciddiyetini koruması ve uygulanabilir olması inceliğini taşımakta ve destek bulmaktadır(Kuloğlu,2000,s.41).

Sayın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Kafkasya İstikrar Paketi önerisi Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Türkiye, Amerika, Rusya ve hatta BM'nin katılımıyla geçen yılın mart ayı içinde masaya yatırıldı. Bu pakt AGİT çerçevesinde, AGİT şartlarında olacak, bölge ülkelerini dahil edecek, bunun ötesinde bölge ülkeleri yanında İran, Türkiye, Rusya gibi bölgesel aktörlerin de katılmasını sağlayacaktır. Bu bölgede sağlıklı bir istikrarın oluşması için ideal bir senaryodur. Bu Türkiye'nin Kafkaslar'a istikrarın hakim olmasını, Kafkas ülkelerinin bağımsızlıklarını güvence altına almalarını istediğinin bir işaretidir. Rus bakan İvanov'da Ankara'daki temaslarında bu pakta sıcak baktıklarını söylemiştir. Kafkaslar'daki böyle bir oluşumun dışında kalamayacaklarının işaretini vermiştir.

Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan, 29 Mart 2000 tarihinde Gürcistan parlamentosunda, Kafkasya Güvenlik Paketi'nin ancak bütün bölge ülkelerini içine alması durumunda etkili olabileceğini, pakt çerçevesinde sadece güvenlik ve anlaşmazlık çözümü konularının yanında ekonomik işbirliği ve demokratik reformlar içinde bir temel oluşturulması gerektiğini ve paktın 3+3+2 yani Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan+Rusya, İran, Türkiye+ABD, AB uzlaşması üzerine kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Aynı toplantıda Gürcistan Dışişleri Bakanı Menaghrashevili de, Kafkaslar'daki durumu istikrara kavuşturmak için Tiflis'in bütün bu girişimleri desteklediğini belirtmiştir(Yavuz,2000,s.76).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Cumhurbaşkanı Demirel'in 5. Mayıs tarihli mektubuna yanıt olarak, "Kafkasya'da İstikrar Paketi'nin gerçekleşmesinin bölgede barışın ve güvenliğin temin edilmesinde büyük rol oynayabileceğini, bölgede reel, semereli ve uzun vadeli ilişkilere nail olmak için ilk önce Güney Kafkasya'daki askeri ihtilafların, özellikle Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilaflarının ortadan kaldırılması, bölgede sürekli barışın temin edilmesi olduğunu"(NTV, Aliyev ...,2000) söylemiştir.

Brüksel Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı kabul edilmesi ardından Türkiye'yi ve etki alanını daha yakından izlemeye başlamıştır. Avrupa Birliği sınırlarının öte yanında sosyal, ekonomik ve jeopolitik sorunların var olmasını istememektedir. Kafkaslar içindeki oluşumda şimdiye kadar çok etkili olamayan Avrupa Birliği, bölgede yaşanan etnik çatışmaların sona ermesi, ekonomik krizin atlatılması ve temel reformların yapılabilmesi için Demirel'in pakt önerisine Avrupa Politika Etüdleri Enstitüsü aracılığıyla altmış sekiz sayfalık bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, Kafkas İstikrar Paketi'nde Avrupa'nın aktif rol oynaması, Kafkasya ile yakından ilgilenen Almanya'nın Balkan İstikrar Paketi'ne olduğu gibi Kafkas İstikrar Paketi'ne de finansal destek sağlamaya hazır olduğu, Kafkasların Hazar ve Karadeniz havzasına entegre edilebileceği, gerekirse İran'ın da bu pakta katılabileceği ve bütün bunların ABD, Rusya ve AB'nin birlikte atacağı adımlar ve belirleyeceği stratejiler içinde hazırlanabileceği belirtilmektedir(NTV,Balkanlardan ...,2000). Avrupa devletleri Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile birlikte Kafkasya'ya fiziki olarak komşu olacaklarının bilincindedirler. Kafkasya bu nedenle AB'nin yakın perspektifinde önemli olmaya aday bir konudur. Balkan İstikrar Paketi'ne beş milyar dolar bütçe ayıran Avrupa Birliği'nde maliye bakanları Kafkasya için de böyle bir bütçe atılmasına sıcak bakmaktadır. Eğer Kafkasya refaha kavuşur, ekonomik kalkınmayı başarırsa, AB uzun vadede çok değerli bir yatırım yapmış olacaktır(Emerson,2000).

Avrupa Birliği'ne aday olan Türkiye'nin Brüksel'in uzun vadeli yatırımlara ve stratejilerinde Avrupa sınırları içinde görülmesi Türkiye için çok önemli bir gelişmedir. Anlaşılan Türkiye çevresindeki ateş çemberine istikrar ve barışın gelmesi için adım attığında artık çok da yalnız değildir(Binay,2000).

İran, Türkiye, Rusya beraber olsalar da olmasalar da kendi çıkarları doğrultusunda bölgeyi etkilemektedir. Üç bağımsız Kafkas ülkesiyle İran, Rusya ve

Türkiye'yi bir araya getirecek bir istikrar paktı bölgede sağlam bir güven ortamı yaratabilir. Rusya'nın bölgedeki etnik krizleri alevlendirdiği, bölgenin istikrarsız kalmasını istediği bilinmektedir. Bölgeye nüfuz edebilmek için bu istikrar paktnı kullanmak isteyebilir. Ayrıca Güney Kafkasya'da istikrarın önünde en önemli gerçek siyasi engel olarak Rusya'nın Çeçenistan hadisesi dolayısıyla bölge ülkelerine yaptığı baskı gözükmemektedir.

Kafkasya İstikrar Paktı'nın gerçekleşebilmesi için öncelikli olarak bölgesel etnik sorunların çözülmesi, yatırım yapılmaya zemin hazırlanması ve yolsuzluklarla mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Gürcistan'ı Azerbaycan ile direk toprak bağlantısının olmaması ve Ermenistan'ın ihtilafı tutumu nedeniyle stratejik ortak olarak görmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol ve doğalgaz boru hattı antlaşmalarını imzalamış, Kars-Tiflis demiryolu, Çıldır-Aktaş üçüncü sınır kapısının açılması ve Batum havalimanı modernizasyonu projeleriyle bölgedeki refahın artmasına yönelik çalışmalara hız vermiştir.

Kafkaslar'da barış-refah-istikrar sağlanabilmesi, öncelik ve evveliyetle, Kafkaslar'ın halen içinde bulundukları 19. yüzyıl sosyal ve siyasal yaşam anlayışından, 21.yüzyıl sosyal ve siyasal yaşam anlayışına geçmeleri ile mümkün olabilecektir. Sorunların çözümü, anarşik şiddeti kullanan bir milliyetçilik ve kan davasına dönüştürülen çekişmelerden, 20. yüzyılın son çeyreğinde Batı Avrupa'da gerçekleştirilen, entegrasyon ve işbirliği modeline geçişi zorunlu hale getiriyor.

Buna karşılık bölgenin siyasal görünümü, tam bir anlaşmazlıklar ağı ve kayıtlı olmayan ittifaklar karmaşası durumundadır.

- Azerbaycan, Ermenistan'la harp halinde, Karabağ ve Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan'ın işgalindedir.
- Ermenistan, Rusya ve İran tarafından, buna karşılık Azerbaycan Türkiye tarafından desteklenmektedir.
- ABD, İran hariç, bölgedeki tüm devletlerle, değişik konu ve boyutlarda ittifak halindedir.
- ABD İran'a, Türkiye Ermenistan'a, Ermenistan Nahçıvan'a ekonomik ambargo uygulamaktadır.

- Rusya, Çeçenistan'a yardım ettiği iddiası ile; sınırlarının güvenliğini sağlamak için ABD'den maddi yardım alan, bölgede en çok istikrar arayışında olan ve Acarya ve Abazya sorunları ile uğraşan Gürcistan'a açık şekilde müdahale etmekte; Gürcistan ise Abazya'ya ambargo uygulamaktadır.

- Azerbaycan ve Gürcistan Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da yaptığı Çeçen savaşında eğer başarılı olursa Rus ordusunun daha da güneye doğru inmesinden kaygı duymaktadırlar. Rusya'nın Dağıstan sınırına yakın Derbent'teki Mekanize Tümeni, emir verildikten beş saat sonra Bakü'ye girebilir. Bu bakımdan Azerbaycan ve Gürcistan Türkiye ile bir ortak savunma paktı imzalanmasından yanadırlar.

- Rusya'dan Abazya üzerinden Gürcistan'a uzanan kuzey-güney demiryolu, Bakü- Bitlis-Gümrü-Kars demiryolu, Güney Azerbaycan ve Ermenistan'ın İran sınırı boyunca uzanan doğu-batı demiryollarının hiç biri çalışmamaktadır.

- Bölgedeki üç ülkeden hiçbiri, gerçek anlamda demokratik bir siyasal rejimle yönetilmemektedir. Devlet düzenlerini ve yurt içi güvenlik ve asayiş tam olarak sağlayabilmiş değillerdir. Yurttaşlık ve insan hakları konularında çok ciddi eksikleri ve problemleri vardır.

Buna karşılık;

- Rusya, bölgede hala hükümrânlığını sürdürmeye çalışmaktadır.
- Türkiye ve İran, bölgede yeni nüfuz sahaları sağlama gayreti içindedirler.
- ABD ve AB ülkeleri, Orta Asya'nın kapısı olan ve henüz yeterince istismar edilmemiş enerji kaynaklarına sahip bulunan bu bölgeye girmek ve kendi siyasi ve ekonomik menfaat sahalarını genişleterek kalıcı kılma faaliyetleri içindedirler.

- Azerbaycan ve Gürcistan bölgede Rusya ve İran'ı tehdit olarak algılamakta, bu ülkelere karşı NATO ve Türk gücünü bölgede görmek istemektedirler(Yavuz,2000,s.77).

Tarihsel rekabetin bu denli güçlü olduğu bölgede sorunların ve krizlerin atlatılması hiç kuşkusuz bölgenin yorgun halklarını da tavizler vermeye zorlayacaktır. Ancak nefret ve korku dolu tarihsel belleğin silinmesi de hiç kolay olmayacağı benziyor.

Kafkasya'da barış-refah-istikrar sağlamak üzere tesisi düşünülen Kafkasya İstikrar Paktına örnek olacak, yakın zamanda gerçekleştirilmiş anlaşmalar mevcuttur. Orta Avrupa bölgesi için 1995'de hazırlanan birinci Balladur İstikrar Paktı Avrupa Birliği'nin üye adayı olan ülkeler arasında, sınır ve azınlık sorunlarını çözmeyi amaçlayan önleyici diplomasi girişiminin bir sonucu idi. AB, pakti üyeliğin bir ön koşulu olarak ileri sürmüş ve sorunların çözülmesi için güçlü bir teşvik mekanizması oluşturmuştu. 1999 yılında imzalanan ikinci Balkan İstikrar Paktı ise bir iç savaş, onu sona erdiren NATO müdahalesi ve takiben bir konferansın oluşturduğu dizinin bir sonucudur.

Bu iki pakt Kafkasya İstikrar Paktı için bir örnek ve olabilirlik ümididir. Bölgenin istikrara kavuşturulması Batı dünyası açısından vazgeçilmez bir gerekliliktir. Zira bölge Hazar çevresi enerji sahasının ve Orta Asya'nın kapısı durumundadır. Bu kapının daima açık ve güvenli tutulması Batı dünyasının hayati menfaatleri açısından vazgeçilmezdir.

Nisan 2000 ayının ortasında, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Hazar petrol bölgesinde Türkiye ve Batılı ülkelerin çok etkin olduklarını, Moskova'nın ise pasif kaldığını söyledi. Bu beyandan bir hafta sonra yapılan Bağımsız Devletler Topluluğu toplantısında ikinci Kafkas zirvesi yapıldı. Bu zirvede Kafkasya'da güvenlik ve istikrar, Karabağ gibi bölgesel sorunlar ve insani yardım alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi konusu görüşüldü. Görüşmelerde Kafkaslarda olan bir sorunun çözümünün adresinin Moskova olduğu benimsenilmeye çalışıldı.

Bu girişimlere ilave olarak Rusya, Dağlık Karabağ meselesini sürekli gündeme getirmekte ve doğrudan görüşmelere dahil olmaktadır. Böylece bölge istikrarının sağlanması ve Dağlık Karabağ meselesinin çözümü konusunda ortaya atılan teklifleri engellemekte ve sadece kendisi ile bölge devletlerinin bulunacağı "bölgesel istikrar modeli" oluşturmaya gayret etmektedir. Ayrıca Putin yönetimindeki Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kendi hegemonyası altında yeniden bir araya getirmek maksadıyla, BDT üyelerini Moskova'da bir araya getirmiş ve Orta Asya ve Kafkasya'yı kapsayacak "Ortak Güvenlik Sözleşmesi" ve "Serbest Ticaret Bölgesi" kurulması yönünde çalışmalara yönelmesine rağmen, bölge ülkelerinin bu antlaşmaya onay vermemesi nedeniyle başarılı olamamıştır(Efegil,2000,s.187).

Kafkas İstikrar Paketi, Türkiye'yi hayati şekilde etkileyecek ve onun 2000'li yıllardaki dış politikasında önemli yer tutacak siyasi bir faaliyettir. Paktin kuruluş tarzı ve muhtelif ülkelerin pakt içinde alacakları rollerin tayini, konunun büyük bir dikkatle takibi ve gerekli müdahalelerin zamanında yapılması ve etkinlik sağlanmasını gerekli kılmaktadır.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanmasının tüm Avrasya ülkelerini ilgilendiren sorunların başında geldiğini belirterek, "Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan doğal bir yol niteliğindeki bu bölgenin bir an önce istikrara kavuşarak Avrasya'nın gerçek anlamda bütünleşmesi yönünde işlevini üstlenmesi en içten dileğimizdir." (Sezer, 2000) demiştir.

Türkiye, Kafkasya'nın barış ve işbirliği coğrafyasına dönüştürülmesine özel önem vermekte, bölgesel işbirliğinin sağlanması ve ortak tasarıların hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engel olan uyuşmazlıkların uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde bir an önce çözülmesini dilemektedir.

Cumhurbaşkanı Sezer, Türkiye'nin ayrıca, bu bölgedeki siyasi uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne yönelik girişimlere büyük önem verdiğini ve ekonomik işbirliğinin uyuşmazlıkların çözümüne pratik katkılar sağlayabilecek etkili bir yöntem olduğunu savuna geldiğini hatırlatmıştır. Öte yandan, Avrasya'da bir iş merkezi durumuna gelmekte olan Türkiye ulaştırma, enerji, iletişim gibi alanlarda ulusları birbirine bağlayacak ve gönenç düzeylerini yükselterek siyasi istikrara ve barışın kalıcı kılınması çabalarına katkıda bulunacak büyük tasarıların hızla yaşama geçirilmesi yönündeki girişimlerde aktif rol oynamaktadır.

6.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi

Karadeniz Bölgesi'nde, Transkafkasya ve Orta Asya'da vuku bulan politik ve ekonomik değişiklikleri izleyen hadiseler neticesi, temelleri eskiye dayanan milletler yeni devletler kurmuşlardır. Böylece bu büyük bölgede uluslararası hayata ve düzene yeni etkiler yapacak güçlü ve geniş bir topluluk oluşmuştur. Bu yeni devletler topluluğunun üyeleri coğrafi yakınlık, kültür ve tarih birliği gibi bağların gerçekçi bir değerlendirilmesi sonucu süratli bir şekilde ikili ilişkilere girmişler ve öncelikler tespit etmişlerdir. Bu ikili ilişkilerin geliştirilmesi çalışmalarını sırasında bölgesel işbirliğinin de büyük bir potansiyele sahip olduğu görülerek bölgenin ekonomik gücü

toplu bir halde organize edilmesi gereği ve yararı ortaya çıkmıştır. İşte Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi, böyle bir sürecin sonucunda doğmuştur(Çorlu, 1994).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesi ile ilgili ilk temaslar 1990 sonbaharında gerçekleştirilmiştir. Bu temaslar sonucu sağlanan prensip mutabakatı çerçevesinde ilk toplantı 19-21 Aralık tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiştir. Bilahare 12-13 Mart tarihlerinde Bükreş'te 03-04 Nisan 1991 tarihinde Sofya'da ve nihayet 11-12 Temmuz 1991 tarihlerinde Moskova'da yapılan toplantılar sonunda işbirliğine esas teşkil edecek metin üzerinde uzlaşmaya varılmıştır(Cihangiroğlu, 1998, s.16).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmek amacıyla oluşturulan bölgesel bir ekonomik gruplaşma hareketidir. Böyle bir fikri ortaya atan ve bunun hazırlık çalışmalarına öncülük eden ülke Türkiye olmuştur(Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000). Ancak bu hareketin kapsamı geniş tutulmuş, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan fakat bölgede yer alan bazı ülkeler(Yunanistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan) KEİ'ye üye olmuşlardır. KEİ ile Türkiye, Balkanlar ve Kafkasya'yı içeren bir çerçevede, ilk defa bu büyüklük ve kapsamda çoklu bir ekonomik işbirliğine adım atmıştır.

Kuruluşun genel amacı; coğrafi yakınlık ve ekonomilerin tamamlayıcılık özelliklerinden yararlanarak bölgenin ekonomik ve ticari potansiyelinin canlandırılması ve Karadeniz'in bir barış, istikrar ve refah bölgesi durumuna getirilmesidir(Taştekil, 1993, s.25). Bu doğrultuda önce mal ve hizmet ticareti artırılmaya ve hükümetler arası uygun işbirliği koşulları yaratılmaya çalışılmıştır. Nitekim 17 Kasım 1999 tarihinde İstanbul'da yapılan hükümet başkanları zirve toplantısında KEİ'nin Avrupa ile Asya, Hazar, Karadeniz ve Akdeniz havzaları arasında hayati ve canlı bir bağ oluşturmak misyonu olduğu ve bölünmemiş, demokratik, müreffeh ve barış içinde bir Karadeniz Bölgesi'ni inşa etme yönünde altın bir fırsat olarak KEİ'nin durmakta olduğu (Demirel, 1999) vurgulanmıştır.

Türkiye, Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü üye ülkeler arasında karşılıklı işbirliğini geliştirebilecek güvenilir bir platform, daha geniş iletişim için kapsamlı bir ağ ve ekonomik istikrar için güçlü bir mekanizma olarak değerlendirmektedir. Dünyanın hızla piyasa ekonomisine yöneldiği bir dönemde Türkiye, Karadeniz'e

kıyısı olan ÷lkelerde benzer bir gelişmeyi sağlamak bakımından etken bir rol oynayacağına inanmaktadır.

Türkiye'nin Karadeniz komşuları, Balkanlar'dan başlayarak Hazar Denizi'ne kadar olan bölgede gör÷lmek istenen barış ve güvenlik için hayati bağı oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin (KEİK) oluşturulmasında önc÷lük etmiştir.

Ayrıca 7 Eylül 1998 tarihinde 34 ÷lkenin katılımıyla Bak÷'de gerçekleştirilen İpek Yolu Zirvesi ile Avrupa ve Karadeniz Bölgesi'nde barış, işbirliği ve refah için ortaya çıkan yeni fırsatların uluslararası camia tarafından da layıkıyla değerlendirilmeye başlandığını göstermesi bakımından parlak bir vesile teşkil etmiştir(Demirel,1999).

Bölgesel bir taşımacılık sistemi kurmak; tüm ÷lkelerin taşımacılıkla ilgili yasalarını birbirine uyumlu hale getirmek; gümrük tarifelerini ortak hale getirmek; gümrük servisleri arasındaki iletişimi güçlendirmek; uluslararası ticarete ilişkin yasal prosedürün basitleştirilmesi; sınırlardan geçişin kolaylaştırılması ve tarifelerin rekabeti yok etmeyecek bir düzeyde tutulmasını hedefleyen zirve, hava koridoru açılması ve varolan petrol boru hatlarının yenilenmesi ve alternatif hatlar için mevcut olasılıkların araştırılması yan projeleri ile tam anlamıyla Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir köprü olarak (Alexandrian,1999) KEİ'nin gerçekleşmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bölgesel işbirliği projesinin temel amacı Karadeniz'e kıyısı olan ÷lkeler ile Balkan ve Hazar Denizi ÷lkeleri arasında ortak ekonomik girişimler ve ticaretin geliştirilmesi aracılığıyla büyük bir topluluk oluşturmaktır. Böylece ÷lkeler Karadeniz'i barış, hürriyet, istikrar ve refah bölgesi haline getirmeyi ümit etmektedirler(Nureş,1998,s.193). Karadeniz bölgesinde de yer alan üç Transkafkasya ÷lkesinin ileriki yıllarda karşılıklı ekonomik bağımlılık ve ticaret ile bölgedeki anlaşmazlıkların üstesinden gelmelerinde KEİ'nin büyük bir önemi olabileceği değerlendirilmektedir.

KEİK farklı din, dil ve költürlere sahip Karadeniz ÷lkelerinin biraraya gelmesinden oluşmuştur. Üyeleri arasında Türkiye'den başka Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna bulunmaktadır.

KEİK bir ticaret ve kalkınma bankası oluşturmuş, çeşitli alanlarda işbirliği başlatmış ve cesaret verici ilerlemeler kaydetmiştir. Katılımcı devletler KEİK'i kısa dönemde "örgüte" çevirecek bir genelge kabul etmiş ve uzun dönemde serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını öngören Niyet Bildirisi'ni onaylamışlardır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, 19 milyon km²'nin üzerinde bir alana yayılmıştır. Bu bölge, 350 milyona yaklaşan nüfusu ile dünya ekonomisi için oldukça önemli bir yere sahiptir. Toplam 1 trilyon 200 milyar dolar seviyesinde milli gelire sahip olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin ticaret hacmi, 400 milyar dolara yaklaşmaktadır. Dünya ticaretinde ilk sıralarda yer alan ürünlerin birçoğu bu bölgede üretilmektedir. Rusya ve Ukrayna dünya demir cevheri ve manganez rezervlerinin %30'una yakın bir bölümüne sahiptir. Azerbaycan'da yılda 13 milyon ton dolayında petrol ve 11 milyon ton dolayında da doğalgaz üretilmektedir. Bunun yanında Türkiye, son yıllarda ihracatında sanayi ürünlerinin payını %80'lerin üzerine çıkarmış ve piyasa ekonomisinin uygulanmasında kaydedeğer başarılar kazanmış bir ülkedir. Bu yönüyle ve edindiği demokratik ve serbest piyasa ekonomisi tecrübesiyle, bölge ülkeleri arasında ulaşım, iletişim, yatırım işbirliği, turizm ve çevre gibi belli başlı alanlarda yapılacak işbirliğinin geliştirilmesinde lokomotif rolü oynayabilecek bir ülke konumundadır(Duymaz,1999).

Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde üstlendiği rol, sadece üye ülkelerin piyasa ekonomisine geçişiyle ve dünya ekonomisiyle bütünleşme girişimlerine katkıda bulunmasıyla sınırlı değildir. Bölgede görülen büyük finansman sıkıntısına rağmen hem kendisinin hem de diğer üye ülkelerin yararına olabilecek ticari ilişkilerin geliştirilmesine ve yatırım potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalara da aktif bir şekilde katkı sağlamaktadır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Türkiye'nin bölgesel işbirliğini özellikle ekonomik alandaki işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmasına öncülük ettiği bir gelişmedir. Karadeniz Ekonomik Birliği'ni oluşturan ülkelerin büyük bir kısmı Sovyet sonrası dönemin ülkeleridir ve ciddi ekonomik problemleri, açık pazar ekonomisine geçiş problemleri vardır. Dış kaynak ihtiyacı içerisinde ve alt yapı sorunları olan ülkeler arasında bu tip bir diyalogun olmasının bölgeye olumlu katkıları olmaktadır. Fakat etkinlik açısından beklenen ve istenilen düzeye henüz ulaşabilmiş değildir.

7. KAFKASYA'DA İHTİLAFLI KONULAR VE ETNİK ÇATIŞMALAR

Rusya'da yaşanan etnik çatışmaları tanımlamaya çalışırken başlangıç noktamız elbette, bölgeyi bugünlere taşıyan geçmiş olacaktı. Bu yaklaşım, Çarlık Rusya'sı ve SSCB'de bölgeye yönelik politikaların belirlenmesi, aynı zamanda bugünün sorunlarının tanımlanmasının da yolunu açacaktır.

Çarlık Rusya'sı kuruluş sürecini tamamlayıp genişleme sürecine girdiğinde, önündeki başlıca hedefler, Tatarların ve Polonyalıların ellerindeki topraklar olmuştur ve belli bir aşamadan sonra da dönemin dünya devleti Osmanlılarla karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz olmuştur. İki yüz yıl süren savaşlar sonucunda Osmanlıların gücünün kırılmasından sonra da Osmanlı etki alanındaki bölgelerin işgaline yöneldiler. Bu açıdan başlıca iki hedef Balkanlar ve Kafkasya'ydı.

Milyonlarca insanın yerlerinden yurtlarından sürülmesine neden olan işgal ve savaşların neden olduğu yıkım ve işgal altındaki ülkelere kazandırdığı etnik ve siyasi problemler, birçok açıdan savaşı ve şiddeti bu ülkelerin kronik sorunları haline getirdi.

Çarlığın emperyalist amaçlı, bölgenin zenginliklerinin talan edilmesini amaçlayan işgallerini izleyen ve Çarlığı yıkan Ekim Devrimi ve İç Savaş ise, bölgeyi yeni gelişmelere ve sarsıntılara sürükleyecekti.

Ekim devrimin dili ve kültürü olarak Rus dili ve kültürünün zorla benimsetilmesi, özellikle Kafkasya'da, yerel kültürün ve yaşama biçiminin çok derin geçmişe ve geleneklere dayandığı bu bölgede çözümleyici olmak bir yana varolan sorunları geleceğe devretmek gibi bir işlev yüklenecek, sistemin çözülmesiyle de üst üste savaşlar patlak verecekti(Dosya,1998,s14-17).

Sovyetler Birliği'nin, 21 Aralık 1991'de yapılan Almaatı görüşmelerinin ardından dağılması ile 15 büyük Cumhuriyet bağımsızlığını ilan etti. Rusya toprakları içerisinde kalan 21 özerk bölge ve Cumhuriyet ise -Rusya'nın baskısıyla- bir araya gelerek Rusya Federasyonu'nu oluşturdu.

Tabii bu oluşumların tamamı sancılı ve sağlıksız gerçekleşti. Hızlı değişimin çabuk sindirilemeyişi bütün Sovyet topraklarına istikrarsızlık getirdi. En istikrarsız bölge de Kafkaslar olarak ortaya çıktı.

Bağımsızlığını ilan eden Transkafkasya'daki üç devlet (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) Rusya'nın kışkırtmaları sonucu savaşın kucağına düşmekten kendini kurtaramadı. İtildikleri savaş batağından sıyrılabilmek için de Ermenistan'ın Gürcistan dört Rus askeri üssünün topraklarında kurulmasına izin vermek zorunda bırakıldı.

Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşü ve komünizm idealinin iflası bütün Sovyet sonrası coğrafyada yeni bir ideoloji arayışını şiddetle ortaya çıkardı. Ulusal devlet yapılarının ortaya çıktığı dönemde bu ideoloji doğal olarak sadece milliyetçilik olabilirdi (Vasilyeva ve Muzayev, 1999, s.7-10). Tüm Kafkasya ülkelerinde multi etnik yapılar bağımsızlık talepleri ile karşımıza çıktılar.

Genel olarak Kafkasya'daki problemlerin nedenlerini sayacak olursak; Kafkasya'daki en köklü problem, mevcut etnik ve demografik yapıdır. Kafkasya'da yaşayan 50'nin üzerindeki etnik grup, dokuz Cumhuriyet/Özerk Bölgeye dağılmış durumdadır. Komünist dönemde, özellikle Stalin döneminde izlenen maksatlı iskan politikaları ve oluşturulan suni cumhuriyetlerde öyle nüfus kombinezonları oluşturulmuştur ki, Kafkasya adeta bir "etnik mayın tarlası" haline getirilmiştir.

Ayrıca etnik yapıyla bağlantılı olarak, farklı etnik grupların bir ulusal sınır içinde birleştirilmesi (Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkes) ya da bir halkın (örneğin Lezgiler'in) veya etnik olarak birbiriyle alakalı grupların birbirinden ayrılması (örneğin Balkarlar ve Karaçaylar bir yanda, Kabardaylar, Çerkesler, Adıgeler diğer yanda) Kafkasya'da en önemli çözülmemeyen çatışmaların nedeni olmaktadır (Abrec, 1999, s.20-23).

Diğer sıkıntıyı da Kafkasya'nın iştah kabartan yeraltı (petröl, kömür vs.) ve yerüstü zenginlikleri oluşturmaktadır. Bölgeye yakın bütün ülkeler bu servetlerden pay kapma yarışında birbirleri ile mücadele ederlerken bölgenin istikrarını tehlikeye düşürmektedirler.

Bugünkü problemlerin bir diğer kaynağını da ortada yatan Sovyet mirası ekonomik enkaz oluşturmaktadır. Tüm Kafkas ülkeleri batılı tarzda ekonomik yapıya geçerken mali sıkıntılar çekmektedirler. Bu ekonomik kriz mutsuz halk arasında eski komünist düzen hayallerini canlı tutmalarına sebep olmaktadır.

Kafkasya'daki problemlerin çözülmememesinin sebeplerinden biri, bölgelerin yöneticilerinin eski komünist kadrolardan oluşmasıdır. "Bir gecede

demokrat” olan bu Marksist kadrolar, halkın gücünü ve eğilimlerini iktidara yansıtmamakta, halen Moskova'nın kontrolünde politika üretmektedirler. Dolayısıyla Rusya tarafından kolayca manipule edilebilmektedirler. Kafkasya'da problemler, Kafkasya'nın Rus nüfuz bölgesi olmaktan çıkarılmasıyla çözüm yoluna girecektir.

Kafkasya'daki tarihi problemleri, Kafkas halkları arasında var olan iç problemler olarak ele almak son derece yanlış olacaktır. Tarih boyunca Kafkasya'da cereyan eden savaşlarda din önemli bir belirleyici unsur olmuş; Müslüman topluluklar gayrimüslim işgal güçlerine karşı ortak mücadele vermişlerdir.

Bölgede Müslüman gruplar arasında vuku bulmuş herhangi bir savaş yoktur. Sovyet döneminde "Kafkas savaşları" olarak adlandırılan harplerin gerçekte "Rus-Kafkas savaşları" olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Yaklaşık dört asır süren savaşlar boyunca yerli halkların birlik ve beraberliğini sağlayan, dirençlerini artıran ana güç kaynağı İslamiyet olmuştur(Karayel,1998).

130 yılı aşkın bir süredir işgali altında tuttuğu bu toprakları, bugün artık rahatlıkla “arka bahçem” diye nitelendirebilen, Çarlık döneminde de, Bolşevizm döneminde de, onun sonrasında da Rusya'nın sıcak denizlere inmek arzusu sürdüğü müddetçe, kendisi için güneye açılan kapı konumundaki Kafkasya'nın huzur bulması düşünülemez.

7.1. Zengezur Bölgesi Sorunu

Azerbaycan Cumhuriyeti ile bu cumhuriyete bağlı Nahçıvan özerk bölgesi arasında yer almakta bulunan toprak parçası, asırlar boyunca “ZENGEZUR” adıyla anılmaktadır(HARİTA 8).

Genel olarak Güney Kafkasya'daki en engebeli yörelerden birisi olarak nitelenebilecek Zengezur'un sınırlarını şöyle çizmek mümkündür. Zengezur arazisi, kuzeyde Gökçegöl(Sevan) güneyindeki Alagöller bölgesinden başlayarak güneye doğru bir yelpaze gibi açılmaktadır. Alagöller güneyinde Serçeli Dağ'dan başlayan Zengezur sıradağları, kuzey-güney istikametinde uzayarak Ordubad ile Mehri kasabaları arasında Aras nehrine ulaşmaktadır. Bu dağ silsilesi, Keçel Dağ kesiminden itibaren Aras nehrine kadar Ermenistan ile Nahçıvan arasındaki sınırı oluşturmaktadır.

Serçeli Dağdan başlayıp kuzeyde Zengezur sıradağlarının başladığı kesimde güney-doğu istikametinde uzayan ve "Karabağ Yaylası" adına taşıyan sınırları ise Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sınırı oluşturmaktadır.

Zengezur Bölgesi, Türkiye'nin Kafkaslar'daki tek tabii müttefiki durumundaki Azerbaycan'a stratejik köprü vazifesini yapmaktadır. Bölgenin batı-doğu istikametinde en geniş yeri, batıda Nahçıvan sınırındaki Camal Dağından doğuya Hekeri Çayı üzerindeki Malhalef köprüsüne kadar, 70 km. kadardır. En dar kısmı ise 30 km. kadardır(HARİTA 9).

Zengezur bölgesi, gerek çarlık Rusya'sının yıkılmasını müteakip kurulan Kafkasya Federasyon'unda ve gerekse 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduğunda Azerbaycan topraklarının bir bölümünü oluşturmaktaydı.

1800'lü yıllardan itibaren tampon devlet olarak düşünülen Ermenistan'ı yaratmak uğruna, Ermeniler Rusya'nın gayretleri ile getirilip bu bölgeye yerleştirilmiştir. Bölgedeki Bolşevik yönetimiyle işbirliği içerisine giren Ermeniler, 1905 yılından bu yana bölgede Rus destekli saldırılarına başlamışlardır.

Zengezur'un Türkler'den arındırılarak Ermenileştirilmesi ve böylece Azerbaycan topraklarının arasına bir kama gibi sokulmasının; Türkiye'nin Azerbaycan ve Hazar ötesi Türk alemi ile irtibatını kesmesi, Rusya'nın çıkarları ile çok yakından ilgili bir plan icabı gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Zira o tarihlerde Türk ordusu Bakü'yü ele geçirmiş ve Dağıstan'da Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Azerbaycan ile Osmanlı hudutları arasındaki engelleri kaldırmak maksadıyla Türk birlikleri Karabağ'a girmişlerdir. Ancak 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti İran ve Kafkasya'daki bütün kuvvetlerini bölgeden çekmek zorunda kalmıştır. Bolşevik Ruslar'a karşı yapılacak harekatta üs olarak kullanılması düşünülen Bakü'ye giren İngilizler, bölgede yaptıkları incelemelerde Karabağ ve Zengezur'un Azerbaycan toprakları olduğunu kabul ve ilan ediyordu. 1919 Ağustosunda Kafkasya'dan ayrılan İngilizler Erivan hükûmetine, Brevst-Litovsk anlaşmasıyla Osmanlı devletine bırakılan Kars'ı, Karabağ ve Zengezur'un Azerbaycan'a bırakılması karşılığı olarak Ermeniler'e vermeyi teklif etmişlerdir.

Bakü'deki Musavamat Partisi'nin iktidarda bulunduğu yönetimi devirmek ve Azerbaycan'ı istila etmek için, Sovyet Rusya ve Ermenistan yönetimleri işbirliği

içine girmiş ve Karabağ Ermenileri Şusa'da ayaklanma başlatmıştır. Ayaklanmayı bastırmak için tüm askeri gücünü Karabağ'a gönderen Azerbaycan yönetimi 26 Nisan 1920 Kızılordu istilasına engel olamamıştır. Kızılordu, Karabağ ve Zengezur bölgesinin Rus birliklerinin geçici işgalinde bulundurulmasına karar vermiştir. Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetler'in hakimiyeti altına düşmesinden sonra iki ülke arasındaki ihtilaflara Moskova tarafından el konulmuştur.

Karabağ ve Zengezur'da cereyan eden Türk-Ermeni çatışmalarına bir çözüm olarak Karabağ'da otonom bir Ermeni yönetimi, Zengezur'da ise otonom bir Türk yönetiminin kurulması kararlaştırılmıştır. 7 Temmuz 1923'de Karabağ özerk bölgesi kurulmuş, fakat Zengezur'da özerk bir bölge haline getirilmesi icap ederken bu husus gözardı edilmiştir. Böylece Göyce Mahalı ve Zengezur bölgesi Ermenistan'a terkedilmiştir.

Azeri-Ermeni çatışmalarının şiddetlendiği yıllarda, Türk Dışişleri Bakanlığı'nca 1992 yılında ilgili ülkeler nezdinde barışçı çözüm arama gayretleri içerisinde, Karabağ ve Zengezur bölgelerinde birisi Karabağ ve Ermenistan arasında, diğeri de Azerbaycan ve Nahçıvan arasında olmak üzere iki koridor açılması önerilmiştir (HARİTA 10).

Ermeniler, Ermenistan ile Karabağ arasındaki koridoru emniyetle kullanma imkanının sağlanmasına karşılık Şuşa ve Laçın'ı boşaltacaklardı. Buna ilaveten Nahçıvan ve Azerbaycan arasında Zengezur üzerinden bir Azeri koridoru açılmasına izin verilecekti. Bu planın kabul edilmesiyle gerçekleştirilecek arazi mübadelesi ile, Azerbaycan'dan Nahçıvan'a karşılıklı kesintisiz ulaşım imkanı sağlayacaktı.

Ancak Azerbaycan tarafı, Laçın'den Karabağ'a resmen açılacak bir koridorun, Karabağ üzerindeki Azerbaycan egemenlik haklarını yok edeceği ve bölgenin Ermenistan ile hukuken ve siyasi yoldan da birleştirilmesini hızlandıracağı endişesi ile öneriyi reddetti. Ermenistan tarafı ise, Cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan'ın "Bizim için, Karabağ'ın Ermenistan Cumhuriyeti'ne bağlanması karşılığı olarak İran ile mevcut sınırlarımızı terk etmemiz mümkün değildir." ifadesi ile öneriyi olumsuz karşılamıştır.

Buna karşılık Türkiye'nin bölgedeki stratejik menfaatleri açısından bakacak olursak, Nahçıvan-Azerbaycan bağlantısının sağlanmasının taşıdığı önem ve öncelik

derecesinin ne kadar büyük olduğu açık şekilde kendini hissettirmektedir(Ozgür, 1996,s.1-28).

7.2. Yukarı Karabağ Sorunu

Azerbaycan'ın, bağımsızlık sonrasında karşılaştığı en önemli iç sorun, Karabağ Ermenileri'nin başlattığı savaş olmuştur. Karabağ'da bulunan 160 bin Ermeni'nin, yaklaşık 7.5 milyon nüfuslu Azerbaycan'ı askeri anlamda yenebilmesi bazı açıklamaları gerektirmektedir(Nolyan,1994,p.541-563). Azerbaycan içinde otonom bir statüsü bulunan Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin, dışarıdan silah ve para desteği olmadan bu zaferi kazanması mümkün değildir. Desteğin geldiği yer, inkar etseler de, başta Ermenistan Cumhuriyeti ve ayrıca, Rusya ve İran'dır. Karabağ Ermenilerinin yaşadıkları bölge haricinde, Ermenistan ile bağlantıyı sağlayan geniş bir Azeri coğrafyasını da işgal etmesi, başlangıçta dünya kamuoyunun ilgi alanına girmemiştir. Hatta ABD Kongresi, Ermeni lobisinin başarılı çalışması sonucunda "907 sayılı bölüm" adlı yasal düzenlemesi ile, Azerbaycan'a her türlü doğrudan hükümet yardımını yasaklamıştır (Aliyev,1998).

Bugünkü Yukarı Karabağ sorununun çıkış noktası 1988'e gitmektedir. Karabağ'ın Ermenistan'a ilhaki için 19 Şubat günü Erivan'da 1 milyona yakın Ermeni gösteri yaparken, öte yandan da çeteleri yerli halk Azerilere saldırılar düzenlemiştir(Gamsız,1994,s.35).

1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle, Yukarı Karabağ Özerk Cumhuriyeti Sovyeti Şubat 1988'de Azerbaycan, Ermenistan ve SSCB Sovyetlerine müracaatla, Azerbaycan'dan ayrılmak ve Ermenistan'a bağlanmak kararının onaylanmasını istemiştir. Azerbaycan Yüksek Sovyeti bu kararı ve başvuruyu reddetmiş, bunun Birlik Cumhuriyetleri'nin sınırlarının, bu cumhuriyetlerin mutabakatı olmaksızın değiştirilemeyeceğini hükme bağlayan Sovyetler Birliği Anayasası'na aykırılığı nedeniyle yasadışı bir girişim olduğunu ileri sürmüştür. Temmuz 1988'de, SSCB Yüksek Sovyeti de, Ermenistan Yüksek Sovyeti'nin Yukarı Karabağ'ı Ermenistan Cumhuriyeti içine alma kararını reddetmiş ve Ocak 1989'da Yukarı Karabağ'da yönetimi devralmıştır.

12 Ocak 1989 günü Moskova'da toplanan Yüksek Sovyet Başkanlığı "Dağlık Karabağ bölgesinde, özel yönetim biçiminin uygulanmasını, ancak bölgenin Azerbaycan sınırları içinde kalmasını" bir kararname ile ilan etti. Karara göre

Karabağ özerk bölgesi, 20 Ocak 1989'dan itibaren lağvedilecek, yerine Merkezi Hükûmete bağlı olacak bir komite yönetimi ele alacak, bu yönetimin başkanı Kremlin'in özel temsilcisi Arkadyvoslsky olacaktır.

15 Eylül 1989'da Azerbaycan Yüksek Sovyeti, "Dağlık Karabağ bölgesini 12 Ocak 1989'dan beri yöneten SSCB Geçici Komitesi'ni lağvederek, Karabağ yönetiminin Azerbaycan'a iadesi" kararını aldı. SSCB Yüksek Sovyeti de bu kararı onadı. Ayrıca aynı kararda, Karabağ bölgesinin nihai statüsü belirleninceye kadar, bölgenin demografik yapısının değişmesini engellemelerini istiyordu(Gamsız, 1994,s.51). Bu karar üzerine Ermenistan Yüksek Sovyeti Karabağ'la tekrar birleşme kararı almış ve iki ülke arasında çatışmalar tekrar başlamıştır.

Azerbaycan ve Ermenistan'ın 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanmalarını ve 1992 yılı başlarında Rus birliklerinin Yukarı Karabağ'dan geri çekilmelerini takiben, ihtilaf savaşa dönüşmüştür. 1992 yılı ortalarında, Yukarı Karabağ Ermeni olmayan nüfustan arındırılmıştır. Bu durum, Yukarı Karabağ Ermenileri'nin Ermenistan Cumhuriyeti birliklerinin de desteğiyle Azerbaycan'ın Laçın, Kelbecer, Agdam, Fizuli, Kubath, Zengilan bölgelerindeki Azeri nüfusu bu bölgelerden çıkarmalarıyla devam etmiştir. Bu tarihten itibaren, bu yerlerinden edilmiş insanlar Azerbaycan'ın diğer bölgelerindeki geçici kamplarda ve çadırlarda yaşamlarını sürdürmektedirler.

Birleşmiş Milletler, ihtilafı ilgili olarak 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları kabul ederek, işgal edilmiş Azerbaycan topraklarından bütün askeri birliklerin derhal çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Ermenistan sözkonusu kararlara uymamıştır.

1992 yılında, AGİT Minsk Grubu bünyesinde barış süreci başlatılmıştır. 1994 yılı Nisan ayında ateşkes anlaşması imzalanmıştır ve birçok ihlale rağmen ateşkes rejimi halen yürürlüktedir.

Ermenistan hariç, AGİT ülkeleri AGİT başkanlık açıklamasında yer alan ilkeleri ihtilafın adil çözümü için uygun çerçeve olarak kabul etmişlerdir. Başkanlık açıklaması, ihtilafın Azerbaycan ve Ermenistan'ın toprak bütünlüklerine saygı, Yukarı Karabağ'a Azerbaycan içinde en yüksek düzeyde özerklik, Yukarı Karabağ ve ahalisi için güvenlik garantileri temelinde çözümlenmesi çağrısında bulunmaktadır.

Probleme aktif bir şekilde katılan Türkiye, soruna AGİT çerçevesinde çözüm bulunmasını istemekte ve kabul edilebilir çözüm için gerekli unsurların Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması, Ermeni birliklerinin işgal altında

tuttuğu Azeri topraklarından geri çekilmesi ve mültecilerin yurtlarına dönmeleri olduğuna inanmaktadır(Dışişleri,Türkiye'nin...,2000).

Bu çerçevede Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan arasında Cumhurbaşkanları düzeyinde başlamış olan diyalogu ve savunma bakanlarıyla, dışişleri bakanları arasında yapılan paralel görüşmeleri memnuniyetle karşılamakta ve bu doğrudan görüşmelerin yararlı olduğunu düşünmektedir.

Ancak 1998 Şubat ayında istifa eden ılımlı Levon Ter Petrosyan yerine Ermenistan Cumhurbaşkanı olan sertlik yanlısı Robert Koçaryan, sadece ülkesinin değil, Kafkasya ve çevresinin de tarihini etkileyebilecek bir makamı temsil ettiğinin farkında olmalıdır. Bölgede sıkışıp kalan ve tek müttefiki Rusya'yı her zaman yanında bulamayabileceğinin bilincine varması gereken Erivan siyasetçileri, kendi çıkarları için en akılcı tercih olarak barışı seçmelidir.

Karabağ sorunun çözümü sadece Azerbaycan'la Ermenistan'ın problemini çözmekle kalmayacak, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin büyük ölçüde Azerbaycan olayına endekslenmiş olan bu ilişkilerin normalizasyonunu ve geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu da aynı zamanda bu bölgede bu üç cumhuriyetin Gürcistan'da dahil olmak üzere batı yanlısı istikrara kavuşmuş, demokrasileri giderek gelişen ve özellikle doğu-batı petrol ve ulaşım hatlarında açılmasından sonra artık bölgede tamamen dengeleri etkileyebilen bir Kafkasya ortaya çıkmasına yol açacaktır. Türkiye açısından bu Türkiye'nin özellikle Avrasya perspektifi açısından çok önemli bir olaydır.

Ermeni işgali, hem Azeri petrolünün dünya pazarına çıkış olanaklarını kısıtlamakta ve hem de milyarlarca dolarlık Batı yatırımını tehlikeye sokmaktadır. Ancak Batılı siyaset uzmanlarının bundan sonra böylesine büyük miktardaki ekonomik yatırımın tehlikeye girmesine izin vermeyeceği gayet açıktır. Son dönemde AGİT tarafından hazırlanan barış planı, Azeri görüşleri ile tamamen uyum içindedir(Blank,1998,p.15). Bu barış planlarında Haydar Aliyev'in, petrol anlaşmaları ve ülke politikaları gereğince yaptığı tüm dış gezilerinde, öncelikle Azerbaycan'ın en önemli iç sorunu olan Ermeni işgalindeki bölgeler ve buralardan çıkarılan 1 milyon civarındaki mültecinin ülkesi için oluşturduğu sıkıntıları gündeme getirmesi ve uluslararası desteği arkasına almaya çalışması etkili olmuştur.

Karabağ sorunu gerçekten diplomatik yollarla çözümlenmezse iki ülkenin de gerek siyasi potansiyelleri, gerek ekonomik potansiyelleri, gerekse sosyal potansiyelleri büyük ölçüde bu olaya kilitlenmiş olarak kalacak ve bölgede biraz önce sözünü ettiğimiz istikrarın ortaya çıkma şansı kalmayacak gibi görünmektedir.

Amerika'da güçlü bir Ermeni lobisi vardır, bunu destekleyen bir de Rum lobisi mevcuttur. 907 sayılı bir kararla ABD, saldırgan ülke Ermenistan olduğu halde Azerbaycan'a ambargo uygulayan bir yasa çıkarttı. 1992-1996 yılları arasında Ermenistan'ın, ABD yardım programından aldığı miktar 619 milyon \$ iken, Ermenistan toplam nüfusunun üçte biri kadar vatandaşı mülteci durumuna düşen ve topraklarının %20'lik bölümünü kaybeden Azerbaycan'ın ancak dolaylı biçimde alabildiği ABD yardımı 92 milyon \$ olmuştur(Aslan,1998,s.34). Ermeniler Ruslar'dan da destek görürken, Azeriler Ermeni saldırıları karşısında çaresizlik içinde Karabağ'ı boşaltmakta ve aynı zamanda tarifi yapılmaz işkenceler çekmektedirler. Karabağ konusunda barışın sağlanmasında Amerika'nın bu konudaki etkisi ve Ruslar'ın Ermenistan üzerindeki stratejik önemi unutulmamalıdır.

Ama Türkiye her halükarda bu meselenin halledilmesinden büyük yarar görecektir. Eğer Karabağ sorunu bir çözüme kavuşturulabilir ise, boru hatları dolayısıyla vuku bulacak gelişmeler neticesinde Türkiye'nin Kafkaslar'daki siyasi ve ekonomik etkinliği çok daha artacaktır.

7.3. Abazha Meselesi

Abhazya'nın tarihi 7 nci yüzyıla dayanmaktadır. Abhaz Krallığı (ABHAZYA) 16 ve 18 nci yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisine, 17 Şubat 1810'da da Rus İmparatorluğu'nun etkisine girmiştir. 1864 yılında Abhazya'nın özerk idare sistemi kaldırılmıştır. 28 Mart 1921'de Abhazya Bağımsız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiş ve 26 Mayıs 1918'de kurulan Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nce de tanınmıştır. 13 Aralık 1922'de Gürcistan, Abhazya, Ermenistan ve Azerbaycan Kafkas Federasyonu'nu teşkil etmişlerdir. 30 Aralık 1922'de de SSCB oluşturulmuştur. 11 Şubat 1931'de Abhazya'nın bağımsız cumhuriyet statüsü kaldırılmış ve Gürcistan'ın uyguladığı asimilasyon politikaları yüzünden, 1970'li yıllardan itibaren bağımsızlık yönünde çalışmalara başlamışlar, 1978 yılında bölgenin RF'na bağlanması ile ilgili talepte bulunmuşlardır. Gorbaçov yönetimi ile birlikte Abhazların bağımsızlık istekleri artmıştır. Abhazya, Rusya ve Gürcistan'ın

verdiği daha geniş özerklik gibi tavizlere rağmen, isteklerinden vazgeçmemiştir. Abhazya, 28 Haziran 1988'de SSCB'ne başvuruda bulunarak, kendilerine "Sovyet Cumhuriyeti" statüsü verilmesi ve Gürcistan'dan ayrılmasının sağlanması talebini yinelemiştir. 1989 yılı Nisan ayı başlarında başlayan bağımsızlık hareketleri, Abhazlar'la Gürcüler arasında silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Gürcistan 09 Nisan 1991'de bağımsızlığını ilan ederek SSCB'den ayrılmış, Abhazya bu kararı protesto etmiştir. Abhazya parlamentosu 23 Temmuz 1992'deki oturumunda bağımsızlığını ilan etmiş ve Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin adındaki "Sovyet, Sosyalist ve Özerk" sıfatlarını kaldırmıştır.

Bu gelişmeleri müteakip Gürcü ordusu Abhazya'yı işgal etmiş, başkent Suhumi'ye girmiş, kanlı çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar üzerine Kuzey Kafkasya'nın özerk cumhuriyetleri Abhazya lehine Rusya'ya baskıda bulunmuştur. RF'nun konuya müdahalesi, olayların hızlanmasına ve Gürcistan ile ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Ruslar Abhazya'nın tekrar Gürcistan'a bağlanması için; Gürcü topraklarında Rus askeri üsleri açma izni ve BDT'ye dahil olmaları karşılığında Gürcistan'a askeri yardımda bulunmuşlardır(Karayel,1998). RF ve Gürcistan arasında yapılan bir anlaşma ile 20 Mayıs 1993'den itibaren ateşkesin yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Ancak ateşkese uyulmamış ve Temmuz 1993'de çatışmalar yoğunlaşmıştır. Abhaz güçleri, 15-30 Eylül 1993 tarihleri arasında ilerleyerek, Abhazya sınırlarını doğal sınır olarak ortaya çıkan İnguri nehrine kadar dayandırmışlardır. Çatışmaları durdurmak amacıyla, taraflar arasında yeni bir ateşkes anlaşması imzalanmış ve anlaşmanın uygulanmasını denetlemek üzere, BM Gürcistan askeri gözlemci misyonu kurulmuştur.

Gürcistan, Abhazya'ya kendi bayrağını da kullanma dahil çok geniş bir federasyon sistemi önerirken; dışişleri, milli savunma, hukuk ve para sisteminde Tiflis'e bağlılıkta ısrar etmektedir. Abhazya ise tam bağımsızlıktan taviz vermemektedir. Gürcistan ile eşit iki ülke prensiplerine dayalı bir konfederasyona razı olabileceklerini ifade etmektedir(Er,1994,s.52).

Ancak sorun çok karışıktır ve çok kan dökülmüştür. Tarafların pozisyonu "toprak bütünlüğü" ve "bağımsızlık" gibi tamamen birbirine zıt ve çelişkili uçlardadır. Taraflardan hiçbiri mevcut gücü ile kendi iradesini karşı tarafa dikte ettirememektedir(Deklarasyon,1998,s.66). Bu durum Rusya'nın soruna daha da karışması için büyük bir olanak sağlamaktadır.

Yeni bir savaş sonuçlarını bütün Gürcistan'ın hissedeceği yeni kurbanlar ve yıkımlar getireceği gibi iki halk arasındaki güvensizlik uçurumunu daha da derinleştirecektir. Bu da barışı uzun bir süre erteleyebilecektir.

7.4. Çeçenistan Sorunu

Yeni dünya düzeni içerisinde Kafkasya bir savaş alanı olmuştur. Bu savaş yeni bir savaş değildir. Yüz elli yıl önce başlayan Rusya-Kafkasya savaşının yeni bir aşamasıdır. Ruslar 1830'lardan başlayarak yavaş yavaş Kafkasya'yı işgal etmişler ve bu stratejik bölgeyi sürekli olarak kendi denetimleri altında tutmak için yoğun çaba göstermişlerdir.

Kafkasya savaşlarında birinci perde, 1800'lü yılların ortalarında başlamış ve Şeyh Şamil'in önderliğindeki Çeçenler ve Kafkasyalılar uzun süren bir direnişten sonra savaşı yitirmişlerdir. Tarihin eski dönemlerinden gelen Türk ve Müslüman varlığı hiçbir zaman Kafkasya'nın Rusya'ya ait olmasını kabul etmemiş ve sürekli olarak Rus emperyalizmine karşı direnmişlerdir.

Kafkas savaşlarında ikinci perde Rus Çarlığı'nın dağılması sırasında başlamış, Çeçenlerin önderliğinde tüm Kuzey Kafkas ulusları bir araya gelerek Kuzey Kafkasya Federasyonu'nu 1918 yılında kurmuşlardır. Ne var ki, Komünist rejimi kuran ve daha sonra tüm Asya'ya yayan Kızılordu, 1920 yılında yeniden Kafkasya'yı işgal ederek bu bölgedeki bağımsız Kuzey Kafkasya Federasyonu'na son vermiş ve bu bölgeyi özerk yönetimler biçiminde bölerek kendi federasyonuna dahil etmiştir. Kızıl Ordu'nun işgaline başta Çeçenler ve diğer Kafkas ulusları direnmişler ve bu nedenle Rus emperyalizmi bu bölgede bir çok insanı katletmiş ve özellikle savaşın öncüsü Çeçenler'i Sibiry'a sürmüştür.

Kafkas oyununda üçüncü perde ise, Hitler döneminde yaşanmıştır. Alman Faşizmi komünizme son vermek üzere 1940'larda Rusya'ya saldırınca Kuzey Kafkasya'da Çeçenler hemen ayaklanmışlar ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Daha sonra Ruslar Almanlar'ı geri püskürtünce, ayaklanan Çeçenlerden intikamlarını almışlar ve Çeçenistan'daki sivil halkın çoğunluğunu katlederek emperyalizmin çirkin yüzünü sergilemişler ve bir çok Çeçen ailesini Stalin'in emri ile yeniden Orta Asya'ya sürmüşlerdir. Zorla gönderilen Çeçenlerin yerine ise Ruslar getirilerek yerleştirilmiştir. Sovyet Rusya stratejik çıkarları nedeniyle bu bölgeden vazgeçmemiş, kendine bağımlı bir yapı kurabilmek için çeşitli yöntemler denemiştir.

Kafkasya'da dördüncü perde ise, Gorbacov'un Sovyetler Birliği'ni dağıtması ile oynanmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin sona erdiği gün Çeçenistan bağımsızlığını ilan etmiş ve o günden bu yana yıllardır bağımsız bir ülke olmak mücadelesini sürdürmektedir. Çeçenistan'ın ulusal önderi Cahar Dudayev eski bir asker ve hem savaşı hem de barışı yakından bilen bir önder olarak ulusunun başına geçmiştir. Bağımsızlığın ilanından sonra yapılan genel seçimlerde büyük çoğunluğun desteği ile cumhurbaşkanlığına seçilen Dudayev, beş yıl küçük bir ülkeyi her türlü zorluğa rağmen ayakta tutabilme başarısını göstermiştir. Rus emperyalizminin bölme ve içerden çökertme oyunlarına karşı cesaretle savaşan Çeçenler, ülkede bulunan tüm Rusları sınır dışına çıkartarak ülkelerinde yeni bir nüfus dengesi kurmaya çalışmışlardır. Ruslar ise, Çeçenleri yok etmek için her türlü girişimi tarihin her döneminde denemişlerdir. Kitle katliamlarından sonra kitlesel sürgünlere başlanmış, Çeçenler'in bir kolu olan İnguşlar bölünerek, onlara ayrı bir özerk bölge olma yetkisi verilmiştir(Çeçen,1999,s.217). Vladimir Putin'in Rus Başkanı olmasıyla beraber Rus-Çeçen mücadelesi bir kez daha hızlanmıştır.

Ve asıl önemli olan, Rusya eskiden beri kendisine bağlı olan Türk ve Müslüman halkların bağımsızlığını önleme çabası içindedir. Bu nedenle Rusya, Çeçenistan'ın bağımsızlığına izin vermeye yanaşmamakta ve federasyonun dağılması açısından olumsuz bir emsal doğmasına izin vermemektedir. Bu nedenle son dönemde Çeçenistan tamamen işgal edilmiştir.

Rusya Çeçenistan'a şartları giderek ağırlaşan ekonomik abluka koymuştur. Kredi, teknoloji ve mal girişini RF genelinde Moskova'dan yürütülmektedir. Güney Kafkasya'dan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi ülkeler üzerinde de Çeçenistan'a da konulan ekonomik abluka etkili olmaktadır. Çeçen halkına yokluk olarak yansıyan bu baskı Çeçenistan'da Çeçen yönetimine karşı sessiz bir muhalefet oluşturmaya başlamıştır. Çeçenlerin bir boyu olan İnguşlar tarih boyunca aynı topraklarda birlikte yaşamışlardır. Çeçen-Rus savaşı sırasında İnguşlar, Rusların tarafında yer alınca, ihtilaf İnguş Cumhuriyeti'nin Çeçenistan'dan ayrılmasına yol açmıştır. Ancak Çeçen-İnguş sirtüşmesi tamamen kapanmamış zaman zaman münferit olaylar yaşanabilmektedir(Kalafat,1999,s.96).

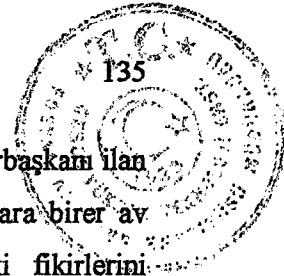
Rusya, Çeçenistan'da bulunan Gudermes transit yolu ve Rostov-Bakü demiryolu ile Güney Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya açılımını sağlamaktadır(Çural,1996,s.37).

Rusya'nın Kafkasya'daki petrol rezervlerinin %33'ü Çeçenistan ve İnguş Cumhuriyeti'ndedir. 60 milyon ton civarında olan Çeçen petrolünün yaklaşık olarak 15 yıl içerisinde tükeneceği hesaplanmaktadır(Tavkul,1999,s.251). Ancak Hazar petrollerini Kafkasya'dan geçecek bir boru hattı ile Karadeniz kıyısındaki Novorossisk limanına taşınması ve buradan dünya pazarlarına açılması düşüncesi içerisinde Çeçenistan'ın stratejik bir önemi vardır. Fakat Kafkasya'da etnik yapının bir barut fıçısını andırması, Rusya'nın Kafkasya bölgesinden geçmesi planlanan Bakü-Novorossisk hattı üzerinde ciddi etnik çatışma ve savaş ihtimallerini Çeçenistan'ın yaratması Rusya nezdinde Çeçenistan'ın önemini bir kat daha artırmıştır. Bakü'den kuzeye yönelen boru hattı Azerbaycan'ın kuzeyinde bağımsızlık peşinde olan Lezgi bölgesinden geçtikten sonra Dağıstan'a girmektedir. Boru hattı buradan savaş bölgesi olan Çeçenistan'a geçmektedir. Grozni'den İnguş Cumhuriyeti'ne, oradan da Karaçay-Çerkes Cumhuriyetine geçmektedir. Bu bölgelerde de İnguş-Oset ve Karaçay-Çerkes çatışma tehlikesi mevcuttur.

Çeçenistan denize kıyısı olmayan kapalı bir ülke olması nedeniyle, Hazar Denizi'ne bir kıyı çıkışı istemektedir. Bu istek, Dağıstan'ın Hazar'a çıkışı olan kuzey bölgesinden toprak talebi şeklinde kendini göstermektedir. Dağıstan ise Çeçenistan'ın ülkesinden toprak talebine tepki göstermekte ve bu husus zaman zaman iki ülke arasında gerginliğe yol açmaktadır. Ruslar ise bu gelişme karşısında Çeçenlerden öç almak için bu ihtilafı körüklemektedirler(Kalafat,1999,s.98).

Hazar petrol boru hatlarının kesişme noktasında yer alan Çeçenistan'ın Rusya'ya karşı bağımsızlık ilan etmesinin ardından, 1994 yılı Aralık ayında başlayan Rus-Çeçen savaşını Rusya'nın kaybetmesi uluslararası petrol diplomasisinde Rusya'nın gücünü ve güvenilirliğini zayıflatmış gibi, Kafkas ötesinde Ermenistan dışında Azerbaycan ve Gürcistan üzerindeki hakimiyetini de kaybetmesine sebep olmuştur. Bu bakımdan Rusya kendi sınırları içinde yer alan Kafkasya'daki her türlü bağımsızlık hareketini ne pahasına olursa olsun bastırarak hakimiyet kurma gayreti içine girmiştir. Bu sebeble Rusya bağımsızlık peşindeki Çeçenistan'a Vladimir Putin'in başkan olmasıyla birlikte Eylül 1999'da ikinci kez saldırmış ve ayrılıkçı ve direnişçi güçleri yok ederek bölgede kendine bağlı kukla bir rejim kurma peşine düşmüştür(Tavkul,1999,s.251).

Rusya Federasyonu, genç ve dinamik lider Putin yönetiminde güçlü bir Rusya imajı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu maksatla geleneksel Rus despotizmini

kullanmakta ve sert tedbirleri yürürlüğe sokmaktadırlar. Putin'in cumhurbaşkanı ilan edilir edilmez Çeçenistan'ı ziyaret etmesi ve bilhassa buradaki subaylara birer av bıçağı vermesi sembolik olmakla birlikte, Çeçenistan konusundaki fikirlerini anlatmak açısından iyi bir örnektir.

Kafkasya'nın Müslüman halklarından olan Çeçenlerin bağımsızlık ilan etmeleri ve bunun tanınması ihtimali, Rusya'yı Çeçenlere karşı harekete geçiren diğer bir faktördür. Çeçenistan'ın bağımsızlığının tam anlamı ile kabul görmesi ve yerleşmesi Rus olmayan halkların yaşadığı diğer yerlere örnek teşkil edeceği, bu şekilde Rusya Federasyonu'nun tıpkı SSCB gibi dağılacağı düşüncesi Rusya'da Çeçen savaşına neden olmuştur(Kırımli,2000,s.52). Bu korku nitekim Şeyh Şamil döneminden bu yana devam etmektedir.

Ruslar, Çeçenistan üzerinde tam hakimiyet kurmaya çalışmaktadır ve böylece ülkesinin karşı karşıya kaldığı yeniden dağılma tehlikesini ortadan kaldırmaya gayret etmektedir. Çünkü Çeçenler karşısında yenilgiye uğrayan ve bu nedenle bu devletin bağımsızlığını onaylayan Rusya, Çeçenistan ile aynı özelliklere sahip 19 cumhuriyetin de harekete geçmesi halinde topraklarının %28'sini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Rusya'nın yeniden dağılması ve toprak açısından daha da kuzeye çekilmesi anlamına gelmektedir.

Daha kuzeye çekilmeye zorlanan Rusya, Hazar havzasından tümüyle uzaklaşmış olacaktır. Bu durumda Güney Kafkaslar'daki Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, Rus baskısından kurtularak Batı ile ilişkilerini arttırma imkanı bulacak ve aynı zamanda Batılı petrol şirketleri Hazar havzasında daha rahat hareket edebileceklerdir.

Bu nedenle her ne pahasına olursa olsun, Çeçenistan'da tam galibiyet alması gereken Rusya, insan haklarını açıkça ihlal ederek, Çeçenlere karşı kendi tezgahladığı savaşı başlattı(Efegil,2000,s.187).

1994-96 yılları arasındaki savaştan yenilgiyle çıkan Rusya, bu savaştan ders alarak bu kez Çeçenistan'a doğrudan kara harekatı uygulamak yerine, önce ağır hava bombardımanları ile Çeçen güçlerini zayıflatma taktiği uygulamış, yaptığı 1700 sorti ile tüm ülkeyi yaşanamaz hale getirmiştir. Milyonlarca Çeçen halkı Dağıstan'a göç etmiş ve sefillik içinde yaşamaya zorlanmıştır.

Bu zulüm karşısında ise Türkiye Cumhuriyeti, Rusya'nın toprak bütünlüğü içerisinde bu savaşın insan hakları çerçevesinde yapılarak, sivil halkın zarar görmemesi gerektiğini siyasi alanda dile getirmiştir. Türkiye, Gürcistan üzerinden Çeçen mültecilere insani yardım yapmış; fakat bu yardımlar bölge halkının acılarını dindirmeye yetmemiştir. Başbakan Bülent Ecevit de Rus makamlarıyla yaptığı görüşmelerde, Çeçenistan sorunun Rus toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi gerektiğini ve aynı zamanda olayın insani yönünde göz önünde bulundurulması ifade ederek; Çeçenistan'dan Türkiye'ye yönelik geniş çaplı bir göç olasılığından duydukları kaygıyı dile getirmiştir. Moskova ise konunun tamamen bir iç işi olduğu görüşünde ve konunun bir an önce çözüme kavuşturulması ile beraber bölgedeki askeri güçlerini çekeceğini ifade etmektedir.

Türkiye'nin konuya insani açıdan bakması ve bunu Rusya'nın bir iç meselesi olarak görmesine rağmen, Türkiye'de Çeçen kökenli vatandaşlarımız vardır. Bu durum Çeçen sorununu Türkiye'nin de bir iç meselesi haline sokmaktadır.

Türk ve Rus taraflar bir birileri aleyhinde faaliyet gösteren teröristler hakkında siyasi sığınma hakkı vermeme, para toplama, kamp üs gibi bir takım olanaklarının engellenmesi gibi konularda kanaatimizce gizli bir anlaşmaya varmışlardır. Nitekim Türkiye birinci Çeçen-Rus savaşında aktif bir politika güderken ve Çeçenistan'a eski Genelkurmay Başkanı'nın ifade ettiği gibi silah ve insan yardımı yaparken; bu savaşta Rusya'nın toprak bütünlüğünden bahsetmiş, savaşın insan hakları boyutu ile ele almıştır. Buna karşılık ise Rusya'nın da PKK terör örgütüne olan desteğini çektiği değerlendirilmektedir.

Çeçenistan'daki savaş Güney Kafkasya'yı bir bakıma tehlikeye atmıştır. Bu da Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Güney Kafkasya'da Türkiye'nin kardeş diye baktığı Azerbaycan ve Gürcistan, iki ülke mevcuttur. Dışişleri Bakanlığı da Gürcistan'da istikrarın bozulmasına, Güney Kafkasya'da istikrarın bozulmasına Türkiye'nin izin vermeyeceğini söylemiştir.

Çeçenistan Rusya'nın yumuşak boğazıdır. Dolayısıyla Çeçenistan'da gelişen hadiseleri yalnızca bölgesel bir hadise gibi algılamamak gerekir. Bu bölgede gelişen olaylar Rusya'nın eski emperyal niyetlerine geri dönme noktasındaki çabasının bir boyutudur. Burada başarısız olduğu takdirde yalnızca o yumuşak boğazda etkinliğini kaybetmekle kalmayacak, ama aynı zamanda aşağıda hala tesiri altında tutmaya

çalıştığı Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan gibi cumhuriyetlerle olan ilişkileri bağlamında da gelecekte ciddi sorunlarla karşılaşacaktır.

10 Ocak 2000 tarihinde Rusya Federasyonu 2000 yılı güvenlik doktrinini resmen açıklamıştır. Bu doktrinde Rusya Federasyonu nüfuz alanını yalnızca Rusya'da değil, tüm Bağımsız Devletler Topluluğu'nda korumak istediği ve Rusya Federasyonu'nun sınırlarını garanti altına almak istediği anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin temelinde Çeçenistan'ın sebep olduğu sürekli bağımsızlık talepleri yatmaktadır.

Rusya artık Kuzey Kafkasya'da kendini güvende hissetmemektedir. Öyle ki Çeçenistan hadisesinden sonra Rusya Federasyonu Kafkasya'ya direk giden uçaklarda dahi arama yapmaya başlamıştır. Örneğin Kabartay Balkar Cumhuriyeti'nin başkentine giden uçaklar kuzeybatı Kafkasya'da Soçi şehrinde durdurulmakta; arandıktan sonra uçuşa izin verilmektedir. Çünkü Soçi tamamen Ruslar'ın kontrolünde olan bir kenttir ve Krasnador bölgesindedir. Fakat Kabartay Balkar Cumhuriyeti oradaki federe cumhuriyetlerden biridir. Rusya kendisini kendine bağlı olan federe bir devlette bile güvende hissetmemektedir.

Rus yetkililer Çeçenistan'da şartlar normale döner dönmez bölgedeki askeri birliklerini çekeceklerini ifade etmelerine rağmen, Rusların kısa vadede oradaki askeri birliklerini tümü ile geri çekmeyecekleri düşünülmektedir. Öyle ki bölgede nüfuzunu tekrar inşa etmek için verdiği bunca çabadan sonra, Rusya'nın Çeçenistan'da uydu bir rejim kurmasına rağmen, bölgede her an çıkabilecek etnik çatışmalara, bağımsızlık taleplerine karşı derhal müdahale edebilmek ve Güney Kafkasya'ya tazyik yapmak maksadıyla bölgeyi terk etmeyeceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin Türk ve Müslüman ülkelerle ilgilenmesinden rahatsızlık duyan Rusya, Kuzey Kafkasya'yı kendisine bağlı tutarak, Türkiye'nin Orta Asya'ya giriş kapısını kapamak çabası içindedir. Ayrıca Çeçenistan'ın zengin petrol yatakları Rus emperyalizmini tahrik etmektedir. Rusya Azerbaycan'da olduğu gibi, Kuzey Kafkasya'daki petrol yataklarını başkalarına kaptırmak istememektedir.

7.5. Hazar Denizi Statüsü

Dünyanın en büyük kapalı denizi olan Hazar'ın hukuki anlamda, deniz mi yoksa göl mü olduğu sorunu, 1991 yılında SSCB'nin dağılışı ile birlikte ortaya çıkan

en önemli sorunlardan biridir. Sorunun özünde ise, Hazar kaynaklarından kimin daha çok pay alacağını mücadele ve stratejik üstünlük kavgası yatmaktadır.

Hazar Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan tarafından çevrili, herhangi bir açık denize çıkışı olmayan, 423300 km² alanı ile dünyanın en büyük gölüdür. Büyüklüğünden dolayı da deniz olarak anılmaktadır. Halihazırda Hazar Denizi'ndeki petrol rezervinin 3,5-4 milyar ton (30 milyar varil) olduğu değerlendirilmekle beraber, gerçek rezervin 7 milyar tona (50 milyar varile) varan miktarda olduğu tahmin edilmektedir(Şirin,1997,s.19).

Konuya tarihi açıdan bakıldığında, Hazar Denizi ile ilgili uluslararası ilk anlaşmanın Çarlık Rusya'sı ile İran arasında yapılan 1813 yılındaki Gülistan anlaşması olduğunu görmekteyiz. İran ile Rusya'nın taraf olduğu 1828 tarihli Türkmençay anlaşması ise Hazar Denizi'nin hukuki durumu ile ilgili maddelerin yer aldığı ikinci uluslararası anlaşma özelliğini taşır(Baykal,1995,s.56) . .

SSCB ve İran arasında 1921 ve 1940 yıllarında yapılan anlaşmalara göre göl statüsünde olan Hazar Denizi; 1970 yılında Rusya, Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan arasında sektörlere bölünmüş durumdaydı(Kepbanov,1998,s.58).

Hazar'ın statüsü sorunu 1991 yılında Hazar'a kıyısı bulunan SSCB üyesi ülkelerin bağımsızlığına kavuşması ve kendi petrollerini çıkartmaya başlamasıyla meydana çıkmıştır(Aydın Nehir,1999,s.72). Farklı rakamlara rastlanmakla beraber Hazar petrolünün % 80'i Hazar Denizi'nin Azerbaycan ve Kazakistan'a ait olan sektörlerinde bulunmaktadır. Eski Sovyet teknolojisinin 120 m. derinlikten daha derindeki petrolü çıkartmaya imkan vermemesi nedeniyle daha derindeki rezervler olduğu gibi kalmıştır. Nitekim Azerbaycan' da imzalanan petrol konsorsiyumlarının ilgilendiği yataklar Hazar Denizi'nin 150-350 m. derinliğinde bulunmaktadır(Şirin, 1997,s.19).

Bu kaynakların sahipliği ve buna bağlı olarak yatırımcılara hak verme ya da vergi alma gibi hakların hangi ülke tarafından kullanılacağı gibi hususlar, Hazar'a kıyıdaş devletler arasında Sovyetler'in dağılmasından beri yoğun tartışma konusudur.

Bölgede eski etkinliğini yitiren RF'nun elindeki koz Hazar Denizi/Gölü'nün statüsüdür. Rusya, hem uluslararası hukuk ve hem de çevresel kaygılarını öne sürerek Hazar'ın ortak mülkiyetini ve kollektif kullanımını savunurken, aslında eski SSCB sınırlarındaki nüfuzunu korumayı ve stratejik üstünlüğünü kaybetmemeyi

hesaplamıştır. Moskova'nın ulaşmak istediği diğer bir amaç ise, Hazar'ın hukukun belirsiz bir konumunda tutarak, kendi aleyhine olarak değerlendirdiği Batı yatırımının bölgeye girişini engellemek ve bölgenin enerji üretim ve dağıtım tekeli Rus şirketleri vasıtası ile kendi elinde tutmak olmuştur. RF Hazar'ın statüsü ile ilgili sorunları ortaya atarak konsorsiyumlarda pay sahibi de olmaya çalışmaktadır.

RF, ilk defa 1993'de Heştешan'da (Azerbaycan) Rusya ve Azerbaycan Savunma Bakanları'nın bulunduğu toplantıda Hazar'da kıta sahanlığının 12 deniz mili (22 km) olarak Azerbaycan tarafından kabul edilmesini istemiştir. Daha sonra 1995'te dönemin RF Dışişleri Bakan Yardımcısı Albert Çernişev Hazar Denizi'ndeki kıta sahanlığının 20 deniz mili (36 km) olmasını önermiş ve en son olarak da RF Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov bunun 45 deniz miline (81 km) çıkartılmasını teklif etmiştir. Bu tekliflerin hiçbiri Azerbaycan ve Kazakistan tarafından kabul görmemiştir(Şirin,1997,s.20). Çünkü Azerbaycan'ın, ekonomik büyüme ve gelişme yolunda tek güvencesi olan petrol rezervlerinin en az %75'i Hazar Denizi açıklarında bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan Hazar'ın hukuki statüsü sorununda, kıyı ülkeleri genel hatları itibari ile iki farklı yaklaşıma sahiptirler. Rusya ve İran Hazar'ın bir göl olduğunu iddia ederken, Azerbaycan ve Kazakistan deniz olarak kabul etmektedirler. Türkmenistan'ın tutumu ise belirsizdir.

Moskova, Hazar hukuki anlamda yeni bir anlaşma imzalanana kadar 1921 ve 1940 tarihli SSCB-İran anlaşmalarına tabi olduğu, göl hukukuna dayanan ortak mülkiyet (hukuki terminolojide "kondominyum") ilkesi gereğince Hazar'ın bir bütün teşkil ettiği, yer altı ve yer üstü kaynakları üzerinde tasarrufta bulunulabilmesi için beş devletin ortak rızasının alınması gerektiği tezini savunmuştur. Moskova'ya göre, Hazar Denizi'nin kara sularının ötesinde kalan deniz alanları henüz paylaşılmamıştır. Paylaşım gerçekleşinceye kadar bu alanları etkileyen bir faaliyette bulunulamaz. Moskova 45 millik kıta sahanlığı önerisi ile kıyıdan itibaren 45 millik bölümü ülkelerin milli egemenlik bölgesi olarak kabul ederken, 45 milin ötesindeki yeraltı kaynaklarının Hazar Denizi etrafındaki ülkelere ortak kullanılması görüşünü ortaya atmıştır. Bu görüşte İran kayıtsız şartsız RF'nun yanında yer almaktadır.

Buna mukabil Azerbaycan ve Kazakistan'ın görüşü, Hazar Denizi'nin eskiden olduğu gibi her devletin kendisine ayrılan sektörünü kullanmasıdır. Azerbaycan;

1991 yılında SSCB'nin dağılışından sonra artık Hazar kıyısında beş bağımsız ayrı devlet bulunduğunu, Hazar'ın hukuken bir deniz kapsamında ele alınması gerektiğini ve her kıyıdaş devletin, egemenlik hakkı gereği Hazar'ın kendisine ait bölümünde (hukuki terminolojide "sektör") tasarrufta bulunma yetkisini haiz olduğunu savunmuştur.

Azerbaycan, "ulusal sektörlere bölünme" tezini desteklemek için, SSCB tarafından 1950 yılında yapılan bir düzenleme ile, Hazar'ın Sovyetler Birliği tarafından sektörlere bölünüşünü örnek göstermiştir(Croissant,1996/97,s.23-40).

Hazar eğer göl olarak kabul edilirse her ülke kendi tarafında belli bir uzaklığa kadar özel alanlara sahip olacak, ortada kalan alan ise herkesin kullanımına sunulacaktır. Bu durumda ortadaki alanda her isteyen petrol arayabilecek ve petrolü çıkartabilecektir. Eğer deniz olarak kabul edilirse Hazar tamamen ulusal bölgelere bölünecek ve ortada hiç serbest bölge kalmayacaktır(Baycaunova,2000,s.257) (HARİTA 11).

Buna mukabil eğer Hazar'ın göl olduğu kabul edilirse, Volga Nehri'nin durumu ortaya çıkacaktır. Rusya başlangıçta, Hazar'ın göl hukukuna tabi oluşunu desteklerken, uluslararası hukuk gereğince göle kıyısı olan her devletin göl çıkışı olan Volga Nehri'ni kullanabilme yetkisi olacağını fark etmiştir(Hayaud Din,1997). Rusya, bu sayede çok büyük bir stratejik avantajını diğer kıyıdaş ülkelere dağıtmak zorunda kalacağını da farkına varmıştır. Volga'nın kullanımı ile Karadeniz'e çıkış imkanı bulabilecek Hazar'a kıyıdaş olan Türk Cumhuriyetleri açık denizlere kapalı konumlarından kurtulmuş olacaklardır ki, böyle bir iyiliği Rusya'nın yapabileceği düşünülemez.

Kıyı ülkelerin Hazar konusunda anlaşamamalarının nedeni petrolden daha fazla pay alma çabasıdır. Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki petrol rezervinin büyük bölümü kıyıda 45 deniz milinden daha açıktaki ve kıyıda 167 deniz miline (267 km) kadar uzaklıktaki petrol yataklarında bulunmaktadır. Petrol yataklarının % 80'i, Hazar Denizi'nin Azerbaycan ve Kazakistan'a ait olan sektörlerinde yer almaktadır.

Tartışma aslında Rusya Federasyonu'nun 5 Ekim 1994 tarihinde Birleşmiş Milletlere verdiği bir nota ile gündeme gelmiştir. Rusya Hazar'da uluslararası deniz hukuku kurallarının uygulanmamasını istemiştir. Bu kanunun uygulanması durumunda deniz kabul edilen bir suda doğal kaynakların geliştirilmesi ve

işletilmesi, çevresindeki ülkelerin milli bölgelerine göre paylaşılacağından, diğer kıyıdaş ülkelere nazaran Hazar'da çok daha sınırlı kıyısı olan Rusya, doğal olarak Hazar'ın deniz statüsüne karşı çıkmaktadır(Baycaunova,2000,s.252).

Azerbaycan'ın 1997 yılında ABD vasıtası ile gerçekleştirdiği petrol anlaşmaları sonrasında BM nezdinde protesto girişimlerinde bulunan İran, Hazar'ın yönetimi hakkında Sovyetler Birliği ile 1921 ve 1940 Antlaşmalarının mevcudiyetine dikkat çekerek, İran ve Rusya'nın gelişmelerden rahatsız olduklarını, karasularının hukuki rejimi hakkında bir ortak mutabakat antlaşmasının yeni duruma göre Rusya, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan'dan oluşan 5 kıyıdaş ülke tarafından ele alınması görüşünü ileri atmıştır. Hazar'ın hukuki statüsünün tespiti Hazar üzerinde transit deniz taşımacılığının düzenlenmesi, Hazar'ın güvenliği için askerden arındırılması, karasuları sınırlarının tespiti, balıkçılık ve doğal kaynakların işletilmesi konularını içerdiği, bu bağlamda 1940 Sovyet-İran Antlaşması'nda münhasır ekonomik bölgenin 10 deniz mili olarak taraflar arasında karara bağlandığından bahisle, Hazar Denizi'nin tüm kaynaklarının kıyıdaş ülkeler arasında "müşterek" olarak paylaşılması gerektiği tezini öne sürmüştür(Caşın,1999,s.304).

Rusya Hazar'da bu politikasını gerçekleştirmek ve Hazar'da nüfuzunu artırabilmek için kamuoyu oluşturmaya çalışmakta ve bölge ülkelerine sık sık önerilerde bulunmaktadır. Uygun zemini bularak ve menfaatleri çakışan devletlerle ittifak ederek Hazar'ın statüsünü lehine çevirmek için siyasi manevralar yapmaktadır.

Buna ilk örnek olarak, Rusya Devlet Başkanı'nın Hazar bölgesi özel temsilcisi ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Viktor Kalujny, Hazar denizinin statüsü ve Kepez petrol yataklarının ortak kullanılması ile ilgili Azerbaycan yönetimine öneriler sunmuştur. Bu öneride, "Azerbaycan ile Türkmenistan'ın kendisine ait olduğunu iddia ettiği Kepez yatağının ortak kullanımı görüşünde olduklarını belirterek, "Mega Proje" kapsamında bulunan Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarının işletim hakkının tamamen Bakü'ye ait olduğunu, Türkmenistan'ın ise herhangi bir iddiada bulunmasının yersiz olduğunu" söylemiştir.

Bu önerilerinin yanı sıra Azerbaycan'a, Hazar Denizi ile ilgili üç anlaşma taslağı sunmuşlardır. Bu anlaşmalar, "birinci olarak Hazar Denizi'nin biyolojik kaynaklarının korunması ve kullanılması yönündeki çabaların birleştirilmesi ikincisi,

Hazar'da çevrenin korunması ve üçüncü olarak da bu denizdeki ticari gemiciliğin geliştirilmesi" ile ilgilidir(NTV , Rusya'dan ..., 2000) .

Rusya bu öneri ile, Hazar Denizi'nin tabanından ileride geçirilebilecek boru hatları ile ilgili sorunları çıkabileceğini ima etmektedir. Bu boru hatlarından gündemde olanları, Türkmenistan'dan Hazar Denizi'nin tabanına inecek olan ve ardından Azerbaycan-Gürcistan üzerinden Türkiye'ye uzanacak doğalgaz boru hattı ile Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının Hazar Denizi'nin tabanından karşı kıyıya Kazakistan'a da bağlayacak olan hatlardır.

Rusya Hazar'ın gittikçe kötüleşen ekolojik durumu ile yakından ilgilendiğini söylemekte ve bunun için Kazakistan'dan ve Türkmenistan'dan nakledilecek petrolün Hazar'ın dibinden döşenecek boru hattıyla yapılmasına karşı çıkmaktadır(Sarıahmetoğlu,1998,s.33).

Aynı zamanda; Hazar'ın çevre sorunlarında kıyıdaş ülkelerin ortak karar almasını sağlayacak bir mekanizmanın kurulmasını hedefleyen Rusya, böyle bir mekanizmanın kurulması halinde, Türkiye'yi ilgilendiren bu enerji hatlarının gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kararında kendisi de söz sahibi olmayı planlamaktadır. Rusya'nın bu önerilerini İran da desteklemektedir. İran'ın Moskova Büyükelçisi Mehdi Safari, Nezavisimaya gazetesinde yer alan demecinde, "Hazar'da çevreyi düşünmek zorundayız. Hazar yatağından geçecek boru hatlarına karşıyız" demiştir.

İkinci olarak Rusya Azerbaycan'a, "Hazar'da iki ülke arasında sahibi tartışmalı doğal kaynak rezervleri sorunlarının, böyle bir kaynağı ilgili iki ülkenin birlikte işletmesi yolu ile çözümlemeyi" önermişlerdir.

Bu öneri ile de Rusya, hem petrol güzergahı üzerinde etkisini kaybetmemiş olacak, hem de Sovyetler döneminde olduğu gibi Hazar'ın zengin kaynaklarına tek başına hakim olabilecektir.

Hazar'ın statüsü konusunda en zararlı çıkan taraf ise Türkmenistan olmuştur. Çünkü Transhazar boru hattının inşa edilmesi için en önemli temel şartlardan biri olan uluslararası sular hukuku halen engel teşkil etmektedir. Hazar Denizi'nin hukuksal statüsü üzerinde İran ve Rusya bir tarafta yer alırken, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan da diğer yanda yer almaktadır. Hazar'ın deniz mi göl mü olduğu tartışması yapılacak herhangi bir boru hattı projesini siyasi risk açısından

tehlikeye sokmakta en azından gecikmesine sebep olmaktadır. Öyle ki Transhazar konusunda Türkmenistan ve Azerbaycan bile henüz hukuksal statü üzerinde anlaşabilmiş değillerdir.

Kazakistan petrollerinin de Transhazar boru hattı ile Akdeniz'e taşınacağı düşünülürse, bölge ülkeleri kadar Türkiye için de Hazar'ın statüsü önem kazanmaktadır. Rusya'nın batıya taşınacak petrolden ayrı tutulabilmesinin anahtarı artık Hazar'ın statüsünde yatmaktadır. Nitekim bu güzergahlar üzerinde Rusya'nın kullanabileceği tek kart Hazar kalmıştır. Bu konuda da stratejik ortağı İran ile paralel politikalar gütmektedirler.

İran, Hazar Denizi kaynaklarının "eşit" paylaşımı için düzenleme isterken, petrol ve doğalgaz kaynaklarının işletilmesinde etkin konuma gelmek istemektedir. Aynı zamanda Hazar Denizi kaynaklarından kendisine yüzde 20 pay verilmesi halinde, bu iç denizin beş kıyıdaş ülke arasında bölünmesini kabul edeceğini(İRNA,2000) de açıklamıştır.

İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Mürteza Sarmadi Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ile ilgili olarak; Rusya ve Kazakistan'ın Hazar Denizi dibinin kaynaklarının müştereken kullanımı yolunda mesafe kaydettiklerini, Azerbaycan'ın aksine İran'ın müşterek paylaşım görüşünü ve Hazar Denizi'nin askerden arındırılması ve kıyıdaş ülkeler dışındaki ülkelerin müdahalesi olmaksızın "adil" ve "eşit" bir paylaşımın yürürlüğe konması gerektiğini belirtmiştir(Caşın,1999,s.306).

İran'ın bu açıklaması, Hazar'ın statüsünde ülke menfaatlerinden başka bir şeyin yatmadığının kesin ispatıdır.

Hazar'ın statüsü ile ilgili tartışmalar Azerbaycan'da yatırım yapan 4 batılı petrol şirketlerini rahatsız etmektedir. Hazar Denizi'nin eski statüsünde olmasının konsorsiyumları meydana getiren şirketler için daha avantajlı olduğu değerlendirilmektedir. Hazar Denizi'ndeki petrolün burada kıyısı olan devletlerce paylaşılması durumunda, üretilecek petrolün % 20'sinin konsorsiyumlarda yer almayan İran'a verilmesi gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır. Halihazırda Hazar Denizi'nin henüz belirlenemeyen statüsü milyarlarca dolar sermayeli konsorsiyumları tehdit etmeye devam etmektedir. Ancak yine de Hazar Denizi'ndeki gelişmelerden uzak kalmak istemeyen RF'nun statü sorununu elinde koz olarak

tutmak istemesi, yakın dönemde ivedi çözüm bekleyen bu konunun bir süre daha sürüncemede kalmasına neden olacağı değerlendirilmektedir.

Hazar enerji rezervleri Rusya'nın diğer iç bölgelerindeki rezervleri yanında daha sınırlı ve azdır(Croissant,1996/97,s.23-40). Moskova'nın, Hazar'daki rezervlere ihtiyacı olmadığı halde bölgeye aşırı ilgi göstermesi, buradan beklentisinin tamamen stratejik olduğunun iyi bir kanıtıdır.

Hazar'ın belirsiz bir hukuki konumda bulunması ile Rusya'nın hedeflediği önemli bir sonuç, bağımsızlığına yeni kavuşan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın kendi kendine yetme, ekonomik anlamda ayakları üzerinde durabilme, enerji üretim ve dağıtım işlerinde kendi başlarına faaliyette bulunabilme kabiliyetlerini sınırlandırmaktır. Bu politikanın özü Rus dış politikasının "yakın çevre" anlayışına dayanmaktadır.

7.6. Güney Osetya Sorunu

Gürcistan'a bağlı özerk bölge konumundaki G.Osetya'nın 100 bin nüfusunun % 66'sını Osetler oluşturmaktadır. Bölgede 28 bin Gürcü ve diğer halklardan da 6 bin kadar insan yaşamaktadır. Gürcistan'daki Osetler, 13-14'ncü yy.da Moğol ordularının Kafkasya'yı işgali esnasında Kafkas Dağları'nı aşarak Gürcistan'a gelmişlerdir. Sovyet döneminde de Güney Osetya Cumhuriyeti oluşturulmuştur.

Osetya coğrafi olarak Kafkas Sıradağları tarafından ve siyasi olarak da bu bölgeyi ele geçiren Rus çarlarının, ülkenin güneyini Gürcistan'ın yönetimine sokmalarından beri bölünmüş bir ülkedir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kuzey Osetya, Rusya Federasyonu'nu oluşturan cumhuriyetlerden biri olurken, Güney Osetya özerk cumhuriyet olarak hala Gürcistan'ın bir parçasıdır.

Ancak Güney Osetya Tiflis'e olduğundan çok daha fazla Moskova'ya meyletmektedir(Karayel,1998). Öyleki Güney Osetya Halk Cephesi 1989 yılında Gürcistan'dan ayrılıp, Kuzey Osetya ile birleşerek birlik cumhuriyetlerine dahil olmak istediğini açıklamıştır.

Gürcistan'dan ayrılarak Kuzey Osetya ile tekrar birleşmek suretiyle, Rusya Federasyonu'na katılma talepleri, Gürcistan tarafından toprak bütünlüğüne ve kendi egemenliğine tehdit olarak algılanmıştır.

1989 yılı yazında Osetler'le Gürcüler arasında şiddetli çatışmalar çıkmıştı. 1989 eylülünde Gürcü ordusu Osetya'ya girmiş, çatışmalar aralıklı olarak beş ay sürmüştür. Eylül 1990'da ise Güney Osetya Demokratik Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmiştir. 20 Kasım 1990'da kendi bağımsızlığını ilan eden Gürcistan Parlamentosu, Aralık 1990'da Güney Osetya Cumhuriyeti'nin özerkliğini kaldırmış ve bölgeyi doğrudan Tiflis'in yönetimi altına sokmuştur. Bu kararı o zamanki Sovyet Devlet Başkanı Gorbaçov bir kararnameyle yürürlükten kaldırdı. 1991 yılında çıkan çatışmalarda 30'a yakın insan öldü. Aynı yılın son aylarında çatışmalar daha da şiddetlendi. Gürcü köyleri basıldı. Çatışmalar 1992 yılında zorlukla kontrol altına alınabildi. Bölge halen sıkıyönetimle idare edilmektedir. Her an yeni çatışmalar meydana gelebilmesi mümkündür.

1989'da Güney Osetya'nın yaklaşık 98 bin nüfusu vardı; bunlardan 65 bini Oset, 20 bini Gürcü idi. Kasım 1991'de Gürcülerin çoğu Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'den ve çevresindeki köylerden kaçtılar. Aynı ayın 23'ünde o zamanki Gürcistan Devlet Başkanı Zviad Gamsahurdiya, "silah taşıyabilen bütün Gürcülerini" Güney Osetya'nın gerçekten Gürcistan'dan ayrılmasını önlemek için Tshinvali üzerine yürümeye çağırdı. Güney Osetya Parlamentosu bunun üzerine cumhuriyetin bağımsızlığını yeniden onayladı. Olağanüstü durum ilan etti ve 1 Aralık 1991'de kendi Ulusal Muhafız Birliği'nin kurulması kararını aldı.

Ocak 1992'de Gamsahurdiya devrildiği için Gürcü birliklerinin saldırısı gerçekleşmedi. Ondan sonra iktidara gelen Edvard Şevardnadze, görüşmelerde bulunmak istediğini bildirdi ve hemen Güney Osetya'daki Gürcü Ulusal Muhafız birliklerinin kontrol altında olmadığını iddia etti. Birçok görüşme girişimi boşa çıktı.

Rusya, Güney Osetya'nın 1991'de kurulan Rusya Federasyonu'na katılmak için defalarca yaptığı başvuru reddetmesine rağmen, birliklerini Kuzey Osetya sınırına yığdı ve 18 Haziran 1992'de bu birlikler, savaş helikopterleri ve tanklarla birlikte Gürcü Ulusal Muhafız birliklerine karşı Tshinvali civarında savaşa girdiler. Devlet Başkanı Şevardnadze bunu Moskova'nın Güney Osetya'yı zorla ilhak etmek için emperyalist bir girişimi olarak nitelendirdi. Gürcü Ulusal Muhafız birlikleri Güney Osetya'ya ağır bir bombardıman saldırısına başladılar.

22 Haziran 1992'de, Rusya'nın 1991 yazından beri görevde bulunan devlet başkanı Boris Yeltsin, tarafları görüşmeler için Ukrayna'nın Dagomis kentine davet

etti. Burada Rusya, Gürcistan, Kuzey ve Güney Osetya'dan birliklerin katılımıyla oluşturulacak bir barış gücünün gözetiminde ateşkes anlaşmasına varıldı. Gürcistan Güney Osetya sınırında ve Tshinvali çevresinde güvenlik koridoru kuruldu ve 4 Temmuz 1992'den itibaren burayı gözetim altında bulunduracak barış gücü konuşlandırıldı.

Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki anlaşmazlık, kaynaklara göre 1.000 ila 2.000 kişinin yaşamına mal oldu. 1.000 civarında kişinin yaralanmasına ve en başta Osetlerden, ayrıca Gürcülerden de on binlerce kişinin sığınmacı duruma düşmesine neden oldu. Anlaşmazlık kesin olarak sona ermedi, çünkü Güney Osetya'nın statü sorunu halen çözüme kavuşturulmadı (Bangert, 1998, s.64).

Şu anda Güney Osetya'da hüküm süren yokluk ve yoksulluk yüzünden sertlik yanlılarının sesi kesilmiştir. Ancak Rusya Federasyonu'na katılma arzusu önceki gibi devam etmektedir. Mayıs 1996'da Moskova'da Gürcistan, Kuzey-Güney Osetya ve Rusya arasında en azından ekonomik ilişkilerin yeniden kurulması ve her iki tarafın anlaşmazlığın çözümünde barışçı metotlara başvurmakla yükümlü olmasını öngören bir memorandum imzalanmıştır.

Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze Güney Osetya'nın Gürcistan içerisinde özerklik statüsünün yeniden tesisini elde edilebileceklerini en fazlası olarak görürken, Güney Osetya Kasım 1996'da başkanlık seçimleri düzenleyerek kendine güvenini göstermiştir. Bu seçimlerde Yüksek Sovyet (Güney Osetya Parlamentosu hala böyle adlandırılıyor) Başkanı Ludwig Çibirov, oyların %65'ini alarak devlet başkanı seçildi. Çibirev, eskiden olduğu gibi Gürcistan'la görüşmeler yapılmasını tavsiye etmektedir. Onun daha sert rakibi, yakın zamanda Tiflis'e karşı daha sert bir tarz talep eden Vladislav Gabarayev ancak % 20 oy alabilmiştir. Şevardnadze ise elbette ki bu seçimleri hukuk dışı ilan ederek reddetmiştir.

8. TÜRKİYE'NİN KAFKASYA CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Türkiye Kafkasya devletleriyle sosyal ve kültürel bağlara sahip olup, bölgede barış, istikrar ve işbirliğinin tesisine özel ilgi duymaktadır. SSCB ile imzalanan 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması ile Kafkasya ile olan ilgisini tamamen kesen Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını hiçbir ayırım gözetmeksizin hemen tanımıştır.

Türkiye'nin Kafkasya'ya yaklaşımı, bölgedeki üç Kafkas ülkesinin katılımıyla kapsamlı işbirliğinin kurulması arzusuyla şekillenmektedir. Bu çerçevede Türkiye, sözkonusu ülkelerin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi, toprak bütünlüklerinin korunması ve ekonomik potansiyellerinin hayata geçirilmesine önem atfetmektedir.

Türkiye, Kafkasya politikasının merkezine etnik, dil, kültürel ve dini özellikler itibariyle ortak değerlere sahip olduğu Azerbaycan'ı yerleştirmiştir. "Sık iniş çıkışlar gösteren uzun bir aşk hikayesi"ne benzetilen(Fuller,1996,s.7) Türk-Azeri ilişkileri iki tarafın da birbirinden aşırı beklentiler içinde olması sebebiyle ancak Haydar Aliyev'in dengeleri gözeten politikaları sonucu gerçekçi politikalar temeline oturmuştur.

Kafkasya'daki bağımsız yeni devletlerden bir diğeri ve Türkiye ile ilişkileri bir türlü istenilen seviyeye gelemeyen ülke Ermenistan'dır. Tarihi saplantılar ve aşırı Rus baskısının Karabağ'daki olaylarla beslenmesiyle Ermenistan-Türkiye ilişkileri bağımsızlığından itibaren hiçbir gelişme kaydedememiştir.

Ankara'nın Kafkasya politikasını Azerbaycan'a endekslmesi ve bölgedeki Karabağ olayları uzun zaman Kafkasya'daki bağımsız devletlerin üçüncüsü olan Gürcistan'ın fark edilmesini ve gerekli önemin gösterilmesini engellemiştir. Ancak Ermenistan'la olan ilişkilerin bir türlü istenilen seviyeye ulaştırılamaması ve Gürcistan'ın, Azerbaycan'a ve oradan da Orta Asya'ya açılan tek güzergah olarak ortaya çıkması, Ankara'nın bu gerçeği farketmesini sağlamıştır.

Yukarı Karabağ ve Abhazya sorunlarının çözümü bölgede barış ve istikrarın tesisi için önemli ve öncelikli konulardır. Türkiye Kafkasya ülkelerindeki tüm ihtilafların barışçı yollardan çözümünün, bu ülkelerdeki siyasi istikrara ve ekonomik

refaha katkıda bulunacağına ve bölgesel işbirliği için yeni ufuklar açacağına inanmaktadır.

Türkiye Güney Kafkasya ülkeleri ile siyasi ilişkilerini geliştirmeye gayret ederken, Kuzey Kafkasya'da daha çok Rusya'yı karşısına almak istemeyen bir politika takip etmiştir. Resmi ağizlardan Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık hareketlerine destek vermemekte ve bunları Rusya'nın iç sorunu şeklinde ifade etmektedir.

8.1. Türkiye-Azerbaycan İkili İlişkileri

Azerbaycan 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık kararı Azerbaycan Parlamentosu tarafından 18 Ekim 1991 tarihinde kabul edilmiştir.

Türkiye 9 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 14 Ocak 1992 tarihinde tesis edilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde kesintiye uğrayan devlet düzeyindeki içten ilişkilerimiz, Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığına kavuşmasıyla sağlam temeller üzerinde canlılık kazanmıştır. İki halk arasındaki kardeşliğe, ortak tarihi bağlara, dil ve kültür birliğine dayanan bu özel ilişkiler, karşılıklı çıkarlarımız, dünya ve bölge sorunlarına ortak yaklaşımımızla her geçen gün biraz daha gelişmektedir.

Türkiye için Azerbaycan ortak dil, kültür ve tarihi paylaştığı önemli bir ülkedir. Türkiye başından itibaren, yeni bağımsız bir cumhuriyet olarak çeşitli güçlüklerle karşılaşan Azerbaycan'ın bu zorlukların üstesinden gelebilmesinde kuvvetli destekçisi olmuştur. Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığının pekiştirilmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve Hazar Denizi'nin zengin doğal kaynaklarından gelen ekonomik potansiyelinin hayata geçirilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir.

Bir diğerinin egemen eşitliğine karşılıklı saygı temeline dayanan Türkiye-Azerbaycan ilişkileri sadece siyasi alanda değil ekonomi, ticaret, eğitim, ulaştırma, telekomünikasyon, tarım, sosyal güvenlik, sağlık, kültür, bilim, turizm gibi her alanda gelişmeyi sürdürmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin temelini 1991-1999 yılları arasında imzalanan 100'ün üzerinde anlaşma oluşturmaktadır

(Dışişleri,Türkiye'nin...,2000). Üst düzey temaslar ve her seviyede ziyaretler düzenli ve sık bir şekilde gerçekleşmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan devletleri arasındaki stratejik işbirliğine dayanan ikili ilişkilerin üst düzeyde seyretmesi memnuniyet verici bir gelişmedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki mevcut iyi ilişkilerin, bölgede bulunan diğer ülkeler için de örnek oluşturması arzusunu taşımaktayız.

Türkiye Azerbaycan ile bir deklarasyon imzalamış ve iki ülke bölgedeki olaylara karşı tutumlarını bu bildiride dile getirmişlerdir:

“Taraflar, bölge devletlerinin uluslararası toplum tarafından tanınan sınırlarının zorla değiştirilmesine yönelik, devletlerin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehlikeye sokan, insan hak ve temel özgürlüklerinin, ayrılıkçı hareketlerin ve terörizmin her türünü kınadıklarını ve bu tehlikelere karşı mücadelede ortak çalışmaları geliştirme iradelerini bir kez daha teyit etmişlerdir.”

Taraflar, Ermenistan Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne saldırılarını kınayarak, Yukarı Karabağ'ın, Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu kaydederek, Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin, Azerbaycan topraklarını süratle ve koşulsuz terk etmesinin, kaçkınların ve zorunlu göçmenlerin evlerine dönmelerinin temin edilmesine ilişkin taleplerini yinelemişlerdir.

Taraflar, Ermenistan-Azerbaycan ihtilafına ilişkin BM Güvenlik Konseyi'nin 30 Nisan 1993 tarihli ve 822 sayılı, 29 Temmuz 1993 tarihli ve 853 sayılı, 14 Ekim 1993 tarihli ve 874 sayılı, 11 Kasım 1993 tarihli ve 884 sayılı kararlarını kesinlikle destekleyerek, bölgedeki ihtilafların devletlerin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve sınırların dokunulmazlığına saygı gösterilmesi ve riayet edilmesini esas alarak çözümlenmesinin, Güney Kafkasya devletleri arasında barışın, istikrarın ve güvenin sağlanması için gereken teminatı oluşturacağından emin olduklarını ifade etmişlerdir. Bildiride, Türkiye tarafının, sorunun çözümü yolunda gösterilen barışçı çabalara ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tutumuna verdiği desteği bundan sonra da sürdüreceğini belirttiği kaydedilmiştir.

Tarafların bölgede güvenliğin sağlanması ve istikrarın temin edilmesi bakımından Azerbaycan-Türkiye işbirliğinin güçlendirilmesinin giderek artan önemine işaret ettikleri belirtilen bildiride, Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a

yönelik tehditlerin önüne geçebilmek için Azerbaycan Cumhuriyeti'ne gereken destek ve yardımı göstermeye devam edeceği ifade edilmiştir.

Enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması hususunda, Hazar geçişi doğalgaz boru hattı projesinin hayata geçirilmesi hususunda, iki ülkenin bölgedeki ekonomik işbirliği çalışmalarında eşgüdüm içinde hareket etmesi özel önem arz etmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ve diğer ilişkilerin daha üst düzeye çıkartılması konusunda taraflar arasında da bir görüş birliğine varılmıştır(Sezer ve Aliyev,Ortak Bildiri, 2000).

Çeşitli nedenlerle son yıllarda azalma gösteren ticari ve ekonomik ilişkilerimize ivme kazandırılması gereklidir. İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana Petrol Boru Hattı'nın kesinlikle hayata geçirilmesi ve Hazar Geçişli Doğalgaz Boru Hattı'nın devreye girmesi bu canlanmanın kaynağı olacaktır. Eğitim ve kültür alanındaki ilişkilerimiz ise uluslarımız arasındaki ortak değerleri pekiştirecektir. Şu sıralar Türkiye üniversitelerinde yaklaşık 200 Azerbaycanlı bilim adamı Türk gençlerinin yetişmelerine katkı sağlamaktadır. Azerbaycan'da ve Türkiye'de binlerce Türk ve Azeri genci karşılıklı eğitim almaktadır. Bu ilişkileri daha da geliştirmek ve yükseltmek her iki ülke insanı yararınadır. Nitekim Azerbaycan, İslam ülkeleri arasında ilk tiyatroyu açan, ilk gazeteyi yayınlayan, Cumhuriyet rejimini ilk benimseyenlerden birisi olan, Latin alfabesini ilk kabul eden ve ölüm cezasını ilk kaldıran devlettir.

Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan Devleti'ne her platformda tam destek vermekte ve yanında olmaktadır. Sayın Cumhurbaşkanı Sezer de Azerbaycan'a yaptığı son gezisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a olan desteğini şu sözlerle dile getirmiştir:

"Türkiye için Azerbaycan'ın gönenci, güvenliği ve toprak bütünlüğü son derece önemlidir. Topraklarının yüzde yirmisi işgal altında olmasına karşın barış isteyen ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi arzusunu açıklayan da Azerbaycan'dır. Bu örnek tutumu ve politikaları ile Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olarak Azerbaycan, diğer Batılı devletlerin de yakın bir ortağı olacaktır."

Türkiye Yukarı Karabağ sorununun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde barışçı, kalıcı ve adil bir çözüme kavuşturulmasına büyük önem vermektedir. Azerbaycan tarafından kabul edilecek bir çözüme Türkiye destek vermeye hazırdır.

Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'yı içine alan yeni bir bölgesel işbirliğinin olduğu bu dönemlerde, Türkiye Azerbaycan ile bu yeni oluşumun fiziki temas noktasını oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın Türkiye için stratejik önemi çok büyüktür. Türkiye bu devleti kaybetme riskini göze alamaz. Nitekim Azerbaycan'ın Ermenistan ile olan ihtilafı nedeniyle Türkiye bu devletle olan tüm siyasi bağı koparmış ve bu devlete halen ekonomik ambargo uygulamaktadır. Türkiye'nin Kafkasya'ya açılan kapısı ve Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleri ile temasını sağlayan tek devlet Azerbaycan'dır. Türkiye Azerbaycan ile bir tarih paylaşmıştır. Nitekim Azerbaycan Gümrü Antlaşması ile Nahçıvan'ın garantörlüğünü Türkiye'ye bırakmıştır. Ayrıca Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklara sahip olması bu bağa siyasi olmak yanında ekonomik bir önemde eklemektedir.

Türkiye 2000 yılı içerisinde Nahçıvan sınırında Dilucu Sınır Kapısı açmıştır. Türkiye'nin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Kafkas ülkeleriyle ilişkileri bu kapıdan sağlanmaktadır. Açılışı yapılan Dilucu Sınır Kapısı Nahçıvan başta olmak üzere, Türkiye'nin bu kapı vasıtasıyla ilişki içinde olduğu dostlarına verdiği önemin bir göstergesidir(Yılmaz,2000). Bu sınır kapısı ile, hem bölge insanının hem de buradan faydalanan diğer ülke vatandaşlarıyla var olan ticari ilişkilerin geliştirilmesine imkan sağlayacağını düşünülmektedir.

8.2. Türkiye-Ermenistan İkili İlişkileri

Türkiye'nin ilişkileri en az olan komşusu Ermenistan'dır. Ermenistan Türkiye'ye çok yakın, ama bir o kadar da uzak komşumuzdur. 3.5 milyon nüfuslu, 29.800 kilometre kare yüzölçümüne olan, denize bağlantısı olmayan bir devlettir. Batısında Türkiye, doğusunda Azerbaycan, güneyinde İran, kuzeyinde Gürcistan'la komşudur. Türkiye'yle diplomatik ilişki en alt seviyededir. Türkiye ile sınır kapıları kapalıdır. Dahası Avrupa'daki Ermeni diasporasının hala soykırım tezini savunması Türk-Ermeni ilişkilerine zarar vermektedir. Türkiye hiçbir zaman bir soykırımın varlığını kabul etmemekte, Ermenistan da hiçbir zaman bir soykırım varlığı düşüncesinden vazgeçmemektedir. Türk-Ermeni ilişkilerini bozan bir başka konu ise Azeri-Ermeni sorunudur.

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Ermenistan'ın bağımsızlığını tanımış ve bağımsızlığının ardından ekonomik güçlüklerle karşılaşan Ermenistan'a insani yardımda bulunmuştur. Türkiye ayrıca, toprakları üzerinden Ermenistan'a insani

yardım malzemesi gönderilmesini de kolaylaştırmıştır. Ermenistan Türkiye tarafından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne kurucu üye olarak davet edilmiş, bununla birlikte Türkiye, Yukarı Karabağ nedeniyle Azerbaycan-Ermenistan arasındaki ihtilafta Ermenistan'ın izlediği tutum ve Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal altında tutmasından ötürü Ermenistan'la diplomatik ilişki tesis etmemiştir.

Yukarı Karabağ konusunda Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sorun, Türk halkı için ciddi endişe kaynağıdır.

Türkiye Yukarı Karabağ'ı, Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve Ermeni birliklerinin işgal altındaki Azeri topraklarından geri çekilmesini istemektedir. Türkiye üyesi olduğu AGİT Minsk Grubu sürecini, soruna barışçı çözüm bulunmasında önemli bir mekanizma olarak değerlendirmektedir.

Türkiye ihtilafın çözümü halinde Ermenistan'la ilişkilerini ve işbirliğini geliştirme hususunda siyasi isteğe sahiptir.

Azeri-Ermeni ilişkilerinde Amerika da taraflardan anlaşma istemektedir. ABD Başkanı Bill Clinton, Washington'da bulunan Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan ile biraraya geldiğinde, görüşmede ağırlıklı olarak Dağlık Karabağ sorununun çözümü ele alınmıştır. Amerika Dağlık Karabağ sorununu üç yılda çözümlemek istemektedir. Bu tarih de yaklaşık olarak Azeri petrollerinin naklinin başlayacağı 2004 tarihine rast gelmektedir. ABD, Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott aracılığı ile de taraflara toprak değişimini öngören bir plan sunmuştur. Ermenistan yönetimi, Karabağ sorununun çözümü konusunda ABD tarafından önerilen toprak değişimi seçeneği kabul etme eğilimi içerisinde. Bunun karşılığında ABD, Ermenistan ekonomisine 3 Milyar dolar yatırım yapmayı vaatetmiştir(Aravot Gazetesi,2000).

Toprak değişimi önerisi yıllardır gündemde olan bir konudur. Plan, "Karabağ'ın bağımsızlığının Azerbaycan tarafından kabul edilmesini, Karabağ ve Ermenistan arasında kalan Azeri toprakları üzerinde bulunan Laçın koridorunun Ermenistan'a verilmesini, bunun karşılığında da Nahçıvan bölgesi ile Azerbaycan arasında kalan Ermeni toprağı Zengezur bölgesinin Azerbaycan'a verilmesini, böylece Nahçıvan ve Azerbaycan'ın bağlanmasını" öngörmektedir.

153
Eğer Azeri-Ermeni barışı sağlanırsa Rusya Kafkasya'daki tek dayanağı olan Ermenistan'ı da yitirecek ve Kafkasya'daki rolünü tamamen kaybedecektir. Planın uygulanmaya konulması halinde Rusya'nın, Azerbaycan'ın ana petrolünün uluslararası pazarlara aktarılmasında rol alması olasılığı da tamamen ortadan kalkacaktır. Planın uygulanması, Azerbaycan ve Türkiye arasında doğrudan bir koridor açacak olması dolayısıyla, Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını büyük ölçüde sarsacaktır.

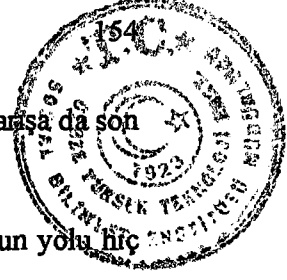
Bu öneriyi Sayın Başbakanımız Bülent Ecevit de dile getirmiş fakat; Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev bu öneriyi şiddetle karşı çıkmış, kanla sulanan toprakların para ile satılamayacağını söylemiştir.

Ermenistan Eski Cumhurbaşkanı danışmanı Gerard Lbardan'a göre şu anda Ermenistan'da hükümetin bir çok organı zayıf ve önemli kararlar verebilecek durumda değildir. Bu durum devlet başkanına önemli kararlar vermesini zorlaştırmaktadır. Üstelik Ermenistan ekonomik durgunluk nedeni ile dışarıya sürekli göç verir duruma gelmiştir. Bunda Türkiye ve Azerbaycan'ın uyguladığı ambargo büyük önem taşımaktadır. ABD Başkanı Clinton da Dağlık Karabağ sorununa çözüm bulunmasıyla ekonomik refah konusunun birbiriyle bağlantılı olduğunu söylemiştir. Ermenistan da Türkiye ile iyi geçinmesi gerektiğini bilmektedir. Fakat ülkedeki güçlü kamuoyuna sahip kesimlerin engellemesi ile karşılaşılmaktadır. Özellikle 27 Ekim parlamento baskınından sonra Ermenistan çok ciddi bir istikrar bocalamasına girmiştir.

Türkiye ve Ermenistan muhakkak suretle aralarında bir diyalog zeminini yaratmalıdırlar. Çünkü bu sorun çeşitli vesilelerle bugün Amerika ile olduğu gibi, geçmişte Fransa, Belçika gibi ülkelerle hemen bir Türkiye-Ermenistan sorunu olmaktan çıkmakta ve üçüncü tarafla Türkiye arasındaki bir soruna dönüşmektedir.

Bu bakımdan Kafkasya'daki Ermenistan sorununda uygun politika iki ülke arasında diyalog ortamı yaratmaktır. Buna mani olucu faktörü Azerbaycan'dır. Ama dış politikayı etnik ve dini eksenlere oturtmak doğru değildir. Kafkaslar'daki bir Türkiye-Ermenistan dostluğu, Ermenistan-Azerbaycan arasındaki sorunlarında çözülmesine son derece hizmet eden bir dostluk olacaktır. Bugün ABD'nin yapmaya çalıştığı gibi Kafkaslar'da kalıcı barışa yardımcı olmak üzere diyalog zeminini temin

etmek, Ermenistan'a da, Türkiye'ye de, Azerbaycan'a da ve bölgedeki barışa da son derece büyük hizmetleri olur (Kıyat,2000).

Ermenistan ile Azerbaycan arasında bir normalleşme olarsa bunun yolu hiç kuşkusuz Ermenistan tarafından işgal altında tutulan Azerbaycan'ın 1/5 toprağının ve bu topraklardan kaçmak zorunda bırakılmış olan 1 milyon Azeri göçmenin kendi yurtlarına dönmesine izin verilmesi ile olacaktır. Ancak arkasına Rus desteğini alan Ermenistan buna sıcak bakmamaktadır. Karabağ'da yasal olmayan, kendine bağlı bir cumhuriyet kurmuştur. Karabağ üzerindeki askeri işgaline devam etmektedir.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan, 26 Eylül'de Moskova'da yaptıkları görüşmenin ardından, "21'inci Yüzyılda Stratejik Ortaklık" deklarasyonunu imzalamışlardır. Ermenistan bölgede stratejik ortak olarak Rusya Federasyonu'nu görmektedir. SSCB döneminde olduğu gibi Rusya Federasyonu döneminde de bu ülkeden ekonomik, siyasi ve askeri destek görmüştür. Çünkü Rusya'nın Güney Kafkasya'ya müdahale edebileceği tek üs Ermenistan'dır. Halen ülkesindeki Rus askeri üslerine karşı olumsuz tutum takınmayan tek ülke yine Ermenistan'dır.

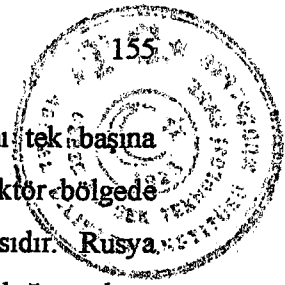
Rusya Federasyonu ile sıcak ikili ilişkilerine rağmen Ermenistan, ABD içindeki kuvvetli lobileri sayesinde bu ülkeden de siyasi destek görmektedir. Aynı bölge için mücadele eden iki ülkenin, stratejik bir önemi olmayan böyle bir ülkeye aşırı ilgi göstermelerinin sebebi dikkatle incelenmeye değerdir.

Ermenistan konusunda göz önüne alınması gereken iki dış güç daha vardır. Bunlar Amerika ve Fransa'dır. Bu iki ülkede mevcut Ermeni kitlelerinin, bu iki ülkenin Ermenistan politikasının şekillenmesinde etkin oldukları kabul edilmelidir (Armaoğlu,1993,s.8).

Ermenistan'ın Türkiye karşısında en zayıf tarafı, sınırlarının tamamen kara ile çevrilmiş bulunması ve Karadeniz ile, yani Avrupa ile bağlantısının ancak Türkiye üzerinden yapabilecek olmasıdır. Bu nokta Ermenistan'ın en hassas handikapı iken, Türkiye'nin her zaman elinde tutacağı potansiyel bir güçtür.

8.3. Türkiye-Gürcistan İkili İlişkileri

Kafkasya dağlarının eteklerinde yerleşen Gürcistan, bölge için kilit rol oynamaktadır. Kuzeyden Rusya, güneyden Türkiye ve Ermenistan, doğudan

Azerbaycan ile komşu olan bu ülke Kafkasya'nın deniz bağlantısını tek başına sağlamaktadır. Ülkenin jeopolitik konumunu güçlendiren diğer bir faktör bölgede oluşan stratejik partnerlerin birbirleriyle bağlantısını sağlıyor olmasıdır. Rusya stratejik partneri Ermenistan ile, Türkiye ise Azerbaycan ile doğrudan doğruya kara bağlantısından yoksundur. Bu nedenle, Gürcistan topraklarını kullanmak zorundadır (Ağacan,2000,s.29).

Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze'nin tabiriyle "Avrasya'nın birleştiği nokta"(Zaman,2000) olan Kafkasya'nın, Karadeniz'e sınırı olan tek ülkesidir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan sekiz ülkenin Gürcistan haricinde hiçbirinin açık denizlere çıkışı olmadığı dikkate alındığında, Gürcistan'ın sahip olduğu bu durumun ona ne kadar üstünlük sağlamış olacağı da daha iyi anlaşılabilir.

Gürcistan'ın Türkiye için anlamı, kuzeydeki güçlü ülke Rusya ile arasında bir tampon bölge oluşturmamasından öte, Azerbaycan ve oradan da Orta Asya'ya uzanabileceği tek güzergahı meydana getirmiş olmasıdır(Sancak,2000,s.46). Özellikle Ermenistan'la ilişkilerin bir türlü istenilen seviyeye ulaşamaması ve Erivan'ın Rusya paralelinde bir politika takip etmesi Türkiye'nin ortak din, dil, soy ve kültürel bağlarla bağlı olduğu Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne ulaşabilmesi için tek alternatif olarak Gürcistan kalmaktadır. Yine bunun bir devamı olarak, Kuzey Kafkasya'da yaşayan Müslüman halkları Türkiye'ye bağlayan en kestirme hatır. Aynı şekilde Hazar ve Kazak petrollerinin uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Türkiye'nin gerçekleştirmeye çalıştığı Bakü-Ceyhan Boru Hattı'nın bir kısmı da Gürcistan üzerinden geçmektedir. Gürcistan'ın tekrar Rusya kontrolüne girmesi, Türkiye'nin de Orta Asya ve Kafkasya ile olan bağlarının koparılması anlamına gelmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile bölge, Hazar havzasında bulunan zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ile gündeme gelmiştir. Güneyden İran yolu ABD tarafından, batıdan Ermenistan yolu Azerbaycan tarafından kabul edilmemiş, en uygun yol olarak Gürcistan-Türkiye yolu seçilmiştir. Batı için önemli olan, XXI . yy için Arap, İran ve Rus bağlantısı olmayan güvenli bir Avrasya alternatifi yaratmak olunca, söz konusu Avrasya petrollerinin uluslararası piyasaya taşınması için Rusya yolu da cazibesini kaybetmiştir(Ağacan,2000,s.29).

Gürcistan hem erken üretim petrol boru hattı, hem de ana ihracat kemeri için kilit konumdadır. Bu konum ana ihracat kemerinin gerçekleşmesi doğrultusunda adımlar atıldıkça daha çok Rus baskısını göğüslemeye yol açacaktır.

Karadeniz de Gürcistan'a baskıları artıran bir diğer sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya, I.Petro döneminden beri sıcak denizlere inme hedefi doğrultusunda kavuştuğu Karadeniz'den SSCB'nin çöküşü ile neredeyse yoksun kalmıştır. SSCB'nin Karadeniz ile olan sınırını Ukrayna, Gürcistan ve Moldova ile paylaşan Rusya denizcilik açısından en elverişsiz paya sahip olmuştur. Rusya'nın Karadeniz ile olan sahil bölümünde deniz derinliğinin uygun olmaması sadece Novorossisk limanının kullanılmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca batıya olan deniz bağlantısını da Estonya, Letonya ve Litvanya ile paylaşmış olması Rusya'nın kıyı ihtiyacını şiddetlendirmektedir. Söz konusu devletler, SSCB'nin çöküşünün ardından hızla Rusya'nın nüfuz alanından çıkıp Batı ile bütünleştiklerinden dolayı onlara baskı yapmak, Gürcistan'a baskı yapmak kadar kolay olamamaktadır.

Gürcistan'ın Batı ile bütünleşme girişimi Rus tepkilerine yol açmakta ve baskıları artırmaktadır. Gürcistan Batı dünyası ile bütünleşmeyi bağımsızlığının garantisi olarak görmektedir. Bu amaçla Devlet Başkanı Erduard Şevardnadze "2005 yılında NATO'nun kapısını çalacağını" açıkça duyurmuştur. Şubat 1997 yılında NATO Genel Sekreteri'nin Gürcistan'ı ziyareti sırasında NATO'dan Kafkasya'da daha aktif politika beklediklerini dile getirmişlerdir.

Batı için çok önemli olan ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından finanse edilen, beş milyar dolar değerindeki tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması projesi açısından da hem kara, hem demiryolu ağları, hem de coğrafi konumu ile, Gürcistan kilit ülke rolü oynamaktadır(Ağacan,2000,s.30).

SSCB'nin çöküşü ile Kafkasya, özel olarak Azerbaycan ve Orta Asya Türkiye'nin dış politikasının ana meselelerinden biri haline gelmiştir. Azerbaycan ve Orta Asya'nın Türkiye ile kara bağlantısını sağlayan en önemli ülke Gürcistan'dır. Ayrıca Türkiye'nin gündeminde önemli yeri olan Bakü-Ceyhan ana petrol boru hattında da Gürcistan ve Türkiye müttefiklerdir. Gürcistan Ankara'nın Kafkasya'daki ilk köprü başıdır.

Türkiye, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımış ve bu ülkeyle yakın komşuluk ilişkileri tesis

etmiştir. Daha sonra 21 Mayıs 1992 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Gürcistan'a yapmış olduğu bir ziyaret ve akabinde temmuz ayında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in yapmış olduğu ziyaretle de iki komşu arasında iyi komşuluk anlaşması imzalanmıştır(Ağacan,2001,s.28).

Fakat, Güney Osetya ve ondan daha önemli olarak Abhazya olayları Gürcistan'ın iç istikrarını sağlayabilmesini engellemiş ve tüm dikkatlerini içişlerine yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Diğer yandan Türkiye'nin de politikasını tamamen Orta Asya Türk Devletleri ve Azerbaycan üzerine çevirmiş olması Gürcistan'ı ihmal etmesine yol açmıştır.

Ancak daha sonraki dönem içerisinde, özellikle Hazar çevresi petrol ve doğalgaz kaynaklarının batı pazarlarına ulaştırılmasında benimsenen Bakü-Tiflis ve Ceyhan Boru Hattı projesi Türkiye'yle Gürcistan arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesine katkıda bulunmuş ve Türkiye, Rusya'dan farklı olarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü sürekli olarak desteklemiş, Gürcistan'ın kendi ayakları üzerinde durabilen bir devlet olması, sorunlarını çözmüş, ekonomik olarak kalkınmış bir devlet olması için elinden gelen desteği esirgememiştir(Ağacan,2001,s.28).

Türkiye Gürcistan'la arasında mevcut dostluk ilişkilerinin korunmasına büyük önem atfetmekte ve ikili ilişkilerin her alanda daha da geliştirilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Türkiye Gürcistan'a, modern Gürcistan'ın kurulduğu andan itibaren ekonomik ve siyasi açılardan destek sağlamaktadır.

Türkiye Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu ve bu devletin bağımsız bir biçimde kendi ayakları üzerinde durmasını istediğini her düzeyde dile getirmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel de Gürcistan'a yaptığı ziyarette "Bağımsızlığını kazandığı ilk günden itibaren Gürcistan ile Türkiye dayanışma içinde olmuştur. Bunu iyi komşuluk sorumluluğunun bir gereği olarak telakki etmişlerdir. Ülkelerimizin arasında her alanda mükemmel düzeyde seyreden ilişkilerin temelinde, aynı coğrafyayı ve tarihi paylaşma bilincinin yanı sıra, halklarımızın birbirine karşı beslediği kardeşlik duyguları da yer almaktadır. Kafkasya'daki ortak stratejik çıkarlarımız çerçevesinde Gürcistan ile işbirliğimizin her alanda daha ileri noktalara taşınması dış politikamızın temel öncelikleri

arasındadır. Türkiye komşusu Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi bütünlüğünün korunmasına, bağımsızlığına ve egemenliğine tüm devletlerce saygı gösterilmesine büyük önem atfetmektedir." demiştir.

Kafkasya'nın barış, refah, istikrar ve güvenliği Türkiye için hayatı bir konudur. Türkiye ve Gürcistan, Avrasya coğrafyasında iki önemli ülkedir. Ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir zeminde geliştirilmesi, bölgenin barış, istikrar ve refahına katkıda bulunacaktır.

Türkiye halen Kuzey Kafkasya'da devam eden kuzeyiyle güneyiyle bölgenin tümünün istikrarını tehdit eden ve vahim insani boyutlar kazanan çatışmaları büyük kaygıyla izlemektedir. Rusya'nın, Çeçenistan başta olmak üzere Kuzey Kafkasya'daki krizi barışçı yollardan çözüme kavuşturmasını içtenlikle temenni etmekte, uluslararası toplumun bu doğrultudaki çağrılarını kulak verilmesini beklemektedir.

Gürcistan halihazırda iç sorunlarını çözüme kavuşturamamıştır. Abhazya'daki ihtilaf, gerek ülkede gerek bölgede barış ve istikrarın tesisi önünde tehlike oluşturmaktadır. Türkiye başından itibaren ihtilafın, Gürcistan'ın uluslararası alanda tanınmış sınırları içinde barışçı yollarla çözülmesini desteklemektedir.

Abhazya sorunu ve iç karmaşa nedeniyle sıkıntılar çeken Gürcistan halkının ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla Türkiye, hem Gürcülere hem Abhazlara insani yardım göndermektedir.

Türkiye ayrıca, taraflar arasında Cenevre süreci çerçevesinde yürütülen diyalogu desteklemektedir. Bu kapsamda Türkiye, 7-9 Haziran 1999 tarihlerinde İstanbul'da bir konferansa ev sahipliği yapmış ve barış sürecine katkıda bulunmak amacıyla tarafları biraraya getirmiştir.

Türkiye Gürcistan'a siyasi, ekonomik alanda verdiği desteğin yanı sıra, bugün Gürcistan'ın en fazla ihtiyaç duyduğu güvenlik alanında da desteklemektedir. Türkiye NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı çerçevesinde, Gürcistan ordusunun kurulmasına yardım etmektedir.

Türkiye 21 Ekim 1994 yılından itibaren bu ülkede görev yapmakta olan Birleşmiş Milletler Gözlemci Misyonuna 5 askeri gözlemci ile katkıda bulunmaktadır(Dışişleri,Türkiye'nin...,2000).

Türkiye ve Gürcistan olarak Avrasya'nın merkezinde doğal bir köprü oluşturan jeopolitik konumumuzun ticari ve ekonomik alanlarda ülkelere çeşitli avantajlar sunduğu açıktır. Türkiye ve Gürcistan Avrasya'nın ulaşım, iletişim ve ticaretinin kavşak noktasında yer almaktadır. İşbirliği ilişkilerimizin bu elverişli zeminde geliştirilmesine ve sağlıklı bir mecrada yürütülmesine özel bir önem atfetmekteyiz. Demokrasi ve ekonomik özgürlükler sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmezleridir. Bu bağlamda işadamlarımız, özel sektörlerimiz ticari ve ekonomik ilişkilerimizin gelişmesinin lokomotifidir.

Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) örgütü iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunması açısından ve bölge ülkeleri ile biraraya gelebilmenin zeminini oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Gürcistan için ise gerek ekonomik anlamda, gerekse siyasi anlamda bölge ülkeleri ile ilişki kurabilmek ve oradan Avrupa'ya açılabilme açısından büyük bir anlam ifade etmektedir.

Öte yandan birlikte gerçekleştirmeyi öngördüğümüz Kars-Tiflis demiryolu, Çıldır-Aktaş üçüncü sınır kapısının açılması ve Batum havalimanının modernizasyonu projeleri, bölgemizdeki refahın artmasına katkıda bulunacak ve ortak geleceğimizin teminatı olacak projelerdir. Bugün geldiğimiz nokta işbirliğimizin karşılıklı yarar zeminini daha da geliştirecek tarihi bir dönemeçtir.

Türkiye ile Gürcistan heyetleri 28 Eylül'de yapılan karma ulaştırma komisyonu toplantısında, Kars-Tiflis Demiryolu Projesi'ne hız verilmesi konusunda görüşmelerde bulundular. İki ülkenin ulaştırma alanındaki ilişkilerinin değerlendirildiği toplantıda, Kars-Tiflis Demiryolu Projesi'nin bir an önce hayata geçirilmesi için yapılması gerekenler de ele alındı.

Yaklaşık 600 milyon dolara malolacak projenin hayata geçirilmesiyle, Rusya ve İran demiryollarına kayan Kafkaslar ve Orta Asya demiryolu trafiği, Türkiye üzerinden geçecek güzergahın kısalığı nedeniyle diğer taşıma koridorlarına alternatif oluşturacak, demiryolu bölge ülkeleri arasında ticaretin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Proje Türkiye tarafında kalan Kars-Aktaş arası 92 kilometre ve Gürcistan tarafındaki 32 kilometrelik Aktaş-Ahılkelek olmak üzere 124 kilometrelik yeni hat

yapımı ile Ahılkelek-Marabda arasındaki mevcut 160 kilometrelik hattın iyileştirilmesini öngörmektedir.

Ayrıca proje ile dünyanın en büyük enerji rezervlerinin bulunduğu Kafkasya-Orta Asya ve Türk Cumhuriyetleri arasında kesintisiz demiryolu bağlantısı sağlanmış olacak, tarihi İpek Yolu'nun canlandırılacak, Türkiye ve Gürcistan arasındaki ikili ticaret de artırılmış olacaktır. Demiryolunun Türkiye'deki kesiminin yapımı yaklaşık 400 milyon dolara, Gürcistan'daki kesiminin yapımı ise 200 milyon dolara malolacaktır(NTV,Türkiye...,2000) .

Rusya'nın Çeçenistan krizinden bu yana Tiflis ve Bakü üzerinde baskı uyguladığı bilinmektedir. Özellikle etnik yapısı ve ayrılıkçı Abhazya, Güney Osetya ve Acarya gibi özerk bölgeleri nedeniyle Gürcistan, Moskova'nın faaliyetlerinden sık sık rahatsız olmaktadır. Gürcistan Rusya'ya Çeçen sınırı ile komşudur. Ruslar, Gürcülerin bu sınırı kullanarak Çeçenlere yardım ettiği bahanesiyle Kuzey Kafkasya'dan sonra, Güney Kafkasya'daki etkinliğini artırmak için siyasi nedenler aramaktadırlar. Petrol güzergahı görüşmelerinin başlaması ile bu siyasi baskılar da artış göstermiştir. Nitekim Gürcistan Uluslararası Petrol Şirketi Başkanı Çanturya, Bakü-Ceyhan projesine gidecek petrolün Tiflis veya Supsa'dan kuzeye, Novorosisk'e aktılmasını önerdi. Bakü-Ceyhan'ın ölümü anlamına gelebilecek bu önerinin, aynı zamanda Gürcistan'ın batı ile siyasi ve ekonomik bağının kesilerek, tekrar Rusya'nın güdümünde bir devlet olacağını, Rusya'ya karşı bağımsızlığını korumaya çalışan Gürcü devletadamları da bilmektedir.

Gürcistan'dan gelen bu olumsuz haberler, yıllardır doğu-batı doğrultusunda ve Rusya'nın dışında kalacak projeleri destekleyen bu ülkenin, Moskova'nın baskısına artık doğrudan maruz kaldığının da açık bir işaretidir. Önümüzdeki dönemde Gürcistan'ın batı cephesinde kalması için Türkiye, ABD ve belki de Avrupa Birliği elinden geleni yapmalıdır. Çünkü Orta Asya'nın batıya, batının da Orta Asya'ya açılış koridoru olan Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batı yanlısı tutumları, bölgenin geleceği için kritik önem taşıyor.

Gürcistan özellikle Bakü-Ceyhan hattı için, alternatif kaynaklar açısından, Türkmen gazı ve Azeri gazı için son derece önemli bir geçiş ülkesidir. Gürcistan'ın bu geçiş ülkesi olarak alacağı ücretler ekonomisi ve batıya entegrasyonu açısından da çok önemlidir. Dolayısıyla bölgede Türkmen gazı, Azeri gazı, Azeri ve Kazak

petrolünü uluslararası pazara Türkiye'den ulaştırılmasını hedefleyen tüm boru hatları için son derece stratejik bir ülkedir. Tercihlerini batıyla entegrasyondan yana yapan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Gürcistan için de bu hatlar Rusya'nın baskılarından kurtulmak için çok önemlidir.

Netice itibariyle Türkiye ile Gürcistan arasındaki iyi ilişkiler, gün geçtikçe daha da ileri bir boyuta taşınmaktadır. Gürcistan'ın Kafkasya'daki stratejik konumu, Tiflis'i, Ankara için hayati bir ortak konumuna getirmiştir. Gürcistan ve Azerbaycan'la oluşturulacak olan stratejik eksen, Rusya'nın nüfuz sahasını güneye doğru genişletmesine engel olacak ve aynı zamanda Ermenistan ve İran'ın Rusya ile olan bağlantılarını kesecektir. Bu durum yalnız kalan Ermenistan'ın, Azerbaycan ve Türkiye ile olan ilişkilerini de yeniden gözden geçirmesine vesile olacaktır. Bakü-Ceyhan-Tiflis boru hattının hayata geçirilmesi Gürcistan'ı Rus hegemonyasından kurtaracak, diğer taraftan Türkiye'yi Kafkasya'da etkin bir güç haline getirecektir. Rusya'dan uzaklaştıkça gerçek anlamda bağımsız bir ülke gibi hareket edebilecek olan Gürcistan için bölgede ilişki kurabileceği ilk ülke Türkiye olmaktadır. Bir başka ifade ile Gürcistan Ankara'ya yaklaştıkça Moskova'dan uzaklaşmış olacaktır.

9. ÇEŞİTLİ SENARYOLAR

Stratejik bir çalışmanın asıl amacı, geleceğe yön vermektir. Sonsuz sayıda değişkene sahip olabilecek şekilde geleceğe yön verebilmek ise, geçmiş ile bugünü doğru tahlil ederek, mantıksal ve bilimsel açıdan doğru yorumlarla, nedenleri ve sonuçları yerli yerine oturtturarak, onu ulaşmak istenen hedefler doğrultusunda kullanabilmekten geçer. Elbette ki gelecek geçmiş kadar kesin değildir. Bu nedenle, mümkün tüm durumlar dikkate alınmalı ve gerçekleşmesi muhtemel her duruma karşı planlar yapılmalıdır.

9.1. Örnek Olay

Bu incelemenin konusunu oluşturan Kafkasya Bölgesi günümüzden 2010 yılına kadar üçer yıllık kesitlerle, geleceğe doğru perspektifle bir stratejik öngörü yapılmaya çalışılacaktır. Stratejik öngörünün sağlıklı olabilmesi için, bölgede nüfuz mücadelesi içinde olan ülkelerin politikaları ve bölgenin yeraltı kaynaklarının stratejik öneminin de incelenmesi gerekecektir.

Burada iyimser ve kötümser olarak adlandırılacak iki adet senaryo ele alınacaktır. Bu senaryolar hiçbir kişi, kurum yada kuruluşun resmi görüşü olmayıp incelemeyi kaleme alan tarafından örnek olması maksadı ile yapılmış zihinsel bir çalışma olma mahiyetindedir.

Her bir senaryoda Kafkasya'nın barış ve istikrarını etkileyebileceğine inandığımız Türkiye, Rusya ve İran'ın bölge üzerindeki ekonomik ve siyasi politikaları yanında, petrol boru hattının bölge ülkelerine ne gibi artı veya eksiler kazandıracağı incelenecektir.

9.1.1. İyimser Senaryo (Senaryo 1)

Bu senaryo bölge ile tarihi, dini ve etnik bağı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kafkasya ve Kafkas ülkelerinin bağımsızlığı, istikrarı ve modern dünya düzenine entegre olmaları için yürütmeye çalıştığı ve dünyanın geri kalan ülkelerinin de desteğini aldığı politikalarının olumlu sonuçlar alabileceği düşüncesinden hareketle oluşturulan bir senaryodur.

9.1.1.1. Kesit 2001 (Bugün-Senaryo 1)

Kafkasya'ya bugün doğrudan etkisi olan üç büyük ülke olan Türkiye, Rusya ve İran kendi içlerinde de bazı sosyo-ekonomik değişimler içindedir. Türkiye uzun yıllardan beri devam eden yüksek enflasyona dayalı ekonomik krizlerden kurtulmaya çalışırken ve yapısal ekonomik reformlara başvururken, ekonomisi tamamen çöken Rusya ise ABD ve AB'nin mali yardımları ile ayakta durmaya çalışmaktadır. Şeriat düzeni ile yönetilen İran'da ise ABD ekonomik ambargosu devam ederken, İran halkı artık daha fazla özgürlük ve demokrasi istemekte ve hükümet bu yönde değişikliklere hazırlanmaktadır.

Her üç ülke de Kafkasya bölgesinde etnik, dini ve tarihi bağlara sahiptir. Bölge XVI. yüzyıldan bu yana sürekli olarak bu üç büyük ülkenin etki sahası içinde kalmıştır.

İran Şii kimliği ile Azerbaycan üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalışırken, kendi toprakları içinde Güney Azerbaycan'da yaşayan yaklaşık 20 milyonluk Azeri nüfustan endişe duymaktadır.

Rusya sıcak denizlere ulaşmak, ülkenin ikinci bir parçalanmaya sürüklenmesini önlemek ve petrol üzerindeki etkisini kaybetmemek için bölge içi ayrılıkçı akımlardan ve mikro-milliyetçikten yararlanmaktadır. Fakat bu mikro-milliyetçilik kendi içinde varolan Çeçenistan'da yüzyıllardan beri süregelen bir savaşa neden olmaktadır.

Türkiye'nin ise Altınordu Devleti ve Kazan Hanlığı ile başlayan bölgeye olan ilgisi Osmanlı İmparatorluğu sonrasında da devam etmektedir. Bölgede yoğun olarak yaşayan Müslüman ve Türk unsurlar ve Türkiye sınırları içinde yaşayan Kafkasya kökenli halklar bu ilginin temelini oluşturmaktadır.

Bölgenin her üç ülke için ekonomik ve tarihi olduğu kadar, stratejik öneminin hat safhada olması bölgede işbirliğini engelleyici, sürekli bir rekabet alanının doğmasına sebep olmaktadır.

Ermeni-Azeri savaşı, Abaz-Gürcü çatışması, Çeçen-Rus savaşı, Oset-Gürcü anlaşmazlığı, Hazar Denizi statüsü, petrol boru hattı güzergahı gibi sorunlar bölgenin aktif anlaşmazlık konularıdır.

Özellikle petrol boru hattı güzergahı ile beliren ittifaklar Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan şeklinde oluşurken, Rusya-Ermenistan-İran ise karşı ittifak olarak gözükmemektedir.

Ancak Türkiye'nin girişimleri ile kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi bölgede ekonomik işbirliğini ve ticareti artırıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca öncülüğünü yine Türkiye'nin yaptığı Kafkasya İstikrar Paketi önerisi bölgeye barış ve huzuru getirici etkiler yapmaktadır.

Nitekim Gürcistan sınırları içerisindeki Abazya ve Güney Osetya sorunları Gürcistan devletinin üniter yapısı ve bütünlüğü bozulmadan anlaşma ile sonuçlanmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında sorun yaratan Karabağ olayları bir ateşkesle sonuçlandırılmış ve barış görüşmelerine başlanmıştır. Çeçenistan savaşı ise eski şiddetinde olmamakla beraber devam etmektedir.

2001 yılı itibari ile imza altına alınan ve 2004 yılında Ceyhan'a ulaşacak Azeri petrolü bölge ekonomisi ve barışını kuvvetlendirecek ikinci bir katalizör görevi yapacaktır.

Bölgede artan ekonomik ilişkiler, tekrar canlandırılmaya çalışılan tarihi ipek yolu projesi ile Batı toplumlarına ve dünya siyasetine entegre olacak Kafkasya bölgesine barış ve istikrar getirecektir.

9.1.1.2.Kesit 2004 (Senaryo 1)

Petrol boru hattının Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden geçerek Ceyhan'a ulaşması sonucunda bu üç ülke ekonomik olarak daha güçlü ve istikrarlı bir konuma sahip olmuşlardır.

Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abazya sorunları tamamen çözümlenirken, Azerbaycan'da istikrarın gereğine inanan Batılı ülkelerin de katkıları ile Karabağ sorununun bir an evvel çözümü için her iki taraf da barış görüşmelerini hızlandırmaları konusunda gayret içindedirler.

Petrolün batıya sevinde son halka olan Türkiye ise, ekonomik sorunlarını aşmış ve yapısal reformlarını tamamlamış olarak AB ile daha iyi ilişkiler içinde olmaktadır. Artık Ceyhan limanı petrol borsası haline gelmiş ve Türkiye milli gelirinin büyük bir bölümünü petrol ithalatı için harcamak zorunluluğundan kurtulmuştur.

İran'ın daha demokratik bir çehreye kavuşması ile ABD'nin ekonomik ambargosu kalkmış ve İran batı ile daha sıkı ilişkiler içine girme gayretleri göstermektedir. Güney Azerbaycan topraklarında yaşayan Azeri nüfusun da etkisi ile Azerbaycan devleti ile olan ilişkilerinde daha ılımlı bir politika gütmekte ve Karabağ sorununa pek taraf olmamaya çalışmaktadır.

Kafkasya'da sorun yaratan tek ülke konumunda kalan Ermenistan, Rusya-İran-Ermenistan ittifakının kırılması ve ekonomik yapısının artık iyice bozulması nedeni ile Türkiye'ye yakınlaşmak gayretleri içine girmiştir. Batı bloğu içinde de desteğini kaybeden Ermenistan Rusya'nın da kendi ekonomik sorunları ile boğuşması sebebi ile bölgede yalnız kalmıştır.

Ekonomik bunalımı aşamayan, Çeçenistan savaşında başarılı olamayan Rusya, Güney Kafkasya'daki olaylara etki gücünü kaybetmeye başlamıştır.

Bakü-Ceyhan petrol boru hattının hayata geçirilmesi ile Türkmen doğalgazı ve Kazak petrollerinin Hazar'dan geçirilerek Ceyhan'a ulaştırılması konusunda görüş birliğine varılmıştır.

9.1.1.3. Kesit 2007 (Senaryo 1)

Bakü-Ceyhan petrol boru hattı ile tamamen ekonomik bağımsızlığına kavuşan ve batı ile entegre olan Gürcistan ve Azerbaycan artık Rusya'nın etki alanından iyice kurtulmuşlardır. Demokratik kurumlarının sağlam temellerle ülkede yerleşmesi ile Rusya'ya endeksli olmayan politikalar üretmeye başlamışlardır. Güçlü orduları ile ülke içinde demokrasilerini korurlarken, dış tehditlere karşı caydırıcı bir güce sahiptirler. Orta Asya'daki Türkmenistan ve Kazakistan'ın da aynı güzergah üzerinden petrol ve doğalgazlarını ihraç etme gayretleri bölgeye daha büyük bir ekonomik istikrar getirmektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyinin de etkisi ile Karadeniz Havzası bir ticaret merkezi olmaya başlamaktadır.

Ermenistan bölgede tamamen yalnızlaşmış ve Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında sıkışıp kalmıştır. İran'dan istediği desteği göremeyen Ermenistan, Rusya'dan da yeteri kadar yardım alamamaktadır. Ermenistan Karabağ barış sürecinde geri adım atmaya zorlanmakta ve işgal ettiği Azeri topraklarını terk etmek niyetinde olduğunu söylemektedir.

Batı ile ilişkilerini yoluna koyma gayretleri içindeki İran, ülkesine yabancı yatırımcıları çekmeye çalışmaktadır. Orta Asya ülkelerinin üzerinde siyasi nüfuz kurma hevesinden yavaş yavaş vazgeçmekte, ekonomik işbirliğini artırmaya çalışmaktadır. İran içerisindeki Azeri nüfus kendi kimliğini açıkça dile getirme arzusundadır.

Askeri ve teknolojik gücünü iyice kaybeden Rusya AB ve ABD politikalarına karşı gelememektedir.

9.1.1.4. Kesit 2010 (Senaryo 1)

AB üyesi olamayan Türkiye bütün gücü ile Kafkasya ve Orta Asya bölgesine yönelmiştir. ABD ile olan stratejik ortaklığı çerçevesinde Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini yoğunlaştıran Türkiye, bölgede en güçlü ülke konumuna ulaşmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan ile ittifak içinde olan Türkiye bu ortaklığı Kazakistan ve Türkmenistan'a da yaymak istemektedir. KEİK çerçevesinde Karadeniz havzasında Türkiye, Karadeniz'i bir ticaret ve güvenlik merkezi haline getirmiştir.

Kazak petrolünü ve Türkmen doğalgazının Bakü-Ceyhan güzergahı üzerinden batıya sevki konusunda yapılan anlaşma ile tüm Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin sağlıklı demokrasilere ulaşması sağlanmıştır.

Kuzeyde halen Çeçen sorunu ile uğraşan ve bu savaşı kaybetme aşamasına gelen Rusya tamamen kendi iç sorunlarına ile uğraşmaktadır. Federasyon içinde de bağımsızlık veya daha fazla özerklik taleplerinin iyice su yüzüne çıktığı Rusya ikinci bir parçalanma eşiğine gelmiştir.

Ermenistan artık Kafkasya'da yalnız başına yapamayacağını anlamış ve Karabağ konusunda bir barış anlaşmasından yana tavırlar sergilemektedir. Nahçıvan ve Azerbaycan arasında fiziki irtibatı koparan Zengezur bölgesi de bu barış görüşmelerinin bir alt konusu olacaktır. Barış görüşmeleri açılan Türk sınır kapılarından birçok Türk yatırımcı Ermenistan'a yatırım atağına girmiştir.

İran bölgedeki nüfuzunu kaybetmiş, Azeri azınlığın kültürel talepleri konusunda politikalar üretmeye çalışmaktadır.

Güney Kafkasya istikrar ve barışa ulaşırken, Kuzey Kafkasya'da Rusya'ya karşı hoşnutsuzluk artmış ve genel bir direnişin ilk adımları sezilir olmuştur.

9.1.2. Kötümser senaryo (Senaryo 2)

Bu senaryo ise olağan gelişmelerin biraz dışına çıkarak ve Türkiye açısından hemen her olaya biraz olumsuz bakarak üretilmeye çalışılmıştır.

9.1.2.1. Kesit 2001 (Bugün-Senaryo 2)

Kafkasya'ya bugün doğrudan etkisi olan üç büyük ülke olan Türkiye, Rusya ve İran kendi içlerinde de bazı sosyo-ekonomik değişimler içindedir. Türkiye uzun yıllardan beri devam eden yüksek enflasyona dayalı ekonomik krizlerden kurtulmaya çalışırken, bir türlü siyasi kararlılık gösterememekte ve ekonominin düze çıkması için gerekli olan yapısal ekonomik reformları yapamamaktadır. Ekonomisi tamamen çöken Rusya ise ABD ve AB'nin mali yardımları ile ayakta durmaya çalışmakta olmasına rağmen, halen Kafkasya ve Orta Asya'da özellikle Çin ile girdiği ortaklık sonrasında etkili olmaktadır. Şeriat düzeni ile yönetilen İran'da ise ABD ekonomik ambargosu devam ederken, Amerika İran'a yaklaşma politikaları çizmektedir. İran halkı artık daha fazla özgürlük ve demokrasi istemekte ve hükümet bu yönde değişikliklere hazırlanmaktadır.

İran Şii kimliği ile Azerbaycan üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalışırken, kendi toprakları içinde Güney Azerbaycan'da yaşayan yaklaşık 20 milyonluk Azeri nüfusun da etkisi ile kültürel bağlarını artırmaya çalışmaktadır.

Ülkesinde bulunan Azeri topluluğun bağımsızlık emellerinden ve Azerbaycan ile birleşme arzusundan korkan İran-Rusya ve Ermenistan ile ittifak içinde olduğu gibi, Karabağ sorunun da Ermeni tarafına silah ve para yardımını gizlice yürütmektedir.

Rusya sıcak denizlere ulaşmak, ülkenin ikinci bir parçalanmaya sürüklenmesini önlemek ve petrol üzerindeki etkisini kaybetmemek için bölge içi ayrılıkçı akımlardan ve mikro-milliyetçikten yararlanmaktadır. Halen Gürcistan'da Abazya ve Güney Osetya sorunlarında taraf olmakta ve Rus askerinin çekilmesinde yavaş davranmaktadır.

Azeri-Ermeni çatışmalarını Karabağ'da alevlendirmeye çalışırken, Karabağlı Ermenilere silah yardımını da gizliden gizliye devam ettirmektedir.

Bakü-Ceyhan petrol boru hattının engellenmesi için Hazar Denizi'nin statüsünü tartışma konusu yapan Rusya, Türkmenistan'dan ve akabinde Kazakistan'dan geçecek boru hatlarının önünü tıkamaktadır.

Türkiye'nin öncülüğü ile kurulan ve bölgedeki ticaret hacmini ve dolayısı ile ikili ilişkileri artırması beklenen KEİK, çok taraflı sınır ve petrol anlaşmazlıklarından doğan karşılıklı güvensizlik nedeni ile istenilen hedefe ulaşmamıştır.

9.1.2.2. Kesit 2004 (Senaryo 2)

Petrol boru hattının Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergahı ile Ceyhan'a ulaşması ile, Azerbaycan'daki Ermeni saldırıları tekrar başlamış, Gürcistan'da ise Abazya bölgesinin bağımsızlık talepleri tekrar canlanmıştır. Türkiye'de ise bombalı terör olayları ile PKK tekrar faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye'nin öncülük ettiği KEİK ve Kafkasya İstikrar Paketi ömrünü başarısızlıkla tamamlamıştır.

Ekonomik sorunlarla boğuşan Türkiye henüz tam olarak enflasyonu yenememiş ve ekonomik krizden çıkamamıştır. Kafkasya'da artan savaş ihtimalleri ve terör olayları ülkenin ekonomisini tekrar bozulma konumuna getirmiştir. Ayrıca Kafkasya'daki olaylara AB de taraf olma gayretleri içine girmiştir.

Kafkasya'da ortak emelleri olan Rusya ve İran Karabağ konusunda Ermenistan'a açık ve gizli yardımlarını artırmışlardır. Ancak petrolün Ceyhan'a ulaşmasına engel olamayan bu ülkeler, Gürcistan ve Azerbaycan'ın siyasi bir istikrarsızlığa düşmesini de sağlayamamışlardır.

Kafkasya'daki bu olaylar sonrasında Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan ittifakı daha da kuvvetlenirken, ABD'nin açık desteğini bu ülkeler arkalarında hissetmektedirler. Bu arada Kafkasya'daki bu karışıklığa Çeçenlerin bağımsızlık savaşının şiddetinin artması da eklenmiştir. İran'da ise Azeri göstericiler seslerini duyurmaya çalışmaktadırlar.

Azeri petrolü Ceyhan'a akarken Kazak petrolü ve Türkmen doğalgazı halen Rusya'nın Novorosisk limanına akmaktadır. Bu iki ülke batı ile entegre olma çalışmalarını petrollerini Rusya'ya satmaları nedeni ile gerçekleştiremedikleri gibi, halen Rusya'nın ekonomik bağımlılığından da kurtulamamışlardır. Aynı zamanda Boğazlar'da artan tanker sayısı Türk ve Rus yetkililer arasında soğuk bir krize dönüşmektedir.

9.1.2.3. Kesit 2007 (Senaryo 2)

Bakü-Ceyhan petrol boru hattının kullanılmaya başlanması ile güzerğah üzerinde bulunan ülkeler ekonomik gelişmelerini hızlandırmışlardır. Ancak Orta Asya'daki diğer petrol ve doğalgaz üreticisi ülkeler bu kaynaklarını paraya dönüştürmek konusunda sabırsızlanmakta ve değişik alternatif yollar bulmaya çalışmaktadır. Hazar Denizi'nin statüsünün halen belirsiz olduğu bu dönemde, Türkmenistan doğalgazının tamamını halen Rusya'ya satmakta ve Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığına devam etmektedir. Kazakistan ise hem ülkesindeki Rus azınlık hem de güney komşusu Çin nedeni ile Rusya'ya petrolünü satmaktan başka çare bulamamıştır.

İyice artan sayısı nedeni ile boğazlardan petrol tankerlerinin geçmesine izin vermeyen Türkiye ile Rusya arasında büyük bir siyasi kriz yaşanmaktadır. Boğazlardan böyle büyük tankerlerin bu kadar çok sayıda geçmesinin boğaz trafiğini aksattığını ve İstanbul halkının hayatını tehlikeye attığını öne süren Türkiye dünyadan da pek destek alamamakta ve zor durumlara da düşebilmektedir.

Türkiye-Rus-İran ittifakını bozmak için Türkmen doğalgazını İran üzerinden alma girişimlerinde bulunmaktadır. Bu öneriye sıcak bakan İran Hazar denizi konusunda tarafsız davranırken, Karabağ konusunda halen siyasetini değiştirmemiştir. Amerikanın da İran'a ekonomik ambargoyu kaldırması ile İran tarafsız bir konuma getirilmeye çalışılmaktadır.

Rusya'da şiddetlenen Çeçen savaşı Kuzey Kafkasya'ya yayılma tehlikesi göstermemekle beraber iyice dünyanın desteğini kaybetmiştir.

9.1.2.4. Kesit 2010 (Senaryo 2)

Türkiye AB serüvenini başka bir bahara bırakırken, tüm gücü ile Kafkasya ve Orta Asya bölgesine yönelmiştir. Türkmen doğalgazını İran üzerinden taşınması konusunda anlaşarak nispeten İran-Rus ittifakını kıran, Türkiye-Hazar'ın statüsü konusunda sonuca ulaşamaması nedeni ile Kazak petrolünün Rusya'ya akmasına mani olamamaktadır. Boğazlardan tanker geçişini de engelleyemeyen Türkiye, Rusya üzerinden gelen Kazak petrolünün Novorosisk-Samsun-Ceyhan güzergahı ile Akdeniz'e ulaştırılması çabası içine girmiştir.

Kafkasya'da tek ittifakı Rusya kalan Ermenistan ise halen Türk düşmanlığına devam etmekte, sözde Ermeni soykırımı iddiası ile dış dünyada taraftar toplamaya çalışırken, Türkiye'yi özellikle zor durumda bırakmaya çalışmaktadır.

Rusya'daki ikinci bir çözülmeye korkan ABD Orta Asya'da doğacak siyasi bir boşluğun Çin tarafından doldurulacağından çekinerek, Rusya'ya ekonomik desteğine devam etmekte ve Rus ekonomisine gelir sağladığını düşündüğü Kazak petrolünün boğazlardan geçişine engel olmamaktadır.

9.1.3. Senaryoların Değerlendirilmesi

Açıklanan senaryoların başlıklarından da anlaşılacağı üzere, bunlar iyimser ve kötümser olup, deyim yerinde ise iki uç bakışı yada sonucu ortaya koymaktadır. Özet olarak iyimser senaryo, tüm tedbirlerin alınması ve üretilen politikaların başarıya ulaşması sonucu doğan olumlu gelişmeleri yansıtırken, kötümser senaryo ise; gerekli hamlelerin nerede ise hiçbirinin yapılamaması veya güdülen politikaların başarısızlığa uğraması sonucu oluşan durumu yansıtmaktadır.

Sonuç olarak devam etmekte olan süreçte beklenen durum ise her iki senaryonun bir karmasıdır. Böylece 2010 yılında Kafkasya bölgesinde mümkün olan senaryo şöyle özetlenebilir:

Ekonomik krizlerle ve Çeçenistan'ın bağımsızlık mücadelesi ile uğraşan Rusya her ne pahasına olursa olsun, özellikle Kuzey Kafkasya bölgesinde kendisini Hazar bölgesinden daha da geriye götürecek olan ikinci bir parçalanma sürecine girmeyecektir. Özellikle Orta Asya'da iyice büyük bir güç olarak gözükmeye başlayan Çin Halk Cumhuriyeti karşısında ABD'nin siyasi ve ekonomik desteğini alacaktır.

Şariat kanunlarını yumuşatarak, kadınlara daha fazla haklar tanıyarak demokratikleşme süreci içine giren ve Batı toplumu ile yakınlaşmaya çalışan İran İslam Cumhuriyeti, topraklarında yaşayan 20 milyondan fazla Azeri Türk'ünün baskısını her zaman üzerinde hissedecektir. Politikalarını her zaman Azerbaycan öncelikli oluşturmaya çalışan İran, günümüzde açıkça görülen Rusya-Ermenistan ittifakından ayrılabilir veya gizliden destek verebilir.

Denize hiçbir bağlantısı olmayan ve Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile çevrelenmiş olan Ermenistan, Rusya ile olan ittifakına her zaman devam edecek ve Karabağ sorununun sürüncemede kalması için elinden geleni yapacaktır. Karabağ sorununa endeksli olan Türk-Ermeni ilişkileri ise Türkiye'nin Azerbaycan nezdindeki girişimleri üzerine, barış sağlayıcı ortamın yaratılması gayretleri yönünde seyredecektir.

Karadeniz ve Hazar Havzası ile Kafkasya bölgesinin barış ve istikrarını hem kendi geleceği hem de Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'nin geleceği için elzem gören Türkiye, girişimcisi olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Kafkasya İstikrar Paketi'nden istediği verimi alamamasına rağmen, Bakü-Ceyhan petrol boru hattının kullanılmaya başlaması ile bir nebze de olsa Güney Kafkasya bölgesinde huzur ve barış ortamının yaratılmasını sağlamıştır. Türkmen doğalgazı ve Kazak petrolünün de aynı güzergah üzerinden geçirilmesi hususunda üretici ülkeler, petrol şirketleri ve alıcı ülkeler aynı görüşte anlaşmışlardır. AB'ne girme arzusunu iyice kaybetmeye başlayan Türkiye, ABD ve İsrail ile kurduğu stratejik ortaklığı genişletmeye çalışmaktadır.

Abazya ve Güney Osetya sorunlarını aşan Gürcistan, Rus askerlerinin de ülkesinden çekilmesi ile iç istikrarını artırmış ve demokrasi yolunda batı dünyası ile entegre olma gayretleri içindedir.

Halen Karabağ sorunu ile uğraşan Azerbaycan, gerek Rusya ve gerekse İran'ın etkisini üzerinde hissedebilmektedir. Türkiye ile doğrudan kara bağlantısının olmaması Azerbaycan'ı sıkıntıya sokarken, yaklaşık olarak 25 yıldır yetiştirilen ordusu ile Karabağ sorununu çözebilecek askeri güce sahiptir.

Petrolün güven içinde batıya sevk edilmesini birinci öncelik kabul eden ABD, bölgede herhangi bir sıcak çatışma çıkma olasılığını önlemektedir. Petrol üzerinde iyice söz sahibi olan Amerika, Çin Halk Cumhuriyeti tehlikesine karşı da Rusya'yı kaybetmek istememektedir. Bu maksatla Rusya'nın çıkışlarını bazen görmezden gelen Amerika, Rusya'da aynı zamanda demokrasi dışı güçlerin oluşmasını önlemeye gayret etmektedir.

10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kafkasya bölgesi kuzeyinde (Kuzey Kafkasya) 6-7 milyon, güneyinde (Kafkasya Ötesi) 16-17 milyon, toplam 23-24 milyon insanın yaşadığı bir bölgedir.

Bu insanlar dil, din ve ırk olarak çeşitlilikler gösterirler. Ellinin üzerinde ulus ve etnik toplulukla bir mozaği andırırlar. Kafkasya bölgesi değişik devletlerin ilgi alanını teşkil etmiş, geçen asırlarda Osmanlı, İran ve Rusya arasında rekabet alanı olmuş, ancak 1991 yılına kadar son 150-160 yılını Rusya'nın (1922'den itibaren SSCB) hakimiyeti altında geçirmiştir. Dolayısıyla Rus damgasının güçlü etkisinden bahsetmek çok doğru olacaktır. Bunu gerek idari sistemde gerekse kültürde hissetmek mümkündür. Bölge halkının anlaşma dili Rusça'dır. Her ne kadar 1991'de bölge uluslarının katkısı ve arzusu olmaksızın bağımsızlık bahşedilmişse de, Rusya'nın bu bölgedeki menfaatleri ile ilgisinin sona erdiğini söylemek için vakit henüz çok erkendir. Zaten Rusya'nın bu bölgeden siyasi olarak çekilmesinden sonra belirgin bir istikrarsızlık döneminin başladığını da görmekteyiz. Bunları siyasi, ekonomik, güvenlik ve etnik sorunlar olarak özetlemek mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra geçen kısa süre içinde önceleri çok az bilinen Kafkasya ve geniş Orta Asya toprakları pek çok açıdan dünya sahnesine çıkmıştır. Komünist Sovyetler zamanında bölgeye giriş son derece kısıtlıydı. Kafkasya ve Orta Asya gerçeği Batı'da ancak son zamanlarda tanınır hale gelmiştir. Sınırlarını kesin olarak çizmenin çok güç olduğu bu bölge Orta Doğu topraklarını iki kereden daha fazla çevrelemekte ve dünyayı bölgenin güvenliğine, politik ve ekonomik önemine, güç odakları ve süreçlerine ilişkin geleneksel bakış açılarını yeniden düşünmeye zorlamaktadır. Çünkü Kafkasya ve Orta Asya'daki değişimler dünya enerji kaynaklarının geleceği konusunda ipuçları vermektedir. Günümüzde enerji, ekonominin itici gücü haline gelmiştir. Gelecek yüzyılda da ekonomik ve sosyal gelişmenin temel direği olmaya devam edecektir.

Sovyetlerin parçalanması ve soğuk savaşın sona ermesi, Avrupa ile Kafkasya ve Orta Asya arasında bölgesel ekonomik işbirliği ve entegrasyon için enerjinin baş rol oynamak suretiyle dengelediği yeni fırsatlar yaratmaktadır. Coğrafi açıdan Avrupa ile Kafkasya ve Orta Asya'nın merkezinde yer alan Türkiye'ye üreticiler ile tüketiciler arasındaki enerji ticaretine kritik öneme sahip bir rol düşmektedir. Bu öyle bir roldür ki geniş bir öngörü becerisini, yaratıcılığı ve bölgenin karmaşık politik

dengeleri ve ekonomik sorunları açısından Türkiye'nin önderliğini sağlayacak stratejik düşünce yapısını gerektirmektedir. Hazar bölgesinin petrol ve gaz ihracatçısı ülkelerinin Türkiye üzerinde oluşturduğu baskılar bu ülkelerin dünya piyasalarına mümkün olabildiğince çok petrol ve gaz pompalama istekleriyle orantılı olarak daha da artacaktır. Türkiye'nin enerji diplomasisinin bu eşi görülmemiş isteğine karşı hayata geçirilebilir bir formül üretmekte göstereceği performans, 21 nci yy.da Türkiye'nin AB, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinin seyrini derinden etkileyecektir.

Mevcut siyasi arenada Kafkasya'da etkin bir güç olarak üç bölge ülkesi mevcuttur. Bunlar Rusya, Türkiye ve İran'dır. Rusya, Güney ve Kuzey Kafkasya'da etkinliğini sürdürmek açısından, özellikle Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da (Türkiye ve İran ile ve bu devletlerin sınırlarını kontrol edecek şekilde) askeri kuvvetin bulundurulmasını zorunlu görmektedir. Rusya, bu bölgeye daha fazla askeri kuvvet yerleştirebilmek için AKKA antlaşmasında yeni düzenlemelerin yapılmasını istemektedir. Bu doğrultuda ilk adım Ermenistan, Rusya ve diğer dört devletle savunma alanında karşılıklı danışmayı öngören ve Mayıs 1992'de imzalanan Bağımsız Devletler Topluluğu Kollektif Güvenlik Anlaşmasıdır. Bu anlaşma sayesinde Rusya, Gürcistan'da dört, Ermenistan'da iki askeri üs elde etmiştir (Yıldız,1998,s.159). Fakat Rusya bölgedeki boşluğu tek başına dolduracak bir güce sahip değildir, dış dünya ile bölgenin ilişkisini kesmek için siyasal olarak çok zayıftır ve bölgeyi tek başına kalkındırabilmek için mali olarak çok yoksuldur (Brezinski,1998,s.123).

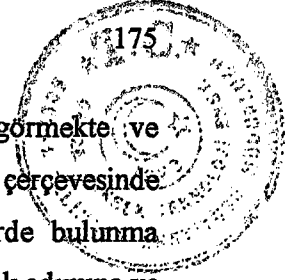
Türkiye için ise durum soğuk savaş dönemine oranla farklılıklar arz etmektedir. Soğuk savaş yılları boyunca dikkate aldığı tüm tehdit algılamaları, birlikte hareket ettiği Batı Bloğu paralelinde, Sovyetler Birliği'ne karşı biçimlenmekte idi. Oysa bugün, Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında ortak bir sınır kalmamıştır. Bölgede bir tampon alanın oluşması, özellikle "mesafenin" jeopolitik değerlendirmelerdeki önemi ve Sovyet sisteminin tesir kabiliyetini kaybetmiş "ideolojik" etkisi düşünüldüğünde, Türkiye açısından belirli bir rahatlama sağlanmıştır(Gökırmak,1996,s.165). Ancak bununla birlikte Anadolu'yu bir kısaç şeklinde saracak tam bir kuşatmanın bir kolu Balkanlar üzerinden gelirken, diğer kolu Kafkasya üzerinden geçmektedir. Bu nedenle

Türkiye'nin genel güvenliği anlamında Kafkasya halen daha önemini muhafaza etmektedir.

Türkiye'nin Kafkasya ile ilişkilerinin geleceği, Rusya ve işbirlikçisi Ermenistan'ın Kafkas politikalarının yanında Türkiye'nin takip edeceği aktif Kafkas politikalarına da bağlıdır. Kafkasya'da kısa vadede zor gibi görünse de, Azeri-Ermeni çatışmasının durdurulması ve Türkiye ile Rusya arasındaki güven ve işbirliği havasının yaratılmasıyla bölgede barış ve istikrar ortamına zemin hazırlayacak olumlu adımlar atılmış olacaktır. Türkiye, Kafkasya'da işbirliği ortamını hazırlayacak kilit ülkelerden biri konumundadır.

Türkiye'nin Kafkasya ilişkilerinin olumlu şekilde gelişmesi, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine ve Türkiye-ABD ilişkilerine de bağlı olarak devam edecektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılması, ülkenin istikrarını sürdürmesine, ekonomik ve demokratik yapısını geliştirilmesine yardım edecektir. Kafkasya ile iyi ilişkiler geliştirecek olan Türkiye'nin bu başarısı Avrupa'nın barış ve istikrarına da katkıda bulunacaktır. Türkiye'nin yeni Avrupa bütünleşmesine uyum göstermesi, Balkanlar ve Kafkasya arasındaki jeopolitik bağlantıyı vurgulamasına bağlı kalacaktır. Ekonomik kalkınmasını uzun süredir parlamenter, çoğulcu ve laik bir sistem içinde geliştirmeye çalışan Türkiye'nin Kafkasya'daki başarısızlığı kökten dincilik, terörizm ve her türlü batı karşıtı hareketlerin yalnız Türkiye'de değil Avrupa, Asya ve Afrika'nın ortalarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada güçlenmesine sebep olacaktır.

Gelecekte Türkiye'nin Kafkasya ilişkilerinde sıkıntı yaratacak en önemli unsur Rusya'dır. Bu sıkıntının sebebi Rusya'nın sadece bir Kafkas faktörü olması değil, Türkiye'nin güvenliğine ve bütünlüğüne yönelik bir politikanın peşinde koşmasıdır. Türkiye bugün, Rusya faktörünün bu niteliğini değiştirebilmek veya yumuşatabilmek için bu devleti çeşitli işbirliği kombinezonları içine çekmeye çalışmaktadır. Bunların başında Karadeniz Ekonomik İşbirliği(KEİ) projesi gelmektedir. Fakat bunların hiç biri ciddi ve somut bir sonuç vermemiştir. KEİ tasarısı, Rusya'nın adeta lütfen girmeyi kabul ettiği, Türkiye'nin sanki proje çalışmasını diye davet ettiği Yunanistan'ın da katılımıyla elmalarla armutların bir araya geldiği, fonksiyonsuz bir kuruluş halini almıştır. Türkiye'yi Kafkasya ve Balkanlar'da kendi politikasına bir engel olarak gören Rusya, Türkiye ile işbirliğine gitmek istememektedir. Gelecekte de Rusya'nın bu politikasının devam edeceği beklenmelidir.

Rusya, son Çeçenistan olaylarını kendi iç sorunları olarak görmekte ve Kafkaslar'daki gelişmeleri "yakın çevre" veya "arka bahçe" politikası çerçevesinde görmektedir. Bu bölgede AKKA tavanlarını delme ve yeni taleplerde bulunma girişimlerine gelecekte de devam edecektir. Türkiye Rusya'nın her politik adımına ve girişimlerine karşı çok dikkatli olmak zorundadır. Gelecekte Rusya'ya taviz verilmemesi için elinden gelebilecek bütün imkanları değerlendirerek, Rusya'yla sahip olduğu 500 yıllık tecrübeyi, ABD ve Batı ülkelerini Kafkasya konusunda yönlendirmede de kullanmalıdır.

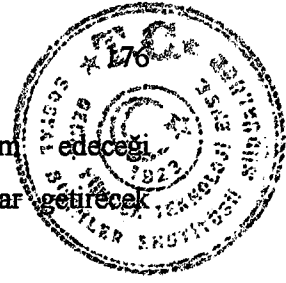
Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını tamamlayarak, Kafkaslarda etkin bir güç haline gelmesini istemeyen Rusya, İran ve Ermenistan gibi ülkelerin gelecekte de, Türkiye'nin halen mücadele ettiği bölücü terör örgütlerine kapalı veya açık destek vermeye devam edecekleri değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda bir değerlendirme yapmak gerekirse, Kafkasya'nın güneyindeki çatışmalar ve Anadolu'da yaşanacak terörist hareketler Rusya'nın lehinde gelişmelere yol açarken, Kuzey Kafkasya'da meydana gelecek krizler ve sorunlar Türkiye'nin işine yaramaktadır. Bölgede yaşanan gelişmeler bu doğrultuda değerlendirilirse hangi olayda kimin, ne kadar rolünün ve bağlantısının olduğu daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Kafkaslar bugün BDT'nun en istikrarsız, hareketli ve yaygın olaylara namzet bölgesini oluşturmaktadır. Güney Kafkasya'da yer alan üç yeni bağımsız devlet Rusya, Türkiye ve İran arasında tampon bölge oluşturarak bir güvenlik kuşağı meydana getirmişlerdir. Ancak bölgede halen daha dengelerin oturmamış olması dolayısıyla ve gerek ekonomik ve siyasi anlamda, gerekse nüfus itibarıyla güçsüz ve yetersiz olan bu üç Kafkas ülkesi dışarıdan gelen etkilere açıktırlar. Bu nedenledir ki ,bölgedeki çatışmalar şimdilik son bulmuş olsa da problemler varlığını dondurulmuş olarak devam ettirmektedirler. İşte bu anlaşmazlıklar ve çatışmalar bölge güvenliğini doğrudan tehdit etmektedirler.

Uzun vadede BDT'nin dağılacağı, Rusya Federasyonu'nun ekonomik ve politik istikrarını sağlayarak süper güç olma yolunda büyük mesafeler alacağı, Rus milliyetçiliğinin sıcak denizlere ve Orta Doğu petrollerine inme konusundaki tarihi emellerinde değişiklik olmayacağı, Rusya ve bölge dışı ülkelerin Kafkas petrollerine ilgilerin devam edeceği, bu ülkelerin desteğini alan Ermenistan'ın tarihi emellerini

bahane ederek bölgede huzursuzluk kaynağı olmaya devam edeceği değerlendirildiğinde; Kafkaslar, Türkiye'nin güvenliğine yeni boyutlar getirecek kaçınılmaz bir gerçek ve sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, kara hakimiyet teorilerinin öncelikli sahası olan Avrasya bölgesinde, merkezi teşkil eden Kafkasya-Orta Asya eksenindeki, petrol havzalarını ele geçirmek hedefi, uluslararası büyük bir mücadeleye neden olmaktadır.

Yeni yüzyılın gözdesi Hazar Bölgesi'ndeki petrol rezervlerinin miktarı konusunda çok değişik tahminler ve açıklamalar yapılmakla birlikte Uluslararası Enerji Ajansı'ndan alınan verilere göre Hazar Bölgesi ispatlanmış petrol rezervlerinin 15-40 milyar varil düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu rakama 70 - 150 milyar varil düzeyindeki muhtemel rezervleri de ekleyecek olursak yaklaşık 200 milyar varillik ciddi boyutta bir potansiyelle karşılaşmış oluruz(Pala,1999,s.21). 1994 yılı sonu itibariyle dünya petrol rezervi 1009.3 milyar varil olarak belirlenmiş olduğu göz önüne alınırsa bu bölgedeki petrol kaynaklarının önemi daha iyi anlaşılmış olur. Verilen rakamlar şu veya bu şekilde değişiklikler gösterse de Hazar bölgesi petrollerinin gelecek 21. yüzyılın en önemli olaylarından biri olacağı öngörüsünü değiştirmeyecektir. Zaten bugün Sovyetler Birliği'nin dağılması ile boşalan coğrafyada verilen güç mücadelesinin temelinde de bu yatmaktadır.

Kafkasya'daki petrol problemi sadece petrolün yeryüzüne çıkarılması ile sınırlı değildir. Petrolün kuyulardan çıkarılması olayın sadece bir kısmını oluşturmaktadır. En az onun kadar önemli olan ve bir çok stratejik hesaplar içeren diğer bir sorun da petrolün hangi güzergahlardan, ne şekilde uluslararası pazarlara taşınacağıdır. Petrol anlaşmalarının hayata geçirilip üretime başlanamamasındaki en önemli neden petrol boru hatlarının güzergahları konusunda halen daha bir uzlaşma sağlanamamış olmasıdır. Bölgedeki petrolden pay kapma peşinde olan ülkelerin her biri bu güzergahların kendisi için en ekonomik ve hızlı olanını veya ondan da öncelikli olarak kendisi için en güvenli olanını istemektedir. Doğal olarak bütün ülkeler için bu aynı anda mümkün olamayacağı için, bazı ülkelerin istekleri gerçekleşecek ve bazılarının ise gerçekleşemeyecektir. Bugün için Kafkasya'da verilen mücadelenin özünde de bu durum yani, boru hatlarının güzergahlarının hangi ülke ve/veya ülkeler menfaatine göre belirleneceği konusu yer almaktadır. Belirlenecek güzergah aynı zamanda bölgede kimin daha güçlü olduğunu da ortaya koyacaktır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Petrol boru hattı güzergahı konusunda çalışmaların başlaması ile beraber bölgede ilk beliren eğilim, petrolün uluslararası pazarlara Rusya üzerinden taşınması yönünde idi. Hatta geçiş izni vermesi için Rusya iknaya çalışılacaktı. Ancak petrol rezervlerinin çok büyük bir miktara ulaşması, Kazakistan'dan başka devreye Azerbaycan ve Türkistan'ın girmesi, ve ortaya çıkan siyasi koşullar (cumhuriyetlerin bağımsızlığı) Rusya'nın bu zenginlikten pay almasının, ancak boru hatlarının kendi topraklarından geçmesiyle mümkün olacağı gerçeğini ortaya çıkardı. Bunun için petrol boru hattının Kafkasya'nın kuzeyinden geçilerek Novorossisk limanına bağlanması ve güneyden geçecek tüm boru hatlarının engellenmesi gerekecekti. Dolayısıyla, 1992 baharından itibaren Rusya'nın Karadeniz'in doğu kıyılarını denetlemek ve Kafkasya üzerindeki nüfuzunu korumak için harcadığı çabalarda, petrol sorunun etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kuzey Kafkasya'da meydana gelen etnik çatışmalar ve özellikle Rusya'nın Kafkasya'daki boru hattı güzergahında yer alan Çeçenya'ya müdahalesi, uzun vadede boru hatlarının geçiş bölgesindeki istikrarsızlığın sürmesi olasılığını arttırmıştır. Aslında benzer şekilde Güney Kafkasya'dan geçerek Türkiye'ye gelecek boru hatları da belli bir istikrarsızlık ortamı içinde kalmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında süregelen Karabağ sorunu, bu güzergah üzerinde kesin bir anlaşmayı engellemektedir. Bununla beraber gerek ABD, gerekse Avrupalı devletler, Rusya'nın bölgede tekrar etkinliğini arttırarak Azerbaycan ve Kazakistan üzerinde tahakküm kurmasını önlemeye çalışmaktadırlar. Ayrıca Batıda sempati gören Ermenistan'ın en önemli çıkış kapısı ve potansiyel ticaret ortaklarından birisi Türkiye'dir. Bu koşullarda, Batının da araya girmesi ile Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki problemin aşılması daha kuvvetli ihtimaldir.

Çeçen halkı ile olan yakın tarihi, kültürel, sosyal ve dini bağlarından dolayı Rusya ile Çeçenistan arasındaki mücadele Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Çeçenler ile hiç bir bağı olmasa dahi Türkiye Kafkaslar'daki tüm gelişmelerden ister istemez etkilenecektir. Zaten kabaık olan politika sorunlarına bir yenisinin eklenmesi Türkiye açısından arzulanır bir durum değildir. Türkiye Çeçenistan konusunda yapacağı fayda /maliyet analizi sonucunda izleyeceği politikayı saptarken çok dikkatli adım atmak durumundadır.

Kafkasya'nın güvenlik sorunları sadece bölgedeki ülkelerin gündemini işgal etmemekte, son yıllarda bölgede cereyan eden olaylar ve gelişmeler AGİT'in ve

178

dolayısıyla da Avrupa'nın da ilgisini ve müdahalesini beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, Barış İçin Ortaklık (BİO) programının Kafkasya'yı kapsaması ve üç Kafkas ülkesinin programa dahil olması bölgenin güvenlik sorunlarının uluslararası nitelik kazanması sonucunu doğurmaktadır.

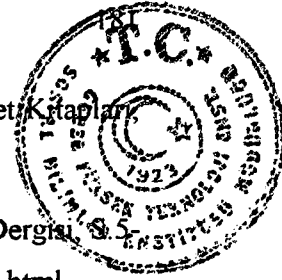
KAYNAKLAR

1. ABREC Almir, Kuzey Kafkasya'daki Karmaşık Durum: Yeni Felaketlerden Kaçınma Yolları, S.20-23, Kafkasya Yazıları, Sonbahar 1999
2. AĞACAN Kamil, Gürcistan'a Yönelik Artan Rus Baskıları ve Türkiye, Stratejik Analiz, Ağustos 2000
3. AĞACAN Kamil, Türkiye-Gürcistan İlişkileri, Erdoğan Aktaş'ın Sunduğu Yakın Plan Programı, 30.01.2001, www.ntvmsnbc.com/news/60411.asp
4. AKDES Nimet Kurat, Rusya Tarihi, S.435-467, Türk Tarih Kurumu, 1993
5. AKGÖNENEÇ Oya Dr., Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Hedefleri ve Bunlar Üstündeki Etken Faktörler, S.17-22, Avrasya Dosyası Rusya Özel, İlkbahar 1994
6. AKGÖNENEÇ Oya Dr., Yeni Rusya'nın Kendi Hakkında İmajı ve Milli Hedefleri, S.69, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Nisan 1994
7. Alexandrian A. ve H., 21nci Yüzyılın İpekyolu, Nouvelles D'Arménie, Ocak 1999, Çeviren: Maral Balımoğlu, www.agos.com.tr
8. ALİYEV Haydar, Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü, S.47-49, Sabah Yayınları, Ağustos 1998
9. ARAVOT Gazetesi, Ermenistan: Ver Parayı Al Karabağ'ı, Zikreden: NTV, 17.05.2000
10. ARMAOĞLU Fahir Prof. Dr., Kafkaslar'da Yeni Yapılanma, S.3-12, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Temmuz 1993
11. ASLAN Halil Kürşad, Azerbaycan Petrolünün Bölge ve Dünya Siyasetindeki Rolü, Master Tezi, İstanbul 1998
12. ATAK Sadık, Rusya Siyaseti, Ankara 1964
13. AYDIN Nehir, Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Mille Güce Etkileri, Harp Akademileri Yayını, Nisan 1999
14. AYDIN Turan, Rusya'nın Bölgesel Dış Politika Yaklaşımı, S.39, Strateji, 1995/4
15. BANGERT Yvonne, Güney Osetya Anlaşmazlığı, S.63-65, Kafkasya Yazıları, Yaz 1998

16. BAYCAUONA Saule, Kazakistan Petrol ve Gazının Türk ve Rus Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi, S.252, Avrasya Dosyası ABD Özel, Yaz 2000
17. BAYKAL F. Hakan, Bölgedeki Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Hazar Denizi'nin Hukuki Rejiminin Değerlendirilmesi, S.55-58, Basın Dünyası, Ekim-Aralık 1995
18. BEKAR Olgan, Ulusal Çıkar Çatışması, Ekim-Kasım 1998 www.tusiad.org.tr/yayin/gorus/37/htm/sec8.html
19. BİCE Hayati, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991
20. BİLGE Suat, Güç Komşuluk, İş Bankası Yayınları, 1992
21. BİNAY Mehmet, Kafkas İstikrar Paketi ve Kazakistan, 1 Haziran 2000 Tarihli Ateş Çemberi Programı
22. BLANK Stephen, Instability In the Caucasus: New Trends, Old Traits, P.14-20, Jane's Intelligence Review, April 1998
23. BOTAŞ, Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, www.botas.gov.tr/tr/projeler/02.html
24. BÜLENT Ali Rıza, Türkiye Hazar Enerji Politikasını Gözden Geçirmeli, 30.06.2000 tarihli Ntv'ye Değerlendirme
25. BREZİNSKİ Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası, S.123, Çev: Dikbaş Ertuğrul ve Kocabıyık Ergun, Sabah Yayınları, 1998
26. CAN Sönmez, Jeopolitik Açından Kafkasya, S.208, Avrasya Dosyası Rusya-Kafkasya Özel, Kış 1996
27. CAŞIN H. Mesut Dr. , İran'ın İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları , S.283-324, Avrasya Dosyası İran Özel, Sonbahar 1999
28. CİHANGİROĞLU Mustafa Baki, Bölgesel İşbirliği Modeli Olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Modeli, Master Tezi, İstanbul 1998
29. COHEN Ariel, Avrasya Boru Hatları Stratejisi, S.2, Avrasya Etüdları, İlkbahar 1996
30. CROISSANT M. Cynthia ve P. Michale, Hazar Denizi Statüsü Sorunu, İçeriği ve Yansımaları, S.23-40, Avrasya Etüdları, Kış 1996/97

31. Çeçen ANIL Prof. Dr. , Atatürk ve Avrasya, S.217-252, Cumhuriyet Kitapları, Mart 1999
32. ÇELİK Osman, Bağımsız Kafkasya Cumhuriyeti, Birleşik Kafkasya Dergisi, 23, Eskişehir 2000, Zikreden: www.kafkas.org.tr/tarih/bagkafkasya.cum.html
33. ÇORLU Murat, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Dünya-Ekonomi-Politika, 1994
34. ÇURAL Ahmet Hv.Fz.Kur.Bnb. , Neden Çeçenistan, Silahlı Kuvvetler Dergisi, 1996
35. DAILY Report, July 1994, Zikreden: Dış Politikasında Yeni Yönelimler, Avrasya Dosyası Rusya-Kafkasya Özel, Kış 1996
36. DAILY Report, September 1994, Zikreden: Dış Politikasında Yeni Yönelimler, Avrasya Dosyası Rusya-Kafkasya Özel, Kış 1996
37. DEKLERASYON, Gürcistan ve Abazha Arasındaki Sorun Nasıl Çözölür? , S.66-68, Kafkasya Yazıları, Sonbahar 1998
38. DEMİR Ali Faik, SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, S.222, Değişen Dünya ve Türkiye, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996
39. DEMİREL Süleyman, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Devlet veya Hükümet Başkanları Gayriresmi Zirve Toplantısı'nda yaptıkları konuşma, 17.11.1999, www.cankaya.gov.tr
40. DEMİREL Süleyman, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Gürcistan Devlet Başkanı Sayın Shevardnadze Onuruna Verdiği Yemekte Yaptığı Konuşma, Ocak 2000
41. DEVLET İstatistik Enstitüsü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği: Tarihçe Ve İşbirliğinin Yapısı, www.die.gov.tr/turkish/bsec/gnlbilg.htm#tarihce
42. DIŞİŞLERİ Bakanlığı, Türkiye'nin Kafkasya Cumhuriyetleri İle İlişkileri, www.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/kafkasya.htm
43. DIŞİŞLERİ Bakanlığı, Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/hazar.htm
44. DIŞİŞLERİ Bakanlığı, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi, www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/baku.htm

45. DUYMAZ Sema, Balkan Ülkeleri İle İlişkiler ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Web Sitesi, www.byegm.gov.tr/turkiye/turkce/dunya233.htm
46. DÜNYA Gazetesi, "Haznedaroğlu Mavi Akım'a Start Veriyor" Başlıklı Haber, 31.12.1999
47. EFEGİL Ertan Dr., Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye, S.187, Avrasya Dosyası ABD Özel, Yaz 2000
48. EMERSON Michael, Kafkas İstikrar Paketi ve Kazakistan, 1 Haziran 2000 Tarihli Ateş Çemberi Programı
49. ER İsa M. Kur. Bnb., Kafkasya'da Meydana Gelen Gelişmeler, Silahlı Kuvvetler Akademisi Tez Çalışması, 1994
50. FOREIGN Policy Council, Russia's Foreign Policy Concept, P.14-26, International Affairs, Februar 1993
51. FULLER Elizabeth, Türkiye Orta Asya ve Transkafkasya'da nüfuz sahibi olmak için gürüşüyor, S.7, Çev: Aygen Murat, Yeni Forum, Ağustos 1996
52. FULLER Graham, Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, S.227, Çev: Yaşar Bülbül, Alfa Yayınları 2000
53. GAMSIZ Yüksel Kur. Alb., Türk Tarihi İçinde Azeriler, S.35-51, Harp Akademisi Yayınları, Şubat 1994
54. GARETH M. Winrow, Turkey's Relations With The Caucasus and Central Asian Republics, Perceptions, March 1996
55. GULİYEVA Nermin ve BAİTZHAUNOVA Saule, Eğrisiyle Doğrusuyla Türkmen Gazı ve Türkiye, Stratejik Analiz, Ağustos 2000
56. GÖKIRMAK Mert, Türkiye-Rusya İlişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme, S.165, Değişen Dünya ve Türkiye, Bağlam Yayınları, 1996
57. GÜL Atakan ve Ayfer, Avrasya Boru Hatları ve Türkiye, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996

58. HABİÇOĞLU Bedri, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Politikası, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Nart Yayıncılık, 1993, Zikreden: www.kafkas.org.tr/tarih/oskafkaspol.html

59. HAYAUD DIN Mian, An Analysis Of The Foreign Economic Policies Of The Central Asian States And Azerbaijan:1992-1996, Zikreden: Halil Kürşad, Azerbaycan Petrolünün Bölge ve Dünya Siyasetindeki Rolü, İstanbul 1998

60. HIZAL Ahmet Hazar, Kuzey Kafkasya: Hürriyet ve İstiklal Davası, S.13-17, Orhun Yayınları, Ankara 1961

61. İRNA Haber Ajansı, İran Hazar Denizi Kaynaklarından Pay İstiyor. , Zikreden: 2.08.2000 Tarihli NTV Haber Programı

62. KALAFAT Yaşar, Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları, ASAM Yayınları, Ankara 1999

63. KAMEL Ayhan, II. Dünya Savaşı Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri, S.409-419, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999

64. KAMEL Ayhan, II. Dünya Savaşı Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri, Dış Politika Enstitüsü, [www.foreignpolicy.org.tr /tr/makale/ akamel _01.html](http://www.foreignpolicy.org.tr/tr/makale/akamel_01.html)

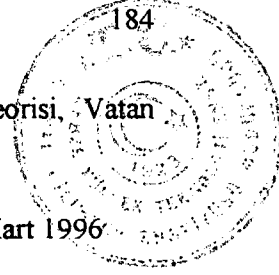
65. KARAYEL Erol, Kafkasya'da Etnik Çatışmalar: Sebebler ve Çözümler, Kafkas Vakfı Bülteni, Kış 1998, Zikreden: [www.kafkas.org./ bgkafkas/etnik sorunlar.html](http://www.kafkas.org./bgkafkas/etnik_sorunlar.html)

66. KEPBANOV A. Yolbars, Hazar Denizi'nin Yeni Siyasal Statüsü Bölgesel İşbirliği ve İstikrarın Temelidir. , S.57-65, Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Derleyen: Alaaddin Yalçinkaya, Bağlam Yayınları, Kasım 1998

67. KHASBULOV Ruslan, The Struggle For Russia, P.121-128, London 1993, Zikreden: Oya Akgöneneç, Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Hedefleri ve Bunlar Üstündeki Etken Faktörler, Avrasya Dosyası Rusya Özel, İlkbahar 1994

68. KIRIMLI Hakan Doç. Dr. , Bu Bayrak Yerde Kalmaz, S.52, Yeni Avrasya Dosyası Rusya Özel Eki, Eylül 2000

69. KIYAT Atilla E. Koramiral, Ermenistan İle İlişkiler ve Ortadoğu, NTV Gündemdekiler, 12 Ekim 2000

70. KOCABAŞ Süleyman, Kuzeyden Gelen Tehdit: II. Roma Teorisi, Vatan Yayınları, İstanbul 1989
71. KOCAOĞLU Mehmet, Petro-Straeteji, Harp Akademileri Yayını, Mart 1996
72. KOHN Hans Prof. Dr. , Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği, S.5, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991
73. KÖK Havva, Günümüzde Türkiye-Rusya İlişkileri ve Hazar Petrolleri Konusu, S.616, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999
74. KULOĞLU Armağan E. Tümgeneral, Rusya Federasyonu'nun Yeni Kafkasya Politikası, S.38-42, Stratejik Analiz, Mayıs 2000
75. KUMKALE Tahir Tamer, Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri, Harp Akademileri Yayını, Temmuz 1995
76. LANG David Marshall, Gürcüler, S.27, Çev:Domaniç Neşenur, Ceyhan Yayıncılık, İstanbul 1997
77. MUFTI Şevket, İmparatorlukların Kafkasya Rekabeti, S.18-21, Kafkasya Yazıları, İlkbahar 1997
78. MÜTERCİMLER Erol, 21nci Yüzyıl Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Modeli, S.35, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1993
79. MÜTERCİMLER Erol, 21nci Yüzyıl ve Türkiye, S.266, Güncel Yayıncılık, Şubat 2000
80. NICHOLS Johanna, Azınlıklar Yol Ayrımında, S.12-35, Kafkasya Yazıları, Yaz 1997
81. NOLYAIN Igor, Moscow's Initiation Of The Azeri-Armenian Conflict, P.541-563, Cenral Asian Survey, 1994
82. NTV Haber, Balkanlardan Sonra Kafkasya İstikrar Pakti, Avrupa Politika Etüdleri Enstitüsü Raporu, 12.05.2000
83. NTV haber, Aliyev İstikrar Paktına Desteğini Sürdürüyor, 15.05.2000
84. NTV Haber, Rusya'dan Hazar Önerileri, 15.05.2000, www.ntvmsnbc.com/news/17775.asp

85. NTV Haber, Kazak Petrolleri ve Bakü-Ceyhan, 31.05.2000 Tarihli Haber
86. NTV Haber, Türkiye-Kafkasya Arasında Demiryolu, 20.09.2000,
www.ntvmsnbc.com/news/31542.asp
87. NTV Haber, Sezer: Rusya'yla İlişkiler Gelişmeli, 23.10.2000 Tarihli Haber,
www.ntvmsnbc.com/news/38961.asp
88. NUREŞ Nurver, KEİK Kuruluşu, Hedefleri, Faaliyetleri Hakkında Belgeler, S.193-222, Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Derleyen: Alaaddin Yalçinkaya, Bağlam Yayınları, Kasım 1998
89. OĞUZ C. Cem, Cihad Fikrinden Rusya İle Flörte: Dağıstan'da Değişen Dinamikler ve Kuzey Kafkasya'ya Etkileri, Stratejik Analiz, Ekim 2000
90. ORTAYLI İlber Prof. Dr. , XVIII. Yüzyılda Türk-Rus İlişkileri, S.125-132, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, Türk Tarih Kurumu, 1999
91. Osmanlı Devleti İle Kafkasya, Türkistan Ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgesi, S.26-28, Ankara 1982, Zikreden: 21.Yüzyıla Girerken Türk Dünyası, Nisan 1995
92. ÖRGE Selim ve ERSOY Ergin, Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye, Harp Akademileri Yayını, Mayıs 1995
93. ÖZBEK Nadir, Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler, S.9, Avrasya Dosyası Rusya-Kafkasya Özel, Kış 1996
94. ÖZGÜR Yüksel, Zengezur Bölge İncelemesi, Harp Akademisi Yayını, Nisan 1996
95. PALA Cenk, 21nci Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrolün ve Hazar Petrollerinin Yeri ve Önemi, S.20, Petrogas, Mart-Nisan 1999
96. PAMİR A. Necdet, Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı: Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun, S.30, ASAM Yayınları, Ankara 1999
97. PAMİR A. Necdet Prof. Dr. , Türkiye'nin Enerji Gereksinimi: Uluslararası Boru Hatları ve Stratejisi, S.46-53, Stratejik Analiz, Mayıs 2000
98. PAMUK Mustafa, Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü-Yarını, Harp Akademisi Yayını, Mayıs 1995
99. SANCAK Kadir, Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri, Master Tezi, İstanbul 2000

100. SARIAHMETOĞLU Nesrin, Kafkasya Ötesindeki Siyasal Gelişmeler ve Hazar Petrolleri, S.23-39, Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Derleyen: Alaaddin Yalçinkaya, Bağlam Yayınları, Kasım 1998
101. SAVODNA Rosia, Moskova 1994, Zikreden: Turan Aydın, Rusya'nın Bölgesel Dış Politika Yaklaşımı, Strateji, 1995/4
102. SAYDAM Abdullah, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997
103. SEZER A. Necdet, Kafkasya'nın İstikrarı Çok Önemli, 01.11.2000 tarihinde Ntv'de Yayınlanan Haber Metni
104. SEZER A. Necdet ve ALİYEV Haydar, Ortak Bildiri, Sezer ve Aliyev'den Ortak Açıklama, 11.07.2000 tarihli Ntv'de Yayınlanan Haber Metni
105. SOYSAL İsmail, Hazar Bölgesinde Petrol ve Gaz Kaynakları, S.19-22, Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Derleyen: Alaaddin Yalçinkaya, Bağlam Yayınları, Kasım 1998
106. SÜNBÜL Tarık, Azerbaycan Dosyası, S.18, Ankara 1990
107. ŞAHİN Harun, Kafkasya'nın Yakın Tarihi, Kafdağı Dergisi, Zikreden: www.geocities.com/Athens/Aegean/7654/yakint.htm
108. ŞİRİN Nurettin Kur.Kd.Alb. , Kafkasya ve Orta Asya Petrollerinin Akdeniz'e Ulaştırılması ve NATO Güvenliğine Etkileri, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, 1997
109. TAŞTEKİL Fatma Bayraktar, KEİB Projesinin Gelişimi ve Üye Ülkelerin Türkiye İle Ekonomik İlişkileri, Master Tezi, Aralık 1993
110. TAŞTEKİN Fehim, Kafkasya'da Nüfuz Savaşları, Kafkasya Dergisi, 2000, Zikreden: www.kafkas.org.tr/tarih/kaskasyadanufuzsav.html
111. TAŞTEKİN Fehim, Bitmeyen Bir Sürgün , 2001, htwww.kafkas.org.tr/ajans/bitmeyensurgun.html
112. TAVKUL Ufuk, Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik önemi, S.249-260, Kök Araştırmalar, Güz 1999
113. TORUMTAY Necip, Değişen Stratejiler Odağında Türkiye, S.188-189, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996

114. TÜRKİYE Stratejik Araştırmalar Merkezi, Dünya Ülkeleri Durum Değerlendirmesi, İstanbul 1992

115. TÜRKMEN İlter, Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği, S.641-653, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999

116. VASILYEVA Olga ve MUZAYEV Timur, Kuzey Kafkasya'da Milliyetçilik ve Ayrılmakçılık, S.13-17, Kafkasya Yazıları, İlkbahar 1999 Alıntı: Bölgesel İdeoloji Arayışında Kuzey Kafkasya, S.7-10, Progress, Moskova 1994

117. YAVUZ Kemal E. Orgeneral, Orta Asya'nın Batıya Açılan Kapısı Kafkasya, S.75-79, Ulusal Strateji, Eylül-Ekim 2000

118. YILDIZ Yavuz Gökalep, Kafkas Topluluklarının Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politikalar ve Etkinlikler, S.159, Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, Harp Akademisi Yayını, 1998

119. YILMAZ Mesut, Dilucu Gümrük Kapısı Tesislerinde Yaptığı Konuşma, 31.10.2000, NTV Haber

120. ZAMAN Gazetesi, Kafkasya'ya İstikrar Paketi, 16 Ocak 2000

ÖZGEÇMİŞ

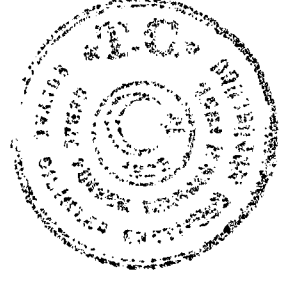
1975 yılında İstanbul'da doğan Savaş Yanar, ilkokulu İstanbul ve Tekirdağ-Çorlu'da, ortaokulu İstanbul'da, liseyi ise 1989 yılında kazandığı Işıklar Askeri Lisesi'nde 1993 yılında tamamlamıştır.

Kara Harp Okulu'ndan 1997 yılında tankçı teğmen olarak mezun olan Savaş Yanar, bir yıl süren Sınıf Okulu eğitimini müteakiben 1998 yılında 2.Zh.Tug.1.Tnk.Tb'nda başladığı görevine halen devam etmektedir.

İyi seviyede Almanca ve İngilizce bilmektedir.

EKLER

Ek 1. Rus Çarı Deli Petro'nun Vasiyetnamesi

Ek 2. Kuzey Kafkasya'da Halkların Etno-Linguistik Durumu

Ek 3. Haritalar

EK 1. KAFKASYA'DA HALKLARIN ETNO-LİNGVİSTİK DURUMU

I-Kafkasya'nın Yerli Halkları

A-Güney Kafkasya Grubu

1-Gürcüler

2-Megreller

3-Svanlar

B-Kuzeybatı Kafkasya (Abasg-Kerket) Grubu

1-Abhaz Grubu

a-Abhazlar

b-Abazalar

c-Ubıhlar

2-Çerkesler(Adıgeler, Çerkesler, Kabardeyler)

C-Kuzeydoğu Kafkasya(Çeçen-Dağıstan) Grubu

1-Vaynah Grubu

a-İnguşlar

b-Çeçenler

c-Batslar(Tuşlar)

2-Avar-Andi-Dido Grubu

a-Avarlar

b-Andi(Alt)Grubu

i-Andiler

ii-Botlihler

iii-Ahvahlar

iv-Godoberiler

v-Bagulalar

vi-Tindiler

vii-Çamalalar

viii-Karatalar

c-Dido(Alt)Grubu

i-Didolar

ii-Hvarşiler

iii-Bezhetalar(Kapuçlar)

iv-Hunzallar

v-Ginuhlar

d-Arçiler

3-Lak-Dargi Grubu

a-Lak (Alt) Gerubu

i-Dargiler

ii-Kaytaklar

iii-Kubaçiler

b-Laklar

4-Samur Grubu

a-Lezgiler

b-Ağullar

c-Rutullar

d-Tsahurlar

e-Tabasaranlar

f-Udiler

g-Şahdag Alt Gubu
i-Buduhlar
ii-Dzhekler(Kruz)
iii-Hinaluglar

II- Altay Halkları

A-Turkik Grub

1-Oğuz Grubu

a-Azeriler

b-Türkmenler

2-Kıpçak Grubu

a-Karaçay-Balkarlar

b-Nogaylar

c-Kumuklar

III-Hint-Avrupa Grubu

A-İran Grubu

1-Doğu İran Grubu

a-Osetler

2-Batı İran Grubu

a-Tatlar

B-Slav Grubu

1-Doğu Slav

a-Ruslar

b-Ukraynalılar

c-Ermeniler

**Kaynak: Bernard Geiger , Et Al. Peoples And Languages Of The Caucasus (The
Hague : Mounon 1959)**

EK.2. RUSYA’NIN GÜVENLİK STRATEJİSİNİN FİKRİ KAYNAĞI

Rus Çarı Deli Petro’nun (Büyük Petro) Vasiyetnamesi

“Pek mukaddes ve ayrılmaz EKANİMİ SELASO adına, biz ki bütün Rusların imparator ve otokrati Petro’yuz, Rus milletinin ahfadına ve Rus saltanat ve hükümetinin varislerine şu vasiyeti yapmaktayız:

Bizleri daima tenvir ve himaye eden, mevcudiyet ve tacımızı bahşeden uslu tanrının inayeti ile kaderin tecellileri hakkında yürüttüğümüz tahminlere göre Rus milletini istikbalde bütün Avrupa’nın hakimi olarak kabul ve telakki etmemiz hususunda bize inanç vermektedir.

Bu fikir, Avrupa milletlerinin acele adımlarla çöküşe yakın bir ihtiyarlama devrine girmiş olmalarına dayanmaktadır. Bundan çıkan mana, bu milletlerin kolaylıkla ve emniyetle genç ve yeni bir millet tarafından -tekmil kuvvet ve kemale eriştiği zaman- fethedilmeleri gerektiği merkezindedir. Kuzeyden yapılacak müstakbel istilayı bir zamanlar barbar istilasıyla yeniden ihya olan Roma milleti gibi kaderin planlarıyla neticelenen periyodik bir hareket olarak telakki ediyorum. Kuzey milletlerinin bu göç hareketlerini, bir zamanlar Mısır’ın fakirleşen topraklarını zengin çamurlarıyla besleyen Nil nehrinin med hareketiyle kıyaslayabiliriz.

Rusya’yı seylapa benzer bir halde buldum. Onu büyük bir nehir gibi bırakıyorum. Benden sonra gelecek varislerimin vazifesi, Rusya’yı, fakir düşen Avrupa’yı bolluğa kavuşturmaya namzet bir memleket haline getirmektir. Bu denizin dalgaları, bunları önlemek için kuvvetsiz eller tarafından yükseltilen maniaları aşmalıdır. İşte bundan dolayı ben de burada varislerime Evamiri Aşere (On Emir) ile Musa’nın tavsiye ettiği gibi daimi surette göz önünde bulundurmaları lazım gelen aşağıdaki hususları nazarı dikkate almalarını tavsiye ediyorum:

1-Varislerim ruhen hazırlıklı asker yetiştirilmelidir. Bu askere ancak devlet maliyesinin düzenlenmesi, eslihanın tamiri ve taarruz için en münasip zamanı tayin etmek için istirahat verilmelidir. Rus milletini daimi harp halinde bulundurmalıdır. Varislerim o şekilde hareket etmelidirler ki, münhasıran Rusya’nın artan büyüklüğü ve refahı için barış savaşın, savaş ise barışın kulu olsun.

2-Varislerim her türlü çarelere başvurmak suretiyle tüm Avrupa devletlerinden

Rusya'ya savaş esnasında komutanlar, barış esnasında ise alimler davet ederek sahip bulunduğumuz imtiyazlardan faydalanmasını bilmelidir.

3-Varislerim her vesile ile Avrupa ve yakınlığı dolayısıyla bizi ilgilendiren Almanya işleriyle, alakadar ve her çeşit anlaşmazlıklara katılmalıdırlar.

4-Varislerim Polonya'yı teşkilatlandırarak, bu memlekette kargaşalık ve daimi kıskançlık hali bulundurmamalıdır. Altın sayesinde muhalif memleketlerde imtiyaz elde etmelidirler. Kralların seçimlerinde diyet meclislerinde tesir icra ve bu meclis üyelerini satın almalıdırlar. Taraftar kralların seçilmesini temin etmelidirler. Bu krallara Rus ordularının o memleketlere girmelerini sağlamak için, yardım edilmelidir. Rus orduları ise bu memleketlerde daimi kalmak için her fırsattan faydalanmalıdırlar. Şayet komşu memleketler güçlükler çıkaracak olursa muvakkat bir zaman içinde bunları teslim etmeli ve terkedilen imtiyazların tekrar elde edilmesi için, memleket parçalanmalıdır.

5-Varislerim, İsveç'ten mümkün olduğu kadar fazla arazi almalıdırlar. Bu memleketi istila edebilmek için Rusya taarruza uğrayan bir memleket halini almalıdır. Bunun için İsveç'i Danimarka'dan ve Danimarka'yı da İsveç'ten tecrit ve bu iki devleti bir diğeri aleyhine tahrik etmelidirler.

6-Aile bağlarını çoğaltmak, menfaatleri yakınlaştırmak ve aynı zamanda, artan nüfusumuz neticesinde Almanya'yı Rus davasına katmak için varislerim daima, Rus prensleri için Alman prens ailelerinin arasında eş aramalıdırlar.

7-Ticaret için tercihen İngiltere ile anlaşmalıdırlar. Bu devlete, donanması için büyük ihtiyacımız vardır. Donanmamızın genişlemesi için bu devlet, bize faydalı olabilir. Varislerim odun ve diğer mallarımızı İngiliz altınları ile değiştirmelidirler. İngiliz denizci ve tüccarları ile bizim tüccar ve denizcilerimiz arasında irtibat meydana getirmelidirler.

8-Varislerim kuzeyde Baltık kıyıları, güneyde ise Karadeniz kıyıları boyunca durmadan arazi genişletmelidirler.

9-Varislerim mümkün olduğu kadar İstanbul ve Hindistan'a yaklaşılmalıdır. İstanbul ve Hindistan'ın hakimi olacak taraf dünya hakimiyetini elde edecektir. Binaenaleyh varislerimin Türkiye ve onu takiben İran aleyhine devamlı harpler çıkarmalı, Karadeniz'de tersane meydana getirmeli, tercihen Karadeniz ve Baltık Denizi'nde hakimiyet kurmalıdırlar. Bu tasarının muvaffakiyeti için esastır.

Varislerim İran'ın çöküşünü süratlendirmeli, mümkün olursa Suriye tarikiyle yakın doğu memleketleriyle eski ticari münasebetlerimizi canlandırmalı ve dünyanın ambarı olan Hindistan'a kadar ilerlemelidirler. Bu hedefe ulaşıldığı gün, Rusya'nın İngiliz altınına ihtiyacı kalmayacaktır.

10-Varislerim dikkatle Avusturya'nın ittifakını temine uğraşmalıdırlar. Bu memleketin Almanya üzerindeki müstakbel egemenlik haklarını destekler gibi görünmelidirler. Fakat diğer taraftan prenslerin kıskançlık hisleri el altından tahrik edilmelidir. O şekilde hareket etmelidirler ki, her iki taraf Rusya'nın yardımına müracaat etsin ve bu şekilde memleket üzerinde müstakbel hakimiyetimizi hazırlayacak bir himaye usulü meydana getirilsin.

11-Avusturya'ya karşı Avrupa kıtasını, eski devletler tarafından bir tahrik etmek veya bu devlete, ele geçirilen topraklardan bir kısmı verilmek suretiyle ki bu topraklar daha sonra tamamen tekrar geri alınabilir. Avusturya İmparatorluğu'nu, Türk'ü Avrupa'dan kovmaya mecbur etmek ve İstanbul'u ele geçirmek arzularından vazgeçmenin çarelerini bulmak için varislerim uğraşmalıdırlar.

12-Varislerim, gerek Macaristan, gerek Güney Polonya'da ikamet eden Skizmatik Yunanlıları Rusya'nın etrafında yer almalarını temin için her çareye başvurmalıdırlar. Rusya bunların merkezi haline getirilmelidir. Varislerim bunları desteklemeli ve dünyevi egemenlik ve ruhani hakimiyet kurmak suretiyle daha önceden hakimiyet elde etmelidirler. Bunlar her düşmanın yanında bulunabilecek dostlar olacaklardır.

13-İsveç parçalandıktan, İran mağlup edildikten, Polonya esaret altına alındıktan, Türkiye işgal edildikten, ordularımız birleştirildikten, Karadeniz ve Baltık Denizi gemilerimiz tarafından kontrol edildikten sonra Varsailles Kraliyetine ayrı ve gizli olarak, daha sonra Viyana'ya dünyanın taksimi için teklif yapılabilecektir. Şayet iki hükümdardan bir teklifi kabul edecek olursa, ki şayet bunların ihtiras ve izzeti nefisleri iyi tahrik edilecek olursa, bu muhakkaktır. Diğerini imha etmek için varislerim bunlardan birinden faydalanmalıdırlar. Sonunda bu son hükümdara karşı savaş açılmalıdır. Yakın Doğu ve Avrupa'nın büyük bir kısmına sahip olan Rusya'nın bu savaştan galip çıkacağı muhakkaktır.

14-Şayet -ki buna ihtimal verilemez- her iki taraf Rusya'nın teklifini reddedecek olursa, Rus müdahalesi vukuu buluncaya kadar, bunları kuvvetten

düşürmek için ihtilaflar meydana çıkarılabilir. Bu şekilde Rusya taze toplanan kendi kuvvetleri ile Almanya'ya karşı harekete geçirilecektir. Diğer taraftan, kuvvetli iki donanma Asyalı sürülerle dolu olarak biri Azak Denizi'nden, diğeri Arhangelsk limanından, Karadeniz ve Baltık Denizleri'ndeki orduların himayesi altında harekete geçerek, Akdeniz ve Okyanus istikametine doğru ilerlemelidir. Bu kuvvetler bir taraftan Fransa, diğer taraftan Almanya'yı istila edeceklerdir. Fransa ve Almanya mağlup edildikten sonra geri kalan Avrupa kolaylıkla ve savaşız esaret altına alınabilir ve alınmalıdır.”

